DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ / DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS

Sayı/ Number 50

Ekim / October 50

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Remzi GÖREN

Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Doç Dr. Niyazi KURNAZ / Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR / Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç Dr. Niyazi KURNAZ / Dumlupınar Üniversitesi

Doç Dr.Gülnur KEÇEK/ Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR / Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI / Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Murat YAMAN / Dumlupınar Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Secretary of Journal

Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ / Dumlupınar Üniversitesi

Arş. Grv. Fadime ÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi

Yayın Periyodu/ Publication Period

Yılda 4 kez yayınlanır. / Four times a year.

Yayın Dili / Language

Türkçe-İnglizce / Turkish-English

Kapak Tasarımı / Cover Design

Arş. Grv. Erkan ÖZKARAKAŞ / Hacettepe Üniversitesi

Dizgi ve İç Tasarım / Typographic & Inner Design

Arş. Grv. Kübra ÇİÇEKLİ / Dumlupınar Üniversitesi

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Sosyal Bilimler Dergisi

Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kütahya/Türkiye

sbe@dpu.edu.tr

+90 274 265 20 31

sbe.dpu.edu.tr

ISSN

1302-1842

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler veri tabanında ve ASOS indexte taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisl görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

All the copy rights of this journal is under the sole responsibility of Dumlupınar University. This Journal is published four times a year and is a International refereed Journal.The opinions put forwarded in this journal are belong to their writers. These opinions do not reflect the views of The Institute of Social Sciences or Dumlupınar University. Articles can be used only by reference. This Journal have been indexed by EBSCOhost, ULAKBIM and ASOS.

Dergimizin bu sayısına (Sayı 50) gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize ve danışma kurulumuza teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees and advisory board who kindly helped us to review the articles sent for the current number (Number 50).

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV / Kyrgyz-Turkish Manas University
Prof. Dr. Ali KARTAL / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ann Marie BISSESSAR / University of the West Indies
Prof. Dr. Assem Abdel FATTAH / Minia University
Prof. Dr. İbrahim TAŞ / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Jose' R. Pires MANSO / Universidade da Beira Interior
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN / Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA / Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ / TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Ricardas BARTKEVICIUS / Vilnius Pedagogical University
Prof. Dr. Bilhan KARTAL / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Dick NG'AMBI / University of Cape Town
Prof. Dr. Fadil HOCA / International Vizyon University
Prof. Dr. Gulnar NADIROVA / Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY / Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ / Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN / Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERDEM / Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCE / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Musa MUSAI / International Vizyon University
Prof. Dr. Seval Kardeş SELİMOĞLU / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Selehattin KARABINAR / İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN / Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Zoran FILIPOVSKI / International Vizyon University
Prof. Dr. Peter F. BIEHL / Buffalo University
Doç Dr. Ali ARI / Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV / Kyrgyz-Turkish Manas University
Doç. Dr. Fatih ÖZBAY / İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nazım CAFERSOY / Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Elena MIHAJLOVA / Ss. Cyril and Methodius University
Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu ARIDEMİR / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Elmira ADİLBEKOVA / Akhmet Yassawi University
Doç. Dr. Kalina SOTIROSKA / International Vizyon University
Doç.Dr. Sandy DALL'ERBA / University of Ilinois Urbana-Champaign
Doç.Dr. Brian SILVERSTEIN / University of Arizona
Doç. Dr. Ülkera MUSEYEVA / Kırımsky Engineerski Pedegogicesky Universitet
Doç. Dr. Eldar SEYDAHMETOVA / Kırımsky Engineerski Pedegogicesky Universitet
Doç.Dr. Elmira ADİLBEKOVA-Ahmet Yesevi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuz BAKKALBAŞI / Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Anđela Jakšić STOJANOVIĆ / Mediterranean University
Yrd.Doç.Dr. Orhon MYADAR / University of Arizona
Yrd.Doç.Dr. Ercan ÖMİRBAYEV-Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Gulmira OSPANOVA-Ahmet Yesevi Üniversitesi

İÇINDEKİLER / CONTENTS

1.Çevre Küresel Kamusal Malinin Finansmanına Alternatif Bir Yöntem: Uluslararası Sosyal Regülasyon/An Alternative Financing Method Of The Environment As A Global Public Goods: International Social Regulations
Sercan YAVAN.....1

2. Seçime Dayalı Konjoint Analizi Ve Bir Uygulama/ Choice Based Conjoint Analysis And An Application
Noyan AYDIN-Elif YALÇIN.....26

3. Sigortacılık Sektöründe Dijital Çağ/ The Digital Era At The Insurance Sector
Müberra YURDAKUL-Nilüfer DALKILIÇ.....49

4. Reklam Harcamalarının Finansal Duruma Olan Etkisinin Panel Veri Analizi Yöntemiyle Ölçümü/ Measuring The Effect Of Advertısıng Expenditures On Financial Situation By Panel Data Analysis
Umut Burak GEYİKÇİ-Burcu MUCAN.....68

5. Trablusgarplı Bir Devlet Adamı: Hassûne Dagayyis Ve Garp Ocakları Hakkındaki 1250/1834 Tarihli Lâyihası/ A Statesman From Tripoli: The Memorandum Of 1250/1834 Of Hassuna D'ghies And Western Odjacks
Abdullah Erdem TAŞ.....86

6. Ahp Temelli Vikor Yöntemi İle Doktora Öğrenci Seçimi/Selection Phd Student Using Vikor Method In The Based Of Ahp
Mustafa SOBA-Ali ŞİMŞEK-Esra ERDİN-Azize CAN.....109

7. Metodolojik Çoğulculukta Yeni Bir Yönelim: Çoklu Bütüncül Yaklaşim/ A New Trend In Methodological Pluralism: Multi-Integrated Approach
Veli BATDI.....133

8. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bürosu Yeri Seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Belirlenmesi/ Anadolu Universıty Open Education Faculty Office Location By Analytic Hierarcy Process
Öznur ÖZTÜRK-Gülsen Serap ÇEKEROL.....148

9. Kriz Dönemlerinde Çalışma Sermayesi Yönetimi Etkinliğinin Analizi, Bist İmalat Sanayi İşletmelerinde Uygulama/ The Analysis Of The Working Capital Management's Efficiency In Crisis, Analysis In Manufacturing Industry Firms Listed In Bist
Burcu ZENGİN-Cihan TANRIÖVEN.....162

10. Türkiye'de Yeni Anayasa Yapım Süreci ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013)/ New Constitution Process in Turkey and Constitutional Reconciliation Commission of the Turkish Grand National Assembly (2011-2013)
Selami ERDOĞAN-Eray ACAR.....180

Makale Yazım Kuralları.....192

ÇEVRE KÜRESEL KAMUSAL MALININ FİNANSMANINA ALTERNATİF BİR YÖNTEM: ULUSLARARASI SOSYAL REGÜLASYONLAR

Sercan Yavan[1]

Öz

Çevre tüm Dünyanın ortak kullandığı küresel kamusal bir maldır. Fayda ve maliyetleriyle ulusal sınırların dışına taşan "çevre"nin finansmanı sorunlu bir alandır. Kamusal finansal kaynaklar, özel finansal kaynaklar, ortaklıklar ve dışsallıkların içselleştirilmesi yöntemleri çevre küresel kamusal malının klasik finansman yöntemleridir. Ancak klasik finansman yöntemleri ile çevrenin finansmanı istenilen düzeyde yapılamamaktadır. Bu noktada alternatif bir yöntem olarak "uluslararası sosyal regülasyonlar" önerilmektedir. Çünkü yasal düzenleme ve standart şeklinde karşımıza çıkan sosyal regülasyonlar, çevresel zararı/kirliliği önleyerek ya da ortadan kaldırarak çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini arttırmaktadır. Çalışmamızın amacı çevresel alanda sosyal regülasyon olarak tanımlanan düzenleyici önlemlerin, çevre küresel kamusal malının finansmanını sağlayan bir yöntem olabileceğini açıklamaktır

Anahtar Kelimeler: Çevre, Sosyal Regülasyon, Kamusal Mallar, Kamu Harcaması.

Jel Sınıflandırması: H87, K20, P48.

AN ALTERNATIVE FINANCING METHOD OF THE ENVIRONMENT AS A GLOBAL PUBLIC GOODS: INTERNATIONAL SOCIAL REGULATIONS

Abstract

Environment is a global public good all the world use commonly. Finance of the "environment" that effusing beyond national borders with the benefits and costs is a problematic field. Public and private financial resources, partnerships and methods for internalizing externalities are traditional financing methods of global public goods of environment. However, financing the environment with traditional financing methods can not be done at the desired level. At this point, as an alternative method "international social regulations" can be recommended. Because, legislative regulation and standards which are appears in the form of social regulations, increases the presentation level of environmental global public goods by preventing or eliminating environmental damage/pollution. The aim of this study is to explain that regulatory policies which are defined as social regulations in the environmental field has the potential to be a method of financing for global public goods of environment.

Key Words: Environment, Social Regulation, Public Goods, Public Expenditure.

Jel Classification: H87, K20, P48.

1 Araş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Maliye Bölümü, sercan.yavan@adu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 20.11.2015 Makale Yayın Tarihi: 21.10.2016

Giriş

Bir taraftan kamusal mal kavramını değiştiren küreselleşme, diğer taraftan bu malın finansmanına ilişkin mekanizmaların üzerinde durulmasını da gündeme taşımıştır. Küresel boyutta ifade edilen kamusal malın finansmanında piyasa oluşturma veya vergi gibi kamusal mali yükümlülükler yükleme, ortaya çıkan dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamaktadır. Bununla beraber özel veya kamusal harcama yaparak veyahut ulusal veya uluslararası düzeyde kamu-özel ortaklıkları kurarak küresel kamusal malın finansmanı sağlanabilir. Sayılan mekanizmalarla bir kamusal hizmetin karşılığı olan harcama kaynağına ulaşılır ya da kamusal hizmet sağlayan bir kamusal malın arzı artırılır. Dışsal maliyeti içselleştiren vergisel tedbirler, bir taraftan devlete mali kaynak sağlarken diğer taraftan bir kamusal kötünün üretim miktarını kısıtlayarak kamusal malın artışını sağlayabilir. Kamusal malın artışını sağlayan bu durum, ilk duruma göre artan kısmı finanse etmiş sayılabilir. Benzer bir durum piyasa oluşturma yöntemiyle yapılan finansmanda da vardır. Piyasa oluşturma yöntemiyle bir miktar dışsal maliyetin önlenmesi tersi bir bakışla dışsal maliyet karşısında azalan kamusal malın artışı anlamına gelir ki bu durum da kamusal malın finansmanı olarak görülebilir. Doğrudan kaynak (özel, kamu ya da ortaklık) sağlayarak yapılan kamusal mal finansmanından farklı olarak dışsallıkların içselleştirilmesi yönetimi olarak söylenebilecek bu durumu açıklayan en iyi örnek "Çevre" olarak ileri sürülebilir.

Çevre kamusal bir mal olarak değerlendirilir. Öyle ki çevre kamusal malının tüketiminde dışlama ve rekabet yoktur. Samuelson'un tüketim özelliğinden hareketle yaptığı kamusal mal tanımına da uyan "Çevre" tüm Dünya tarafından ortak tüketilen "Küresel Kamusal Mal"dır. Çevre küresel kamusal malının arzını kısıtlayan küresel düzeyde ortaya çıkan kirliliktir. Çevresel kirlilik dışsal maliyet olarak tanımlanan bir küresel kamusal kötüdür ve bununla mücadele etmenin neticesinde kirliliğin azaltılmasıyla küresel kamusal mal sunulmuş olur. Küresel kamusal malın arzını artıran bu tür önlemlerin, küresel kamusal malın finansmanı anlamına geldiği ileri sürülebilir.

Çalışmamızın çıkış noktasını çevre küresel kamusal malının finansmanı konusu oluşturmuştur. Kirliliğin bir kamusal kötü olduğu ve kirliliği azaltan her türlü önlemin kamusal kötüyü azaltarak/önleyerek aslında çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini arttırdığı varsayımından hareket edilmiştir. Bu çerçevede kirliliği azaltıcı doğrudan yapılan özel ya da kamusal harcamalar ile dışsal maliyeti içselleştiren yöntemlerin yanı sıra devletin düzenleyici rolü kapsamında gerçekleştirdiği yasal ve kurumsal düzenlemeler olarak bilinen regülasyon önlemleri de, çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini artıran bir tür finansman yöntemi olarak görülebilir. Bu çalışmanın amacı çevre küresel kamusal malının finansmanında kullanılan alternatif bir yöntem olarak sosyal regülasyonları değerlendirmektir.

1. Küresel Kamusal Malların Finansman Yöntemleri

Çevrenin de içerisinde bulunduğu birçok küresel kamusal malın finansman yöntemlerini dört temel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, ulusal ve uluslararası kısmı olan kamusal kaynaklardır. Bu kaynaklar vergi teşvikleri, uluslararası finansal kuruluşlar ve diğer uluslararası organizasyonların sağladıkları fonlardan oluşmaktadır. İkinci finansman yöntemi ise, özel finansal kaynakların kullanılmasıdır. Bu kapsamda, kâr amaçlı kuruluşlar, kâr amacı olmayan kuruluşlar ve bireyler yer almaktadır. Ortaklık kaynakları ise üçüncü finansman yöntemini oluşturmaktadır. Bu kaynaklar kapsamında ise, genel olarak sivil toplum organizasyonları, özel firmalar, hükümet kurumları ve uluslararası işbirliğinden oluşan çeşitli finans kaynakları bulunmaktadır. Son olarak dördüncü finansman yöntemi, dışsallıkların içselleştirilmesidir. Bu mekanizma içerisinde küresel vergi, harç, yeni pazarlar oluşturma ve mülkiyet haklarının kurulması gibi uygulamalar yer almaktadır (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 40).

1.1. Kamusal Finansal Kaynaklar

Küresel kamusal malların finansmanına yönelik kaynaklar "ulusal" ve "uluslararası" kaynaklar olmak üzere iki farklı şekilde yer almaktadır.

1.1.1. Ulusal Finansal Kaynaklar

Küresel kamusal malların sunumunun sağlanması ve uygulama alanlarının arttırılması için ülkelerin kendi iç kaynakları önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır (Kovancılar, Miynat, Bursalıoğlu, 2007, s. 184). Ancak gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerin bu finansmanı uygulama mekanizmaları farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler küresel kamusal malların finansmanına ulusal ve yerel hükümet bütçeleri ile katkı sağlamaktadırlar. Bu tür ülkeler yapmış oldukları yerel ve ulusal faaliyetler dışında uluslararası düzeydeki işbirliği programlarına da katkı sağlamaktadırlar (Turan, 2010, s. 133).

Gelişmekte olan ülkelerin küresel kamusal malların tamamlayıcısı niteliğindeki faaliyetlerine bulaşıcı hastalıkları engellemeye yönelik aşı kampanyaları düzenleme ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik ulusal parklara kaynak ayırma örnek olarak gösterilebilir. Gelişmekte olan ülkeler tamamlayıcı mal ve hizmet sunumunun ötesinde doğrudan küresel kamusal mal sunumu da gerçekleştirmektedirler. Örneğin, Hindistan hükümeti biyoteknoloji firmalarını destekleyerek Hepatit B aşısı geliştirmeye çalışmış ve kullanılabilir her doz için 2 $ ayırmıştır. Vietnam hükümeti yüksek kaliteli ilaçlar geliştirmeye önem vermiştir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 52).

Gelişmekte olan ülkelerin küresel kamusal malların sunumuna ilişkin katkıları aslında çok geniş alanları kapsamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin henüz ekonomik gelişme ve büyüme boyutundan ekonomik kalkınma boyutuna geçememeleri bu durumun bir gerekçesi olarak kabul edilebilir. Ancak ekonomik büyüme ve gelişmelerini tamamlamış ve sonrasında

ekonomik kalkınma aşamasında olan gelişmiş ülkeler dört farklı mekanizma yoluyla küresel kamusal mal sunumunun finansmanına katkı sağlarlar. Bunlar, resmi kalkınma yardımları, borç takası ve azaltım işlemleri, resmi kalkınma yardımı yapan kurumların dışındaki kurum ve bakanlıkların bütçelerinden yapılan katkılar ve kamusal mal sunumunu teşvik etmek için özel firmalara yapılan vergisel teşviklerdir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 49);

- *Resmi Kalkınma Yardımları:* Bu kapsamdaki kaynaklar, genellikle genel vergi gelirleri ve yerel vergi gelirlerinden sağlanmaktadır. Resmi kalkınma yardımlarının büyüklüğü ülkelere göre farklılık göstermektedir. Az da olsa bazı ülkelerde resmi kalkınma yardımlarıyla ilgili bakanlıklar bulunurken, çoğu ülkede söz konusu bu yetki birden fazla bakanlık arasında paylaşılmaktadır. Resmi kalkınma yardımları, teknik yardım, araç alımı, ihracat kredisi, bağış ve danışmanlık hizmetleri gibi araçlardan oluşmaktadır (Turan, 2010, s. 134).

- *Resmi Kalkınma Yardımları Yapan Kurumların Dışındaki Kurum ve Bakanlıkların Bütçelerinden Yapılan Yardımlar:* Bu finansman yönteminde donör ülke, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen küresel sorunlara resmi kalkınma yardımları dışında destek vererek küresel kamusal mal sunum maliyetine katlanmaktadır. Örneğin ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü 6 milyar $'lık bütçeyi öncelikle yoksul ülkeleri etkisi altına alan malarya, tüberküloz, HIV/AIDS gibi küresel kamusal zararları azaltıcı aşıların üretimine yönelik bilimsel çalışmaların finansmanına ayırmıştır (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 50).

- *Borç Takası ve Azaltım* İşlemleri*:* Borç takasını, gelişmekte olan ülkelerin resmi ya da ticari kredi veren kuruluşlara olan borçlarını, küresel kamusal mal sunumu için ayrılmış olan bütçe ödeneklerine dönüştüren yasal bir finansal araç olarak tanımlayabiliriz. Borç takasları, borç çevre değişimi, borç sosyal program değişimi, borç kalkınma değişimi gibi şekillerde karşımıza çıkabilir (Kovancılar vd., 2007, s. 185).

- Özel Firmalara Sağlanan Vergisel Teşvikler: Milenyum aşı kampanyası yoluyla 2000 yılında ABD başkanı Clinton, mevcut aşıların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dağıtılması ile yeni aşıların geliştirilme süreçlerini hızlandırmak adına söz konusu aşı üretimi yapan şirketlere 1 milyar $'lık vergi indirimi yapılacağını ilan etmiştir. Söz konusu bu vergi teşviklerinin başka alanlarda da uygulanması mümkün olmaktadır. Örneğin, çevreye zarar veren bir fabrikanın, çevreye daha az zararlı yeni teknolojileri kullanmasını sağlayan vergi indirimleri bu finansman kapsamında değerlendirilir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 51).

1.1.2. Uluslararası Finansal Kaynaklar

Günümüzde birçok küresel kamusal malın sunumunun finansmanı uluslararası finansal kaynaklarla sağlanmaktadır. Bu kaynakların kullanımının organizasyonunu uluslararası finansal kuruluşlar, uluslararası ve bölgesel organizasyon ve kurumlardan oluşan çok taraflı uluslararası topluluklar yapmaktadır. Uluslararası Finansal Kuruluşlar kapsamında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) önde gelmektedir (Boughton ve Lateef, 1995, s. 1). Her ne kadar iki uluslararası kurum uluslararası kaynakların kullanım

organizasyonunu gerçekleştirmede ön plana çıksa da en az bu iki kurum kadar önemli diğer uluslararası kurumların da önemi giderek artmaktadır (Kovancılar vd., 2007, s. 188). Çok Taraflı Kalkınma Bankaları, bölgesel para otoriteleri, Birleşmiş Milletler'e (UN) ait bazı kurumlar bu kapsam içerisinde yer alan uluslararası kuruluşlardır (Kovancılar vd, 2007, s. 186);

- *IMF*'nin küresel kamusal malların finansmanındaki rolü oldukça azdır. IMF kaynakları genellikle küresel kamusal malları finanse etmekten çok kalkınma programlarının finansmanında kullanılmaktadır (Turan, 2010, s. 136). IMF'nin küresel kamusal mal sunumundaki rolü, finansal istikrarı sağlayarak finansal istikrarsızlık dönemlerinde oluşabilecek küresel krizi engellemekte yatmaktadır.

- *Dünya Bankası,* genel anlamda klasik bir bankadan daha farklı özelliklere sahip UN'nin uzman uluslararası organizasyonlarındandır. WB küresel kamusal malların sunumunu dört farklı yöntemle sağlamaktadır. Bunlardan ilki, ülkelerle birlikte çalışarak ülkelerin ulusal politikalarının küresel amaçlara uygun oluşturulmasına destek olur. İkinci yöntem, ülkelerin finansal yapılarını güçlendirmeyi amaçlar. Üçüncü yöntemde, WB araştırma ve analizler yoluyla gelişmekte olan ülkeler ile OECD ülkeleri arasındaki gelişim strateji plan farklılıklarını gidererek gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olur. Diğer yöntemde ise, ülkelere teknik ve analitik destek sağlayarak ülkelerin kalkınmasına katkı sağlar (World Bank Development Committee, 2007, s. 5).

- Çok Taraflı Kalkınma Bankaları, gelişmiş ülkelerin yanı sıra borçlu konumda olan gelişmekte olan ülkeleri kapsayan hissedarlar arasında uluslararası finansal arabuluculuk görevi üstlenmektedir. Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerin piyasa koşullarına göre daha uygun ödünç para sağlayan resmi kaynaklar ile sermaye piyasası kaynaklarının harekete geçirilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma amaçlı teknik destekte bulunulması ve küresel kamusal malların tamamlayıcı hizmet alanlarında destek sağlanması gibi görevleri üstlenmişlerdir (Sagasti ve Bezanson, 2001, ss. 52–53).

- *Birleşmiş Milletler,* Küresel kamusal malların finansmanını destekleyen ve birçok aktörü bir araya getiren UN, insanlığı açlık, yoksulluk, cehalet, mahrumiyet, afetler, hastalıklar ve çevrenin yok olması sonucu ortaya çıkacak faaliyetlerden korumak için çalışmaktadır. Bu uluslararası kuruluş, insanlığa küresel kamusal mal niteliğindeki hizmetleri sunarken kendisine bağlı çeşitli kuruluşları kullanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Gıda Programı (WFP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi örgütler Birleşmiş Milletlere bağlı olarak farklı alanlarda küresel kamusal mal sunumunda görev almaktadır (Birleşmiş Milletler, t.y.).

1.2. Özel Finansal Kaynaklar

Özel finansal kaynaklar, kar amaçlı kuruluşlar, kar amacı olmayan kuruluşlar ve bireylerin toplamından oluşur. Göreceli olarak, küresel kamusal malların finansmanı için özel finansal

kaynaklar, kamusal finansal kaynaklara göre mütevazi kaynaklar olarak görülse de, küresel kamusal malların finansmanında önemli bileşenlerden olabilir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 43).

1.2.1 Kâr Amaçlı Kuruluşlar

Kâr amaçlı kuruluşlar küresel kamusal malların finansmanına katkı sağlamak için çeşitli yardımseverlik ve sosyal sorumluluk programlarında yer almaktadırlar. Söz konusu bu kuruluşlar küresel kamusal mallara ilişkin finansal kaynaklarını vergi öncesi kendi öz gelirlerinden karşılamaktadırlar. Firmalar küresel kamusal malların sunumuna yönelik faaliyetleri gerçekleştirirken bazen doğrudan kendileri adına, bazen de donör şirket konumunda olup ayrı bir tüzel kişiliğe sahip kuruluşları kullanırlar. Söz konusu bu faaliyetler hediyeler, ödüller, fiyat indirimlerinin yanı sıra kendi çalışanlarını bulaşıcı hastalıklardan koruyucu önlemler alarak küresel kamusal malların üretimine destek vermek şeklinde olur. Örneğin bir bulaşıcı hastalığın önlenmesine yönelik geliştirilen aşı veya ilacın fiyatında yapılan indirimler ile özellikle Sahra Altı Afrika'sında çalışan personelinin AIDS gibi hastalıklardan korunması adına aşı ve araştırma faaliyetlerine destek veren büyük şirketler küresel kamusal malların finansmanına katkı sağlarlar (Jacquet ve Marniesse, 2006, s. 64).

Kar amaçlı uluslararası şirketler çeşitli sosyal sorumluluk projelerine destek vererek de küresel kamusal mal sunumuna katkı yaparlar. Örneğin, Phillip Moris 2005 yılında 70 farklı ülkede toplam 28 milyon $'dan fazla yardımda bulunmuştur. Coca Cola 2005 yılında toplumsal yatırım programları kapsamında 76 milyon $'lık harcama yapmıştır. Microsoft 2011 yılında çeşitli ülkelerde sosyal sorumluluk projelerine 40 milyon $ aktarmıştır. Ayrıca kâr amacı gütmeyen 5 milyon organizasyona da 224 milyon $ değerinde ayni yardımda bulunmuştur (Zengin, 2012).

1.2.2. Kâr Amacı Olmayan Kuruluşlar

Kâr amacı olmayan kuruluşlar kapsamında, Mac Arthur Vakfı, Rockefeller ve Ford Vakıfları gibi bağımsız özel vakıflar; Médecins Sans Frontières, World Wildlife Fund, Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü, OXFAM, CARE gibi hükümet dışı sivil toplum kuruluşları; üniversiteler, araştırma merkezleri, politika merkezleri gibi akademik kurumlar örnek olarak verilebilir (Jacquet ve Marniesse, 2006, s. 63). Son yıllarda bağımsız özel vakıflar bulaşıcı hastalıklara karşı aşı geliştirilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve şiddetli çatışmaların önlenmesine yönelik önemli görevler üstlenmişlerdir. Çeşitli "özel gönüllü kuruluşlar", "sivil toplum örgütleri" ve "vatandaş dernekleri" hükümet dışı bu organizasyonların resmi güçleri sınırlı olmasına rağmen küresel kamusal mallarla ilgili konularda uluslararası kamuoyunu harekete geçirme yeteneğine sahiptir (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 46).

1.2.3. Bireyler

Bireyler; doğrudan bağışlar, alınan hizmet karşılığı yapılan ödemelerin bir kısmının ayrılması, piyango ve konser bileti alınması gibi yöntemlerle küresel kamusal malın finansmanına katılabilir (Kovancılar vd, 2007, s.183-184). Bireysel kaynaklar, doğrudan parasal yardım veya hizmet alınmasının karşılığında aktarılan kaynaklar şeklinin dışında enerji kullanımında verimliliğin sağlanarak dolaylı olarak küresel kamusal malların finansmanına katılım şeklinde de karşımıza çıkabilir.

Enerjinin verimli şekilde kullanımında hem emisyonlarda hatırı sayılır bir düşüş yaşanmakta hem de mali açıdan tasarruf sağlanmaktadır. Eski ABD Başkanı Clinton daha çok enerji tasarruf ederek bile ABD'de emisyonların %20 azaltılabileceğini söylemiş hatta bazı araştırmalarda bu oran %100 olarak belirtilmiştir. Enerjinin verimli kullanımı "akıllı binalar", "entegre otobüs sistemi" gibi büyük önlemler şeklinde olabileceği gibi küçük bireysel önlemlerle de -dolaylı yolla da olsa- küresel kamusal malların finansmanına katkı sağlanabilir. Bireyler çok büyük fedakarlık yapmadan da küçük önlemlerle, kendilerine daha iyi bir hayat sunabilirler. Bu önlemler içerisinde kullanılmayan aletlerin kapatılması, geri dönüşümle elde edilmiş ürünlerin kullanımının tercih edilmesi ve atıkların geri dönüşümünün sağlanması bulunmaktadır (Godrej, 2003, s. 132)

1.3. Ortaklıklar

Küresel kamusal malları finanse eden bir diğer mekanizma ortaklıklardır. Ortaklıklar, kamu kurumları, özel firmalar, sivil toplum kuruluşları, uluslararası organizasyonlar ve vakıfların bazı küresel kamusal malların finansmanında ortaklaşa kaynak sağlamasıdır (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 57). Gelişmekte olan ülkelerin çevre ile ilgili yatırımlarını finanse etmek için kurulan Küresel Çevre Fonu (GEF) bir ortaklık örneğidir. Bu fon içerisinde birçok uluslararası sivil toplum kuruluşu, WB, özel kuruluşlar, UNDP ve UNEP gibi uluslararası organizasyonlar yer almaktadır. GEF, 166 ülkede bilimsel dernekler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarını bir araya getirmiştir. GEF biyolojik çeşitlilik, uluslararası sular, toprak bozulması, iklim değişikliği, ozon tabakası ve organik kirleticilerden oluşan altı çevre sorununu finanse etmektedir (Turan, 2010, s. 132). Bunun dışında UNDP, UN Çevre Programı ve WB tarafından gelişmekte olan ülkelerin çevre koruma faaliyetlerini desteklemek için kurulan Küresel Çevre Kolaylılığı (CEF) ile hastalıklara karşı aşılama farkındalığını sağlamak için kurulan ve kamu, özel, yeni aşı üreticileri, sivil kuruluşlar, araştırma enstitüleri, UNICEF, WHO, Bill ve Melinda Gates Vakfı ve WB tarafından yürütülen Aşılama ve Bağışıklık Kazandırma Küresel İttifakı (GAVI) diğer ortaklık örnekleri olarak verilebilir (Susam, 2008, s. 294).

1.4. Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Küresel kamusal malların tüketimi sırasında olumlu ya da olumsuz dışsallıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu olumlu ya da olumsuz dışsallıkların içselleştirilmesi yoluyla küresel kamusal malların finansmanı için katkı ve etkinlik sağlanmış olacaktır (Şener, 2006, s.

85). Dışsallıkların içselleştirilmesi mekanizması içinde iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi piyasa oluşturma ve güçlendirme, ikincisi ise vergileme yoludur.

1.4.1. Piyasa Oluşturma ve Güçlendirme

Piyasa temelli araçlar, küresel kamusal malların üretimi için görev alan özel teşebbüslere kaynakların etkin ve verimli kullanımı için teşvikler sağlamaktadır. Bu kapsamda pazarlanabilir kirlilik izinleri, mülkiyet hakları gibi düzenlemeler küresel kamusal mallarda pazar oluşturma ve güçlendirme tekniğine uygundur (Sagasti ve Bezanson, 2001, s. 41). Pazar oluşturma ve geliştirmede kullanılan yöntemlerden kirlilik izinleri üst sınırı belirlenen noktaya kadar kirliliğe izin veren bir mekanizmadır. Söz konusu sınır geçildiğinde işletmelerin çalışmalarına izin verilmemekte ve cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Bir başka pazar oluşturma ve geliştirme mekanizması olan standartların kapsamı, kirlilik sertifikalarında olduğu gibi işletmelere belirli bir sınıra kadar kirletim izni vermek yerine, doğayı daha az kirleten, arıtma tesislerine sahip, geri dönüşümle ilgili ekipmanlara sahip akıllı işletmelerin kurulmasına katkı sağlamaktadır (Turan, 2010, s. 121).

1.4.2. Vergileme

Dışsallıkların azaltılmasına yönelik vergilerin kullanılarak içselleştirilmesi fikri ilk olarak Arthur C. Pigou tarafından dile getirilmiştir. Pigou'ya göre dışsallıkların varlığı söz konusu olduğu zaman marjinal sosyal fayda ile marjinal özel fayda düzeylerinde oluşan farktan dolayı etkinlik açısından sosyal optimum noktasından sapmalar meydana gelmektedir. Dışsal maliyetlerden kaynaklanan bu sapmalar ancak vergileme yoluyla ortadan kaldırılarak ekonomik etkinlik sağlanmış olacaktır (Yavan ve Sarı, 2015, s. 95).

Vergileme, küresel kamusal malları finanse etmek için kullanılan bir araçtır. Uluslararası olumsuz dışsallıklara neden olan faaliyetlerin vergilendirilmesi sonucu elde edilecek kaynak küresel kamusal malların finansmanı için kullanılabilir. Kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinden alınan tobin vergisi, petrol ve ürünleri üzerinden alınan genel karbon vergisi, yörüngedeki uydulardan alınan park yeri ücreti, uluslararası sulardan çıkarılan madenlerden ücret alınması, uçak yakıtlarından vergi alınması, pazarlanabilir kirlilik izinlerinin vergilendirilmesi, internet kullanımının vergilendirilmesi (BİT vergisi) bu alanda verilebilecek örneklerdendir (Turan, 2010, s. 125). Bu vergilerin uygulanması hem küresel kamusal mallar için yeni bir finansman kaynağı oluşturabilecek, hem de küresel varlıkların aşırı kullanımını ve küresel sorunlara yol açan olumsuz dışsallıkları en aza indirecektir.

Küresel kamusal malların finansmanı için kullanılan dışsallıkların içselleştirilmesi yöntemi içerisinde yer alan pazar oluşturma ve geliştirme ile vergileme mekanizmaları teorideki anlatımda olduğu gibi gerçek hayatta uygulanması durumunda mükemmel mekanizmalar olarak görünmektedirler. Fakat gerçek hayatta söz konusu dışsallıkların içselleştirilmesi yönteminin tam olarak çalıştığını söylemek zordur. Pazar oluşturma ve güçlendirilmesi mekanizmasında pazarlanabilir kirlilik izinleri, mülkiyet hakları gibi düzenlemeler yer

almaktadır. Bu düzenlemeler küresel kamusal malların dolaylı yollarla finansmanıdır. Dışsallıkların içselleştirilmesinin bir diğer yöntemi olan vergilendirmede son yıllarda büyük destek görmesine karşılık, uluslararası vergileri uygulayacak uluslararası bir otoritenin ve uygulanmadığında uluslararası bir cezai yaptırımın olmamasından dolayı bu sistemin iyi işlediğini söylemek zordur (Saraçoğlu ve Şahan, 2004, s. 74).

2. Küresel Kamusal Mal Olarak Çevrenin Maliyeti ve Finansmanı

Kamusal mal tanımının özelliklerini barındıran "çevre"nin ortaya çıkardığı olumlu/olumsuz dışsallıkların ülkelerarasında yayılması küresellik boyutuyla alakalıdır. Küresel düzeyde bir kamusal mal olarak kabul edilen "çevre"nin finansmanı da bu nedenle, diğer küresel kamusal malların finansmanı gibidir.

2.1. Küreselleşen Çevresel Dışsallığın Maliyeti

Tüketim hızının artmasına bağlı olarak artan üretim hacmi, çevre ve doğal kaynakları olumsuz etkilemektedir. Ancak ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkisi yalnızca günümüz modern toplumlarına ait değildir. Roma İmparatorluğu'nun en güçlü döneminde başkent ve çevresinde toprak ve su kaynaklarının üretim ve tüketimine bağlı olarak aşırı derecede kirlendiği, Çin'de M.Ö. 800'lü yıllarda pirinç tarımı için yapılan teraslamaların aşırı ağaç kesimine bağlı olarak çevre felaketine yol açtığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde, özellikle Sanayi Devrimiyle birlikte kırdan kente yaşanan göç kentleri kalabalıklaştırmaya başlamış, ev ve atölye etrafında devam ettirilen üretimin yerini ise fabrikalar almıştır. Bununla birlikte, ekonomik faaliyetler sonucunda çevreye zarar verici birçok durum ortaya çıkmıştır (Aşıcı ve Şahin, 2012, ss. 36–37).

Sanayileşmeyle başlayan sürecin devamında hızlı teknolojik gelişim ve küreselleşme, aşırı fosil yakıt tüketimini gündeme taşımış ve günümüzde küresel ısınma olarak ifade edilen hava kirliliği tehlikesini meydana getirmiştir. Çokuluslu şirketlerin düşük maliyet dolayısıyla kirli endüstriler kapsamında üretim yapmaları ya da çevreyi kirletici önlemleri alma maliyetlerinden kaçınmaları çevreyi tehdit edici sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İnsanoğlunun doğayı arka plana iten tutumu doğanın dengesi bozmuştur. Çevreye verilen zarar sonrasında ortaya çıkan küresel çevresel maliyetler küresel ısınma, ozon tabakasının incelmesi, çölleşme, biyolojik çeşitlilikte azalma, temiz su kaynaklarının ve ekilebilir toprak alanlarının azalması, buzulların erimesi ve doğal kaynakların aşırı tüketimi gibi bir tablo ortaya çıkarmıştır. Doğayı kirletmenin bedeli küresel ekonomik ve sosyal maliyetler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sera gazlarının meydana getirdiği küresel ısınma, küresel ısıyı ortalama 1,4 ile 5,8 ^{o}C derece arttırmıştır. Bu durum ekilebilir toprak alanlarının azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan açlık ve yoksulluk sorunu ile insanoğlunun varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Diğer taraftan şiddetli kasırgalar, tayfunlar, seller, yangınlar ve doğal afetler sigorta sistemleri üzerinde baskı oluşturarak ciddi zararların gündeme gelmesine neden olmuştur. Son yıllarda, olağanüstü hava olaylarına bağlı olarak küresel ekonomik maliyetler önemli ölçüde artış göstermiştir (Kovancılar vd., 2007, ss. 152–153).

Örneğin, Avrupa'da 2003 yılında meydana gelen sıcak hava dalgasının maliyeti 10 milyar € olarak hesaplanmaktadır. 2005 yılında, Dünya'da toplam 230 milyar $ hasara neden olan yaklaşık 400 doğal afet meydana gelmiştir. Bu afetlerden, Katrina kasırgası 135 milyar $, Wilma kasırgası 20 milyar $ ve Rita kasırgası ise 15 milyar $ küresel ekonomik maliyet getirmiştir (Alper ve Anbar, 2007, ss. 41-42). Küresel ısınmanın bu hızla devam etmesi halinde, 2065 yılına gelindiğinde doğal felaketlerden kaynaklanan küresel ekonomik zararın, küresel GSMH'yı geçebileceği ifade edilmektedir (Louis, 2006, s. 19). Bütün bu ifade edilen rakamlar, çevresel dışsallıkların maliyetinin ne derece olduğunu göstermektedir. Önemli seviyelere ulaşan ya da ulaşacak olan bu tür maliyetlere sadece tek bir ülkenin katlanması veyahut karşılaması söz konusu değildir. Kaldı ki ilgili maliyetlere yol açan çevresel tahribatı hemen hemen tüm ülkeler yapmakta ve sonuçlarına da yine bu ülkeler topluca katlanmaktadır. O halde çevresel tahribatın etkilerinin tüm ülkelere yayıldığı, çevresel dışsallıklarla mücadelenin küresel bir hal aldığı, çevrenin artık küresel kamusal mal olduğu rahatlıkla söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; bu malın nasıl finanse edileceği, bir başka ifadeyle çevresel dışsal maliyetin nasıl ortadan kaldırılacağıdır.

2.2. Çevrenin Klasik Finansman Yöntemleri İle Finansmanının Eleştirisi

Çevresel sorunların temelinde insanın doğaya olan müdahalesi yatmaktadır. O zaman insan ile doğa arasındaki ilişkilerin neticesinde ortaya çıkan bu olumsuzlukların insanlığın varoluşu ile birlikte başladığını düşünmek doğru olacaktır. Çevresel sorunların tarihi, bu kadar geriye götürülebileceği halde bu sorunların önlenmesi için başlatılan ciddi ulusal ve uluslararası çalışmaların sanayi devriminden sonra yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bunun nedeni ise sanayileşmeyle birlikte çevresel sorunların, çevre tarafından kabul edilebilir azami sınırları aşması ve insanoğlunun yaşamını tehdit eder hale gelmesindendir (Kırlıoğlu ve Can, 1998, s. 26). Ancak çevre sorunu uzunca bir süre boyunca yerel/ulusal bir sorun olarak algılanmıştır. Bu nedenle uluslararası düzenlemelere konu olması gecikmiştir. Özellikle 20.yüzyılın sonlarından itibaren çevrenin devletlerarası ve çevre hakkının da uluslararası anlamda kabulüne ilişkin artan ilgi, çevrenin uluslararası hukukun bir parçası olarak görülmesini sağlamıştır. Fakat uluslararası hukukun devletlerin egemenliği ilkesini temel alması, uluslararası çevre hukukunun gelişimi açısından önemli bir sorun meydana getirmektedir. Çevresel değerlerin nitelikleri gereği bütünsellik ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri çerçevesinde ele alınması gerekirken; hava, kara ve deniz alanlarının çoğunun bağımsız devletlerin egemenlik alanlarının bir parçası olması önemli bir çelişki oluşturmaktadır (Kaya, 2012, s. 8). Dolayısıyla çevre sorunlarının, egemenliğe ilişkin geleneksel norm ve uygulamalar içinde çözülmesi güç görünmektedir.

Bu kapsamda küresel kamusal mal olarak ele alınan çevreye yönelik klasik finansman yöntemlerinden olan kamusal finansal kaynaklar, özel finansal kaynaklar, ortaklıklar ve dışsallıkların içselleştirilmesi yöntemlerinin her biri kendi içyapılarında sorunlar içermektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere göre küresel kamusal malların finansmanına kamusal finansal kaynaklar olarak daha fazla katkı sağladığı ve bu durumda gelişmekte olan ülkelerin kendilerinde çevreyi daha fazla

kirletme hakkı gördükleri söylenebilir. Bu açıdan kaynak sağlama amacıyla oluşturulan bu yöntemin çevreyi daha fazla kirlettiği iddia edilebilir. Klasik yöntemlerden bir diğeri olan özel finansal kaynaklar yönteminin işlerliği, söz konusu kaynağı sağlayanlar arasında kuvvetli bir işbirliği ve koordinasyonu gerektirmektedir. Her kurum kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket edeceğinden küresel kamusal malların finansmanının bu yol ile sağlanması oldukça zor görülmektedir. Ortaklıklar finansman yöntemi ise koordinasyon ve finansal büyüklük sorunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu tür ortaklıklarda küresel kamusal mallar için toplanan hasılat yeterli düzeylerde olmayabilmekte ve birçok organizasyonun bir araya getirilerek bir amaç için destek vermesini sağlama maliyeti oldukça yüksek olabilmektedir. Küresel kamusal malların son klasik finansman yöntemi olan dışsallıkların içselleştirilmesi yöntemi, ülkelerin egemenlik haklarının kendilerinden daha üst bir merciye teslim etmelerini istemektedir. Bu yöntem ülkelerin egemenlik haklarını daha üst merciye teslim etmek istememelerinden kaynaklı olarak küresel kamusal malların finansmanı için çok tercih edilen bir yöntem olmamaktadır. Ayrıca küresel kamusal malların finansmanına yönelik faaliyetlerin büyük bir kısmı ulusal niteliktedir. Söz konusu bu mallara ilişkin her 200 $ harcamanın sadece 1 $'ı uluslararası harcama kapsamında yer almaktadır (Turan, 2010, s. 158).

Küresel kamusal mallar için uluslararası düzeyde yapılan bu harcama söz konusu malların etkin şekilde sunulması açısından yeterli değildir. Yeterli düzeyde uluslararası harcamanın gerçekleşmesi için uluslararası işbirliği gerekmektedir. Küresel kamusal malların klasik finansman yöntemleri parasal değere dayanmaktadır ve ülkeler parasal katkı açısından uluslararası işbirliğine yanaşmamaktadır. Ancak ülkeler parasal katkı yerine belirli bir kural ya da standart etrafında daha çok bir araya gelme eğilimdedirler. Bu kapsamda genel olarak klasik finansman yöntemleri ve özel olarak kamusal finansal kaynakların yanı sıra sosyal regülasyon niteliğindeki uluslararası yasal ve kurumsal (standart belirleme) düzenlemeler bir tür finansman yöntemi olarak değerlendirilebilir.

2.3. Çevrenin Sosyal Regülasyon Yöntemiyle Finansmanı

Her küresel kamusal malda olduğu gibi çevre küresel kamusal malının finansmanı da sorunlar içermektedir. Bu sorunların çözümünde alternatif bir yöntem olarak "sosyal regülasyon" yönetiminin küresel zararı azaltarak çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini arttıracağı düşünülmektedir. Bunun için öncelikle sosyal regülasyon kavramı üzerinde durmak gerekir.

2.3.1. Genel Olarak Sosyal Regülasyon

Teorik veya ampirik regülasyon çalışmaları üç alan üzerinde durur. Birincisi, rekabetçi piyasa yapıları olan sektörlerde fiyat ve giriş regülasyonu; İkincisi, tekelci sektörlerde fiyat ve giriş regülasyonu ve üçüncüsü, fiyatlara, karlara ve piyasa yapısına doğrudan bağlı olmayan çeşitli piyasa başarısızlıkları ile mücadele eden "nitel (kalite)" regülasyondur. Üçüncü grup regülasyonlara çevre, sağlık, iş güvenliği ve ürün-kalite regülasyonları

örnek olarak verilebilir (Joskow ve Noll, 1981, s.3). Regülasyon çalışmalarının bu üçüncü grubu "sosyal regülasyon"lara karşılık gelmektedir. Sosyal regülasyon; kamu sağlığını, güvenliğini, kamunun refahını veya refah artışını tehdit eden her türlü davranış ve tutumu sınırlamayı amaç edinmektedir. Sosyal regülasyon uygulamalarında amaç sosyal refahı arttırmaktır. Regülasyonun iktisadi etkileri tali niteliktedir (Sarısoy, 2010, s. 285). Oysa fiyatlandırma, rekabet ve piyasaya giriş-çıkışın denetlenmesi şeklinde yapılan iktisadi regülasyon uygulamalarında ise amaç, rekabetin önündeki engelleri kaldırarak ekonomik etkinliğin arttırılmasıdır (Kömürcüler ve Özçağ, 2015, s. 87). Amaç farklılığından dolayı sosyal regülasyonların iktisadi regülasyonlardan ayrıldığı görülmektedir.

1960'lı yıllardan önce ekonominin belirli alanlarında görülen regülasyon kavramı, 1960'larla birlikte ve sonrasında çevre, sağlık, güvenlik gibi alanlarda çeşitli program ve düzenlemelere girmeye başlamıştır. Artık devletin birincil amacı, yalnız ekonomiyi kontrol altında tutarak büyümeyi sağlamak değil; bununla birlikte çevreyi, kamu sağlığı ve güvenliğini de sağlamaktır (Özcan, 2010, s. 29). Bu durum 1980 sonrası küreselleşme sürecinde de devam etmiştir.

Küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik regülasyonlar azalırken, sosyal regülasyonlar artmıştır. Ülke bazındaki iktisadi regülasyonlar rekabet gücünü azaltıp, üretim maliyetinin artışına yol açmaktadır. Daha da ötesi iktisadi regülasyonlar sermayenin ülkeyi terk etmesine neden olmakta ve bu nedenle ülkeler tarafından tercih edilmemektedir. İktisadi regülasyondaki bu azalmaya karşın sosyal regülasyonlar artış eğilimdedir. Bu durumun en önemli sebebi ülkeler arasındaki bilgi transferinin artmasına bağlı olarak çevre, sağlık ve güvenlik alanlarında uluslararası düzenlemelere olan talebin artmasıdır. Artık uluslararası ticaret yapabilmek, uluslararası normlara uymakla mümkündür. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile ihracat yapabilmek için AB normlarına uygun motorlu araç üretmek gerekmektedir (Oğuz, 2011, s. 53). Motorlu taşıtlar üzerindeki düzenlemeler sosyal regülasyon alanında önemli bir örnektir. Motorlu taşıtlar üzerindeki sosyal regülasyon alanı 1960'ların sonundan itibaren oluşmaya başlamıştır. İlk başta güvenlik ve kirlilik daha sonra ise enerji kullanımı üzerinde odaklanılmıştır. Bugün motorlu taşıtlar alanındaki sosyal regülasyonlar kararlı bir şekilde sabitlenmiştir (Sperling vd, 2004: 9). Motorlu taşıtlarla birlikte diğer çevreyi etkileyen alanlarda da sosyal regülasyonların kuvvetlendiği görülmektedir.

2.3.2. Bir Finansman Yöntemi Olarak Sosyal Regülasyon

Kısaca bir yaptırım gücüne sahip otorite (devlet) tarafından oluşturulan ve uygulanan kurallar bütünü olarak tanımlanan regülasyon, kamusal anlamda başta Anayasa olmak üzere bir ülkedeki tüm hukuk kurallarından oluşmaktadır (Aktan ve Karaaslan, 2006, s.85). Bu hukuk kurallarının getirdiği düzenlemeler ve standartların her biri bir regülasyon uygulamasıdır. O halde vergi vb. ile sübvansiyonların dışında kalan yasal düzenleme ve standart şeklindeki kamusal politika araçları bir regülasyon aracı olarak ifade edilebilir. Çevre konusunda uluslararası ölçekte birden fazla ülkenin bir araya gelmesi (uluslararası kuruluşlar, ülke grupları, bölgesel birlikler, vb. nezdinde) ile oluşturulan yapıların getirdiği

yasal düzenlemeler ve standartlar bir tür sosyal regülasyon örneğidir. Bu kapsamda çevre alanındaki sosyal regülasyon düzenlemeleri *uluslararası yasal düzenlemeler* ile *uluslararası çevresel standartlar* başlıkları altında toplanabilir. Uluslararası yasal düzenlemeler ile uluslararası çevresel standartlar küresel kötüyü/zararı engelleyerek çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini arttırabilir.

2.3.2.1. Uluslararası Yasal Düzenlemeler

Sosyal regülasyon aracı olan uluslararası yasal düzenlemeler yada bir başka ifadeyle uluslararası sözleşmeler ve protokoller küresel kamusal mal olan çevreye önemli katkılar sağlamaktadır. Taraf ülkelerin uygulayacakları çevre politikalarında düzenleme ve denetleme yetkisi getirmektedir. Uluslararası sözleşmelerin yanı sıra bölgesel girişim ve toplantılar da küresel kamusal malların finansmanına fayda sağlar.

2.3.2.1.1. Küresel Ölçekte Yapılan Düzenlemeler

Çevre küresel kamusal malı ile ilgili olan ve küresel ölçekte geçerliliğe sahip çok sayıda sözleşme ve protokol vardır. Bunlardan bazıları; Ramsar, Cites, Viyana, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi sözleşmeler ile Montreal ve Kyoto gibi protokollerdir.

Küresel nitelikteki ilk uluslararası çevre sözleşmelerinden biri olan "Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlara İlişkin *Ramsar* Sözleşmesi" 1971 yılında kabul edilip 1975 yılında yürürlüğe girmiştir. 160 ülkenin taraf olduğu bu sözleşmenin amacı doğanın korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının temelinde bölgesel, ulusal ve küresel ölçekte sulak alanların korunmasının ve akılcı kullanımının sağlanmasıdır (Arı, 2006, s. 278). Ramsar sözleşmesi taraf ülkelere sözleşme amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik bir takım yükümlülükler getirmektedir.

1975 yılında yürürlüğe giren nesli tehlikede olan yabani hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretine ilişkin *CITES sözleşmesi* ise 1970'li yıllarda kabul edilen bir başka sözleşmedir. Sözleşme, yasa dışı doğal yaşam ticaretinin engellenmesine ilişkin en önemli düzenleme niteliğindedir. 175 ülkenin taraf olduğu bu sözleşme yabani bitki ve hayvan türlerini, yok olma tehlikesine karşı, uluslararası ticaretin etkilerden korumayı amaçlamaktadır (Kaya, 2012, ss. 74-75).

Ramsar ve CITES sözleşmeleri küresel ölçekte yapılan düzenlemelere iyi birer örnek olsa da, küresel ölçekte çevre ile ilgili etkili düzenlemelerin UN bünyesinde gerçekleştiği söylenebilir. UN özellikle 1980'li yıllarla birlikte ozon tabakasının korunmasını öncelese de günümüzde en önemli gündemi küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği sorunudur.

UN Çevre Programı öncülüğünde hazırlanan "Ozon Tabakasının Korunmasına Dair *Viyana Sözleşmesi*" ise 1952 yılında benimsenmiş ve 1988 yılında yürürlüğe girmiştir. 196 ülkenin taraf olduğu bu sözleşmenin amacı, ozon tabakasında değişikliğe yol açan veya açabilecek insan faaliyetlerinden kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek olumsuz etkilere karşı insan sağlığını ve çevreyi korumaktır (Kaya, 2012, s. 98). Daha sonra 1987 yılında Viyana

sözleşmesine ek olarak "Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair *Montreal Protokolü*" benimsenmiştir. 1989 yılında yürürlüğe giren ve 196 ülkenin taraf olduğu bu protokolün amacı, ozon tabakasının incelmesine yol açan maddelerin tanımlanması, yayılımlarının azaltılması ve kontrol altına alınmasıdır.1987 yılından bugüne kadar defalarca kez güçlendirilen protokol, ozon tabakasına zarar veren 96 kimyasalın kullanımına ve üretimine aşamalı olarak son verilmesini zorunlu kılmıştır. Montreal Protokolü, taraf ülkelerin kontrol altındaki maddeleri için hesaplanmış tüketim seviyelerini 1989 yılına kadar, 1986'da hesaplanan tüketim seviyesinin %50 altına düşürmesi zorunluluğu getirmiş ve protokole taraf ülkelerin, taraf olmayan ülkelerden kontrol altındaki maddelerin ithalini yasaklamıştır (Kaya, 2012, s. 99).

UN, iklim değişikliği sorunu ile mücadelede de bir takım önemli düzenlemeler yapmıştır. "UN İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" 1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen Çevre Kalkınma Konferansı sonrasında benimsenmiş ve 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. 195 ülkenin taraf olduğu sözleşmenin amacı, atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde tutmayı başarmaktır. Sözleşmede taraf devlet yükümlülükleri, sürdürülebilir kalkınma, ortak ancak farklılaşmış sorumluluk ve ihtiyat ilkeleri çerçevesinde belirlenmiştir (Kaya, 2012, s. 91). Bu yükümlülükler kapsamında, sera gazı emisyonu envanterinin oluşturulması, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik önlemler alma, iklim politikalarının diğer sektörel politikalarla bütünleştirilmesini sağlama, iklim rejiminin korunması amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirme ve sözleşmenin uygulanmasına ilişkin konularda veri sağlamaktır (Arıkan, 2006, s. 7). 1997 yılına gelindiğinde iklim değişikliği çerçeve sözleşmesinin nihai amacına ulaşmasında yardım amaçlı 3.Taraflar Konferansı Kyoto'da gerçekleştirilmiş ve *Kyoto Protokolü* ortaya çıkmıştır. Protokol ile taraf devletler için daha net ve katı yükümlülükler getirilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren ve 191 ülkenin taraf olduğu bu protokolün amacı, atmosferdeki sera gazı emisyonlarının azaltılmasını sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik gelişmiş ülkeler için sayısallaştırılmış emisyon azaltım miktarları belirlenmiştir. Buna göre, 2008-2012 yıllarını kapsayan birinci yükümlülük döneminde sera gazı emisyon miktarlarının 1990 yıllarındaki düzeyin %5,2 altına indirilmesi öngörülmüştür. Protokol sayısallaştırılmış indirim yükümlülüğüne ek olarak, bu hedefin gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir takım yükümlülüklerde getirmiştir. Bunlar; sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde enerji verimliliğini arttırılması, yutak alanların korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve bu konuda yeni teknolojilerin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler yapmaktır (Kaya, 2012, s. 91).

2.3.2.1.2. Bölgesel Ölçekte Yapılan Düzenlemeler

Bölgesel ölçekte yapılan düzenlemelerin en iyi örneklerine AB'de rastlamaktayız. Ancak AB'den hariç başka örnekler de vardır. Örneğin 1975 yılında İspanya'nın Barselona şehrinde Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin katıldığı ülkelerarası bir toplantıda Akdeniz havzasının korunmasına yönelik "Akdeniz Eylem Planı" tasarı kabul edilmiş, 1976'da yine Barselona şehrinde toplanılarak tasarı ile ilgili sözleşme imzalanmış ve "Akdeniz Eylem

Planı" 1978'de yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi ise çevre konusundaki faaliyetlerine erken başlamış, 1962 ve 1965 yıllarında çevre sorunları konusunda araştırmalar yapmak üzere ülkelerarası bir komite oluşturmuştur. 1973 yılında da Avrupa Konseyi tarafından Viyana'da Bakanlar düzeyinde çevresel sorunlar konusunda önemli kararların alındığı konferans düzenlenmiştir (Kırlıoğlu ve Can, 1998, s. 28). İfade edildiği üzere AB bu konuda önemli örnekleri bünyesinde barındırmaktadır.

AB'nin çevre alanında yüzlerce yasal düzenlemesi vardır. Bu nedenle Dünya'nın en kapsamlı ve yüksek standartlı çevre mevzuatına sahip olduğu ileri sürülebilir. AB'nin asli kaynakları (Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi vb.) ve AB politikalarının belirleyicisi olan antlaşmaların yanı sıra AB kurumlarının tasarrufu altında ve bağlayıcı nitelikte olan Tüzük, Yönerge, Karar ve Tavsiye şeklindeki ikincil yasal düzenlemeler de AB çevre hukukunun oluşmasında etkili olmuştur. İkincil yasal düzenlemeler sadece bir çevresel unsurun korunmasına hizmet eden dikey mevzuat ile bütüncül ve entegre bir bakışla çevresel unsurların çemberini tanımlayan yatay mevzuattan oluşmaktadır (Kömürcüler, 2013, s. 132). Hem yatay (Örneğin LIFE programı, Çevresel Etki Değerlendirmesi) hem dikey (Örneğin Hava Kalite Yönetimi, Atık Yönetimi) mevzuat açısından oldukça zengin bir mevzuata sahip olan AB'nin çevre küresel kamusal malına olan katkısının büyük olduğu söylenebilir.

2.3.2.2. Uluslararası Çevresel Standartlar

Çevre küresel kamusal malının finansmanına katkı sağlayan uluslararası yasal düzenlemelerin yanı sıra uluslararası düzeyde geçerli standartlar da bir ölçüde katkı sağlayabilir. Bununla beraber standartlar da küresel ve bölgesel düzeyde olmak üzere ikiye ayrılabilir.

2.3.2.2.1. Küresel Ölçekte Belirlenen Standartlar

Dünyada sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevre yönetim sisteminin anlayışı giderek önem kazanmıştır. Dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yönelik olarak sanayileşmiş ülkelerde çevre yönetim sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu oluşum içerisinde yer alan sanayileşmiş ülkeler, mal ve hizmet alanlarında ulusal ve bölgesel şartların uygunluğuna göre farklı çevre standartlarını uygulamaya geçirmişlerdir. AB ile ABD ve Kanada gibi ülkelerde uygulanan standart olmayan çevre programlarının konması ticari bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ticari karmaşa uluslararası standartlara sahip çevre yönetim sisteminin geliştirilme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu standartların oluşturulmasındaki amaç ise yerel, bölgesel ve ülkelerin hukukundan bağımsız evrensel kuralların geçerli olduğu ve tüm dünyada uygulanabilir bir çevre yönetim sistemi oluşturmaktır (Karaer ve Pusat, 2002, s.12).

Uluslararası çevre yönetim sisteminin gelişimi 1990 yılı başlarında BS 7750[2] standartlarıyla

2 Şirketin çevre yönetim sisteminde performansını değerlendirerek, uygulayacağı politikaların belirlenmesi, amaç ve hedeflerinin tanımlanması ve sürekli olarak gelişiminin sağlanmasında kolaylaştırıcı görevi görmektedir (Qulaity Network, son erişim 07.11.2015).

başlayan 1993 yılında EMAS[3]'ın (Eco Managment and Auditing Scheme: AB Eko-Yönetim ve Denetim Programı) geliştirilmesi ve 1996 yılında ISO[4] (Uluslararası Standartlar Organizasyonu) tarafından oluşturulan IS0 14000 standartların oluşturulmasıyla sonuçlanan bir süreçtir (Morrow ve Rondinelli, 2002, s. 159).

ISO tarafından başarı ile uygulanmış olan ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi[5], EMAS ve BS 7750 (British Standart) kullanılarak 1992 yılında Rio Dünya Zirvesinde uluslararası çevre yönetim standartlarının belirlenmesi için SEGA (Stratejik Çevre Danışma Grubu) oluşturulmuştur. SEGA grubunun çalışmaları sonrasında uluslararası çevre yönetim standartlarının hazırlanması için TC 207 teknik komitesini kurmuştur (Murray, 1997, s. 587). Bu komite Şubat 1995 yılında Çevre Yönetim İlkeleri, Sistemleri ve Destekleme Tekniklerini içeren ISO 14000 adında bir kılavuz tasarlamıştır. TC 207 komitesi ayrıca Çevre Yönetim Sistemlerinin geliştirilmesine yönelik bir başka kılavuz ISO 14001'i oluşturmuştur. Haziran 1995'de Oslo'da elliden fazla ülkeden gelen delegeler tarafından ISO 14000 ve 14001 taslakları kabul edilmiştir. Mart 1996 yılında Londra'da bir araya gelen TC 207 komitesi taslak belgeleri onaylamıştır. 1996 yazında belgeleri tamamlanarak hazır hale getirilen 14000 Çevre Yönetim Sistemi serisi standartları Eylül 1996 yılında komite tarafından onaylanmıştır (Murray, 1997, ss. 587-588).

Daha öncesinde var olan BS 7750 ve EMAS Standartları daha çok ülkesel ve bölgesel niteliktedir. Ancak sonrasında bu standartların temel alınmasıyla oluşturulmuş ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları serisi küresel ölçekte uygulanabilir bir standarttır. Bu seri içerisinde çevre yönetim sisteminin geliştirilmesine yönelik birçok standart bulunmaktadır. Bu standartların başlıcaları; ISO 14001 uygulama kılavuzu, 14004 çevresel yönetim sistemleri ilkeleri ile sistemler ve destekleyici teknikler üzerine genel kılavuz, 14010 çevresel hesaplamalar için kılavuz, çevresel hesap kontrolleri için değerlendirme kılavuzu ve diğer kılavuzlardan oluşmaktadır (Akatay ve Aslan, 2008, ss. 320-321). ISO 14000 çevre yönetim standartları serisi, işletmelerin çevre ile ilgili organizasyon planları üzerinde etkili olarak çevreye zararlı maddelerin üretimdeki rollerini ve atık miktarlarını azaltarak işletmeler üzerinde regülasyon görevi görebilmektedir (Bolat ve Gözlü, 2003, s. 40). ISO 14000'deki standartlar birbirlerini destekleyici olacak şekilde tasarlanmış olmalarına rağmen, aynı zamanda çevresel hedeflere ulaşmak için birbirlerinden bağımsız şekilde kullanılabilirler. Kuruluşların çevresel bakış açısıyla çevresel performanslarını değerlendirmek için standartların bütününe ISO 14000 standartlar serisi adı verilmiştir. Bu standartlar "Hammadde/kaynak kullanımının azaltılması", "Enerji tüketiminin azaltılması", "Süreç verimliliğinin geliştirilmesinin sağlanması", "Üretim atıklarından kurtulma maliyetinin azaltılması" ve "Yenilenebilir kaynakların kullanımının kazanılması" şeklinde sıralanan somut ekonomik faydaları sağlamaktadır (International Organization for Standardization, 2009, s. 8).

3 AB ülkelerindeki firmaların sanayi faaliyetlerinin çevresel performanslarını iyileştirerek sürdürülebilirliği arttırmak amacıyla periyodik denetimlerin yapılması ve bunların raporlanmasını sağlayan bir standarttır (Murray, 1997, s. 585).
4 Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde 1947 yılında kurulmuş olan ISO, ürün, hizmet ve sistem için çeşitli standartlar oluşturan ve bunları yayınlayan uluslararası bir organizasyondur (Türkiye Bilişim Derneği, 2008, s. 6).
5 ISO 9001, Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi Teknik Komitesi tarafından geliştirilen uluslararası bir belgelendirme standardıdır (Türkiye Bilişim Derneği, 2008, s. 10).

Ekonomik yönden sağlanan bu fayda çevreye de fayda sağlamaktadır. ISO 14000 standartlar serisi sürdürülebilir kalkınma, çevre ve ekonomi üçlü bileşenine katkı yapmaktadır. Dünyada en fazla kabul görmüş olan ISO 14001 standardı, ISO 14000 standartlar serisinin denetlenen ve sertifikası verilen tek standardıdır. ISO 14001 standardı, etkin bir çevre yönetim sisteminin temel unsurlarını tanımlamaktadır. Bu unsurlar; organizasyon yapısı, planlama faaliyetleri, sorumluluklar, prosedürler, süreçler ve yeni çevre politikaları ile bunların uygulaması ve gözden geçirilmesi için gerekli olan kaynakların olduğu yönetim sistemden oluşmaktadır (Nemli, 2001, s. 215). Dolayısıyla firmalar tarafından yapılan faaliyetlerin çevre duyarlılığına uygun şekilde yapılıp yapılmadığını gösteren ISO 14001 standardı küresel ölçekte kabul edilen bir etikettir.

2.3.2.2.2. Bölgesel Ölçekte Belirlenen Standartlar

Bölgesel ölçekteki standartlar söz konusu olduğunda ilk olarak akla yine AB gelmektedir. Örneğin, 1993 yılında AB tarafından yürürlüğe konan Eco-Label uygulaması ile ürünün üzerine bir etiket konmaktadır. Bu etiket, ürünün olumsuz çevresel etkilerinin en aza indirildiğini gösteren ekolojik bir etikettir. EMAS uygulaması ile AB ülkeleri firmaları kendi çevre yönetim sistemlerini ve bağımsız bir kontrol firması tarafından onaylanan çevresel faaliyet raporlarını oluşturmak durumundadırlar (Kırlıoğlu ve Can, 1998, ss. 33–34). Ürün ve Üretim Sürecine ilişkin olarak belirlenen Eco-Label ve EMAS standartlarının yanı sıra yasal düzenlemelerden hareketle kirlilik türüne göre belirlenen AB çevresel standartları da bulunmaktadır. Bunlar çevre unsuru olan hava, su ve toprağın belirli bir kalitede tutulmasını sağlayan hava, su ve toprak kalite standartları ile gürültü standartlarıdır. Bu tür standartlar gücünü yasal düzenlemelerden almaktadır (Kömürcüler, 2013, ss. 139-141).

2.4. Sosyal Regülasyonların Çevre Küresel Kamusal Malına Katkısının Değerlendirilmesi

Küresel kamusal malların finansmanında karşılaşılan güçlüklere çözüm arayışına girişildiğinde alternatif bir yöntem olan sosyal regülasyonlar karşımıza çıkmaktadır. Merkezinde "çevre"'nin yer aldığı çalışmamızda çevreyi ilgilendiren sosyal regülasyonlar olarak iki araç tanımlanmıştır. Bu araçlardan ilki, uluslararası boyutta düzenlenen uluslararası çevre sözleşmeleri/antlaşmaları/protokolleri olurken; ikinci araç ise uluslararası kapsamda kabul edilmiş olan çevreyle ilgili standartlardır. Klasik finansal araçların çevre küresel kamusal malına olan katkılarının sınırlı kalması, sosyal regülasyonlar çerçevesinde bu iki aracın önemini arttırmaktadır.

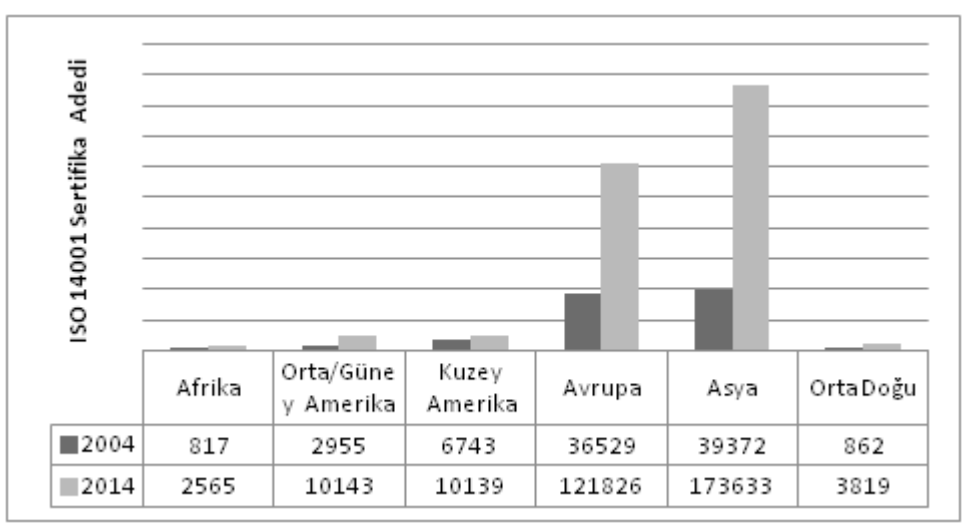
Sosyal regülasyon araçlarından ilki olan uluslararası yasal düzenlemeler insan yaşamını, sağlığını bunların ötesinde tüm yaşam form ve destek sistemlerini koruduğu için önemli düzenlemelerdir. Ülkelerarasında ortaya çıkan uluslararası uygulanabilir bir çevre vergisi anlaşmazlığı, yalnızca mali açıdan toplanamayan vergi geliri sorununa yol açarken; çevresel sözleşmeler konusunda ortaya çıkan ülkelerarası anlaşmazlıklar ise yalnızca bir takım hukuki sonuçlar doğuran basit bir ihlal durumuna yol açmamaktadır. Bu olumsuz

durum tüm insanlığın ve ekosistemin geleceği açısından büyük tehditler oluşturan kritik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2012, s. 104). Dolayısıyla uluslararası çevresel sözleşmelerin/antlaşmaların/protokollerin ülkeler arasındaki uzlaştırıcılığı, uluslararası bir verginin varlığından daha önemlidir. Ancak uluslararası çevre sözleşmelerinin devletleri ihlalden caydırıcı bir özelliğinin olması gereklidir. Bu konuda AB'nin, küresel düzeydeki UN yasal düzenlemelerine kıyasla daha etkili olduğu söylenebilir. Daha öncede ifade edildiği gibi AB'nin çevre alanında yüzlerce yasal düzenlemesi vardır. Bu nedenle Dünya'nın en kapsamlı ve yüksek standartlı çevre mevzuatına sahip olduğu ileri sürülebilir.

Sosyal regülasyon aracı olarak önerilen ikinci araç ise çevre ile ilgili standartlardır. Bu kapsamda örnek olarak uluslararası etki alanı olan ISO 14001, bölgesel etki alanına sahip EMAS ve Eco-Label etiketleri verilebilir. Bu vesileyle uluslararası boyutta kabul görmüş olan ISO 14001 çevre standart sertifikası ile bölgesel düzeyde kabul görmüş olan EMAS (Eko-Yönetim ve Denetim Programı) ve Eco-Label çevre standart sertifikalarının çevreye zararlı sera gazı emisyonlarının azaltılması yönündeki etkileri üzerinde durulması sosyal regülasyonların çevre küresel kamusal malına olan katkısı hakkında bilgiler verebilir.

Çevre etiketlerinden uluslararası boyutu olan ISO 14001 çevre standartları sertifika sayısı Afrika, Orta ve Güney Amerika, Kuzey Amerika (ABD, Kanada, Meksika), Avrupa[6], Asya, Orta Doğu bölgelerine ayrılmış şekilde 2004-2014 yılları arasında Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: *2004-2014 Yıllar Arasında Dünyadaki ISO 14001 Sertifika Sayısındaki Değişim*

	Afrika	Orta/Güney Amerika	Kuzey Amerika	Avrupa	Asya	OrtaDoğu
2004	817	2955	6743	36529	39372	862
2014	2565	10143	10139	121826	173633	3819

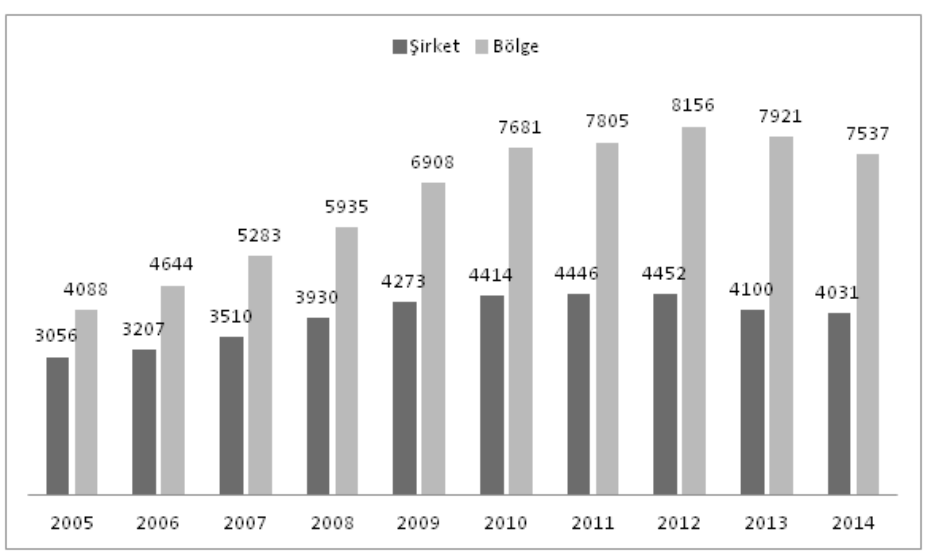
Kaynak: International Organization for Standardization Survey, son erişim: 09.11.2015.

6 Avrupa Bölgesi; Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Estonya, Hırvatistan, G.Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Faroe Adaları, Finlandiya, Fransa, Almanya, Cebelitarık, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Kosova, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Makedonya, Malta, Karadağ, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık'tan oluşmaktadır.

Dünya'da 14001 çevre yönetim sistemi standart sertifika sayısı grafikten de anlaşılacağı üzere sanayi üretiminin fazla olduğu bölgelerde gerçekleşmiştir. ISO 14001 sertifikasına sahip olan işletme sayısı en fazla Avrupa ve Asya bölgelerindedir. Yine daha önce ifade edildiği gibi bölgesel ölçekte sadece AB düzeyinde geçerli olan EMAS ve Eco-Label standartları vardır. EMAS ve Eco-Label uygulamaları da son dönemde AB düzeyinde oldukça genişlemiştir. Öyle ki Eurostat verilerine göre AB-28 toplamında 2005 yılında 3.056 adet firma EMAS'a kayıtlıyken 2014 yılında bu rakam 4.031'e yükselmiştir. Yine 2005 yılında EMAS'a kayıtlı 4.088 bölge varken, bu rakam 2014 yılında 7.537'ye çıkmıştır (Eurostat, 2016). Aynı durum Eco-Label uygulamasında da vardır. 2011 yılı sonu itibarıyla firmalara 1.357 adet etiket lisansı verilmiş ve bu lisanslarla 17.000'den fazla ürün etiketlenmiştir (Kömürcüler, 2013, s.145). Bununla birlikte AB'nin yasal düzenlemelerden hareketle ürün ve firma standartları dışında birçok hava, su, toprak ve gürültü standardı geliştirdiği bilinmektedir.

Bölgesel düzeyde kabul görmüş olan EMAS standardı ilk olarak sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan AB komisyonunca Temmuz 1993 yılında gündeme getirilmiştir. Daha sonrasında uygulanabilirliği açısından EMAS sistemi ilk olarak Nisan 1995 yılında gönüllü şirketlerin ve endüstriyel faaliyet bölgeleri tarafından uygulamaya başlanmıştır. 1996 yılında ise EMAS, uluslararası çevre yönetim standardı kabul edilen ISO14001'e ulaşmada bir ön adım olarak görülmüştür ("EMAS – Environment - European Commission" 2016). EMAS standartlarının ortaya çıkışından bugüne kadar çevrenin korunmasını önemseyen bu standartlara sahip firma ve bölge sayılarının giderek arttığını görmekteyiz. Grafik 2'de 2005-2014 yılları arasında EMAS (Eko-Yönetim ve Denetim Programı) standartlarına sahip firma ve bölge sayıları verilmiştir.

Grafik 2: *2005-2014 Yılları Arasında EMAS'a Kayıtlı Firma ve Bölge Sayısı*

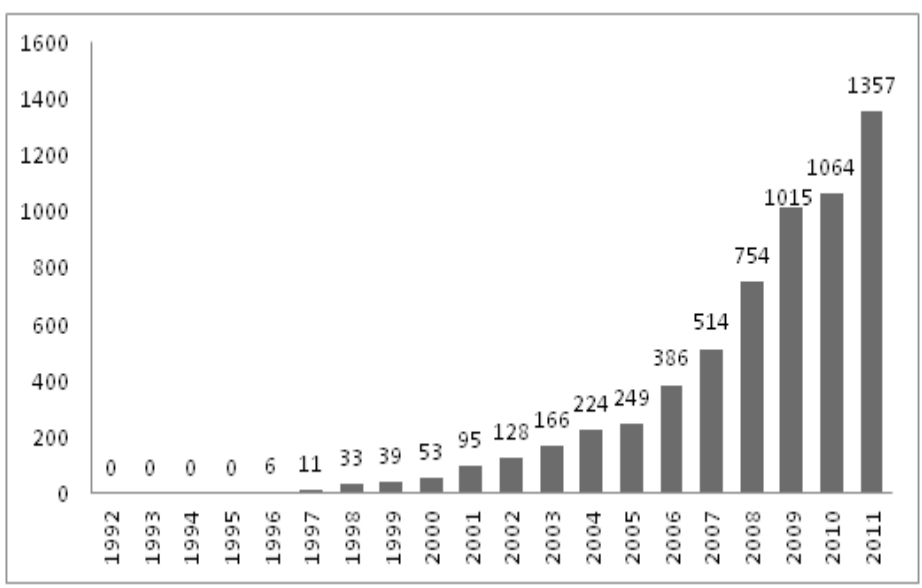
Kaynak: Eurostat. Organisations and Sites with Eco-management and Audit Scheme (EMAS) Registration,, son erişim: 16.10.2016.

Bir başka bölgesel standart olan Eco-Label standartlarına sahip olan firmalar ürünlerinin pazar paylarını arttırmada önemli bir avantaja sahip olmaktadır. Bununla birlikte özellikle gelişmiş ülke pazarlarına girişte Eco-Label standartlarına sahip olmanın yasal bir zorunluluk haline geldiğini görmekteyiz. İhraç edilecek ürünler için koyulacak olan çevresel ve sosyal kriter zorunluluklarının yerine getirildiği göstergesi olan Eco-Label aynı zamanda bu kriterleri garanti altına almada önemli bir araç olarak kabul görmüştür (Kara 2011, s. 18).

Eco-Label standartlarının başlangıcı Avrupa Birliği kapsamında yer alan ve 1987 yılında gerçekleştirilen Avrupa Komisyonunda gündeme getirilmiştir. Eco-Label standartlarıyla ilgili tartışmalar 1987-1992 yılları arasındaki çevre üzerine dördüncü AB Komisyonu Eylem Programında da gündem olmuştur. Eco-Label standartları sistemi 23 Mart 1992 tarihli 880 numaralı tüzük ile yürürlüğe girmiştir (*Council Regulatıon (EEC) No 880/92,* 1992).

Çevre etiketlerinin bölgesel boyutlarından biri olan Eco-Label lisans sayılarının 1992-2011 yılları arasındaki artış eğilimi Grafik 3'de gösterilmiştir.

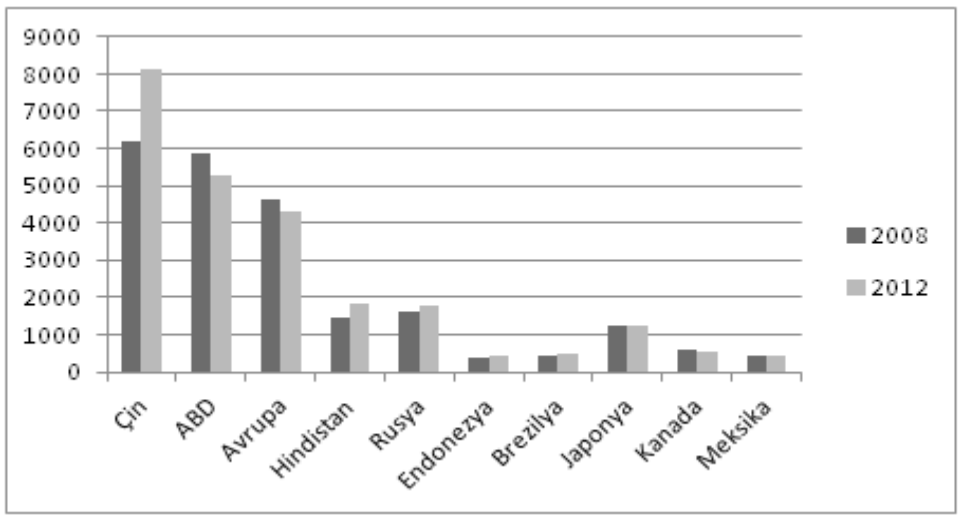
Grafik 3: *1992-2011 Arasındaki Eco-Label Toplam Lisans Sayılarının Değişimi*

Kaynak: Kara, Hüdai. (2011) Eko-Etiket. Bölgesel Çevre Merkezi, son erişim 16.10.2016

Yasal düzenleme ve standart konusundan AB'nin öne çıktığı söylenebilir. Bu durum çevre kirliliğine yansımış mıdır? Bunun için son yıllarda en önemli gösterge olan karbondioksit (CO_2) emisyon değerlerine bakmak gerekir. Dünya'da enerji tüketimi sonrası ortaya çıkan CO2 emisyon salınımının yaklaşık %70'ine sebebiyet veren 10 ülke/bölge bulunmaktadır. Bunlar Çin, ABD, Avrupa Bölgesi, Hindistan, Rusya, Endonezya, Brezilya, Japonya, Kanada ve Meksika olarak sıralanmaktadır (World Resources Institute, 2014).

Grafik 4: *Enerji Tüketimi Sonrası Ortaya Çıkan* CO2 *Emisyon Salınım Miktarı(Milyon Metrik Ton)*

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, son erişim: 09.10.2015.

Grafik 4'de gösterilen ülkeler Dünya'daki emisyon salınımın önemli kısmını gerçekleştirmektedir. O halde bu ülkelerin hepsine önemli ölçüde kirletici denebilir. Ancak bunların içinde Avrupa Bölgesi tam 40 tane ülkeyi temsil etmektedir (Bknz: 5 no'lu dipnot). 40 ülkenin içinde 28 AB üyesi ülke ile 5 AB'ye aday ülke bulunmaktadır. Geriye kalan ülkelerin nüfus ve coğrafi büyüklük açısından önemli olduğu söylenemez. Sonuç olarak Avrupa Bölgesinin büyük ölçüde AB tarafından temsil edildiği söylenebilir. O halde rakamlara göre, AB'nin Grafik 2'de yer alan diğer ülkelere nazaran, nispi olarak daha az kirletici olduğu ileri sürülebilir. Sadece Çin tüm Avrupa'nın 2 katı düzeyinde kirleticidir. ABD'de de Çin'den sonra ikinci kirletici ülke konumundadır. ABD'nin bu durumunun yanına Kanada ve Meksika'yı da kattığımızda, Kuzey Amerika'nın önemli bir kirletici bölge olduğu ifade edilebilir. Yüksek düzeyde emisyona sebep olan ABD, Kanada ve Meksika'nın ISO 14001 çevre yönetim sistemi standardı sertifikasına aynı oranda sahip olmadığı da dikkati çekmektedir. Oysa "ISO 14001 çevre standardı sertifikası" sayısındaki artış emisyon miktarlarını azaltarak çevre küresel kamusal malına olumlu katkılar sağlayacaktır.

ISO 14001 konusunda Asya'nın ardından Avrupa'nın öncü olduğu görülmektedir. Avrupa ISO 14001'nin yanı sıra diğer çevre etiketleri ve yasal düzenlemeler konusunda da öncüdür. Dolayısıyla Avrupa çevreye ilişkin sosyal regülasyonlar konusunda önemli mesafeler almıştır. Sosyal regülasyon olarak ifade edilen yasal düzenlemeler ve standartlar konusunda aldığı bu mesafe Avrupa'nın emisyon ve kirlilik değerlerine yansımıştır. Grafik 4'de yer alan CO2 emisyon değerleri bu durumu göstermektedir.

Sonuç

Çevrenin küreselliğinin gün geçtikçe daha çok hissedilmeye başladığı günümüzde, çevrenin korunması ve çevresel kirliliğin/maliyetin bertarafı konusunda ülkelerin daha çok beraber hareket etmesi gerekmektedir. Ancak çevre küresel kamusal malının finansmanı konusundaki beraberlik istenilen düzeyde sağlanamamaktadır. Bu durum klasik finansman yöntemlerinin yapısından kaynaklı olabilir. Özellikle ülkeler bütçelerinden doğrudan destek sağlama konusunda isteksizdir. Öte yandan bireylerin veya onların kurduğu kar amacı güden veya gütmeyen yapıların da bu noktada yetersiz kalacağı aşikârdır. Bu konuda kamu-özel ortaklarının sayısı da fazla değildir. Geriye sadece vergiler kalmaktadır. Ülkeler çevresel amaçlarla vergi getirmeyi gündemlerine öncelikli olarak alamamakta, vergiler diğer matrah kalemleri üzerinden temel kamu hizmetlerinin sağlanması amacıyla alınmaktadır. Böyle bir ortamda klasik yöntemlerin dışında kalan ve çevresel kirliliği/tahribatı/maliyeti azaltarak/önleyerek çevre küresel kamusal malının sunum düzeyini artıran yasal ve kurumsal düzenlemeler olarak ifade edilen sosyal regülasyonlar bir tür "finansman yöntemi" olarak kabul edilebilir. Sosyal regülasyon yönteminin uygulanabilirlik açısından diğer klasik finansman yöntemlerine göre avantajlı olduğu noktalar vardır. Bunlar;

- Klasik finansman yöntemlerine göre -örneğin ülkelerin ortaklaşa kamusal kaynak koyarak bir çevresel tahribatı gidermesi- sosyal regülasyon yönteminde ülkelerin anlaşması/uzlaşması daha kolaydır. Sosyal regülasyonlar konusunda karar almanın maliyetinin diğer finansman yöntemlerine göre daha az olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca anlaşmanın/uzlaşmanın sürdürülebilirliği fazladır. Çok sayıda ülkenin aynı anda bir çevresel vergi uygulaması ya da bir küresel kamusal mal ile ilgili kamusal kaynak aktardığı ortaklıklar kurmaları, uluslararası çevresel bir sözleşmeye taraf olmalarına göre daha zordur. Tüm ülkelerin eşit olarak yer alması üzerine geliştiren bir uzlaşma, milli gelirleri/zenginlikleri farklı olan ülkelerin kendi vatandaşından ne kadar vergi toplayacağı veya bütçesinden ne kadarlık kaynak ayıracağı üzerine geliştirilen uzlaşmaya göre daha kolay sağlanır.

- Sosyal regülasyonları diğer finansman yöntemlerine göre ülkelerin vatandaşlarına/firmalarına anlatması daha kolaydır. Diğer finansman yöntemlerine göre sosyal regülasyonların siyasi riski yoktur ya da daha düşüktür. Bir başka ifadeyle vergi almanın ya da bütçeden kamusal kaynak aktarmanın devlet yönetimi üzerindeki siyasi riski, bir anlaşmaya taraf olmanın siyasi riskinden daha fazladır. Siyasi riski olan durumları devlet yönetimleri vatandaşlarına/firmalarına izah edemez ve bu durumu sürdüremez.

- Sosyal regülasyonlar devletin maliyesini doğrudan ilgilendirmez. Oysa diğer finansman yöntemleri ise vergi, harcama gibi mali kaynaklara dayanmakta ve ülkenin genel ekonomik durumu ile doğrudan alakalı olmaktadır. Genel ekonomik durumla doğrudan alakalı olmayan sosyal regülasyonlar ise bu nedenle daha kolay yönetilebilmektedir.

- Özellikle standart şeklinde olan sosyal regülasyonlar tüketicilerin çevresel kaygılarını arttırarak üreticiler üzerinde piyasa baskısı oluşturmaktadır. Üreticiler ürettikleri ürünlerin çevreye duyarlı ürünler olduğunu kanıtlamak adına sosyal regülasyonlardan olan ISO 14001, EMAS, Eco-Label gibi çevre standartlarına uymak durumunda kalmaktadır. Bu durumu dikkate almadıkları takdirde ürünlerini satamama durumu ile karşı karşıya

kalabileceklerdir. Ayrıca kamunun piyasadan mal alımlarında sosyal regülasyon olarak çevre standart sertifikalarını şart koşması da üreticiler üzerinde bir başka piyasa baskısını oluşturmaktadır. Ayrıcı çevre dostu olmayan, çevreye zararlı ürünlere karşı çevreciler ile tüketici gruplarının oluşturmuş oldukları kampanya ve boykot faaliyetleri de piyasa baskısı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla çevre standartlarının oluşturmuş olduğu bu baskılar küresel kamusal mal olarak çevrenin korunmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak sosyal regülasyonların klasik finansman yöntemlerine göre önemli avantajlarının olduğu, bu avantajlarından kaynaklı olarak bir finansman yöntemi gibi çevre küresel kamusal malının sunum miktarına katkı yaptığı söylenebilir. AB düzeyindeki uygulamalar ve sonuçlar da bu yargıyı desteklemektedir.

Kaynakça

Akatay A., ve Aslan Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 313-339.

Aktan, C.C. ve Karaaslan, Y.T. (2006). Regülasyon Ekonomisi ve Kamusal Regülasyonlar Teorisi. *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikası.* (ed: Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Alper, D., ve Anbar, A. (2007). Küresel Isınmanın Dünya Ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(4), 15–54.

Arıkan, Y. (2006). *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü*. Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye. Retrieved from http://www.ttgv.org.tr/content/docs/rec.pdf

Arı, Y. (2006). The Ramsar Convention on Wetlands: A Critical Review. *Eastern Geographical Review*, *11*(15), 275–302.

Aşıcı, A. A., ve Şahin, Ü. (Eds.). (2012). *Yeşil Ekonomi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Birleşmiş Milletler. (t.y.). *Birleşmiş Milletler Türkiye.* Retrieved from http://www.un.org.tr/BMAnkaraweb.pdf, son erişim 10.11.2015.

Boughton, J. M., ve Lateef, S. (Eds.). (1995). *Fifty Years After Bretton Woods The Future of the IMF and the World Bank.* Washington: International Monetary Fund. Retrieved from http://www.elibrary.imf.org/staticfiles/IMF_History/50yearsAfterWoods.pdf, son erişim 19.11.2015

Bolat, B., ve Gözlü, S. (2010). ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Uygulamasında Etken Olan Faktörler. *İTÜDERGİSİ/d*, *2*(2).

Council Regulatiıon (EEC) No 880/92. (1992) C. 880. Retrieved from http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R0880:EN:HTML, son erişim 16.10.2016

EMAS – Environment - European Commission (t.y). Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/emas/join_emas/faqs_en.htm#s1q1, son erişim 16.10.2016

Eurostat. (2016). *Organisations and Sites with Eco-management and Audit Scheme (EMAS) Registration*, son erişim 16.10.2016.

Godjer, Dinyar.(2003). *Küresel İklim Değişikliği.* İstanbul: Metis Yayınları.

Gül, E., ve Ekinci, A. (2002). Çevresel Düzenlemelerin Dış Ticaret Ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (7), 1-11.

International Organization for Standardization Survey (t.y.). Retrieved from www.iso.org/iso/iso-survey, son erişim 09.11.2015.

International Organization for Standardization. (2009). *Environmental Management The ISO 14000 Family of International Standards.* Retrieved from http://www.iso.org/iso/theiso14000family_2009.pdf, son erişim 08.11.2015.

Jacquet, P., ve Marniesse, S. (2006). Financing Global Public Goods: Issues and Prospects. *Expert Paper Seven*, 275.

Joskow, P.L. ve Noll, R.G. (1981). Regulation in Theory and Practice: An Overview. *Studies*

in Public Regulation. (ed: Gary Fromm). The MIT Press.

Kara, Hüdai. (2011). *Eko-Etiket*. Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi.

Karaer F., ve Pusat T. (2002). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standardının Otomotiv Yan Sanayiine Uygulanması. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi.* 7(1), 11-20.

Kaya, Y. (2012). *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Kırlıoğlu, H., ve Can, A. V. (1998). Çevre Muhasebesi. Sakarya: Değişim Yayınları.

Kovancılar, B., Miynat, M., ve Bursalıoğlu, S. A. (2007). *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kömürcüler, E. (2013).Çevreye Yönelik Kamusal Politika Araçları: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kömürcüler, E. ve Özçağ, M. (2015). Bir Regülasyon Kurumu Olarak Yargı Organı: Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarında Devletin Düzenleyici Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi.* 22(1), 83-97.

Louis, P. (2006). *Impacts of Climate Change on Institutional Investors Assets and Liabilities. Environmental Research Group of the Institute of Actuaries & Climate Change Capital.* Retrieved from http://www.ica2006.com/Papiers/3108/3108.pdf, son erişim 19.11.2015

Morrow, D., ve Rondinelli, D. (2002). Adopting Corporate Environmental Management Systems:: Motivations and Results of ISO 14001 and EMAS Certification. *European Management Journal*, *20*(2), 159-171.

Murray, Paula C. (1997). International Environmental Management Standard, ISO 14000: A Non-Tariff Barrier or a Step to an Emerging Global Environmental Policy. *U. Pa. J. Int'l Econ. L,* 18, 577-615.

Nemli, E. (2001). Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 211-224.

Oğuz, F. (2011). *Devlet ve Piyasa Regülasyon Ekonomisine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Quality Network. (t.y.). *British Standard 7750*. Retrieved from http://www.quality.co.uk/bs7750.htm#, 07.11.2015

Özcan, E. E. (2010). İdari Hukuku Açısından Türkiye' de Elektrik Sektörünün Regülasyonu ve Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve Güney Amerika Uygulamaları. Ankara: Turhan Kitabevi.

Sagasti, F. R., ve Bezanson, K. (2001). *Financing and Providing Global Public Goods: Expectations and Prospects: Prepared for the Ministry for Foreign Affairs, Sweden*. Stockholm: Ministry for Foreign Affairs Sweden. Retrieved from http://www.gci.org.uk/Documents/SMFA_.pdf, son erişim 19.11.2015

Sperling, D., Abeles, E., Bunch, D., Burke, A., Chen, B., Kurani, K., Turrentine, T. (2004), The Price of Regulation. *Access*, (25), 9-18.

Saraçoğlu, F., ve Şahan, Ö. (2004). Tobin Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, (55), 72–82.

Sarısoy, S. (2010). Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar. *Maliye Dergisi,* 159, 278-298.

Susam, N. (2008). Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar.

Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, *12*(1-2), 277–303.

Şener, O. (2006). *Kamu Ekonomisi*. Kırklareli: Alkım.

Turan, D. (2010). *Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı*. Bursa: Dora Yayın.

Türkiye Bilişim Derneği. (2008). *ISO 9000:2000 Kalite Yönetim Sistemi*. Retrieved from http://www.tbd.org.tr/usr_img/cd/kamubib15/raporlarPDF/RP1-ISO9001-2008.pdf, son erişim 07.11.2015

U.S. Energy Information Administration. (t.y.). *International Energy Statistics.* Retrieved from http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=90&pid=44&aid=8, son erişim 10.11.2015

World Bank Development Committee. (2007). *Global Public Goods: Framework for the Role of the World Bank* (s. 30). Retrieved from http://www.cbd.int/financial/interdevinno/wb-globalpublicgoods2007.pdf, son erişim 11.11.2015.

World Resources Intstitute. (2014). *6 Graphs Explain the World's Top 10 Emitters.* Retrieved from http://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters, son erişim 10.11.2015

Yavan, S., ve Sarı, E. (2015). Yeni Bir Maliye Politikası Aracı Olarak "Obezite Vergisi" ve Örnek Ülke Uygulamaları. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 52(606), 89-102.

Zengin, S. (2012, Kasım). Kimin İçin Marka Yönetimi: Sosyal Sorumluluk İşlevi. Retrieved from http://blog.empatik.com/kimin-icin-marka-yonetimi-sosyal-sorumluluk-islevi/, son erişim 19.11.2015

SEÇİME DAYALI KONJOİNT ANALİZİ VE BİR UYGULAMA*

Noyan Aydın[1]

Elif Yalçın[2]

Öz

Bu çalışmada; tüketicilerin ürün ve hizmetlere ait özellikleri tercih ederlerken karşılaştıkları alternatifler arasından yaptıkları seçimi anlamak için geliştirilen ve çok değişkenli bir istatistiksel teknik olan konjoint analizi kullanılmıştır. Çalışmada, konjoint analizi tekniklerinden biri olan seçime dayalı analiz tekniğinin tercih edilmiş olmasının sebebi ise, bu teknik ile direk tüketici tercihlerinin ölçülebilmesi ve ilgili yazındaki mevcut çalışma sayısının az olmasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, başta pazarlama olmak üzere birçok alanda yaygın olarak kullanılan konjoint analizinin incelenmesi ve seçime dayalı konjoint analizi tekniği aracılığıyla da Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim elemanlarının var olan bir kampüsün sürdürülebilir bir yeşil kampüse dönüşümü sırasında öncelikli olarak yapılmasını istedikleri uygulamaların belirlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Seçime Dayalı Konjoint Analizi, Sürdürülebilir Kampüs, Yeşil Kampüs.

CHOICE BASED CONJOINT ANALYSIS AND AN APPLICATION

Abstract

In this study, conjoint analysis, which is developed to understand consumers' choice while they prefer product and services' attributes among alternatives, they faced, and one of the multivariate statistical techniques is used. In study, choice based conjoint analysis technique, which is evaluated direct consumers' prefer and had small number of available studies in literature is preferred. In this regard, the purpose of the study is to examine conjoint analysis, widely used in many field and primarily desired applications that academic staffs of Faculty of Economics and Administrative Sciences of Dumlupinar University want at during transformation from an existing campus to a sustainable green campus.

Keywords: Choice Based Conjoint Analysis, Sustainable Campus, Green Campus

JEL Codes: C44, D12, D71, Q28, Q53.

* Bu çalışma 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Seçime Dayalı Konjoint Analizi ve Bir Uygulama" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

1 T.C. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, noyan.aydin@dpu.edu.tr

2 T.C. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü elif.yalcin@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 02.08.2016 Makale Yayın Tarihi: 24.10.2016

Giriş

Tüketicilerin herhangi bir ürün, hizmet veya düşünce tercihlerini anlamak için geliştirilen ve çok değişkenli bir teknik olan konjoint analizi, tüketici tercihlerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Ürünler özelliklerin birleşimi olarak düşünülürse, konjoint analizi, ürün tercihinde hangi özelliklerin önemli olduğunu ve özellik düzeylerinin oluşturduğu kombinasyonlardan hangisinin en çok tercih edildiğini belirlemede kullanılan bir tekniktir (Kuhfeld, 2005, s.35).

Konjoint analizi, tüketicilerin gerçek veya sanal bir nesnenin her özelliğinin sağladığı ayrı değer miktarlarını birleştirerek değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu durumda, niteliklerin kombinasyonu tarafından oluşturulan nesneler yardımıyla tüketiciler en iyi tercih tahminlerini yapmaktadırlar (Hair, Black, Babın ve Anderson, 2006, s.347).

Seçime dayalı konjoint analizinde ise katılımcılar birkaç alternatif ürün içerisinden birini seçmektedirler. Bu da, gerçek yaşamdaki satın almaya çok benzemektedir. Ayrıca, katılımcıların seçim yapması diğer konjoint tekniklerinde yapılan sıralama ve puanlamaya göre daha kolaydır (Natter ve Feurstein 2000, s. 448).

Hızla artan çevresel sorunlarla birlikte enerji ve su gibi ihtiyaçların temini ve kullanım bilincinin önemi artmıştır. Artan nüfusla birlikte oluşan atık miktarı ve bu atıklardan fayda sağlamak kaçınılmaz olmuştur. Tüm bunlara duyarlı, çevreye karşı ilgili bir neslin yetişmesinde üniversiteler eğitim ve araştırma olanaklarıyla, tüm akademisyen, öğrenci ve personeline daha iyi hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil kampüs standartlarına uyumu için birçok alanda uygulamalar yapılmaktadır.

Yükseköğretim kurumları, yapılan "sürdürülebilirlik" çalışmaları ile toplumda yeni bilgi oluşumunda ve bu bilginin teşvik edilmesinde örnek teşkil etmektedir. Bu kurumlar milyonlarca gence eğitim verdikleri için, küresel enerji dönüşümünün, çevresel ve toplumsal değişikliklerin ve yeniliklerin önemli parçası durumundadır. Sürdürülebilir kampüs tanımı gereğince bu kurumlar, pozitif ekonomik, çevresel ve sosyal bir etki oluşturabilmesi için bütünsel bir yaklaşım içinde olmadırlar (http://kusif.ku.edu.tr/tr/koc-university-sustainable-campus-project, 2015).

Sürdürülebilir ve yeşil kampüse geçiş üniversite yönetimini, akademik bölümleri, üniversite araştırmalarını ve yerel toplumu kapsamaktadır. Yönetimin; yeni binaların tasarımlarında, tamir ve onarım projelerinde, bakım ve tedarik uygulamalarında, geri dönüşüm, atık ve enerji yönetiminde, ulaşım, yemek ve konut tedariki gibi birçok alanda karar vermede etkisi büyüktür (http://www.sustainablecampus.org/universities.html#Transition, 2015).

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, gerçek yaşamda yapılan seçim sürecine çok benzeyen seçime dayalı konjoint analiz tekniğinin incelenmesi ve üniversitede sürdürülebilir yeşil bir kampüsün oluşturulabilmesi için akademik personelin düşünceleri doğrultusunda öneriler sunmaktır.

1. Literatür Araştırması

Literatürde sürdürülebilir kampüs olgusuyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Seçime dayalı konjoint analizi çalışmalarına ise konjoint analizi çalışmaları kadar sık rastlanmamaktadır. Aşağıda bu alanlarda yapılan bazı çalışmalara kısaca yer verilmiştir.

Okul binaları tasarımında sürdürülebilirlik çalışmalarıyla Şahin ve Dostoğlu (2015), sürdürülebilir yapıların gelecek nesiller için önemine vurgu yaparak, "sürdürülebilirlik için eğitim" programlarının yanı sıra eğitim yapılarının da bu eğitim kapsamında bir laboratuvar görevi olabilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu açıdan çalışmalarında sürdürülebilir tasarımın önemi anlatıldıktan sonra sürdürülebilir okul tasarımında önemli olan doğal ışıktan yararlanma, ısıtma, havalandırma, soğutma yöntemleri, malzeme seçimi, suyun korunumu, rüzgâr enerjisi gibi konular araştırılmıştır. Çalışmayla birlikte, yapılacak olan sürdürülebilir okul tasarımları için yardımcı bir kaynak oluşturmak hedeflenmiştir.

Üniversite kampüslerinde peyzaj planlaması için kavramsal bir modelin oluşturulmasında yeşil tasarım yaklaşımının değerlendirilmesi çalışmasıyla Tuna (2006), üniversitelerin toplumda öncü bir kurum oldukları için çevresel ve sosyal problemlerin çözümünde sürdürülebilirliğin sağlanmasında model olduğunu belirterek, kampüslerin öğretici olanaklarıyla toplumun çevre bilincinin ve sürdürülebilirliğin gelişmesinde önemli etkilerinin olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmada, sürdürülebilir çevre dostu peyzajların nasıl tasarlanabileceği ve üniversite kampüslerinde yeşil tasarım uygulamaları; enerji koruma, su ve atık yönetimi, ulaşım, sürdürülebilir peyzaj materyali kullanımı, peyzaj bakımı, çevre gönüllülüğü gibi yeşil tasarım kriterleri açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda, dünyadaki birçok üniversiteye uygulanabilir sürdürülebilir kampüs peyzaj planlaması için yeşil tasarım ilkeleri ve kampüs planlama metodu oluşturularak kavramsal bir model geliştirilmiş, Nottingham Üniversitesi Jubilee kampüsü ve California Üniversitesi Berkeley Kampüsü yeşil tasarım çalışmaları da irdelenmiştir. Ayrıca, Yeditepe Üniversitesi Kayışdağı Kampüsü'ne de yeşil tasarım için tavsiyelerde bulunulmuştur. Yapılan çalışmanın Türkiye'deki üniversite kampüslerinde sürdürülebilirliğin peyzaj planlaması ile sağlanabilmesi için bir araç olacağı düşünülmüştür.

Lau ve Yang (2009), sürdürülebilir ve sağlıklı bir kampüs çevresi oluşturmada etkili bir kampüs tasarımı ve yenilenmesinde bahçe iyileştirmelerinin potansiyel rolünü araştırmışlardır. Bahçe iyileştirmelerinin zihinsel sağlık açısından faydaları ve tasarım ilkeleri geniş bir literatür aracılığıyla tartışılmıştır. Ayrıca çalışmada, Hong Kong Üniversitesi merkez kampüsü de durum incelemesi olarak ele alınmıştır.

Geng, Lıu, ve Xue (2013), yeşil üniversite oluşturma adına Shenyang Üniversitesini ele almışlardır. Yeşil üniversite oluşturmanın tek bir çabaya dayandığını ve fakültelerin, personelin ve öğrencilerin bu çaba içinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Çalışmada yeşil üniversite üzerine birleşik bir model önerilmiştir. Modelde kampüsteki tüm aktiviteler sürdürülebilirlik üzerine olup, bir durum yaklaşımı yapılmış ve benzersiz özelliklerin mevcudiyeti irdelenmiştir. Daha etkin materyal ve enerji kullanımı, maliyet tasarrufu, sera gazı emisyonunun azaltılması, atık su boşaltımı ve katı atıkların azaltılması, toksit maddelerden kaçınılması, çevresel farkındalığın artırılması gibi çeşitli çabalar

detaylandırılmıştır. Bu konuda elde edilen başarılar üniversiteyi güçlü bir model yaparak Çin üniversiteleri için bir başlangıç modeli haline getirmiştir.

Miletic ve Misetic (2010), "Zagreb'de Borongaj Üniversitesi Kampüsü Konjoint Analizi Çalışması" adlı çalışmalarında, 156 öğrencinin kampüsün yeniden yapılandırılması ile ilgili görüşleri alınarak kampüs tasarımı için bir uygulama yapmışlardır. Yapılan analizde, ulaşım, mimari, konaklama, kampüs-semt ilişkisi, konaklama ve baskın kampüs görüş unsurları olmak üzere altı özellik ele alınmıştır. Analiz sonucunda, ulaşım organizasyonunun katılımcılar için en önemli kriter olduğu bulgusu elde edilmiştir. Oluşturulacak olan yeni kampüste; konaklama özelliği için tüm tesislerin tek bir yerde toplandığı, ulaşım özeliği için tüm fakültelere kadar kampüs içi ulaşım olanaklarının olduğu, mimari açıdan yeni yapıların eski yapılardan değerli olduğu, yeşil alan dinlenme alanlarının kampüste hâkim olduğu ve kampüsteki tüm yapı ve tesislerin tüm vatandaşlara açık olduğu bir kampüs tasarımı sonucu elde edilmiştir.

Abejon vd. (2015) yaptıkları bir poster çalışmasıyla, Hawaii üniversitesinde yeşil vergi için öğrenci tercihlerini seçime dayalı konjoint analizi çalışmasıyla incelemişlerdir. Rastgele seçilen 300 öğrenciye uygulanan anket çalışması ile öğrencilerden yeşil vergi toplanmasını ve bu verginin miktarı ile kullanım amaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ele alınan dört özellik sonucunda katılımcı öğrencilerden her dönem için 20 $ ücret toplanılması ve bu ücretin iç mekânlarda sensörlü koridor ışıkları ve otomatik klima kontrol termostatları için kullanılması; dış mekânlarda ise, yenilenebilir enerji sisteminin oluşturulması ve öğrenci, akademisyen ve idari personelden oluşan bir sistemle yeşil vergi kullanımı için yönetici grubunun oluşturulması bulguları elde edilmiştir.

2. Metodoloji

2.1 Konjoint Analizi

Konjoint analizi tüketicilerin herhangi bir ürün, hizmet veya düşünce tercihlerini nasıl geliştirmek istediklerini anlamak için geliştirilen çok değişkenli bir tekniktir (Hair vd., 2006, s.347). Tüketici tercihlerinin değerlendirilmesinde kullanılan konjoint analizinde ürünler özelliklerin bileşimi olarak düşünülürse, konjoint analizi ürün tercihinde hangi özelliklerin önemli olduğunu ve özellik düzeylerinin oluşturduğu kombinasyonlardan hangisinin en çok tercih edilen olduğunu belirlemede kullanılan bir tekniktir (Kuhfeld, 2005, s.35). Pazarlamacılar bazen conjoint kelimesinin "considered jointly" kelimelerinin birleşiminden oluşarak ürün veya hizmetlerin özelliklerinin katılımcılar tarafından "birlikte düşünmek" anlamına geldiğini düşünseler de; aslında "conjoint" sıfatı birlikte katılım anlamına gelen "to conjoin" fiilinden türemektedir (Orme, 2002: 29). Konjoint analizi insanların ilgilerinin alternatif seçimlerindeki çeşitli nitelik ve özelliklerden bazı tercihlere varmasına dayanmaktadır. Katılımcılar, alternatif seçimleri oluşturan özellik düzeylerini genel bir görüş oluşturmak için bazı kurallara göre değerlendirmektedirler (Katoshevski ve Timmermans, 2010, s. 40).

Üç özellikli metrik konjoint modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Kuhfeld, 2010, s.682).

$$y_{ijk} = \mu + \beta_{1i} + \beta_{2j} + \beta_{3k} + \epsilon_{ijk} \quad (2.1)$$

$$\sum \beta_{1i} = \sum \beta_{2j} = \sum \beta_{3k} = 0 \quad (2.2)$$

Denklemde özellikler, bağımsız değişkenleri; verilen kararlar, bağımlı değişkeni ve 'lar ise kısmi fayda değerlerini belirtmektedir. Ayrıca, parametreler varyans modeliyle tahmin edilmektedir (Kuhfeld, 2010, s.682).

Konjoint analizi ile yapılan çalışmalar ele alındığında birçok farklı tekniğin kullanıldığı görülmektedir. Bu teknikler Geleneksel Konjoint Analizi (Tam Profil Konjoint Analizi), Seçime Dayalı Konjoint Analizi ve Uyarlamalı Konjoint Analizi olmak üzere üç temel başlık altında ele alınabilmektedir (Hair vd., 2006, s.365).

Tam profil yöntemi olarak da bilinen geleneksel konjoint analizi, üç temel konjoint analizden ilkidir. En fazla dokuz özelliğin kullanılabildiği teknikte katılımcılar her özelliğin seçilmiş düzeylerinden oluşan profilleri değerlendirmektedir (Hair vd., 2006, s.359).

Louviere ve Woodworth tarafından 1983 yılında önerilen seçime dayalı konjoint analizi ise katılımcılara ürün profillerinin olduğu farklı setler sunmaktadır. Katılımcılara sunulan setlerde en çok tercih ettikleri ürünü belirtmeleri istenmektedir. Seçime dayalı konjoint analizi çalışmalarında seçim kuralları kullanılarak katılımcı tercihlerinin seçimlere dönüştürülmesi yerine direkt olarak katılımcı tercihleri ölçülmektedir. Bu da gerçek hayatta yapılan tercihlere daha yakındır. Sunulan profil setleri deneysel tasarım kullanılarak seçilmekte ve toplam seçim verileri ile multinominal lojistik regresyon analizi yapılmaktadır (Gary, Arvind ve Arnaud, 2007, s.11).

Seçime dayalı konjoint analizi, katılımcıların çok sayıda özellik arasında yaptıkları trade-off seçimlerini nasıl yaptıklarını ölçmektedir (Zimmermann vd., 2013, s.211). Bu analiz en fazla 6 özelliği ölçebilmektedir. Anket formu veya bilgisayar kullanılarak uygulanabilen yöntemin diğer konjoint analizi yöntemlerinden farkı ise, sonuçları sadece bireysel düzeyde değil grup düzeyinde de analiz etmesidir (Hair vd., 2006, s.359). Bu sebeple diğer konjoint yöntemlerinin aksine, seçime dayalı konjoint çalışmaları bireysel katılımcıların fayda tahminleri için yeterli bilgiyi nadiren sağlamaktadır. Bunun yerine ortalama fayda tahmini için birçok katılımcının bilgisini birleştirmektedir (Johnson ve Orme, 1996, s.2).

Tablo 1: *Seçime Dayalı Konjoint Analizinde Profil Seti Örneği*

Özellikler	Profil 1	Profil 2	Profil 3	
Disk Kapasitesi	16 GB	32 GB	128 GB	Hiçbirini seçmezdim.
Çözünürlük	2048 x 1536	2732 x 2048	1024 x 600	
Ekran Boyu	7.9 inç	12.9 inç	9.7 inç	
Renk	Uzay Grisi	Gümüş	Beyaz	

Tablo 1'de seçime dayalı konjoint analizinde kullanılan örnek bir profil seti yer almaktadır. Bu örnek bir profil setinde, piyasaya sürülmek istenen bir tablete ait 4 özellik ve bu özelliklerin üç düzeyinden oluşan kriterin kombinasyonları yer almaktadır. Buna göre, katılımcılardan profil setinde bulunan 3 profilden en çok tercih ettiği bir profil şeklini seçmesi eğer yoksa hiçbirini seçmezdim şeklinde cevap vermesi istenmektedir.

Uyarlamalı konjoint analizi ise Sawtooth Software SSI Web programının bir parçasıdır. Web odaklı veya web bağlantısı olmadan bilgisayar ortamında verileri toplamaktadır. Bilgisayar odaklı görüşme olanağı sunan bu analizde her katılımcı için özelleştirilmiş görüşmeler yapılmaktadır. Katılımcı tercihlerinde daha fazla bilgi elde etmek için, görüşme süresince verilen cevaplar sonrasında hangi sorunun geleceği belirlemektedir (http://www.sawtoothsoftware.com/ support/technical-papers/aca-related-papers/aca-technical-paper-2007, 2015).

2.2 Konjoint Analizinin Uygulama Aşamaları

Konjoint analizinin uygulanma aşamaları özet olarak aşağıda verilmiştir:

Analizin uygulamasında öncelikli olarak araştırılmak istenen problem ve bu problemin hangi amaca yönelik olduğu belirlenerek amaca ve planlanan özelliklere uygun konjoint yöntemi seçilir. Uygun yöntemin seçiminden sonra problemin amacına göre oluşturulan ürün veya hizmeti tanımlayan özellikler ve bu özelliklere ait düzeyler belirlenir. İyi bir konjoint analizinin tasarımı özellik ve düzeylerin doğru tanımlanmasına bağlıdır. Özellik, bir ürünün karakteristiğidir ve çeşitli düzeylerden oluşur. Alıcılar bu özelliklerin her biri üzerine belirli faydalar koymaktadırlar ve herhangi bir ürünün tüm düzeylerindeki fayda değerleri toplanarak toplam faydayı belirleyebilmektedir (Orme, 2002, s.1).

Özellik ve düzeylerin belirlenmesinden sonra analizin temel model şekli, öncelikle bileşim modeli ve ardından tercih fonksiyonunun seçilmesiyle belirlenmelidir. Bileşim kuralının belirlenmesiyle katılımcıların genel değerlendirmelerine ulaşabilmek için kısmi faydaların nasıl birleştirileceğine karar verilmektedir. Araştırmacılar tarafından kullanılan en yaygın ve bilinen model, toplamsal modeldir (Cattin ve Wittink, 1982, s.46). Toplamsal modelde katılımcı, bir profildeki toplam değeri her özelliğin düzeyleri için verdiği kısmi değerlerin basit toplamıyla elde eder. Herhangi bir profildeki toplam fayda, kısmi değerlerin basit toplamıdır. Etkileşimli toplamsal model de kısmi faydaların toplamını aldığı için toplamsal model ile benzerdir. Fakat düzeylerin bazı kombinasyonlarının toplamlarından daha az veya fazla olmasına olanak tanıdığı için toplamsal modelden farklılık göstermektedir (Hair vd., 2006, s.365).

Tercih fonksiyonu belirleme aşamasında ise, Vektör Fonksiyonu, İdeal Nokta Fonksiyonu ve Parçalı Fonksiyon olmak üzere üç ana tercih modelinden biri seçilerek, ürün tercihini etkileyebilecek özellik ve düzeyleri ile özelliğin tercih edilmesi arasındaki ilişkinin yönünü belirlemede kullanılan matematiksel fonksiyon belirlenmektedir (Erdoğan, 2006, s.20).

Konjoint analizinde katılımcı profil setlerini veya profil setini birtakım yollarla

değerlendirebilir. Katılımcıların değerlendirmelerini toplamak için tam profil, trade-off ve bileşen karşılaştırma yöntemi olmak üzere üç profil sunma yönteminden biri seçilmektedir (Rao, 2014, s.56). Tam profil yöntemi, çok sayıda faktör değerlendirme veya profil metodu olarak da bilinmektedir. Yöntemde çalışmada tanımlanan her özelliğin bir seviyesi kullanılarak konjoint analizi yaklaşımı oluşturulmaktadır (Orme, 2002, s.165).

İki faktör metodu olarak da bilinen trade-off yöntemi ise, Richard Johnson (1974) tarafından trade-off matrisinin kullanılarak her seferinde iki özelliğin değerlendirilmesinin istenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Yöntemde katılımcılar iki özelliğin tüm olası kombinasyonlarını tercih sırasına göre sıralamaktadırlar (Orme, 2002, s.195).

Bileşen Karşılaştırma Yöntemi ise, sıralama ölçeği kullanılarak oluşturulan iki profilden birinin diğeri üzerine tercih edilmesini içerir. Tam profil yöntemindeki gibi profiller her özelliği içermez ve özellik sayısı fazla ise, basitleştirmek için her seferinde birkaç özellik içeren profiller oluşturulur. Yöntem uyarlamalı konjoint analiz gibi özel yöntemlerde kullanılmaktadır (Hair vd., 2006, s.369).

Konjoint analizi uygulamasında sunum seçimi yapıldıktan sonra oluşturulacak profillerin deneme kombinasyonları hazırlanır. Bu kombinasyonlar tam profil ve bileşen karşılaştırma yöntemi için kullanılır (Hair vd., 2006, s.370). Trade-Off matris yönteminde ise, var olan özellikler ikişer ikişer betimlenerek düzeyler arasında sıralama yapılmaktadır. Yapılacak olan çalışmada ürün veya hizmete ait özellik ve düzey sayısına göre deneme kombinasyonları oluşturulurken tam faktöriyel tasarım veya kesirli faktöriyel tasarımı seçimi yapılmaktadır. Tam faktöriyel tasarım, düzeylere ait tüm olası kombinasyonlardan oluşmakta ve katılımcılara olası tüm durumlar sunulmaktadır. Bu yöntem, özellik ve düzey sayısının az olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Hair vd., 2006, s.370). Örneğin; her biri 2 düzeye sahip 4 özellikli bir çalışma yapılmak istendiğinde; $2^{4=16}$ adet kombinasyon katılımcılara sunulmaktadır. Tam faktöriyel tasarım ile elde edilen kombinasyon sayısının fazla olduğu durumlarda bu sayının azaltılması gerekmektedir. Bu işlem yapılırken özelliklerin düzeyleri arasında ilişki olmamasına (ortogonal olmasına) ve özelliklerin düzeylerinin aynı sayıda ve dengede olmasına dikkat edilerek azaltma işlemi yapılmaktadır. En yaygın olarak kullanılan yöntem kesirli faktöriyel tasarımdır (Hair vd., 2006, s.370).

Kesirli faktöriyel tasarım, konjoint analizinin yapıldığı bilgisayar programları veya daha önce yayımlanmış dokümanlar ile oluşturulabilir (Şahinkanat, 2013, s.58). Kesirli faktöriyel tasarımın özel bir durumu olan ortogonal tasarım ile sadece ana etkiler dikkate alınarak, özellik ve düzeylerin seçiminin birbirinden bağımsız olduğu varsayımıyla düzeylerin etkisinin dikkate alınmadığı bir tasarım yapılır. Geleneksel konjoint analiz çalışmalarında ortogonal tasarım kullanılırken, 3 veya 4 düzeyli 7 özelliğe kadar yapılan çalışmalarda profil kart sayısı 16-18 olarak alınırken, özellik sayısının artması durumunda 20 profil kartı kullanılmaktadır (Başaran, 2010, s.36).

Tablo 2: *Tasarımlara Ait Deney Sayıları*

Özellik Sayısı (n)	Tam Faktöriyel Tasarım	D-Optimal Tasarım
3	27	10
4	81	15
5	243	21
6	729	28
Denklem	3^n	n(n+1)(n+2)/2

Kaynak: (Erdoğan, 2007: 54)

Seçime dayalı konjoint analizi çalışmalarında deneme kombinasyonlarının hazırlanması, manuel, bilgisayar optimizasyonu ve bilgisayar randomizasyonu olmak üzere üç şekilde olabilir (Chrzan ve Orme, 2000, s.5). Bilgisayar programıyla tasarım yapılmak isteniyorsa D-optimal tasarıma göre seçim seti ayarlanmaktadır. Bu tasarıma ait deney sayıları Tablo 2'de verilmiştir:

Hazırlanan deneme kombinasyonlarının değerlendirmeleri katılımcılar tarafından puanlama, sıralama ve tercih yöntemi olmak üzere kullanılan tekniğe göre üç farklı şekilde yapılabilmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucu ürün veya hizmet için oluşturulan özelliklerin kısmi fayda katsayıları hesaplanarak hangi özelliğin ürün veya hizmet için daha önemli olduğu belirlenmektedir.

Konjoint analizinde özellik düzeylerinin kısmi fayda değerlerini hesaplamak için kullanılan yöntem bağımlı değişkenin ölçeğine göre değişmektedir (Künefeci, 2014, s.63). Konjoint analizinin ilk döneminde sıralı ölçekle kullanılan Prefmap, Linmap Polycon gibi metrik olmayan teknikler metrik ölçekli verilerin kullanılmasıyla önemini yitirmiştir. 1965'te Kruskal tarafından MONANOVA (monotone analysis of variance) yaklaşımı, çok boyutlu ölçeklemeden konjoint analiz için geliştirilmiştir. Yöntem, 1975'te Johnson tarafından kısmi fayda değerleri hesaplaması ile düzenlenmiştir. Konjoint analizinde günümüzde metrik olmayan teknik olarak kullanılmaktadır (Gustafsson, Hermann ve Huber, 2001, s.16).

Analizde bağımlı değişken, oransal veya eşit aralıklı ölçekliyse metrik metotlar kullanılmaktadır. Metrik konjoint analizi metotları, metrik olmayan metotlara göre daha fazla kullanılmaktadır. Bu metotlar; kukla değişkenli regresyon (sıradan en küçük kareler yöntemi) ve mutlak hataların toplamını minimize eden metotlardır. Logit ve Probit metotlarının kullanıldığı olasılıklı yöntemlerde ise, bağımlı değişken, tercih ederim/etmem veya satın alırım/almam gibi iki sonuçlu değerler almaktadır. Seçime dayalı konjoint analizi çalışmalarında MONANOVA ve Logit modellerinden, koşullu logit veya multinominal logit model kullanılmaktadır. Sawtooth Software programı kullanılarak yapılan tahminler multinominal logit modelle yapılırken, XLSTAT koşullu logit kullanmaktadır (Künefeci, 2014).

Elde edilen konjoint analizi sonuçlarının geçerliliği iç ve dış sebeplere bağlıdır. İçteki

geçerlilik, seçilen bileşim kuralının uygunluğunun doğrulanmasını içerir. Araştırmacı tüm çalışmada, 2 model için geçerlilik değerlendirmesi yaparken veri toplama sıkıntısı yaşayabilir. Bunun için ön çalışma yaparak toplamsal veya bileşim modelinin uygunluğuna karar verilebilir. Dış geçerliliğin sağlanması ise, örneklemin çalışma ana kütlesini temsil etmesi ile sağlanmaktadır (Hair vd., 2006, s.385).

Her bir katılımcının vermiş olduğu cevaplarla hesaplanan kısmi fayda değerleri ve bunlara bağlı olarak hesaplanan oransal önem değerlerinin yorumlanmasıyla konjoint analizinin sonuçları elde edilmektedir (Başaran, 2010, s.50). Genellikle bireysel düzeyde sonuçların elde edildiği konjoint analizinde bu sonuçların toplanmasıyla elde edilen bir grup katılımcının kararlarını belirten sonuçlar karlılık analizi, pazar bölümlendirilmesi ve konjoint simülatörleri alanlarında kullanılmaktadır. Karlılık analizinde, çalışması yapılan ürün için tüm özelliklerin maliyetinin bilinmesi ile ürünlerin her birinin maliyeti hesaplanarak beklenen pazar payı ve satış hacmi tahmin edilmektedir. Pazar bölümlendirilmesinde, demografik özelliklere ve bireysel tercihlere göre birleştirilen katılımcıların bireysel düzeyde hesaplanan fayda değerleri birleştirilerek oluşturulan gruplarda hangi özelliğin ve düzeylerin daha çok öneme sahip olduğuna karar verilmektedir. Böylece tasarlanan hedef kitleye göre ürün tasarımı yapılabilmektedir. Konjoint simülatörleri ile oluşturulacak ürün için katılımcılara sunulmayan farklı kombinasyonlar yapılarak daha önce elde edilen kısmi faydalar kullanılarak ürünler için pazar payı da belirlenebilmektedir (Hair vd., 2006).

3. Uygulama

Günümüzde, artan çevre sorunları ve kaynak sıkıntılarına bir çözüm olarak geliştirilen çevreye duyarlı ve enerji tasarruflu binaların kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Bu binaların kullanımının yanı sıra toplumun enerji tasarrufu bilincinin geliştirilmesi de gerekmektedir. Yaşam alanı haline gelen kampüslerin sürdürülebilir yeşil kampüslere dönüştürülmesi, çevreye duyarlı tasarruflu binaların kullanımı ve farkındalık bilincinin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda da öğrenci, akademisyen ve mezunlara daha iyi hizmet vermek adına çevreye duyarlı, enerji tasarruf yöntemlerini kullanan, ekonomiye ve doğaya katkıda bulunarak daha iyi hizmet veren "Sürdürülebilir Yeşil Kampüs" uygulamaları hızla yaygınlaşmaktadır (Güllü, 2012, s.24).

Bu çalışma; yetiştirdiği öğrenci kitlesiyle ülkenin gelişimi açısından büyük önem oluşturan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi akademik personelinin, var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşümü sırasında öncelikli olarak yapılmasını düşündükleri unsurları belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde akademik personel olarak görev yapan 127 kişi çalışmanın ana kütlesi olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü ise aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplanmıştır (Krejcie and Morgan, 1970).

$$n = \frac{Npqz^2}{(N-1)d^2 + pqz^2} = \frac{127\ \ 0.5\ 0.5\ (1.96)^2}{126\ (0.05)^2 + (0.5)^2(1.96)^2} \cong 96 \qquad (1)$$

Yüz yüze yapılan görüşmelerde tesadüfi olarak belirlenen 100 akademik personele anket uygulanmış ve akademik personelinin var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşümü sırasında öncelikli olarak yapılmasını düşündükleri unsurlar belirlenmiştir.

3.1 Sürdürülebilir Yeşil Kampüs Tasarımında Etkili Olan Değişkenlerin ve Düzeylerinin Belirlenmesi

Günümüzde var olan kampüslerin sürdürülebilir yeşil kampüs standartlarına uyumu için birçok alanda uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar eğitim açısından dersler ve seminerleri, bireysel gruplar veya merkezler tarafından yapılan araştırmaları, ulusal veya uluslararası yapılan iş birliklerini, enerji ve su verimliliğinin sağlanmasını ve atık yönetim sistemi oluşturulması gibi birçok alanı kapsamaktadır.

Bu çalışmada, Geng ve vd. (2013) tarafından "Çin'de 'Yeşil Üniversite' Oluşturulması: Shenyang Üniversitesi Örneği" adlı yayımlanan çalışmada kullanılan değişkenler ve bu değişkenlere ait düzeyler temel alınmıştır. Analizde kullanılacak tüm özellikler ve düzeyleri Tablo 3'de verilmiştir. Buna göre, analizde Enerji, Su, Atık, Eğitim ve Araştırma olmak üzere beş özellik ve bu özelliklere ait üç düzey ele alınmıştır.

Tablo 3: *Çalışmada Ele Alınan Özellik ve Düzeyleri*

Özellikler	Düzeyler	
Enerji	1.	Yenilenebilir enerji kullanılır.
	2.	Akıllı enerji sistemi kullanılır.
	3.	Enerji tasarruflu alet ve cihazlar kullanılır.
Su	1.	Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır
	2.	Su tasarruflu armatürler veya kısma ile su kullanımı azaltılır.
	3.	Atık su geri dönüşümü yapılır.
Atık	1.	Klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutuları kullanılır.
	2.	Atık ayrımı yapılır (kimyasal, tıbbi)
	3.	Tehlikeli atık yönetim sistemi kullanılır.
Eğitim	1.	Çevre korumayla ilgili farklı fakültedeki öğrenciler bir araya getirilerek seminerler verilir.
	2.	Öğrencilerin çevreye karşı farklı algılar oluşturabilecek uluslararası değişim programları yapılır.
	3.	Öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir.
Araştırma	1.	Bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılır.
	2.	Çevresel politika araştırmaları yapılır.
	3.	İleri çevre teknolojileri araştırması yapılır.

Çalışmada katılımcıların genel değerlendirmelerine ulaşmak için her bir özelliğe verilen kısmi fayda değerlerinin toplamından oluşan toplamsal model kullanılmıştır. Toplamsal modelde katılımcı, bir profildeki toplam değeri her özelliğin düzeyleri için verdiği kısmi değerlerin basit toplamıyla elde eder. Herhangi bir profildeki toplam fayda ise kısmi değerlerin basit toplamıdır (Hair vd., 2009: 365).

3.2 Analizde Kullanılan Sunum Yönteminin Belirlenmesi ve Deneme Kombinasyonlarının Oluşturulması

Çalışmada, belirlenen tüm özelik ve düzeylerin kombinasyonlarından oluşan tam profil sunum yöntemi seçilmiştir.

Tablo 4: *Kullanılan Kart Profili Örneği*

Yenilenebilir Enerji Kullanılır
Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır
Klasik çöp kutularının yerine atık ayrımı yapan yeni çöp kutuları kullanılır
Çevre korumayla ilgili farklı fakültedeki öğrenciler bir araya getirilerek seminerler verilir
İleri çevre teknolojileri araştırması yapılır

Çalışmada, 5 özellik ve her bir özelliğe ait 3 düzey bulunduğu için toplam $3^{5=243}$ profil kartı oluşmaktadır. Bu kartlar arasından katılımcılara seçim yaptırmak zor ve güvenilirliği düşük olacağı için D-optimal tasarıma göre ve n özellik sayısı olmak üzere 5 özellik için; seçim seti sayısı= (n+1).(n+2)/2=21 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra ise, Sawtooth Software SMRT CBC Modülü kullanılarak çalışmaya katılacak olan 100 kişi için tesadüfi olarak hazırlanmış 21 farklı kart seçim setinden oluşan 100 farklı anket elde edilmiş; her bir katılımcıya 4 adet kart seçeneği olan 21 farklı seçim seti arasından tercih yapması sağlanmıştır. Böylece her bir katılımcının toplam 84 adet kart tipini değerlendirmesi sağlanmıştır.

2015-2016 akademik yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapmakta olan 127 akademik personel çalışmanın ana kütlesini oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler, 2015 Ekim-Kasım döneminde görevli olan ve tesadüfi olarak seçilen 100 akademik personele daha önce bilgisayar programı aracılığıyla elde edilen 21 farklı kart seçim setinden oluşan 100 farklı anket uygulanarak elde edilmiştir.

Uygulanan anketlerde seçim kartlarının oluşturulması rassal olarak belirlendiğinden her katılımcı için kendi içinde farklılaşan kart seçim setlerinden seçimlerini yapmaları sağlanmıştır. Katılımcılara Dumlupınar Üniversitesi'nin sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşümü yapılmak istendiğinde öncelikli olarak tercih edilecek çeşitli kriterlerin bulunduğu kartlardan hangisini seçecekleri sorularak seçim kartları sunulmuştur. Katılımcılar 21 adet

kart seçim setini değerlendirmiş ve her bir kart seçim seti de 4 profil kartından oluştuğu için her bir katılımcı toplamda 84 profil kartını değerlendirmiştir. Ayrıca ankette katılımcılara ait bölüm, cinsiyet ve unvanlarına ait demografik sorular da yer almıştır.

100 katılımcıya ait anket verileri, Sawtooth Software Smrt paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerden önce ise, kurulan modelin tasarım etkinliği incelenmiş ve toplam grup bazındaki faktörlerin önemi de multinominal lojistik regresyon tahmin tekniği kullanılarak belirlenmiştir.

Kurulan modelin tasarım etkinliği katılımcıların cevaplarından bağımsız olarak hesaplanmaktadır. Bundan dolayı çalışma başında planlanan örneklem sayısı için tasarım etkinliği incelenmiştir.

Katılımcılara sunulan 21 farklı seçim seti örneğinden bir tanesi Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Örnek Kart Seçim Seti

Enerji	Yenilenebilir enerji kullanılır	Enerji tasarruflu alet ve cihazlar kullanılır	Akıllı enerji sistemi kullanılır	Hiçbirini seçmezdim
Su	Atık su geri dönüşümü yapılır	Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır	Su tasarruflu armatörler veya kısma ile su kullanımı azaltılır	
Atık	Tehlikeli atık yönetim sistemi kullanılır	Atık ayrımı yapılır (kimyasal, tıbbi...)	Klasik çöp kutularının yerine atık ayrımı yapan yeni çöp kutuları kullanılır	
Eğitim	**Çevre korumayla ilgili farklı fakültedeki öğrenciler bir araya getirilerek seminerler verilir**.	**Öğrencilerin çevresel** farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir	**Öğrencilerin çevreye karşı farklı algılar oluşturabilecek uluslararası değişim programları yapılır**	
Araştırma	**İleri çevre teknolojileri araştırması yapılır**	**Çevresel politika araştırmaları yapılır**	Bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılır	

Analiz sonucunda elde edilen "gerçek değer" var olan veri dosyasındaki tahmini standart hatayı göstermektedir. Aynı örneklem sayısı ile ortogonal bir tasarımda olabilecek tahmini standart hatayı gösteren "ideal değer" arasındaki farkın minimum olması, oluşturulan tasarımın etkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Değerli, 2010, s.43).

Tablo 6: Tasarım *Etkinliği Sonucu*

Öz./ Düzey	Gerçek	İdeal	Etkinlik	Düzey
1.1	(this level has been deleted)			Yenilenebilir enerji kullanılır
1.2	0.0309	0.0309	0.9998	Akıllı enerji sistemi kullanılır
1.3	0.0309	0.0309	0.9998	Enerji tasarruflu alet ve cihazlar kullanılır
2.1	(this level has been deleted)			Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır
2.2	0.0309	0.0309	0.9998	Su tasarruflu armatörler veya kısma ile su kullanımı azaltılır
2.3	0.0309	0.0309	0.9999	Atık su geri dönüşümü yapılır
3.1	(this level has been deleted)			Klasik çöp kutularının yerine atık ayrımı yapan yeni çöp kutuları kullanılır
3.2	0.0309	0.0309	0.9998	Atık ayrımı yapılır(kimyasal, tıbbi...)
3.3	0.0309	0.0309	0.9999	Tehlikeli atık yönetim sistemi kullanılır.
4.1	(this level has been deleted)			Çevre korumayla ilgili farklı fakültedeki öğrenciler bir araya getirilerek seminerler verilir.
4.2	0.0309	0.0309	1.0000	Öğrencilerin çevreye karşı farklı algılar oluşturabilecek uluslararası değişim programları yapılır
4.3	0.0309	0.0309	0.9999	Öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir
5.1	(this level has been deleted)			Bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılır
5.2	0.0309	0.0309	0.9999	Çevresel politika araştırmaları yapılır
5.3	0.0309	0.0309	0.9999	İleri çevre teknolojileri araştırması yapılır

Sawtooth Software SMRT programı yardımı ile yapılan tasarım etkinliği sonucu Tablo 6'da verilmiştir. Randomize bir tasarım medyan etkinlik kriteri yüzde 97'dir (Tuncalı, 2007). Tabloya göre "gerçek" ve "ideal" değerler arasındaki benzerlik, etkinlik olarak verilmiştir. Buradaki benzerlik %99'dan fazla olduğu için oluşturulan tasarım ile ideal tasarım benzerlik göstermektedir. Bu da etkin bir tasarımın oluştuğunun göstergesi olmaktadır.

3.3 Ana Etkilerin İncelenmesi

Sawtooth Software SMRT programı kullanılarak ana etkiler için %99 anlamlılık düzeyinde sonuçlar elde edilmiştir.

Enerji özelliğindeki düzeyler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelendiğinde;

“: Enerji değişkenindeki düzeyler arasında fark yoktur.”

“: Enerji değişkenindeki düzeyler arasında fark vardır.”

şeklinde kurulan hipotezler dikkate alındığında dir. %99 anlamlılık düzeyinde; serbestlik derecesi (2 için olduğundan , hipotezi reddedilir. Buna göre, enerji kriterinin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve “Yenilenebilir enerji kullanılır” düzeyi %43 tercih ile diğer enerji düzeylerinden daha fazla tercih edilmektedir.

Su özelliğindeki düzeyler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelendiğinde;

“: Su değişkenindeki düzeyler arasında fark yoktur.”

“: Su değişkenindeki düzeyler arasında fark vardır.”

şeklinde kurulan hipotezler dikkate alındığında dir. %99 anlamlılık düzeyinde; serbestlik derecesi (2 için olduğundan , hipotezi reddedilir. Buna göre, su kriterinin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve “Atık su geri dönüşümü yapılır” düzeyi %38 tercih ile diğer su düzeylerinden daha fazla tercih edilmektedir.

Atık özelliğindeki düzeyler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelendiğinde;

“: Atık değişkenindeki düzeyler arasında fark yoktur.”

“: Atık değişkenindeki düzeyler arasında fark vardır.”

şeklinde kurulan hipotezler dikkate alındığında dir. %99 anlamlılık düzeyinde; serbestlik derecesi (2 için olduğundan , hipotezi reddedilir. Buna göre, atık kriterinin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve “klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan yeni çöp kutuları kullanılır” düzeyi %43 tercih ile diğer atık düzeylerinden daha fazla tercih edilmektedir.

Eğitim özelliğindeki düzeyler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelendiğinde;

“: Eğitim değişkenindeki düzeyler arasında fark yoktur.”

“: Eğitim değişkenindeki düzeyler arasında fark vardır.”

şeklinde kurulan hipotezler dikkate alındığında dir. %99 anlamlılık düzeyinde; serbestlik derecesi (2 için olduğundan , hipotezi reddedilir. Buna göre, eğitim kriterinin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve “öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir” düzeyi %40 tercih ile diğer eğitim düzeylerinden daha fazla tercih edilmektedir.

Araştırma özelliğindeki düzeyler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelendiğinde;

“: Araştırma değişkenindeki düzeyler arasında fark yoktur.”

“: Araştırma değişkenindeki düzeyler arasında fark vardır.”

şeklinde kurulan hipotezler dikkate alındığında dir. %99 anlamlılık düzeyinde; serbestlik derecesi (2 için olduğundan , hipotezi reddedilir. Buna göre, araştırma kriterinin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve “ileri çevre teknolojileri araştırmaları yapışır” düzeyi %37 tercih ile diğer araştırma düzeylerinden daha fazla tercih edilmektedir.

3.4 Ana Etkilerin Düzeyinde Fayda Katsayılarının ve Modelin Tahmin Edilmesi

Elde edilen verilerle Sawtooth Software SMRT programı aracılığıyla multinominal lojistik regresyon analizi ile tahmin yapılarak, modelin fayda değerleri bulunmuştur.

Modelin tahmin gücü ve yeterliliği incelendiğinde, ideal model ile kurulan model arasındaki fark olarak bulunmuştur. Modelde =1553,3 olup serbestlik derecesi ise 10'dur (kullanılan düzey sayısı - kullanılan özellik sayısı=15-5=10). Bu doğrultuda

": Katılımcıların tercihleri ile belirlenen özellik ve düzeyleri arasında ilişki yoktur."

": Katılımcıların tercihleri ile belirlenen özellik ve düzeyleri arasında ilişki vardır."

şeklinde kurulan hipotezler %95 ve %99 güven düzeylerinde incelendiğinde, =1553,3 > olduğundan hipotezi reddedilir (=23,21 ve =18,31). Buna göre, katılımcıların tercihleri ile belirlenen özellik ve düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ve modelin tahmin gücü yeterlidir.

Kurulan modelde düzeylerin kısmi fayda katsayıları Tablo 7'de sunulmuştur.

Enerji özelliği altındaki düzeylerin fayda değerleri incelendiğinde; oluşturulmak istenen kampüste yenilenebilir enerji kullanımının en yüksek önem düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum hızla yaygınlaşan temiz enerji kullanımına akademisyenlerin, tasarruflu alet ve cihazların ve akıllı enerji sisteminin kullanılmasından daha çok önem verdiğinin göstergesi olmuştur.

Su özelliği altındaki düzeyler incelendiğinde; en çok önem verilen düzeyin oluşturulan "kampüste atık su geri dönüşümünün yapılması" olarak belirlenmiştir. "Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır" ve "su tasarruflu armatörler veya kısma ile su kullanımı azaltılır" düzeylerinin ise ters yönlü etkisinin olduğu görülmektedir.

Atık özelliği altındaki düzeyler incelendiğinde; "Klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutuları kullanılır" düzeyinin en yüksek önem düzeyine sahip olduğu görülmektedir. "Atık ayrımı yapılır" düzeyinin etkisinin negatif yönde düşük olduğu ve "tehlike atık yönetim sistemin kullanılır" düzeyinin fayda değerinin ise negatif yönde yüksek olduğu görülmektedir.

Eğitim özelliği altındaki düzeyler incelendiğinde; "Öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir" düzeyinin en yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. Eğitim alanında yapılacak olan diğer düzeylerin ise negatif yönlü etkilerinin olduğu görülmektedir.

Araştırma özelliği altındaki düzeyler incelendiğinde; "Çevresel politika araştırmaları yapılır" düzeyinin en yüksek negatif öneme sahip olduğu görülmektedir. "İleri çevre teknolojileri araştırmaları yapılır" düzeyinin ise etkisinin pozitif yönlü ve yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7: *Düzeylerin Kısmi Fayda Katsayıları*

Özellikler	Düzeyler	Kısmi Fayda
Enerji	1. Yenilenebilir enerji kullanılır.	9.94916
	2. Akıllı enerji sistemi kullanılır.	-0.39856
	3. Enerji tasarruflu alet ve cihazlar kullanılır	-8.35315
Su	1. Yağmur suları toplanarak yeniden kullanılır.	-4.31228
	2. Su tasarruflu armatürler veya kısma ile su kullanımı azaltılır.	-0.27922
	3. Atık su geri dönüşümü yapılır	4.88613
Atık	1. Klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutuları kullanılır.	10.5269
	2. Atık ayrımı yapılır. (kimyasal, tıbbi)	-0.48136
	3. Tehlikeli atık yönetim sistemi kullanılır.	-8.70803
Eğitim	1. Çevre korumayla ilgili farklı fakültedeki öğrenciler bir araya getirilerek seminerler verilir.	-3.36092
	2. Öğrencilerin çevreye karşı farklı algılar oluşturabilecek uluslararası değişim programları yapılır.	-3.57922
	3. Öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir.	7.44633
Araştırma	1. Bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılır.	1.85115
	2. Çevresel politika araştırmaları yapılır.	-5.34207
	3. İleri çevre teknolojileri araştırması yapılır	3.83283

X_{ij} için i, özellik ve j, düzeyi göstermek üzere elde edilen fayda fonksiyonu (konjoint modeli) denklem 2'deki gibidir:

$$Y=9.94916X_{11}-0.39856X_{12}-8.35315X_{13}-4.31228X_{21}-0.27922X_{22}+4.88613X_{23}+10.5269X_{31}-0.48136X_{32}-8.70803X_{33}-3.36092X_{41}-3.57922X_{42}+7.44633X_{43}+1.85115X_{51}-5.34207X_{52}+3.83283X_{53}$$

Elde edilen modelde en büyük kısmi faydanın klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutuları kullanılmasıyla sağlandığı görülmektedir. Tehlikeli atık yönetim sistemin kullanılır" düzeyinin fayda değeri ise negatif yönde en yüksek kısmi faydaya sahiptir.

3.6 Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Ana Etkilerin İncelenmesi

Ana etkileşimler, cinsiyet dâhil edilerek incelendiğinde %95 güven düzeyinde anlamlı çıkan sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: *Katılımcıların Cinsiyete Göre Anlamlı Etkileşimlerinin Fayda Değerleri*

Düzey	Kadın	Erkek
Su 1	0.337	0.265
Su 2	0.280	0.354
Su 3	0.382	0.381
Atık 1	0.418	0.450
Atık 2	0.356	0.298
Atık 3	0.226	0.252
Araştırma 1	0.303	0.375
Araştırma 2	0.286	0.278
Araştırma 3	0.411	0.347

Tablo 8'de görüldüğü üzere, kadın ve erkek katılımcıların su özelliğinde en çok önem verdikleri düzey "atık su geri dönüşümü yapılması" dır. "Yağmur sularının toplanarak yeniden kullanılması" bayan katılımcılar için ikinci sırada önem düzeyine sahipken, erkek katılımcılar için üçüncü sırada önem düzeyine sahiptir.

Atık özelliğinde kadın ve erkek katılımcıların düzeylere verdikleri önem sırasının aynı şekilde olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların en çok önem verdikleri düzeyin "Klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutuları kullanılır" olduğu görülmektedir. Araştırma özelliğinde ise, kadın katılımcıların %41 tercih oranı ile "ileri çevre teknolojilerinin kullanılmasına" daha çok önem verdikleri, erkek katılımcıların ise %37 tercih oranı ile "bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılmasına" daha çok önem verdikleri görülmektedir.

Ana etkileşimler, akademik unvan dâhil edilerek incelendiğinde %95 güven düzeyinde anlamlı çıkan sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: *Katılımcıların Akademik Unvana Göre Anlamlı Etkileşimlerinin Fayda Değerleri*

Unvan/Düzey	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Yrd. Doç. Dr.	Arş. Grv. Dr.	Arş. Grv.	Ögr. Grv	Uzman
Enerji 1	-	0.434	0.452	0.563	0.416	-	0.381
Enerji 2	-	0.280	0.317	0.302	0.324	-	0.571
Enerji 3	-	0.286	0.232	0.135	0.259	-	0.048
Su 1	-	0.333	0.291	0.230	0.297	-	-
Su 2	-	0.423	0.328	0.397	0.299	-	-
Su 3	-	0.243	0.381	0.373	0.404	-	-
Eğitim 1	0.238	0.328	0.304	-	0.303	0.238	-
Eğitim 2	0.206	0.249	0.281	-	0.320	0.167	-
Eğitim 3	0.556	0.423	0.415	-	0.377	0.595	-
Araştırma 1	-	-	0.388	-	0.331	0.571	-
Araştırma 2	-	-	0.284	-	0.277	0.214	-
Araştırma 3	-	-	0.328	-	0.392	0.214	-

Tablo 9'da görüldüğü üzere doçent, yardımcı doçent ve araştırma görevlisi unvanlı katılımcıların kampüs dönüşümünde "enerji" özelliğinde en çok önem verdikleri düzey "yenilenebilir enerji kullanılması" iken; bu durum "su" kriterinde farklılık göstermektedir. Doçent ve araştırma görevlisi doktor unvanlı katılımcılar dönüştürülecek kampüste "su tasarruflu armatörler veya kısma ile su kullanımının azaltılması" düzeyini öncelikli olarak isterken, yardımcı doçent ve araştırma görevlisi unvanlı katılımcılar "atık su geri dönüşümünün yapılması" düzeyini öncelikli olarak görmektedir.

"Eğitim" özelliği incelendiğinde; profesör, doçent, yardımcı doçent, araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi unvanlı katılımcılar, dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak eğitim konusunda "öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için derslerin verilmesi" hususunda hem fikirdirler.

"Araştırma" özelliği incelendiğinde; yardımcı doçent ve öğretim görevlisi unvanlı katılımcılar dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak "araştırma konusunda bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılmasını" isterken, araştırma görevlisi unvanlı katılımcıların "ileri çevre teknolojileri araştırmaları yapılmasını" öncelikli olarak istedikleri görülmektedir.

$$Y = 9.94916X_{11} - 0.39856X_{12} - 8.35315X_{13} - 4.31228X_{21} - 0.27922X_{22} + 4.88613X_{23} + 10.5269X_{31} - 0.48136X_{32} - 8.70803X_{33} - 3.36092X_{41} - 3.57922X_{42} + 7.44633X_{43} + 1.85115X_{51} - 5.34207X_{52} + 3.83283X_{53} \quad (2)$$

Tablo 10: *Katılımcıların Bölümlerine Göre Anlamlı Etkileşimlerinin Fayda Değerleri*

Bölüm/ Düzey	Ekonometri	İktisat	İşletme	Maliye	Kamu Yön.	Siy. Bil. Ulus. İlş.	Ulus. Tic. Fin.	İnsan Kayn.
Enerji 1	0.424	0.411	-	0.418	0.528	0.480	0.439	0.286
Enerji 2	0.372	0.297	-	0.333	0.290	0.333	0.323	0.429
Enerji 3	0.203	0.292	-	0.248	0.183	0.187	0.238	0.286
Su 1	-	0.277	0.288	0.259	0.290	0.302	-	-
Su 2	-	0.340	0.401	0.354	0.274	0.246	-	-
Su 3	-	0.383	0.311	0.388	0.437	0.452	-	-
Atık 1	-	0.537	0.411	-	0.429	0.381	0.492	0.476
Atık 2	-	0.290	0.358	-	0.274	0.389	0.280	0.476
Atık 3	-	0.173	0.231	-	0.298	0.290	0.228	0.048
Eğitim 1	-	0.290	0.296	0.272	0.282	-	-	-
Eğitim 2	-	0.258	0.251	0.320	0.258	-	-	-
Eğitim 3	-	0.452	0.454	0.408	0.460	-	-	-
Araşt. 1	0.277	0.381	0.356	0.384	-	-	-	-
Araşt. 2	0.307	0.262	0.238	0.235	-	-	-	-
Araşt. 3	0.416	0.357	0.406	0.381	-	-	-	-

Tablo 10 incelendiğinde; Ekonometri, İktisat, Maliye, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak enerji konusunda "yenilenebilir enerji kullanılmasına" önem verdikleri görülmektedir.

İktisat, Maliye, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak su konusunda "atık su geri dönüşümü yapılmasına" önem verdikleri görülürken; İşletme bölümünde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak "su tasarruflu armatörler veya kısma ile su kullanımının azaltılmasına" önem verdikleri görülmektedir.

İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak atık konusunda "klasik çöp kutularının yerine atık ayrımı yapan yeni çöp kutularının kullanımına" önem verdikleri görülmektedir. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların ise, "atık ayrımı yapılmasına" önem verdikleri görülmektedir.

İnsan Kaynaklarında akademik personel olan katılımcıların ise "atık ayrımı yapan yeni çöp kutularının kullanımı" ve "atık ayrımı yapılmasına" eşit önem verdikleri görülmektedir.

İktisat, İşletme, Maliye, Kamu Yönetimi, bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak eğitim konusunda "öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için derslerin verilmesine" önem verdikleri görülmektedir.

Ekonometri ve İşletme bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların dönüştürülecek kampüste öncelikli olarak araştırma konusunda "ileri çevre teknolojileri araştırmaları yapılmasına" önem verdikleri görülürken, İktisat ve Maliye bölümlerinde akademik personel olan katılımcıların ise "bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılmasına" önem verdikleri görülmektedir.

4. Sonuç

Hızla artan çevresel sorunlarla birlikte enerji ve su gibi ihtiyaçların temini ve kullanım bilincinin önemi artmış ve böylelikle de artan nüfusla birlikte oluşan atık miktarı ve bu atıklardan fayda sağlanması ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur. Tüm bu gelişmelere duyarlı bir neslin yetişmesinde üniversiteler, eğitim ve araştırma olanaklarıyla, tüm akademisyen, öğrenci ve personeline daha iyi hizmetler sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüs standartlarına uyumu için birçok alanda uygulamalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada; yetiştirdiği öğrenci kitlesiyle ülkenin gelişimi açısından büyük önem taşıyan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapan akademik personelin, var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşümü sırasında öncelikli olarak yapılmasını düşündükleri kriterlerin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Öncelikli olarak Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görevli 127 akademik personel çalışmanın ana kütlesini oluşturmuştur. Basit rassal örneklemeyle belirlenen 100 akademik personelle görüşülerek yapılan anketler çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Multinominal lojistik regresyon analizi ile elde edilen fayda değerlerine bakıldığında, en yüksek tercih oranı "atık" özelliğinin bir düzeyi olan "klasik çöp kutuları yerine atık ayrımı yapan çöp kutularının kullanılması" düzeyindedir.

Yaşam alanları oluşturan kampüslerin çevreye verdiği olumsuz yönlerden birisi de oluşan atıklardır. Bu atıkların doğaya vereceği zararı azaltmak için birçok yöntem kullanılmaktadır. Yapılan çalışmada, akademik personelin var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşebilmesi için öncelikli olarak kampüste klasik çöp kutularının yerine atık ayrımı yapabilen çöp kutuları kullanımının gerektiğine önem verdikleri görülmektedir. Böylece, ayrıma tabi tutulan atıklar gerekli dönüşüm yerlerine gönderilerek yeniden değerlendirilebilecektir.

Yaygınlaşan sürdürülebilir kampüs çalışmalarıyla, kampüs enerji talebinin azaltılması ve kullanılan enerjinin temiz enerji ile sağlanması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda,

akademik personelin var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşebilmesi için kampüsteki enerji ihtiyacının öncelikli olarak yenilenebilir enerji kullanımı ile sağlanması yönünde görüş bildirmişlerdir. Böylece, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, dalga enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji ve hidrojen enerjisini kapsayan yenilenebilir enerji çeşitleri ile kampüsün tüm enerji ihtiyacı karşılanabilecek ve kaynaklar kampüs için gelir getirici yatırımlar olarak kullanılabilecektir.

Enerji verimliliğinin sağlanması gibi su verimliliğinin sağlanması da kampüslerin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Akademik personelin suyun verimliliğinde en yüksek tercih oranına "atık su geri dönüşümü" düzeyi sahiptir. Oluşturulacak kampüste fosseptik atığı dışında, lavabolardan vb. yerlerden toplanan gri suların geri dönüşümü yapılarak tekrar kullanımı doğal su kaynaklarının korunmasına yardımcı olacaktır.

Üniversiteler, bilim ve teknolojiye sağladıkları katkıların yanı sıra, çevrecilik açısından bilinçli bir toplumun yetiştirilmesinde de önemli bir yere sahiptir. Yapılan çalışma sonucunda eğitim özelliği altında "öğrencilerin çevreye karşı farkındalık, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin artırılması için dersler verilir" düzeyi; araştırma özelliği altında ise, "bölgesel çevre sorunlarına çözüm için araştırma yapılır" düzeyleri daha fazla önemli görülmüşlerdir. Böylece öğrencilere verilecek dersler ile bilinçli bir toplumun yetiştirilmesinin sağlanması ve yapılan araştırmalar ile bölgesel çevre sorunlarına çözüm sağlanması akademik personel tarafından sürdürülebilir yeşil bir kampüs oluşumu için öncelikli olarak hedeflenmektedir.

Kampüslerin sürdürülebilir olması kendi kaynaklarının zenginleştirilmesi ve toplum farkındalığının oluşturulması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmayla akademik personelin var olan bir kampüsün sürdürülebilir yeşil bir kampüse dönüşebilmesi hususunda öncelikli olarak önem verdikleri kriterler belirlenerek, kampüsün dönüşümü için gerekli olan uygulamalara ilişkin olarak ilgili makamlara yol göstermesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar hayata geçirildiğinde doğaya, ekonomiye, tüm öğrenci, akademisyen ve mezunlara daha iyi hizmet veren bir kampüs olma adına önemli katkılar sağlanabilecektir.

Kaynakça

Abejon, N., Bensley A., Chan-Halbrendt C., HO, T., Lai, C., Miller, K., Prabowo W. E., (2015). Students Preference for a "Green" Fee at the University of Hawaii: A Conjoint Analysis, 22nd Annual CTAHR Student Research Symposium.

Başaran, Z. K., (2010). Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Tekniklerinden Bulanık Konjoint Analizi ve Çay İşletmelerine Uygulanması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cattin, P. & Wittink D. R., (1978). Commercial Use of Conjoint Analysis: An Update. *Journal of Marketing*, 53, pp. 91-96.

Değerli, D. (2010). Seçime Dayalı Konjoint Analizi Yöntemi Ve Cep Telefonu Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, C. (2006). Tüketicinin Otomobil Tercihinin Konjoint Analizi İle Belirlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erdoğan, F. (2007). Yükseltilmiş D-Optimal Dizayn Yöntemi Kullanılarak Mühendislik Dizaynlarında Etkinliğin Geliştirilmesi: 'Sentetik Jet' Dizayn Optimizasyon Çalışması. *Havacılık Ve Uzay Teknolojileri Dergisi*. 3(1), ss. 51-61.

Gary L. L., Arvind R., and Arnaud D. B., (2007). Conjoint Analysis: Marketing Engineering Technical Note1. Chapter 6 of Principles of Marketing Engineering.

Geng, Y., Liu, K., Xue, B., FUJİTA, T. (2013). Creating a "green university" in China: a case of Shenyang University. *Journal of Cleaner Production*. 61, pp. 13-19.

Gustafson, A., Hermann, A., Huber, F. (2001). *Conjoint measurement: Methods and Application*. Berlin: Springer.

Güllü, G., Köksal, M.A. ve Şengül, H. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kampüs Uygulamaları. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*. Üniversitelerde Verimlilik Çalışmaları Sayısı. ISSN: 13000-2414, 284: ss. 24-30.

Hair, J. J.F., Black, W.C., Babin B.J., Anderson, R.E., (2006). **Multivariate Data Analysis**. New Jersey: Pearson.

Katoshevski, R. & Timmermans H., (2010). Using Conjoint Analysis to Formulate User-centered Guidelines for Urban Design: The Example of New Residential Development in Israel. *Journal of Urban Design*, 6(1), ss. 37-53.

Koç Üniversitesi Sürdürülebilir Kampüs Projesi (tarih yok) 11.11.2015 tarihinde http://kusif.ku.edu.tr/tr/koc-university-sustainable-campus-project adresinden alındı.

Krejcie R. V. & Morgan D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. Educational and Psychological Measurement. 30. pp 607-610.

Kuhfeld, W. F., (2005). Marketing Research Methods in SAS. SAS 9.1 Edition

Kuhfeld, W. F., (2010). Conjoint Analysis. 12.12.2015 tarihinde (http://support.sas.com/techsup/ technote/ mr2010h.pdf adresinden alındı.

Künefeci, E. N. (2014). Sağlık Kuruluşu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Optimal Kombinasyonlarının Belirlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Lau S. Y. S. & Yang F., (2009). Introducing Healing Gardens into a Compact University Campus: Design Natural Space to Create Healthy and Sustainable Campuses. Landscape Research, 34(1), pp. 55–81.

Miletic G. M. & Misetic, A., (2010). University Campus Borongaj in Zagreb Application of Conjoint Analysis. A Scholarly Journal of Architecture and Urban Planning. 40, pp. 412-423

Natter, M. & Feuerstein, M., (2002). Real World Performance of Choice-Based Conjoint Models. European Journal of Operational Research. 137, pp. 448-458.

Orme, B. & Johnson, M. R. (1996). How Many Questions Should You Ask in Choice-Based Conjoint Studies? Sawtooth Software Inc.

Orme, B. & Chrzan, K., (2000). An Overview and Comparison of Design Strategies for Choice-Based Conjoint Analysis. Sawtooth Software Inc.

ORME, B. (2002). Formulating Attributes and Levels in Conjoint Analysis. Sawtooth Software Inc.

Rao, R. V. (2014). Applied Conjoint Analysis. New York: Springer.

Şahinkanat, E. (2013). Tüketicilerin Satın Alma Kararlarının Konjoint Analizi İle Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, B. E. & Dostoğlu, N. (2015). Okul Binaları Tasarımında Sürdürülebilirlik. Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 20(1), ss.75-91

Sawtooth Software, The ACA/Web v6.0 Technical Paper, Technical Paper Series.

The Sustainable Campus (tarih yok) 09.10.2015 tarihinde http://www.sustainablecampus.org /universities.html#Transition adresinden alındı.

Tuna, G. (2006). Assessing Green Design Approach to Develop A Conceptual Model For Landscape Planning In University Campuses. M.Sc. Thesis. Istanbul: Istanbul Technical University ´ Institute of Science and Technology.

Tuncalı, T. (2007). Seçime Dayalı Konjoint Analizi Yöntemi İle GSM Servis Sağlayıcı Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması ve Uygulama Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zimmermann, T. M., Clouth, J., Elosge, M., Heurich, M., Schneider E., Wilhelm, S., Wohlfarth, A. (2013). Patient Preferences for Outcomes of Depression Treatment in Germany: A Choice-Based Conjoint Analysis Study. Journal of Affective Disorders. 148, pp. 210–219.

SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL ÇAĞ

Yrd. Doç. Dr. Müberra Yurdakul[1]
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Dalkılıç[2]

Öz

Günümüzde sigorta şirketleri için ürün ve hizmetlerin pazarlanmasında müşterilerle gittikçe daha fazla dijital iletişim kurmak önem kazanmaktadır. Bu çağ sigorta sektöründe dijital çağ olarak bahsedilmektedir. Yapılan araştırmalar sigorta sektörü için dijital dönemin başladığına dikkat çekmektedir. Çalışmanın amacı hayat dışı sigorta şirketlerinin dijital sigorta uygulamalarını araştırmaktır. Çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren 38 hayat dışı sigorta şirketinin internet siteleri incelenerek dijital sigorta uygulamasında hangi seviyede oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bazı sigorta şirketleri gelişmiş dijital sigorta uygulamaları sunarken, bazı şirketlerde dijital uygulamalar bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital uygulamalar, sigorta sektörü, hayat dışı sigorta şirketleri

THE DIGITAL ERA AT THE INSURANCE SECTOR

Abstract

Nowadays, it's very important for insurance companies to reach out to customers through digital channels in marketing of products and services. This era is called "the digital era" in the insurance sector. The researches point out that the digital era has begun. The aim of the study is to research the digital insurance practices of non-life insurance companies in Turkey. At this study, websites of 38 non-life insurance companies have been analyzed to assess to what extent these companies use digital insurance tools. While some insurance companies provide digital insurance applications, others don't offer this service.

Keywords: Digital applications, insurance sector, non-life insurance companies.

Jel Cod: G22

1 Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü muberra.yurdakul@dpu.edu.tr
2 Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü nilufer.dalkilic@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 01.09.2015 Makale Yayın Tarihi: 28.10.2016

Giriş

Sigorta şirketlerindeki büyük eğilim dijital uygulamalar geliştirerek "dijital sigorta şirketi" olabilmektir. Sigorta şirketleri dijital uygulamalarında internet, sistem modernizasyonu, mobil bilişim, dijital müşteri deneyimleri ve veri analizi üzerine odaklanmaktadır (McMahon, 2015, s.10). Sigortacılık sektöründe çok sayıda kişiye ulaşmak hedeflendiği için, bilişim teknolojilerinin rolü diğer sektörlere oranla çok büyüktür. Sigortacılık sektöründe bilişim, sigorta şirketlerinin internet siteleri, doğrudan pazarlama tekniklerinden biri olan; ürünlerini pazarladıkları internet siteleri, müşterileriyle elektronik ortamda iletişime geçmeleri gibi türlü şekillerde karşımıza çıkabilmektedir (Kubilay ve Kubilay, 2013, s.1819).

2015 yılı sigorta sektörünün dijital dünyaya adaptasyonu ve yenilikçi ürünlerle dijital hizmet ağının geliştirilmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. 2016 yılında dijital kanallardan yapılacak sigorta satışlarının 25 milyon Avro olması beklenmektedir (Ak sigorta, 2016, s.27). Dijital uygulamalar, poliçelerin ve hasar taleplerinin yerine getirilmesi yoluyla ticari operasyonların her aşamasını ürün tasarımından pazarlama ve satışa kadar etkilemektedir (PWC, 2016: 15).

Çalışmanın amacı Türkiye'de hayat dışı branşta faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin dijital uygulamalarını araştırmaktır. Çalışmada dijital sigortacılık modeli, sigorta sektöründe dijital uygulamalar, dijital sigortacılığın başarı faktörleri değerlendirilmiştir. Uygulama bölümünde Türkiye sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren 38 hayat dışı sigorta şirketinin internet siteleri incelenerek dijital uygulamaları araştırılmıştır ve yorumlanmıştır.

1.Dijital Sigortacılık Modeli

Dijital cihazlardaki büyüme ve gelişme hızla devam etmektedir. 2018 yılına kadar tablet kullanan sayısı 1.43 milyara, akıllı telefon kullanan sayısının 2 milyar kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir (Pozzi, 2015, s.47). Gelecek yıl internete bağlı nesnelerin sayısının 4,9 milyara, 2020 yılına kadar internete bağlı nesnelerin sayısının 25 milyara ulaşması beklenmektedir (McMahon, 2015, s.15). İnternet üzerinde yapılan işlemlerde, özellikle elektronik imzalarda, en fazla ihtiyaç duyulan konu güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunları gidermek içinde dünya çapında dijital imzalar devreye girmiş durumdadır (Çetin ve Çitli, 2012, s.2).

Sigorta sektörü de değişikliğe giderek dijital gelişmeleri takip etmektedir. Sigorta şirketleri dijital çözümler geliştirerek müşteri beklentilerini anlamaktadırlar. Bireysel ya da ticari müşteriler sadece ürün satın almazlar ayrıca bir probleme yönelik olarak çözüm de satın almaktadırlar. Çoğu sigorta müşterisi acente ya da brokerlara gitmeden önce internetten araştırma yapmaktadırlar. Bu nedenle sigorta şirketlerinin müşterilerinin çözümlerini nerede aradıklarını daha iyi bilmelerine gerek vardır. Sigorta müşterileri benzer sorunlarına çözüm bulabilmek için sosyal medya sitelerini araştırmakta ve blog yazılarını rehber olarak değerlendirmektedir (Pozzi, 2015, s. 47).

Dijital sigortacılık, "sigortacılığın ve ilgili finansal hizmetlerin dijital çözümlerin yardımıyla uygulanması ve kullanılması" anlamına gelmektedir. Bu çözümlerin kapsamı içerisinde

sigorta hizmetinin satın alınması, poliçelerin uygulanması, hasar tazminat taleplerinin gerçekleştirilmesi ve kişiselleştirilmiş bilgilere erişim gibi işlem ve eylemler yer almaktadır (Bernardo, 2016, s.47). Dijital sigortacılık birçok farklı hizmeti kapsamaktadır. Bu hizmetler, enformasyonel hizmetler (bilgisel), muhasebe, aracılık ve destek hizmetleri'dir (Bernardo, 2016, s.47).

-Enformasyonel Hizmetler: Bu hizmetler bilgisel bir doğaya sahip, işleme dayalı olmayan hizmetler anlamına gelmektedir. Bu hizmetler müşteri talepleri bilgileri, poliçe bilgileri ve piyasa bilgileri olarak üçe ayrılır (Bernardo, 2016, s.47).

Sigorta şirketleri dijital etkileşim sayesinde müşterileriyle iş ilişkisi kurmadan önce her bir müşterinin hayat tarzı ve satın alma tercihleri hakkında her şeyi bilmesine imkân sağlamaktadır. Sigorta şirketi böylelikle satın alma tecrübesini müşterinin profiliyle eşleştirebilir. Sigorta şirketlerinin müşterilerine verilerle ne yapıldığı ve neden yapıldığı konusunda açık olması gerekmektedir. Bilgilerin nasıl sağlandığı, kullanıldığı, korunduğu ve kişilerin mahremiyetleri konusunda duyarlılık kritik önem taşımaktadır. Poliçe sahipleri, böyle yapmakta açık bir yarar gördükleri sürece verilerini paylaşmaya isteklidirler. Bu noktada güvenli şekilde araç kullanıldığının gözlenmesi için araca takılan sensörler örnek olarak verilebilir (PWC, 2016, s.15).

-Muhasebe Hizmetleri: Bu hizmetler müşterilerin parasal işlemlerinin yer aldığı aktiviteleri ifade etmektedir. Bu işlemlerde, örneğin potansiyel bir müşterinin sigorta poliçesine imza atması ve internet üzerinden sigorta poliçesi alması şeklinde olabilir. Örneğin trafik ya da seyahat sigortası poliçeleri gibi standart sigorta poliçeleri internet üzerinden satın alınabilir veya bir müşteri acilen, beklenmedik bir seyahate çıkmak zorunda kalması halinde birkaç dakika içinde bir seyahat sigortası poliçesi imzalama ihtiyacı duyabilir. Bu dijital hizmetler özellikle zamanın kısıtlı olduğu durumlarda işe yarayacaktır (Bernardo, 2016, s.48).

-Aracılık Hizmetleri: Bu hizmetler poliçelerle ilgili aracılık hizmetlerini ifade etmektedir. Bu hizmetlere örnek olarak poliçe değişimleri ve poliçe teminatları belirleme hizmetleri gösterilebilir. Aracılık hizmetleri olarak bir sigorta poliçesinin başlatılması için gerekli olan hizmetleri ve poliçenin yürütülmesi için gereken hizmetler olarak ikiye ayrılmaktadır (Bernardo, 2016, s.48).

En son dijital değerlendirme teknikleri müşteri etkileşimlerinin bireysel olarak uygunluk ve memnuniyet açısından test edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu durumda her bir etkileşim öğesi anında müşteri potansiyeli yakalamanın, satışların ve poliçelerin yönetilmesinin etkinliğini artırmak için yeniden düzenlenebilir (PWC, 2016, s.15).

-Destek Hizmetleri: Bu hizmet hesap sahibinin, hesabını yönetmesi için gerçekleştirdiği aktiviteleri ifade etmektedir. Bu hizmetler içerisinde dijital hizmetlere erişim yönetimi ve poliçe kopyası talepleri yer almaktadır (Bernardo, 2016, s.48).

Dijital imkânlar sadece müşteri kararları konusunda bilgi alınmasına yardım etmek için kullanılamaz, aynı zamanda oluşturmuş karar verme süreçleri yoluyla onlara rehberlik edebilir. Bu tür kişiselleştirilmiş çevrimiçi rehberlik modelleri kullanılabilmektedir (PWC, 2016, s.15).

2. Dijital Sigorta Uygulamaları

"Dijital", işin kurallarını hızla yeniden şekillendiren müşteri beklentileri, davranışları ve etkileşimindeki çığır açan gelişmeler için kullanılan bir terimdir. Bu gelişmeler 4'e ayrılmaktadır (PWC, 2016, s.4).

-Sosyal Medya: Mobil teknolojilerinin hızla benimsenmesi ile çevrimiçi kişiler arasında etkileşim sosyal faaliyetlerin önemli bir yönü haline gelmiştir. Dijital uygulamalar üzerinden gündelik yaşam ve pazarlama iletişimi ayrılmaz bir parça olmuşlardır. Son on yıl içinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler oldukça önemlidir. Bu yenilikler ile kategori ve küresel bir topluluk oluşturarak kullanıcıların metin ya da anlık mesajlaşma ve sosyal ağ siteleri aracılığı ile iletişim kurması sosyal medya olarak nitelendirilmektedir. Şirketler pazarlama iletişiminde müşterilerine ulaşabilmek için yenilikçi dijital uygulamaların avantajlarından yararlanmaktadır. Online dijital uygulamalar ile pazarlama stratejilerinde müşterilerin doğru tüketici tutumları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Dijital uygulamalar şirketlerin müşterilerine reklam iletimi, bilgi verme, bilinç oluşturma ve ikna etme alanlarında önem kazanmaktadır (Duffett ve Wakeham, 2016, s.20-21).

Sigorta müşterileri sigorta ürünleri hakkında bilgi sahibi olmak ve başkalarının hizmetleri nasıl değerlendirdiklerini araştırmak için gittikçe artan şekilde sosyal medyayı kullanmaktadır. Sosyal medya aynı zamanda herhangi bir memnuniyetsizliği dışa vurmak için son derece kamusal bir ortam da sunmaktadır. Bu nedenle, sosyal medya müşteri duyarlılıklarını daha detaylı incelemek ve satış fırsatları için gittikçe önemi artan değerli bir bilgi kaynağı olmasının yanında, şirket hakkında söylenenlerden haberdar olmak ve gerektiğinde müdahale etmek için de önem taşımaktadır (PWC, 2016, s.10).

Müşteriler sosyal medyayı kullanarak poliçeler, fiyatlar ve hasar talepleri ile ilgili tecrübeler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Sigorta hizmetinde verilen teminatlar gittikçe önem kazanmıştır ve birçok müşteri teminatların satın alma kararında fiyat belirleyici olmaktadır. İnternet ile fiyat karşılaştırma sitelerini kullanarak hızlı ve kolay olarak daha fazla bilgiye erişebilmektedir. Müşteriler, fiyat tekliflerini ve fiyatları istedikleri zaman seçtikleri platform aracılığıyla almayı, yardıma ihtiyaçları olduğunda yardım almayı ve sadece poliçeleri yenilerken veya hasar ödeme talebinde bulunduklarında iletişime geçmeyi istemektedirler. Sigorta müşterileri düzenli bir şekilde rahatlıkla sigortacılarını değiştirebilmektedirler ve

sürekli bir ilişki kurmak konusunda müşteri bağımlılıkları düşüktür (PWC, 2016, s.4). Bu nedenle sigorta şirketlerinin dijital uygulamaya daha fazla önem vermesi gerekmektedir.

-Mobil Bilişim Taşınabilir Cihazlar ve Sensörler: Sigorta müşterileri cep telefonları veya tabletleri vasıtasıyla sigortalarını satın alabilmek ve hasar taleplerini yapabilmek istemektedirler. Bu amaçla sigorta şirketleri mobil uygulamalar geliştirmektedir. Mobil uygulamalar "cebinizdeki poliçe" imajıyla müşterilerin gerekli bütün bilgilerini el altında tutabildikleri, bir kazadan sonra hasar talebinde bulunabildikleri, ihtiyaç duydukları anda sigortacıları ile bağlantı kurdukları hazır bir yöntem olarak görülmektedirler. Mobil uygulamalar aynı zamanda sigortacılara, riski daha etkin şekilde fiyatlandırmalarına imkân verecek şekilde, müşterilerin günlük yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine ilişkin düzenli bir bilgi kaynağı sunmaktadır (PWC, 2016, s.10). Küresel mobil pazarlama çözümleri pazarının mevcut değeri 28,6 milyar dolardır. Yılda %28,1 büyüme oranı ile 2021 yılına kadar mobil pazarlama çözümleri pazarının öngörülen değeri 98,9 milyar dolar olacağı ifade edilmektedir (Sam, 2016, s.15). Sigorta şirketleri mobil pazarlama çözümlerine yatırım yapmaktadırlar.

Sektör lideri olan şirketler müşterileri hakkında daha detaylı bilgiler elde etmek için dijital kapasitelerini kullanarak (örneğin sensör teknolojiler vasıtasıyla) daha derin, daha kişisel ve daha uzun süreli ilişkiler geliştirmektedir. Bu bilgileri müşteri profilini daha etkin şekilde oluşturmak, detaylı düzenlemeleri yapmak ve kişiselleştirilmiş çözümler sunmak için kullanmaktadırlar (PWC, 2016, s.4).

Yönün risklerin yönetilmesine ve azaltılmasına çevrilmesi aynı zamanda yeni ticari olanaklar da sağlayabilir. Sigortacılara sensörler karşılığında elde edilen veriler önemli bir potansiyel değer oluşturmakta ve şirketlerin maliyetlerinin azaltılmasına neden olmaktadır. Bunun uygulamada nasıl işleyeceğinin örneği, evdeki bir sensör ev boşken bir sorun olduğunu gösterdiğinde, poliçe sahibi evine dönmeden önce sigortacı önlem alabilir ya da hasarı telafi edebilir. Bu yenilikler müşteri bilgileri ve sensör teknolojisinin kombinasyonu etrafında inşa edilecek daha geniş kapsamlı hizmetlere zemin hazırlayabilir (PWC, 2016, s.14).

-Veri Analizi: Sosyal medya, cep telefonları ve mobil uygulamalar vasıtasıyla elde edilen veri zenginliğinin kullanılması daha detaylı müşteri değerlendirmesi ve riskin fiyatlandırılması dâhil büyük olanaklar sunmaktadır. Sonuç olarak, sigortacılar kişisel müşteri ihtiyaçlarına ve özel durumlara göre ürünleri ve fiyatlandırmayı düzenleyebilmekte ve kişiselleştirebilmektedir. Ayrıca, sigorta şirketleri daha iyi fiyatlama ve yeni pazar fırsatları sunan hizmetlerin tasarımını sağlayabilmektedirler (PWC, 2016, s.10).

-Bilgi Teknolojileri: Bulut teknolojilerini kullanan bilgisayar sistemleri sigortacıları kurumlarında bilgi teknolojisi altyapısı bulundurmanın kısıtlamalarından kurtarmakta ve

daha esnek bir teknoloji platformuna doğru harekete geçmelerine olanak sağlamaktadır. Bulut teknolojisi sigortacılara, dijital bir dünyada rekabet ederken büyük öneme sahip olan, müşteriler için çok daha kısa hazırlık zamanına sahip yeni hizmetler ve çözümler konusunda yenilikleri yapma ve bunları deneme imkânı sağlamaktadır. Bu imkan aynı zamanda sensör ve mobil teknolojileri ile müşterilere hareket halindeyken erişim imkânı sağlamaktadır (PWC, 2016, s.10). Sigorta şirketleri için bilgi teknolojilerinin kullanılması ile daha iyi fiyatlama daha etkin risk azaltma ve sahte hasarların azaltılması gerçekleştirilebilecektir (McMahon, 2015, s.15).

Dijital sigortacılık tek başına bir kanal değildir, ancak dâhili ve harici olarak iletişim kurmak, etkileşim sağlamak ve tepki vermenin keskin bir yoludur. Anahtar yetenekler çok kanallı bağlantıyı yaratabilmek için satış ekipleriyle yüz yüze eşzamanlı sosyal medya diyalogları ve çevrimiçi diyalogların bir araya getirilebilmesi yeteneğini de içermektedir. İnsanların çevrimiçi ortamda bu işlemleri yapmaya teşvik edilmesi ve telefonunun veya televizyon kanallarından "canlı sohbetler" satışın daha yakın noktaya getirilmesi ve çapraz satışlar için olanaklar yaratılması için özellikle önemlidir (PWC, 2016, s.15).

3. Dijital Sigortacılığın Başarı Faktörleri

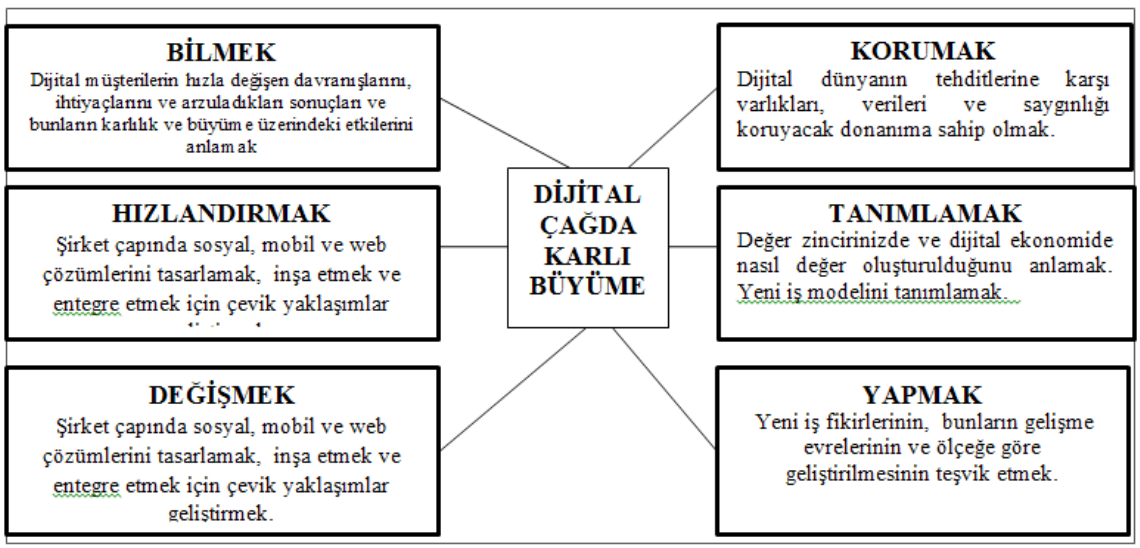
Dijital uygulamalar önem kazanmıştır fakat aynı zamanda bu talepleri karşılayabilmek için daha detaylı müşteri ilişkileri, anlayış ve deneyim sunulması bir gereklilik halini almıştır (PWC, 2016: 4). Müşterilerin diğer sektörlerle kıyaslama yapması, kanallar arasındaki sınırlı entegrasyon ve hasar talepleri için ihtiyaç duyulan uzun form doldurmalar, poliçe düzenlemeleri sebebiyle sarsılan bir müşteri beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür eksiklikler, pazara yeni giren hayat dışı sigorta şirketleri için fırsat oluşturmakta veri ve teknoloji odaklı yeni rakipler ortaya çıkarmaktadır. Rekabetçi avantajlar, riskleri daha etkin şekilde kontrol ederken ve sektörlerini hedefleyen pazara yeni giren rakipler tarafından sunulan uygulamaları takip ederken sadece fiyat üzerinden rekabet eden anlayıştan da uzaklaşabilmeyi içermektedir. Sigorta şirketlerinin sadece risk sınıflandırmaları ve ürünler üzerine odaklanmaları, sigorta şirketlerinin müşteri anlayışlarının internet ve telekomünikasyon alanı tarafından geliştirilmiş olan ileri tekniklerin gerisinde kalmalarına neden olabilmektedir (PWC, 2016, s.4).

Pazarlama ve ekonomi, dijital sigortacılığın uygulanması, başlatılması ve geliştirilmesinde iki önemli unsur olarak görülmektedir. Bu unsurların incelenmesi için müşterilerin karakteristik özelliklerinin değerlendirilmesi ve dijital sigortacılığın uygulanmasında çok aşamalı bakış açılarının esas alınması oldukça önem arz eden bir konudur. Pazarlama uygulamalarında faydalar ve maliyetler tüketicilerin karakteristik özelliklerine ve dijital sigortacılığın işlevselliğine göre değişiklik göstermektedir. Faydalar ve maliyetler belirlenmesi ve gerçekleştirilen uygulamaların detaylandırılması ile dijital sigortacılığın başarıya ulaşabilmesi sağlanabilecektir (Bernardo, 2016, s.47). Dijital uygulamalar, ürünlerin kıyaslanmasını daha kolay hale getirerek ve mevcut şirketleri artan rekabete açık hale getirerek fiyatlar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Fakat aynı zamanda riskleri daha etkin şekilde kontrol ederek ve hizmetleri daha etkin şekilde sağlayarak daha adil fiyatlama

yapılması olanakları da sağlamaktadır (PWC, 2015, s.15).

Dijital uygulamalar müşteri deneyimlerini etkilemektedir. Müşteri tatmini, müşteriyi elde tutma, müşteri bağlılığı ve müşterinin satın alma alanlarında müşterilerin davranış ve tutumlarının oluşmasını sağlamaktadır (Parise ve diğerleri, 2016, s.413). Bu nedenle dijital uygulamalar şirketler için büyük önem taşımaktadır.

Şekil 1 sigorta şirketlerinin dijital çağa uygun hale getirilmesi ve müşteri merkezli ve karlı bir büyümenin teşvik edilmesi için önemli olan altı anahtar etmeni özetlemektedir.

Şekil 1: Dijital Sigortacılıkta Başarı Faktörleri

Kaynak: PWC, 2016, s.19.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, bu anahtar etmenler müşteri davranışları ve arzulanan sonuçların nasıl değiştiği, bu yeni pazarda şirketin nerede ve nasıl en iyi şekilde rekabet edebileceği ve bunu başarabilmek için şirketin hangi yeteneklere ihtiyacı olduğu konusunda bilgileri barındırmaktadır. Birçok sigorta şirketi stratejik olarak en ön sıraya dijital yenilikçiliği koymuş durumdadır. Ancak, dijital gelişmeler sonuç olmaktan ziyade, sonuca ulaşmanın aracı olduklarından, bu yeni düşüncenin merkez noktası müşteriler olmalıdır (PWC, 2016, s.19).

Sigorta şirketleri acenteler ve brokerlar sigorta müşterilerinin değerlendirme aşamasında güçlü bir dijital yapıya sahip olması gerekmektedir. Dijital yapı müşterinin dilini konuşan, potansiyel risklerini açıklayan müşterinin güvenilir danışmanları olmalıdır. Dijital yapı kurulurken müşteri beklentilerinden yola çıkmak gerekir. Müşteri her neredeyse dijital yapı sayesinde sigorta şirketi de yanında olacaktır. Hazır, istekli ve dijital devrimi entegre etmiş sigorta şirketleri müşteri ilişkilerini güçlendirmek ve işlerini büyütmek için yeni fırsatlar elde edebilirler (Pozzi, 2015, s.47).

Dijital uygulamalar, sadakati geliştirerek ve çapraz satış için yeni olanaklar yaratarak müşteri bağlılığını güçlendirecek fırsatlar sunmaktadır. Rekabette ölçü alınması gerekenler sadece geleneksel benzer şirketlerden ziyade, sektöre girmenin yollarını arayan internet ve teknoloji şirketleri olmalıdır (PWC, 2016, s.15). Mevcut ve yeni yapısal olmayan verilerin kişiselleştirilmiş risk çözümleri yaratılması ve hizmetlerin yeni alanlara genişletilmesi için bir platform sağlamak amacıyla kullanılması yeteneği ve müşteri davranışlarının öngörülmesi uzmanlığı kritik önemdedir. Fark yaratacak anahtar özellikler müşterilerin hangi özelliklere değer verdiklerinin ve ödemeye hazır olduklarının ayrılabilmesi yeteneği ve talebe göre dinamik fiyatlama yapılmasıdır (PWC, 2016, s.15).

4.Türkiye'de Sigortacılık Sektörü

Ülkemizde sigorta şirketleri 1998 yılından itibaren hayat ya da hayat dışı sigorta gruplarından sadece birinde faaliyet gösterebilmektedirler. 2014 yılsonu itibarıyla ruhsat sahibi sigorta ve emeklilik şirketi sayıları aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: 2012, 2013 ve 2014 Yıllarına İlişkin Sigorta Şirket Sayıları

	2012		2013		2014	
Şirket türü	Faal	Faal Değil	Faal	Faal Değil	Faal	Faal Değil
Hayat Dışı Sigorta Şirketi	35	3	36	3	38	2
Hayat Sigorta Şirketi	6	2	6	2	5	1

Kaynak: Sigorta Denetleme Kurulu, Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu - Bölüm I Genel Değerlendirme, 2015, 12.

Tablo 1 incelendiğinde 2012 yılı itibariyle hayat dışı sigorta şirket sayısı 35, 2013'de 36, 2014 yılında ise 38 olduğu görülmektedir. Hayat dışı sigorta dallarının toplam prim üretimindeki payı hayat grubundan daha fazladır. 2014 yılında toplam prim üretiminin %87,4'ü hayat dışı, %12,6'sı ise hayat sigorta branşlarında gerçekleştirilmiştir (Sigorta Denetleme Kurulu, 2014, s.4, s.31). Tablo 2'de hayat dışı sigorta şirketlerinin 2014 yılı prim üretimi ve sektör payları yer almaktadır.

Tablo 2: 2014 Yıllına İlişkin Hayat Dışı sigorta Şirketlerinin Prim Üretimi ve Sektör Payları

	Hayat Dışı Sigorta Şirketleri	2014 Prim Üretimleri (1000 ¨)	2014 Sektör Pazar Payları (%)
1	ACE	60.124	0.23
2	AİG	300.467	1.16
3	AKSİGORTA	1.713.615	6.59

4	ALLİANZ	3.216.182	12.37
5	ANADOLU	3.004.830	11.56
6	ANKARA	221.533	0.85
7	ATRADİUS	16.595	0.06
8	AVİVA	190.511	0.73
9	AXA	3.078.115	11.84
10	BNP PARİBAS CARDİF	27.571	0.11
11	COFACE	59.316	0.23
12	DEMİR	31.283	0.12
13	DOĞA	26.477	0.10
14	DUBAİ STARR	124.647	0.48
15	EGE	246.805	0.95
16	ERGO	673.095	2.59
17	EULER HERMES	51.209	0.20
18	EUREKO	801.152	3.08
19	GENERALİ	158.060	0.61
20	GROUPAMA	1.057.748	4.07
21	GÜNEŞ	1.212.631	4.67
22	HALK	537.815	2.07
23	HDI	584.407	2.25
24	HÜR	21.231	0.08
25	IŞIK	164.437	0.63
26	KORU	29.846	0.11
27	LİBERTY	135.160	0.52
28	MAPFRE GENEL	1.490.945	5.74
29	NEOVA	380.333	1.46
30	ORİENT	8.100	0.03
31	RAY	380.025	1.46
32	SBN	100.856	0.39
33	SOMPO JAPAN	686.789	2.64
34	TURİNS	4.239	0.02
35	TÜRK NİPPON	72.279	0.28
36	TÜRK P&I	7.197	0.03
37	ZİRAAT	703.209	2.71
38	ZURİCH	438.043	1.69
	Toplam	**22.016.880**	**84.71**

Sigorta şirketleri alfabetik sıraya göre yer almaktadır.

Kaynak: Sigorta Denetleme Kurulu, Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu - Bölüm II Tablolar, 2015.

Türk sigortacılık sektöründe 2014 yılında hayat dışı sigorta branşlarda 22,7 milyar TL, hayat grubu sigorta dallarında ise 3,3 milyar TL olmak üzere toplam 26 milyar TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir (Sigorta Denetleme Kurulu, 2014, s.4, s.31). Hayat dışı sigorta şirketlerinin prim üretimleri incelendiğinde pazar payı en yüksek ilk 3 sigorta şirketinin toplam pazar payının %36'sını paylaştıkları görülmektedir. Pazar payı en yüksek üç sigorta şirketin pazar payları ise şu şekildedir; Allianz sigorta şirketi %12,67; Axa sigorta şirketi %11,84; Anadolu sigorta şirketini %11,56'dır.

5. Uygulama

Dijital sigortacılık, sigortacılık sektöründe çok önemli bir gelişme potansiyeli olan alanlar arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda hayat dışı sigorta şirketlerinin daha çok dijital uygulamalara yatırım yaptığı ve şirketler için daha gerekli olduğu gözlemlenmektedir. Dünya çapında gerçekleştirilen ve 9.281 tüketicinin katıldığı (Brezilya, Kanada, Orta ve Doğu Avrupa, Çin / Hong Kong grupları, Fransa, Almanya, Hindistan, Meksika, Hollanda, Singapur, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD) ankette hayat dışı sigorta grubunda dijital uygulamaların tüketicilerin satın alma kararlarındaki etkileri araştırılmıştır (PWC, 2016, s.1). Genel sigorta müşterilerinin %71'i, artık ürün veya hizmetleri satın almadan önce araştırma yapmak için dijital bir platform (fiyat karşılaştırma internet siteleri ve sosyal medya vb.) kullanmaktadır (PWC, 2016, s.5). Rapora göre küresel düzeyde gerçekleştirilen ankete katılanların %26'sı internet üzerinden (internet cihazlarını veya mobil cihazları kullanarak) sigorta poliçesi satın almaktadır (PWC, 2016, s.4). %67'si ise primlerinden indirim yapılacaksa araçlarına veya evlerine sensör takılmasına izin vermeye hazır olduklarını belirtmektedir. Ankete katılan kişilerin yarısından fazlasının en uygun hizmetin sağlaması karşılığında kendileriyle ve yaşam tarzlarıyla ilgili daha fazla bilgi sunmaya hazır olduğunu bildirmişlerdir (PWC, 2016, s.5). Hayat dışı sigorta müşterileri sigorta şirketlerinden diğer sektörlerde alıştıkları iletişimi ve erişilebilirliği sunmalarını istemektedir. Özellikle hayat dışı branşta faaliyet gösteren sigorta şirketleri müşterilerle yakın ilişki kurmak için mücadele etmektedirler. Ayrıca müşteriler sadece fiyattan ziyade kendilerine özel poliçeler talep etmekte ve sadece ihtiyacı olan teminatlar için ödeme yapmak istemektedirler. Ancak, sadece bazı hayat dışı sigorta şirketleri bu talepleri karşılayabilmektedir (PWC, 2016, s.4). Deloitte firmasının 1.010 örneklem ile 2015 yılında yapılmış bir anket çalışması Türkiye dijital sigortacılık üzerine önemli bilgiler sağlamaktadır. Yapılan ankette katılımcılar birincil bilgi kaynağı olarak acentelere başvurduklarını dijital uygulamalara daha az başvurduklarını belirtmiştir. Dijital uygulamaları birincil bilgi kaynağı olarak başvurduğunu ifade eden katılımcılar ise bilgiyi sigorta şirketlerinin internet sitelerinden aldığını belirtmişlerdir. Katılımcılar poliçe satın alma kanalı olarak en fazla güvenli bulmaları sebebiyle acente olduğunu belirtmiştir. Poliçe almada internet ve çağrı merkezlerinin kullanılma nedeni olarak hızlı, kolay ve en uygun kanal olarak görülmesidir. Raporda bu durum standart özellikteki sigorta hizmetlerinde orta ve uzun vadede dijital kanalın önem kazanacağı vurgulanmıştır. Anket sonuçlarına göre dijital kanalı tercih eden katılımcıların 19-26 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Tüm

katılımcıların %47'si gelecekte sigorta hizmeti satın alırken dijital kanalı tercih edeceğini belirtmiştir. 19-34 yaş arasındaki katılımcıların %56'sı gelecekte sigorta hizmeti satın almada dijital kanalı tercih edeceklerini belirtmiştir. Gelecekte dijital kanalları tercihte bulunacağını belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu iller İstanbul ve Ankara'dır. Dijital yönelimin en belirgin olduğu tüketici segmenti AB segmentidir (TOBB, 2015: 39). Bu çalışma sigortacılık sektöründe dijital sigortacılığın gelecekte önem kazanacağını göstermektedir.

Çalışmada uygulama alanı olarak hayat branşının yerine hayat dışı sigorta sektörünün seçilmesinin nedeni hayat dışı branşın toplam prim üretiminin %87,4 'üne sahip olması ve şirket sayısının (38) yüksek olmasıdır. Uygulamada hayat dışı sigorta şirketlerinin internet siteleri ayrıntılı olarak incelenerek dijital sigortacılık uygulamaları değerlendirilmiş ve derlenmiştir. Tablo 3'de hayat dışı sigorta şirketlerinin internet sitesinde yer alan dijital uygulamalar yer almaktadır.

Tablo 3: Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer alan Dijital Uygulamaları

	Hayat Dışı Sigorta Şirketleri	Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer Alan Dijital Uygulamalar
1	ACE	* (http://www.acegroup.com/tr-tr/)
2	AİG	-Blog uygulaması -Sosyal medya sayfaları (https://www.aig.com.tr/)
3	AKSİGORTA	-Tuşla uygulaması mobil yüklenen program ile çağrı merkezi menüsünden almak istenilen hizmetler (fırsat ve kampanya bildirimleri, bütünleşik sosyal medya, iletişim, çağrı merkezleri numaraları) verilmektedir. -Sosyal medya hesapları -Ak sigortaya sor (müşteri temsilcisi ile anlık iletişim) (http://www.aksigorta.com/en/)
4	ALLİANZ	-Allianz'ım mobil uygulaması Bilgilere kolay ulaşmak, harita özelliği ile kurum ve servis çağırma, Dosya durumunu inceleme, sağlık harcamaları incelemeleri, Asistans hizmetleri, çekici hizmetleri -Online hizmetler Poliçe görüntüleme ve hasar/tazminat görüntüleme -Sosyal medya hesapları (https://www.allianzsigorta.com.tr/en/)

5	ANADOLU	-sigortam cepte Anadolu sigorta mobil uygulaması hasar işlemleri, araç asistans hizmetleri, konut asistans hizmetleri, ödeme bilgileri, dosya takip hizmetleri, harita ve iletişim hizmetleri -Online işlemler Hasar sorgulama, trafik poliçesi teklif alma -Sosyal medya hesapları (http://www.anadolusigorta.com.tr/tr/)
6	ANKARA	-online işlemler poliçe sorgulama hizmeti, hasar sorgulama, iletişim hizmetleri -Sosyal medya hesapları (https://www.ankarasigorta.com.tr/)
7	ATRADİUS	-web üzerinden oturum açma poliçe yönetim hizmeti, tahsilat hizmeti, risk yönetimi süreci -Sosyal medya hesapları (https://atradius.com.tr/)
8	AVİVA	-İnteraktif hizmetler poliçe görüntüleme, tazminat takibi, bilgilendirme hizmeti, bes fon performansı -İnternet şubesi -Sosyal medya hesapları (https://www.avivasa.com.tr/)
9	AXA	-Online işlemler hesap işlemleri, online poliçe ve dekont işlemleri, değer kaybı talepleri, online hasar işlemleri, online ödeme işlemleri -web üzerinden oturum açma en yakın acente, anlaşmalı kurumlar, online ödeme -Sosyal medya hesapları (https://www.axasigorta.com.tr/)
10	BNP PARİBAS CARDİF	-intenet şubesi -Sosyal medya hesapları (http://www.bnpparibascardif.com.tr/main)
11	COFACE	-Sosyal medya hesapları (http://www.coface.com.tr/)

Tablo 3 (Devam): Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer alan Dijital Uygulamaları

	Hayat Dışı Sigorta Şirketleri	Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer Alan Dijital Uygulamalar
12	DEMİR	-Online Hizmetler Online sigorta, anlaşmalı servis işlemleri, eksper işlemleri, provizyon işlemleri, hasar işlemleri (http://www.demirsigorta.com.tr/)
13	DOĞA	-Online teklif -Sosyal medya hesapları (http://www.dogasigorta.com/)
14	DUBAİ STARR	-Online işlemler bilgilendirme hizmeti, hasar dosya sorgulama, trafik prim tespit ve teklif hizmeti (http://www.dubaistarr.com.tr/)
15	EGE	* (http://www.egesigorta.com/)
16	ERGO	-Online işlemler Poliçe görüntüleme, hasar ihbarı ve takip, anlaşmalı servis, acente arama, bilgilendirme hizmetleri -Sosyal medya hesapları (http://www.ergoturkiye.com/)
17	EULER HERMES	-Sosyal medya hesapları (http://www.eulerhermes.com.tr/tr/Pages/default.aspx)
18	EUREKO	-İnternet şubesi -Online işlemler Poliçe, tahsilat ve hasarlar hakkında bilgi, Anlaşmalı kurum işlemleri, hasar yönetim sistemi, parça sipariş modülü, sağlık -Sosyal medya hesapları (https://eurekosigorta.com.tr/)
19	GENERALİ	-kişisel sigorta danışmanı web sitesinden ya da telefon aracılığıyla generali sigorta'dan 7/24 hizmet alma imkanı tanımaktadır. -internet satış kanalının mobil cihazlara optimizasyonu mobil telefonlarından internet sitesine girenlere sigortacılık ürün ve hizmetlerinden en hızlı şekilde faydalanma imkanı sunmaktadır. -Genarali sigorta bloğu -Sosyal medya hesapları (https://www.generali.com.tr/)

20	GROUPAMA	-online işlemler -internet şubesi Poliçe bilgileri, hasar dosyası detayları (http://www.groupama.com.tr/)
21	GÜNEŞ	-Online trafik sigortası teklifi -Online işlemler hasar dosyası inceleme, poliçe işlemleri -Sosyal medya hesapları (https://www.gunessigorta.com.tr/)
22	HALK	-Sosyal medya hesapları (http://www.halksigorta.org/)
23	HDI	-Online işlemler Hasar ihbarı, teklif, hasar görüntüleme, hasar yönetim sistemi -HDI Mobil uygulama -Sosyal medya hesapları (http://www.hdisigorta.com.tr/)
24	HÜR	-Online işlemler (online hasar ihbarı, prim bilgilendirme, poliçe bilgileri, hasar dosyası sorgulama) -Sosyal medya hesapları (http://www.hursigorta.com.tr/index.asp)

Tablo 3 (Devam): Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer alan Dijital Uygulamaları

	Hayat Dışı Sigorta Şirketleri	Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin İnternet Sitesinde Yer Alan Dijital Uygulamalar
25	IŞIK	-Zorunlu deprem sigortası internet şubesi (http://www.isiksigorta.com/)
26	KORU	-Sosyal medya hesapları (http://www.korusigorta.com.tr/)
27	LİBERTY	-Online işlemler Poliçe sorgulama, hasar dosyası sorgulama, trafik sigortası prim hesaplama -Sosyal medya hesapları (https://www.libertysigorta.com.tr/)

28	MAPFRE GENEL	-Sigortalı online Poliçe görüntüleme, hasar dosyası görüntüleme, sağlık planı prim hesaplama, trafik prim hesaplama kredi kartı tahsilat makbuzu, hasarsızlık belgesi görüntüleme -Herşey yolunda mobil uygulaması - Sosyal medya hesapları (https://www.mapfregenelsigorta.com/)
29	NEOVA	-İnternet şubesi Hasar takibi, hasar ödemeleri - Sosyal medya hesapları (http://www.neova.com.tr/)
30	ORİENT	-Online işlemler Trafik sigortası teklif alma -Sosyal medya hesapları (http://www.orientsigorta.com.tr/)
31	RAY	-Ray Sigorta mobil uygulaması -Online işlemler Hasar işlemleri, poliçe uygulama -Sosyal medya hesapları (http://www.raysigorta.com.tr/)
32	SBN	-Online işlemler Poliçe görüntüleme, hasar dosyası görüntüleme, acil yardım hizmetleri, sağlık sigortası hizmetleri (http://www.sbnsigorta.com.tr/)
33	SOMPO JAPAN	-internet sigortacılığı -online işlemler Sağlık ve trafik prim öğrenme, hasar işlemleri -Sosyal medya hesapları (http://www.sompojapan.com.tr/tr)
34	TURİNS	-Trafik internet şube -Sosyal medya hesapları (http://www.turinssigorta.com.tr/)
35	TÜRK NİPPON	-İnternet sigortacılığı -Sosyal medya hesapları (http://www.turknippon.com/)
36	TÜRK P&I	* (http://www.turkpandi.com/hakkimizda/turk-p-ve-i-sigorta-hakkinda/)

37	ZİRAAT	-Online işlemler Poliçe sorgulama, hasar sorgulama (http://www.ziraatsigorta.com.tr/anasayfa.html)
38	ZURİCH	-Online işlemler Poliçe sorgulama, hasar dosyası sorgulama (http://www.zurichsigorta.com.tr/)

Sigorta şirketleri alfabetik sıraya göre yer almaktadır. Tablo 3 sigorta şirketlerinin internet sitelerinden derlenerek hazırlanmıştır.

* İnternet sitesinde dijital sigorta uygulamasına rastlanmamıştır, Şirketlerin internet sitesinde dijital kelimesi aranmış sonuç bulunamamıştır.

Teknoloji, cep telefonu ve internet devlerinin getirdiği rekabet sigorta pazarını da etkilemiş, şirketlerin sigorta müşterilerine ulaşması ve elde etmesi konusunda yenilikler sağlamıştır. Hayat dışı sigorta şirketlerinin yakalaması gereken bu yenilikler, veriye erişim ve sosyal medya, cep telefonları ve mobil uygulamaların hassas bir bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır (PWC, 2016: 19).

Tablo 3 incelendiğinde çoğu sigorta şirketinin mobil uygulamalara yatırım yaptığı görülmektedir. Sigorta şirketlerinin internet sayfaları incelenirken sigorta şirketlerinin dijital uygulamaları olarak internet şubesi, online işlemler, sosyal medya hesapları, mobil uygulamalar ve blog sayfalarının olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 38 hayat dışı sigorta şirketinin 3 'ünde dijital uygulamaya rastlanamamıştır. Bu şirketler; Ace, Ege ve Türk P&I şirketleridir. Diğer şirketlerde en az 1 tane dijital uygulama yer almaktadır.

İnternet sitelerinde müşterilerine internet şubesi sunan 10 şirket bulunmaktadır. Bu şirketler; Aviva, Axa, BNP Paribas Cardif, Eureko, Generali, Groupama, Neova, Sampo Japan, Turins ve Türk Nippon şirketleridir. 29 sigorta şirketi online işlemler olarak müşterilerine hizmet vermektedir. İnternet şubesinde müşteriler sigorta satın alabilmekte; online işlemlerde ise müşteriler poliçe ve ödeme bilgilerine ulaşabilmekte, hasar durumu sorgulayabilmekte, eksik evraklarına ulaşabilmektedir. 28 sigorta şirketinin internet sitesinde sosyal medya hesapları bulunmaktadır. 2 sigorta şirketinin internet sitesinde blog uygulaması yer almaktadır. Bu şirketler AİG ve Generali'dir.

Yedi sigorta şirketi akıllı telefonlar için geliştirilmiş mobil uygulamalar sunmaktadır. Bu şirketler Ak Sigorta, Allianz, Anadolu, Generali, HDI, Mapfre Genel ve Ray sigorta şirketleridir. Sigorta şirketleri mobil uygulama ile sigorta müşterilerine ihtiyacı olabilecek her an yanında olmayı amaç edinmektedirler. Mobil uygulamalar ile müşteriye en yakın acente, servis ve sağlık kuruluşu hizmetlerinin nerede olduğu bilgileri verilebilmektedir. Hasar ihbarı ve yol yardımı hizmetleri sunulabilmektedir.

Online işlemler (29 şirkette bulunmaktadır), sosyal medya hesapları (28 şirkette bulunmaktadır) çoğu şirkette yer almaktadır. İnternet şubesi, (10 şirkette bulunmaktadır), mobil uygulamalar (7 şirkette bulunmaktadır) ve blog uygulaması (2 şirkette bulunmaktadır) ise bazı şirketlerde bulunmakta ve o şirketlere ayrıcalık kazandırmaktadır.

Hayat dışı sigorta şirketleri için daha güçlü olmalarında en önemli ayrıcalık dijital uygulamaları gerçekleştirmek olarak görülmektedir. Dijital potansiyelin avantajını en iyi şekilde kullanabilen hayat dışı sigorta şirketleri diğer şirketlerden ayrılacaklardır.

Sonuç

Sigortacılık sektöründe dijital sigortacılığın başlatılmasında pazarlama uygulanmaları önemli husus olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya kullanımı, internet kullanımının artması, internetten hizmet almanın kolaylaşması gibi gelişmeler sigortacılık sektörünün de dijital uygulamalar yapmasına neden olmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye'de faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin dijital sigorta uygulamalarına başladığı ve geliştirdiği tespit edilmiştir. Sigorta şirketleri dijital uygulamalara yatırım yapmakta ve dijital gelişmelere ayak uydurmaktadır.

Dijital sigortacılık sayesinde sigorta şirketleri müşterilerinin her türlü bilgisini entegre bir şekilde uyumlu kullanabilmektedir. Dijital uygulamalar müşterilere çapraz satış yapılmasını destekleyici olmakta, ayrıca müşterilerine hızlı ve pratik çözümler sunmaktadır. Şirket stratejilerinde her hangi bir değişikliğe gidildiğinde veya bilgilendirmeleri anında yapabilmekte ve ileti gönderebilmektedir. Sigorta şirketleri müşterilerinin bilgilerini kullanarak önemli tarihlerin hatırlatılmasını sağlayabilmektedir ve müşteriler poliçelerine internet üzerinden ulaşabilmekte, teklif ve poliçe incelemeleri yapabilmektedir. Hasar anında çözümler geliştirebilmekte ve hasar yönetimi hızlı yapılmasına imkân vermektedir. Bununla birlikte, sosyal medya ve internet karşılaştırma siteleri sayesinde, müşterilerin ürün ve hizmetleri keşfetme ve karşılaştırma kabiliyetleri gittikçe gelişmektedir. Dijital şirket olabilmenin yolu müşterilerini ve beklentilerini anlama yoludur. Sigorta şirketleri müşteri beklentilerini değerlendirip dijital uygulamalara ağırlık vermesi gerekmektedir.

Hayat dışı sigorta şirketlerinin dijital uygulamalarda başarılı olabilmesi için yeniliklerin yapılması, geri dönüşlerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu adapte süreci şirketlerin yapısında kültürel bir değişmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu süreç bir öğrenme sürecidir, şirketin doğru dijital uygulamalar gerçekleştirmesinde düşük maliyetle hata yapılması büyük önem taşımaktadır. Dijital uygulamalarda gerçekleşecek aksaklıklar ve hatalar telafisi mümkün olmayan müşteri kayıplarını oluşturabilir. Müşteri değerlendirmelerine, beklentilerine ve deneyimlerine yapılan geri dönüşler ve verilecek önem dijital sigortacının fark yaratan temel özelliği olacaktır. Hayat dışı sigorta şirketleri dijital sigortacılığı bir iş stratejisi olarak değil, dijitalleşen pazarda sürdürülebilirliğini sağlamak için gereken önemi vermelidir.

Kaynakça

Ak Sigorta. (2016). 2015 Faaliyet Raporu, http://www.aksigorta.com.tr/wp-content5632/uploads/2016/03/Aksigorta-2015-Faaliyet-Raporu_Turkce.pdf

Bernardo, N. (2016). The Chapter Management of Digital Insurance. Part of the Series Palgrave Studies in Financial Services Technology. UK: Palgrave Macmillan, 47-90.

Çetin, A., Çitli, Z. C. (2012). Elektronik Sigortacılıkta E-imza. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi, 2 (2), 2-19.

Duffett, R. G., Wakeham, M. (2016). Social Media Marketing Communications Effect on Attitudes Among Millennials in South Africa. The African Journal of Information Systems, 8 (3), 20-44.

Kubilay, H., Kubilay, İ. A. (2013). Sigortacılık Sektöründe Bilişim Teknolojilerinin Rolü. Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Aydın Zevkliler Armağanı, 2, 1819-1855.

McMahon, C. (2015). Top 5 Tech Trends for 2015. Insurance Networking News, 17 (6), 10-16.

Parise, S., Guinan, P. J., Kafka, R. (2016). Solving the Crisis of Immediacy: How Digital

Technology Can Transform the Customer Experience. Business Horizons, 59, 411-420.

Pozzi, S. R. (2015). Diving Into Digital. Best's Review, 5, 47.

PWC. (2014). Insurance 2020: The Digital Prize – Taking Customer Connection to a New Level.

Sam, D. R. (2016). Digital Transformation Requires a Cultural Change. CRM Magazine. Jul, 20 (7), 15.

Sigorta Denetleme Kurulu. (2015). Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu - Bölüm II Tablolar.

Sigorta Denetleme Kurulu. (2015). Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu - Bölüm I Genel Değerlendirme.

TOBB-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sigorta Acenteleri İcra Komitesi. (2015). Sigorta Acenteleri Dünya Uygulamaları Araştırma ve 2023 Vizyonu Belirleme Raporu. http://mobil.tobb.org.tr/DuyuruResimleri/2496-1.pdf.

http://www.acegroup.com/tr-tr/

https://www.aig.com.tr/

http://www.aksigorta.com/en/

https://www.allianzsigorta.com.tr/en/

http://www.anadolusigorta.com.tr/tr/

https://www.ankarasigorta.com.tr/

https://atradius.com.tr/

https://www.avivasa.com.tr/

https://www.axasigorta.com.tr/

http://www.bnpparibascardif.com.tr/main

http://www.coface.com.tr/

http://www.demirsigorta.com.tr/

http://www.dogasigorta.com/

http://www.dubaistarr.com.tr/

http://www.egesigorta.com/

http://www.ergoturkiye.com/

http://www.eulerhermes.com.tr/tr/Pages/default.aspx

https://eurekosigorta.com.tr/

https://www.generali.com.tr/

http://www.groupama.com.tr/

https://www.gunessigorta.com.tr/

http://www.halksigorta.org/

http://www.hdisigorta.com.tr/

http://www.hursigorta.com.tr/index.asp

http://www.isiksigorta.com/

http://www.korusigorta.com.tr/

https://www.libertysigorta.com.tr/

https://www.mapfregenelsigorta.com/

http://www.neova.com.tr/

http://www.orientsigorta.com.tr/

http://www.raysigorta.com.tr/

http://www.sbnsigorta.com.tr/

http://www.sompojapan.com.tr/tr

http://www.turinssigorta.com.tr/

http://www.turknippon.com/

http://www.turkpandi.com/hakkimizda/turk-p-ve-i-sigorta-hakkinda/

http://www.ziraatsigorta.com.tr/anasayfa.html

http://www.zurichsigorta.com.tr/

REKLAM HARCAMALARININ FİNANSAL DURUMA OLAN ETKİSİNİN PANEL VERİ ANALİZİ YÖNTEMİYLE ÖLÇÜMÜ

Umut Burak Geyikçi[1]

Burcu Mucan[2]

Öz

Yapılan bu çalışmada işletmelerin reklam harcamalarının finansal duruma olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda reklam harcamalarını finansal tablolarında açıklayan ve hizmet sektöründe yer alan on işletmenin reklam harcamaları, karlılıkları, net satışları ve toplam aktifleri ile ilgili veriler kap.gov.tr üzerinden elde edilerek incelemeye alınmıştır.İncelenen firmaların (2009-2016) yılları arasındaki çeyreklik verilerinde döneme göre veya firmaya göre katsayılarda herhangi bir değişiklik olmayacağı varsayıldığı için bu çalışmada dinamik panel analizi uygulanmıştır. 10 firmaya ait 29 çeyreklik veri üzerinde gerçekleştirilen panel regresyon analizi sonuçlarına göre reklam harcamalarının net satışlar ve karlılık üzerinde yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panel Regresyon, Finansal Etki, Reklam Harcaması, Hausman testi, Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

Jel kodları: G30, M37

MEASURING THE EFFECT OF ADVERTISING EXPENDITURES ON FINANCIAL SITUATION BY PANEL DATA ANALYIS

Abstract

Aim of this research is to investigate the effects of advertising expenditures on financial situation of business enterprises. Therefore, advertising expenditures, profitability's and total assets of companies which disclose advertising expenditures on their financial statements and located in the services sector obtained from kap.gov.tr are analyzed. It is assumed that since the coefficients of the companies' quarterly data between 2009 and 2016 are not changed as to the period or company, dynamic panel data analysis is used in this research. According to the results which are obtained from 29 quarterly data of 10 companies, it is found that advertising expenditures has significant impact on net sales and profitability.

Key words: Panel Regression, Financial Impact, Advertising Expenditure, Hausman Test, Generalized Least Squares Method.

Jel classification: G30, M37

1 Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, umutburak.geyikci@cbu.edu.tr
2 Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, burcu.mucan@cbu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 01.05.2015 Makale Yayın Tarihi: 22.10.2016

Giriş

Reklam bir firmanın en görünen ve en az anlaşılan pazarlama harcamalarının başında gelmektedir (Graham, Frankenberger, 2000:149). Özellikle piyasaların en zor zamanlarında firmalar için düşürülmesi gereken rakamların en başında pazarlama bütçesi gelmekte ve reklam harcamaları bu bütçedeki en fazla payı oluşturmaktadır. Bu nedenle reklam harcamaları ve bu harcamaların firmalara olan getirisi uzun zamandan beri çalışılan ve merak edilen konulardandır.

Firmalar kaynaklarının büyük bir kısmını reklama tahsis ederek, reklam harcamalarının finansal performanslarına katkı yapmasını bekler (Graham, Frankenber, 2000:149). Bunun dışında parasal güçlerinin yettiği kadarını harcamaya başlasalar da rakiplerini uzak tutmak için reklam harcamalarını sürekli olarak arttırmak zorunda kalırlar (Jones, MediaCat:92). Ancak günümüz rekabet ortamında pazarlama faaliyetlerinin şirket hedeflerine ve performansına ne ölçüde katkı sağlayacağını bilmeden yüksek pazarlama bütçelerini ayırmak gittikçe güçleşmektedir (Gür, Bayraktar, 2011:140). Bazı örnekler ise reklamın çok az para harcanarak da başarılı olabileceğini göstermiştir. Budweiser adlı Amerika'nın Pazar lideri markası, reklam harcamalarını bir dönem azaltmasına rağmen başarılı olmuştur. Azaltılan reklam sadece tasarruf edilen para nedeniyle karı arttırmak dışında, satışları da arttırarak karın daha da artması sonucunu getirmiştir (Jones, MediaCat:92). Reklam harcamalarının artması ya da azalması satışları her zaman etkiler mi? Reklam satışlar üzerinde doğrudan mı yoksa dolaylı bir etkiye mi sahip? Bu gibi yorumlar reklamın finansal getirisi ile ilgili düşüncelerin geçmişten günümüze inceleme konusu olarak gelmesini sağlamıştır. Literatürde reklam harcamalarının satışlar ve karlılık arasındaki bağlantısını destekleyen çalışmalar (Bagwell, 2007; Lambin, 1969; Gür ve Bayraktar, 2011) olduğu gibi, reklam ve firma performansı (Paton ve Williams, 1999), reklam etkililiği (McAlister, vd. 2016), reklam ve işletmenin piyasa değeri (Hirschey:1982; Chauvin ve Hirschey, 1993; Doğan ve Mecek, 2015) konularında da çalışmalar göze çarpmaktadır. Joshi ve Hanssens'e (2010: 21) göre pazarlama faaliyetleri ile finansal performans arasındaki olası ilişkinin kanıtları olmasına rağmen, hiçbir çalışma reklam harcamalarının doğrudan firma değeri üzerindeki uzun vadeli etkilerini incelememiştir. Aynı şekilde Gür ve Bayraktar'a (2011:141) göre reklamın kısa dönem etkilerini ölçümleyen tek kaynaklı analiz, izleme ve modelleme yöntemleri gibi çeşitli araştırma tekniklerinin varlığına karşın şu ana kadar uzun dönem etkilerini net bir şekilde saptamak mümkün olmamıştır. Kısaca reklamın finansal performansa olan etkileri ve reklam harcamalarının miktarı konusunda halen tartışmalar devam etmektedir.

Soyut varlıkların değerlendirilmesi ile ilgili ekonomi, finans, muhasebe ve pazarlama alanlarında kapsamlı bir literatür göze çarpmaktadır. Özellikle pazarlama ve reklam harcamalarının finansal etkileri konusunda Türkiye'de Çiftçi ve arkadaşları (2010), Doğan ve Mecek (2010), Altın (2010), Çıtak (2015), Gür ve Bayraktar (2011), Topuz Akşit (2011) gibi yazarların çalışmaları bu konu ile ilgili yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Yapılan çalışmalarda panel veri analizi, en küçük kareler yöntemi, veri zarflama analizi gibi yöntemler kullanılarak belirli sektörlerde bulunan işletmelerin belirli dönemlerdeki reklam harcamaları, toplam aktif büyüklükleri, piyasa değeri ya da hisse senedi değeri gibi

değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Bu çalışmada da odak noktası reklam harcamaları ve bu harcamaların finansal çıktılarla arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. İlişkinin belirlenebilmesi için işletmelerin geçmiş dönemlerde yapmış oldukları reklam harcamaları, geçmiş dönem net satış rakamları, karlılıkları ve aktif büyüklükleri ile karşılaştırma yolu seçilmiştir. Çalışmadaki kısıtlardan birisi reklam harcamaları ile ilgili veriye ulaşmanın zorluğudur. Bazı işletmelerin finansal raporlarında ayrıca reklam harcamalarını açıklamaması bu zorluğu yaratan unsurlardan birisidir. Bu nedenle çalışmada reklam harcamalarını açıklamış olan ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler dikkate alınmıştır. Hizmet sektöründe yer alan firmaların reklam harcamalarının net satışları, net karlılıkları ve toplam aktifleri üzerindeki etkinliğini dinamik panel veri modeli ile analiz edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hizmet sektöründe yer alan ve reklam harcamalarını bilançolarında gösteren 10 firmaya ait 2009-2016 yılları arasındaki çeyreklik verileri analiz edilmiştir. Analiz edilen verilerle ilgili bilgilerden önce konu ile ilgili literatür taraması ve bugüne kadar yapılan çalışmalar incelenerek ardından yöntem, veri, bulgular ve sonuçları değerlendirilecektir.

1.Literatür Taraması

Rekabetin giderek şiddetini arttırdığı son yıllarda, reklam ekonomik hayatın kaçınılmaz bir unsuru olmuştur. Özellikle medya araçlarının çeşitlenmesi, reklamın farklı mecralara kaymasına yol açsa da, firmaların reklam harcamaları artmaya devam etmektedir. Dünya'nın en büyük reklam verenlerinden birisi olan Procter & Gamble 2015 yılında bütçesinin %4,2'sini reklam harcamalarına ayırarak, 4.6 milyar dolarlık en fazla reklam harcamasını yapmıştır. General Motors, Ford Motor Company ve American Express gibi firmalarda en fazla harcama yapanlar sıralamasında üst sıralardadır (www.businessinsider.com). Piyasada yeni müşteri kazanmak ve var olan müşterilerini elde tutmak için işletmelerin yapmış olduğu reklam harcamaları işletmelere bu amaçlar dışında başka katkılarda sağlar.

Bu katkılar dikkate alındığında reklamın sadece yoğun harcama gerektiren bir unsur olması dışında aslında soyut bir yatırım sermayesi olarak görülmesinde fayda vardır. İşletme varlıklarını oluşturan soyut varlıklar üç'e ayrılır; (1) Piyasa temelli faktörler (eksik rekabete yol açan yasal düzenlemeler), (2) Ar-ge harcamaları ve patentler gibi firma temelli faktörler ve (3) marka sermayesi. Firma temelli faktörler ar-ge harcamaları, reklam ve inovasyon gibi isteğe bağlı harcamaları içermektedir (Joshi, Hanssens, 2010:2021). Buna göre reklam firma temelli faktörler arasında değerlendirilebilen soyut varlıklar arasında yer almaktadır.

Hirschey'e (1982:375) göre ekonomistlerin reklamı ilk "soyut sermaye" boyutu olarak vurgulamasının üzerinden 20 yıl geçmesine rağmen tüketicilerin rekabetle beraber markaları unutmaya eğiliminde olmalarından ve işletmelerin belirli satış oranlarını koruması için düzenli olarak reklamlar sürdürülmelidir. Reklamı yatırım olarak gören çalışmalar dikkate alındığında, pazarlama harcamalarının müşterileri kazanmada ve korumada, marka geliştirmede, kanal ve diğer ortaklıkların oluşturulmasında "gider" olarak görülmesinden dolayı zamanla amortismana tabi olmayan soyut varlıklar olarak bahsedilmiştir (Srivastava,

vd.1998:5). Bu nedenle reklam harcamaları zamanla değer kaybeden ve bakım onarım ihtiyacı olan bir yatırım malı olarak görülebilir (Telser, 1961:197).

Bir başka çalışmada da reklam harcamaları ve işletmelerin piyasa değeri arasındaki ilişki bir değerleme modeli kullanılarak analiz edilmiştir. 1998-2003 yılları arasındaki dönemde İngiltere'de ki firmalar örneklem alınmış ve araştırma sonuçları reklam harcamaları ile piyasa değeri artışları arasında anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre işletmelerin reklam harcamalarına sermaye aktarması uygun bulunmuştur (Qureshi, 2007:12). Hirschey ve Weygandt (1985:327) çalışmalarında hem reklam hem de ar-ge harcamalarının uzun dönemde işletmenin piyasa değeri üzerinde sistemli etkileri olduğunu ve bu yüzden bu harcamaların bir tür soyut sermaye yatırımı olarak görülebileceğini ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Hirschey (1982:388) yaptığı çalışmaya göre ortalama bir reklam ve ar-ge harcamalarının işletmenin piyasa değeri (maddi olmayan sermaye) üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Hirschey (1982), Hirschey ve Weygandt (1985) çalışmalarının sonuçlarına zıt olarak Bublitz ve Etteredge (1989) çalışmalarında sadece Ar-Ge harcamalarının uzun dönemde etkisi olduğunu ve reklamın böyle bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar bu sonuca göre reklamı bir harcama olarak sınıflandırırken, Ar-Ge harcamalarını bir yatırım olarak görmüştür.

Reklamın soyut sermaye yatırımı olarak gören çalışmalar dışında Conchar, vd. (2005: 445) pazarlama faaliyetlerinden (gözlenen reklam ve tutundurma harcamaları) beklenenin genellikle gelecekteki nakit akışını üretmesi ve hissedar servetini arttırması olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra reklam ile gerçekleştirilen pazarlama faaliyetleri yalnızca müşteri tutumunu değiştirme, satışları ya da pazar payını artırmak gibi geleneksel amaçları gerçekleştirmesi dışında firma ve marka değerini de artırabilmektedir. Bu nedenle dolaylı olarak reklamın işletmenin piyasa değerini arttırarak yatırımcılarına da kazanç getirebilen soyut bir varlık olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre yöneticiler yapacakları reklam harcamasıyla sadece şirketin gelecekteki performansına yönelik değil, aynı zamanda yatırımcılara da olumlu bir işaret verecektirler (Altın, 2010: 60).

Reklamın satışlara olan etkisine dair Lambin (1976) tarafından yapılan bir çalışmada, marka reklamlarının markanın var olan satışlarının ve pazar payının artmasında pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Ancak reklamın (var olan ve gelecek) satışlara olan kantitatif etkisinin kısıtlı olduğu, ürünün satış fiyatı ve kalitesine göre reklamın etkisinin esnek olduğunu belirtmişlerdir (Bagwell, 2007:25, Lambin, 1976). Paton tarafından 2010 yılında yapılan çalışmada ise reklamın ürün kalitesi ile ilişkili olarak satışları etkileyeceği fikri desteklenmemiştir.

Graham ve Frankenberger ise (2000:154) yaptıkları çalışmada 1994 yılına kadar birbirini izleyen on yıl boyunca reklam harcamalarını raporlayan 320 işletmenin her birinin reklam harcamalarının varlık değerini incelemişlerdir. Analizlerinde ürün türüne bağlı olarak, reklam harcamalarındaki değişimin o harcama yılını izleyen ilk dört kazanç yılı ile anlamlı derecede ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer araştırmada sektörel farklılıkların reklamın satışlara olan etkisini değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Gıda, ilaç ve kozmetik sektöründeki işletmelerde reklamın satışlara olan etkisi uzun dönemde olurken, otomotiv,

tütün, sabun ve temizlik sektörlerinde reklamın satışlara olan etkisi kısa dönemli çıkmıştır. Analiz sonuçları farklı sektördeki işletmelerin tutundurma maliyetleri için farklı yöntemler geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Abdel-Khalik,1975: 667).

Hirschey ve Spencer (1992:91) yaptıkları çalışmada nakit akışı, büyüme, risk, Ar-Ge ve reklam harcamalarının işletmelerin kazanç olasılıklarının belirlenmesine yardımcı olan anahtar unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Yaptıkları çalışma bu temel faktörlerin piyasa değerlemesinin, 1975-1990 yılları arasındaki 16 yıllık dönemde farklı ekonomik durumlarda ve piyasa koşullarında işletme büyüklüğü ve türlerine göre nasıl değiştiğini göstermiştir.

Türkiye'de yapılan çalışmalardan Topuz ve Akşit (2011) işletmelerin pazarlama harcamalarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelenmeye çalışmıştır. IMKB Gıda sektöründeki işletmeler için panel regresyon analizi ile yapılan analiz sonucunda pazarlama harcamalarının cari dönemde hisse senedi getirileri üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Çiftçi ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan çalışmada ise pazarlama giderlerinin, genel yönetim harcamalarının ve toplam aktif büyüklüğünün işletmelerin performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğu ve bunların arasında da en önemli değişkenin pazarlama giderleri olduğu saptanmıştır. Altın (2010) tarafından yapılan çalışmada ise şirketlerin yapmış oldukları reklam harcamalarının, şirket değerine olan etkisinin Türkiye ölçeğinde test edilmesidir. Yatay kesitverilerinin kullanıldığı çalışmada İMKB Sınai Endeksine kayıtlı 142 şirket incelenmiştir. Buna göre, şirketin reklam harcamaları etkin kullanıldığı sürece şirketin piyasa değeri artıracaktır.

Literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmında pazarlama yatırımlarının firma performansını olumlu etkilediği yönünde bulgular yer almaktadır. Çalışmalarda, pazarlama yatırımlarının etkisinin araştırıldığı performans ölçütleri olarak; piyasa değeri, hisse senedi getiri oranı, hissedar değeri, aktif karlılık oranı, satışların karlılığı, Tobin Q oranı, sermayenin getiri oranı gibi çeşitli değişkenler kullanıldığı görülmektedir. (Çıtak, 2015:51).

Reklamın etkisinin ise en az iki kapsamlı yaklaşımla incelendiği söylenebilir (Mc Alister, vd. 2016: 207, Lehmann, Reibstein, 2006). Bunlardan ilki her bir reklamın ince ayar pazarlama ölçümlerinin (örn; marka bilinirliği, tercihi, müşteri memnuniyeti, sadakati) teşhisi üzerine odaklanırken, ikincisi diğer pazarlama ölçümlerinin (örn; satışlar, Pazar payı, karlılık, yatırımın geri dönüşü, nakit akışı ve firma değeri) değerlendirilmesi üzerine odaklanır. Kotler ve Armstrong'da (2016:486) aynı şekilde reklam sonuçlarının düzenli olarak iki yolla değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu yollar iletişim etkisi, satış ve karlılık etkisidir. Yazarlara göre işletmeler reklam ve reklam kampanyalarının iletişim etkisini ölçmede oldukça iyi olmakla beraber satış ve karlılığa olan etkileri daha zor ölçmektedirler. Reklamın satış ve karlılığa olan etkisi ölçmenin yollarından birisi geçmiş dönem satışları ve karlılıkları geçmiş reklam harcamaları ile karşılaştırmaktır. Bu çalışmada da bu ölçüm metodu panel veri analizi kullanılarak yapılacaktır.

Çalışmanın literatüre birçok yönden katkı sağlaması hedeflenmektedir. Önemli katkılardan birisi Türkiye'de reklam gibi finansal açıdan ölçmesi zor bir soyut varlık ile ilgili az miktarda yapılmış çalışmalara katkıda bulunacak olmasıdır. Bu çalışma ile reklam harcamalarının net satışlara, toplam aktiflere ve karlılığa ne yönde bir etkisinin olduğu ortaya koyulmaya

çalışılacaktır. Bu çalışmada veri setlerine ulaşmanın zorluğundan ötürü, daha çok hizmet sektöründe 10 yıllık reklam harcaması verileri bulunan işletmelerin seçilmesine çalışılmıştır. Ortaya çıkan analiz sonuçları daha önceden yapılmış çalışmalarla karşılaştırılarak bir genelleme yapılmaya çalışılacaktır.

2. Yöntem

Panel veri analizi, yatay kesit verileri ile zaman serisi verilerinin birlikte kullanılabildiği ekonometrik bir analiz yöntemidir (Mouchart, 2004: 9). Özellikle 1990'lı yılardan sonra yoğun şeklide kullanılmaya başlanmış olan panel veri analizinin en önemli özelliklerinden biri de kısa serilerde veya yetersiz gözlemlerde de analiz yapılmasına imkân vermesidir. Ayrıca birim kökün varlığını test etmek için panel verileri kullanıldığında yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir (Çınar, 2010:594).Tatoğlu (201:5)'te de belirtildiği gibi, Yatay kesit verileri birden çok birim için yalnız tek dönem hakkında bilgi verirken, zaman serileri yalnız bir birimin dönemleri hususunda bilgi verir. Bunları birleştirerek hem dönemler hem de birimler hakkında bilgi edinmek için panel veri analizi kullanılmaktadır.

Genel panel veri regresyon modeli Baltagi (2005:5)'de şu şekilde gösterilmiştir;

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Formülde, "i" yatay kesit birimlerini, "t" zamanı, μi tüm birimler üzerindeki zaman etkisini göstermektedir. Formül, bağımsız değişken olan x_i'nin bağımlı değişken olan y_i üzerindeki etkisini ölçmektedir.

Panel veri analizinde sabit katsayılar modeli, havuz modeli, tesadüfi etkiler modeli ve dinamik model gibi kullanılabilecek pek çok model bulunmaktadır. Panel veri analizleri gerçekleştirilirken uygulanacak olan regresyon analizinde serilerin durağan olması beklenmektedir. Bu amaçla serilerin durağanlığının ölçüldüğü birim kök testleri mevcuttur. Bunlara birinci kuşak birim kök testleri de denmektedir. Durağanlık önemli bir husustur. Durağanlığın olmadığı serilerde sahte regresyon problemleri ile karşılaşılabilmekte bu da yanıltıcı sonuçların doğmasına yol açabilmektedir.

Birinci kuşak birim kök testleri panelde yer alan yatay kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olduklarını varsaymaktadır (Özçalık ve Erataş, 2014:10). Birinci kuşak panel birim kök testlerinde genel olarak Genelleştirilmiş Dickey Fuller'e benzeyen dinamik sabit etkiler modelinden hareket edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012:199);

$$Y_{it} = \mu_i + \tau_{it} + p\, Y_{it-1} + \delta_i \theta_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Formülde μ_i =sabit etkileri, τ_i=trend parametresini göstermektedir. P=uygun yöntemlerle test edilerek durağanlık olup olmadığı anlaşılabilmektedir.

Birinci kuşak panel birim kök testleri en az bir birim kökün var olduğuna dayalı testlerdir. Bu testler Harris-Tzavallis (1999), Levin-Lin-Chu (2002), ve Breitung (2000) panel birim kök testlerdir. Bu testlerin tüm serilerde ortak korelasyon katsayısına sahip olduklarını ileri sürerek ortak korelasyon katsayısı yerine her birimin kendi korelasyon katsayısına

sahip olmasına izin veren ve en az bir birimin durağan olduğunu varsayan ve birinci gruba alternatif olarak geliştirilmiş panel birim kök testleri de vardır. Çalışma kapsamında veri setinin durağanlığının test edilmesinde birinci nesil birim kök testlerine ilave olarak bunlara alternatif olarak geliştirilmiş olan Im-Pesaran-Shin (2003) ve Fisher testleri de kullanılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2012).

2.1 Panel Veri Yöntemlerinden En Uygun Olanın Seçilmesi

Panel veri analizinin doğru şeklide gerçekleştirilebilmesi için analize tabi tutulacak veri setine ait tüm gözlemlerin homojen olduğu durumda klasik modelin, birim veya zaman etkilerinin var olduğu düşünülüyorsa sabit veya rassal etkiler modellerinin kullanılması daha uygun olacaktır (Yerdelen Tataoğlu, 2012: 164).

Öncelikle veri setinde klasik modelin (pooled model) uygun olup olmadığı, başka bir ifade ile birim/zaman etkilerinin olup olmadığını veya verilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini anlayabilmek için F testi uygulanır. Bu amaçla kısıtlı ve kısıtsız olmak üzere iki farklı model kullanılmaktadır. Kısıtsız modelde değişkenlere ait verilerin birimlere göre değer aldığı; kısıtlı modelde de birim farklılıkların önemli olmadığı varsayılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012:164).

Kısıtsız model

$Y_i = X_i\beta_i + u_i$, $i=1,\ldots\ldots N$

Kısıtlı model de

$Y_i = X_\beta + u$

Şeklinde gösterilmekte ve sınanmak istenen hipotez de;

$H_0 = \beta_i = \beta$

Şeklinde ifade edilmektedir. Burada H_0 reddedilmezse $\beta_i = \beta$'dir. Bu durumda verilerin havuzlanmış olduğu kabul edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012:164). H_0'ın reddedildiği durumda ise verilerin havuzlanmamış olduğu sonucuna ulaşılır.

Breusch-Pagan (1980), bireysel heterojenliğin varlığını yani havuzlanmış en küçük kareler yönteminin uygun olup olmadığını rassal etkiler modeline karşı sınamak için havuzlanmış en küçük kareler modelinin kalıntılarına dayanan Lagrange Çarpanı (LM) testini geliştirmişlerdir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 164). Test rassal birim etkilerin varyansının sıfır olduğu hipotezini test eder.

Breusch-Pagan LM testine ait formül aşağıdaki şeklidedir;

$$LM = \frac{NT \quad NT}{2(T-1)2(T-1)} [[[\sum_{i=1}^{n}(\sum_{t=1}^{T} u \sum_{i=1}^{n}(\sum_{t=1}^{T} uit)^2)^2]/ [\sum_{i=1}^{n}(\sum_{t=1}^{T} u_{it}^2 \sum_{i=1}^{n}(\sum_{t=1}^{T} u_{it}^2)^2)^2]]-1]^2$$

Formülde u, havuzlanmış en küçük kareler yönteminin tahmininden elde edilen kalıntılardır.

Burada test istatistiği 1 serbestlik dereceli X_2 dağılımına uymakta ve LM test istatistiği X_2 ile karşılaştırıldığında elde edilen sonuç H_0 varyansların sıfıra eşit olduğu ve H_1 varyansların sıfıra eşit olmadığı hipotezlerini test etmektedir. Burada mevcut hipotezlerden H_0 reddedilmez ise birim etkiler var demektir ve klasik model veri setinin analizi için uygundur, H_0 reddedilirse de birim etkiler olmadığı için klasik model uygun değildir.

Eldeki veri setine önce F testinin ardından da Breusch-Pagan (LM) testlerinin uygulanması neticesinde klasik modelin uygulanmasının uygun olmayacağı sonucuna ulaşılırsa bu analiz kapsamındaki veri setinde birim/zaman etkilerinin olduğu sonucunun göstergesidir ve bu durumda analiz için sabit etkiler veya rassal etkiler modellerinden bir tanesinin seçilmesi gerekmektedir. Sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasındaki en temel fark birim etkilerin bağımsız değişkenlerle aralarında korelasyon olup olmadığı sorunsalıdır. Bu amaçla Hausman (1978)'de bu sorunun çözümüne yönelik bir test geliştirmiştir. Hausman'ın geliştirdiği modelde birim etkilerin bağımsız değişkenlerle aralarında korelasyon varsa sabit etkiler, aralarında korelasyon yoksa rassal etkiler modeli uygundur.

Hausman test istatistiği şu şekilde formüle edilir;

$$H=(\hat{\beta}\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}\hat{\beta}_{RE})[Var(\hat{\beta}\hat{\beta}_{FE}) - Var(\hat{\beta}\hat{\beta}_{RE})]^{-1}(\hat{\beta}\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}\hat{\beta}_{RE})$$

Verilmiş olan formülde FE (fixed effect) sabit etkiler modeli tahmincilerini, RE (random effect) rassal etkiler modelinin tahmincilerini gösterirken, $Var(\hat{\beta}\hat{\beta}_{FE})$, sabit etkiler modelinden elde edilmiş olan asimptotik varyans kovaryans matrisini, $Var(\hat{\beta}\hat{\beta}_{RE})$ ise rassal etkiler modelinden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrisini ifade etmektedir.

Bu eşitlik kısaca şu şekilde özetlenebilir (Çemrek ve Burhan, 2014:51);

$$H=(b_{within} - b_{FGLS})'(Vb_{within} - Vb_{FGLS})^{-1}(b_{within} - b_{FGLS})$$

Denklemde bwithin grup içi tahminleyici, FGLS genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi, Vb_{within} ile Vb_{FGLS} varyans ve kovaryans matrislerini tahmin etmektedir. Hausman test istatistiği hipotezi şu şekilde ifade edilir;

H_0= cor (μi,xit) = 0 Rassal etkiler

H_0= cor (μi,xit) ≠ 0 Sabit etkiler

Gerçekleştirilen Hausman test istatistiği sonucunda elde edilen p değerinin 0,05'den büyük olması durumda birim etkilerin bağımsız değişkenlerle arasında korelasyon olmadığı kabul edilerek rassal etkiler modeli kullanılacak, elde edilen değerin 0,05'den küçük çıkması durumunda da birim etkilerin bağımsız değişkenlerle arasında korelasyon olduğu kabul edilerek sabit etkiler modeli kullanılacaktır.

Sabit etkiler modelinde sabit katsayılar yatay kesitten yatay kesite veya zamana göre değişim gösterebilmektedir. Sabit etikler modelinde sabit etkiler sadece yatay kesite veya sadece zamana göre değişim gösteriyorlarsa tek yönlü, hem zaman hem de yatay kesite göre değişim gösteriyorlarsa çift yönlü sabit etikler modelinden bahsedilir (Ekinci, 2011:6).

Yatay kesit sayısının fazla olması serbestlik derecesinde kayba yol açmaktadır ve zamana

göre değişiklik göstermeyen değişkenler için uygun değildir. Serbestlik derecesinde meydana gelen kaybı önleyebilmek maksadıyla, yatay kesitte yer alan birimlerde ve zamanda meydana gelen değişiklikler, hata teriminin bir bileşeni olarak rassal etkiler modelinde modele dahil edilmektedir (Pazarlıoğlu ve Güler, 2007:38).

Rassal etkiler modeli aşağıdaki gibidir (Dorbonova, 2011:73);

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it1} + ...+ \beta_k x_{itk} + \alpha_i + \mu_{it} \quad (3)$$

Denklemde β_0 sabit terimi ifade etmektedir ve $\alpha_i \approx$ IID (0, $\sigma_\alpha^2 \sigma_\alpha^2$) varsayımı geçerlidir. Modelde αi'nin açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğu kabul edilmektedir.

Rassal etikler modelinde, birleşmiş hata teriminin içerdiği kısmi oto korelasyon, "Sıradan En Küçük Kareler" yöntemi kullanılarak elde edilen standart hata değerinin hatalı olmasına neden olduğu için çalışmada bu hatayı yok edebilen hata kovaryans yardımı ile elde edilen "Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi" (GLS) kullanılmıştır (Dorbonova, 2011:74).

Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmincisi aşağıdaki şekilde elde edilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2015:10);

$$\hat{\delta}\hat{\delta}_{GEKK} = (Z\Omega^{-1}Z)^{-1}Z'\Omega^{-1}Y \quad (4)$$

burada

$$\Omega = \sigma_v^2 \sum = \sigma_v^2 \sum = E(uu')$$

$$\sum = I_n + pZ_\mu Z'_\mu = diag(E_{Ti}) + diag[(1 + pT_i) : \bar{J} : \bar{J} T_i]$$

ve

$p = \sigma_\mu^2 \sigma_\mu^2 / \sigma_v^2 \sigma_v^2$ dir. Ayrıca

$w_i^2 = (T_i \sigma_\mu^2 \sigma_\mu^2 + \sigma_v^2 \sigma_v^2)$ olmak üzere

$(1+pT_i) = (w_i^2 / \sigma_v^2 \sigma_v^2)$ eşitliği vardır.

2.2 Veri Seti ve Model

Borsa İstanbul A.Ş.'de kayıtlı ve hizmet ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren ve geçmişe dönük kesintisiz ve tam bilgi alınabilen 10 firmanın (2009-2016) yılları arasındaki çeyreklik verilerinden yararlanılmıştır. Veriler elde edilirken Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'da yayımlanmış olan firmalara ait çeyreklik verileri içeren konsolide finansal tablolar incelenmiştir. Elde edilmiş olan veri setinde yer alan firmalara ait verilerde döneme göre veya firmaya göre katsayılarda herhangi bir değişiklik olmayacağı varsayıldığı için bu çalışmada dinamik panel analizi uygulanmıştır. İnceleme kapsamındaki firmaların 2015 yılı aktif toplamları, 58.521.669.085 TL, toplam satış hasılatları 52.582.904.117 TL, net karları, 3.399.790.609 TL. ve 2015 yılı toplam reklam harcamaları tutarı da 272.805.165 TL. dir. Veri setinde 2009 yılı ilk çeyreğinden başlamak kaydıyla toplam 29 döneme ait

29*10*4 =1160 gözlem birimi yer almıştır. Modelin sınanması sırasında Stata 11 istatistik programından yararlanılmıştır.

Firma başına ortalama reklam harcaması 27.280.516 TL., ortalama kar 339.979.060, ortalama net satış 5.258.290.411 TL. ve ortalama aktif büyüklüğü de 5.852.166.908 TL olarak bulunmuştur.

Çalışma kapsamında yer alan firmalara ait verilerden yararlanılarak 3 model kurulmuştur. Kurulan modellerden ilki reklam harcamalarının aktif toplamını artırıp artırmadığı, ikincisi reklam harcamalarının net satışları artırıp artırmadığı ve üçüncüsü de reklam harcamalarının net karı artırıp artırmadığı şeklindedir.

Modeller sırasıyla şu şeklide kurulmuştur;

$$AKTİFit=\alpha0 + \alpha1REKLAMit + \varepsilon \quad (5)$$

$$SATit=\alpha0 + \alpha1REKLAMit + \varepsilon \quad (6)$$

$$KARit=\alpha0 + \alpha1REKLAMit + \varepsilon \quad (7)$$

Kurulmuş olan modellerde Aktif; Aktif toplamını, Reklam; Reklam harcamalarını, SAT; Net satışları ve KAR ise Net karı ifade etmektedir.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında reklam harcamalarının aktif toplamı, net satışlar ve net karlar ile olan ilişkisini incelemek maksadıyla uygulanacak olan panel regresyon analizinde verilerin durağan olması gerektiğinden daha önce bahsedilmiştik. Serilerin durağan olup olmadığını anlayabilmek için gerçekleştirilmiş olan birim kök testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1: *Birim Kök Test Sonuçları*

Yöntem	Değişken	İstatistik	Olasılık
Levin-Lin-Chu	AKTİF	2,9910	0,9986
	SAT	-6,4203	0,0000
	KAR	-4,9230	0,0000
	REKLAM	-2,0758	0,0190
Harris-Tzavallis	AKTİF	1,0535	1,0000
	SAT	0,3286	0,0000
	KAR	0,2500	0,0000
	REKLAM	0,6734	0,0000
Breitung	AKTİF	5,0559	1,0000
	SAT	-6,1007	0,0000
	KAR	-5,8342	0,0000
	REKLAM	-6,5874	0,0000

Im-Perasan-Shin	AKTİF	5,5589	1,0000
	SAT	-7,2686	0,0000
	KAR	-5,7705	0,0000
	REKLAM	-6,7241	0,0000
Fisher Type	AKTİF	6,2050	0,9986
	SAT	156,1402	0,0000
	KAR	108,1207	0,0000
	REKLAM	148,6241	0,0000

Tablo 1.'de elde edilen sonuçlara ilişkin kurulan hipotezde;

H_0: Birim kök vardır

H_1:Birim kök yoktur

Elde edilen değerlerde olasılık değeri olan $p<0,05$ olması durumunda birim kök olmadığı ve dolayısıyla verilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Gerçekleştirilen analiz neticesinde SAT, KAR ve REKLAM için $p<0,05$ olduğu için H_0 red edilerek birim kök olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak AKTİF için $p<0,05$ sonucunu hiçbir testte sağlamadığı için H_0 kabul edilmiş ve birim kök olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AKTİF 'in birim köke sahip olması durumunu bertaraf edip analize dahil edebilmek maksadıyla serinin 1. farkı ve 2. farkı alınarak tekrar teste sokulmuştur. 1. ve 2. farkları alındıktan sonra elde edilmiş olan birim kök test sonuçları Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2: *Aktif Toplamı'nın 1. Ve 2. Farkına Ait Birim Kök Testi Sonuçları*

Yöntem	Fark	İstatistik	Olasılık
Levin-Lin-Chu	1. Fark	2,991	0,9986
	2. Fark	3,9331	1,0000
Harris-Tzavallis	1. Fark	1,0535	1,0000
	2. Fark	1,0535	1,0000
Breitung	1. Fark	4,6553	1,0000
	2. Fark	4,7925	1,0000
Im-Perasan-Shin	1. Fark	4,9871	1,0000
	2. Fark	6,5262	1,0000
Fisher Type	1. Fark	4,0766	0,9999
	2. Fark	1,349	1,0000

Tablo 2.'den de anlaşılacağı üzere gerek 1. gerekse 2. farkın alınması durumunda da H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Seride birim kök olduğu için AKTİF analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu yeni halde REKLAM'ın KAR ve SAT ile olan ilişkisi incelenecektir.

4.1 Uygun Panel Veri Yönteminin Seçilmesi

Uygun panel veri yönteminin seçilebilmesi için öncelikle panel verinin birim etkilerin varlığının yani klasik yönteme uygun olup olmadığını belirlemek gerekmektedir. Bu amaçla F testi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen F testine ait hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur;

H_0 = Birim etki yoktur.

H_1 = Birim etki vardır.

Tablo 3: *F Testi ile Birim Etkilerin Varlığının (Klasik Yöntemin Uygunluğunun) Test Edilmesi*

F Testi İstatistiği	12,18
Prob. Değeri	0,0000*

*0,05 anlamlılık düzeyinde

Tabloda yer alan değerlerden p değerinin 0,05'den küçük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmekte ve zaman/birim etkilerinin var olduğu anlaşılmaktadır.

Gerçekleştirilen F testi sonucunda H_0 hipotezinin reddedilmesi başka bir konuyu gündeme getirmektedir. Gündeme gelen soru şudur, acaba veri setinde tesadüfi birim etkilerin varyansı sıfıra eşit midir? Bu sorunun cevabı, veri setine ait tesadüfi birim etkilerinin varyansının sıfıra eşit olup olmadığını ölçen Breusch-Pagan (LM) testi ile verilmektedir. Bu testin yapılması neticesinde H_0 reddedilmezse klasik yöntem uygulanacak, eğer H_0 reddedilirse klasik yöntem yerine, sabit veya rassal etkiler modellerinden birinin kullanılması gerekliliği doğacaktır.

Gerçekleştirilen Breusch-Pagan (LM) testine ilişkin hipotezler şu şeklide kurulmuştur;

H_0 = Varyanslar sıfıra eşittir

H_1 = Varyanslar sıfıra eşit değildir.

Tablo 4: *Breusch-Pagan Test İstatistiği Sonuçları*

X^2	225,69
Prob. Değeri	0,0000*

*0,05 anlamlılık düzeyinde

Tablo 4'den de anlaşılacağı gibi elde edilen test istatistiği 1 serbestlik dereceli X^2 tablosu ile karşılaştırıldığında, birim etkilerin varyansa eşit olmadığı anlaşılmakta bu nedenle de H_0 hipotezi reddedilmektedir. H_0 hipotezinin reddi ile de veri setinin klasik modelin

uygulanması için uygun olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Klasik modelin gerçekleştirilmiş olan testler vasıtasıyla uygulanamayacağının anlaşılmıştır çünkü uyguladığımız testler veri setinde birim/zaman etkilerinin olduğu sonucunu vermiştir. Bu etkilerin rassal veya sabit olup olmadığına karar vererek uygun analiz tekniğinin seçilmesi gerekmektedir. Uygun analiz tekniğinin seçilebilmesi amacıyla da Hausman (1978)'in geliştirmiş olduğu ve kendi adı ile anılan test vasıtasıyla, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle aralarında korelasyon olup olmadığının anlaşılabilmesi gerekmektedir. Gerçekleştirilen Hausman testi sonucunda birim etkilerin bağımsız değişkenlerle aralarında korelasyon varsa sabit etkiler, aralarında korelasyon yoksa rassal etkiler modeli uygundur.

Bu nedenle kurulan hipotezde

H_0 : Rassal etkili model uygundur.

H_1 : Sabit etkili model uygundur.

Tablo 5: *Hausman Test İstatistiği Sonuçları Tablosu*

Hausman Test İstatistiği	1,94
Prob. Değeri	0,379*

*0,05 anlamlılık düzeyinde

Gerçekleştirilen Hausman test istatistiği neticesinde elde edilen p değeri 0,05'in üzerinde olduğu için H_0 kabul, dolayısıyla rassal etkili modelin uygulanması uygundur.

Regresyon analizi bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi tanımlayarak derecesini hesaplamada kullanılır (Ünal ve Seçilmiş, 2014: 208). Serinin nisbeten uzun olduğu durumda Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (Generalized Least Squared – GLS) kullanılarak bağımlı ve bağımsız değişkenler arsındaki ilişki ölçülür. GLS'ye göre iki model kurulmuştur. Bunlardan ilki reklam harcamalarındaki artışın net satışları artırıp artırmadığı, diğeri ise reklam harcamalarındaki artışın net karı artırıp artırmadığı şeklindedir.

Tablo 6'da reklamların net satışlar üzerindeki etkisine ilişkin panel regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: *Reklam Harcamalarının Satışlar Üzerindeki Etkisine İlişkin Panel Regresyon Analizi*

Metod	Tesadüfi Etkili Genelleştirilmiş Enküçük Kareler Yöntemi (GLS) Regresyon				
Firma Sayısı	10				
Gözlem sayısı	290				

Değişken	Katsayı	Standart Hata			
Satış					
R^2				Standart Hata	
	within	0,4745			5,998746
	between	0,8745		p<|z|	0,00000
	overall	0,6912		Z	17,38
Regresyon Değeri		104,2803			

Tablo 6'da elde edilmiş olan panel regresyon analizi neticesinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücü %69 olarak bulunarak değişimin yarıdan fazlasını açıkladığı görülmektedir. Bağımsız değişken için elde edilmiş olan katsayı değeri anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Diğer yandan reklamlardaki bir birimlik artışın satışlarda 104 katlık bir artış yaratmaktadır. Bu artış çok yüksek görülmekle birlikte tek değişkenli bir model olması ve ayrıca reklamlardan satışların birebir etkilenmesi de katsayının yüksekliğini açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 7'de reklam harcamalarının satışlar üzerindeki etkisine ilişkin gerçekleştirilen panel regresyon analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7: *Reklam Harcamalarının Karlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin Panel Regresyon Analizi*

Metod	Tesadüfi Etkili Genelleştirilmiş Enküçük Kareler Yöntemi (GLS) Regresyon				
Firma Sayısı	10				
Gözlem sayısı	290				
Değişken	Katsayı	Standart Hata			
Kar					
R^2				Standart Hata	
	within	0,2807			0,6049918
	between	0,8941		p<|z|	0,00000
	overall	0,4204		Z	13,22
Regresyon Değeri		7,99809			

Tablo 7'de elde edilmiş olan panel regresyon analizi neticesinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücü %42 olarak bulunarak değişimin yüzde kırkından fazlasını açıkladığı görülmektedir. Bağımsız değişken için elde edilmiş olan katsayı değeri anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Diğer yandan reklamlardaki bir birimlik artışın karlılıkta 7,99 katlık bir artış yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da reklam harcamalarının karlılık üzerinde yüksek düzeyde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Toplamda 10 firmaya ait 29 çeyreklik veri üzerinde gerçekleştirilen panel regresyon analizi neticesinde reklam harcamalarının net satışlar ve kar üzerinde yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Analiz kapsamında oluşturulmuş olan iki modelden ilkinde reklam harcamalarının satışları ne düzeyde artırdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla uygulanan Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Panel Regresyon Analizi neticesinde reklamlardaki bir birimlik artışın satışlar üzerinde yaklaşık 104 birimlik bir artışa neden olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu oran oldukça yüksek görülmekle birlikte modelin tek değişkenli bir model olması ve reklamların satışların birebir etkilemesi gibi faktörler katsayının yüksekliğini açıklayıcı nitelikte kabul edilmektedir. Burada elde edilmiş sonucun en dikkate değer tarafı reklam harcamalarını satışları artırıcı yöndeki etkisinin açıkça gözlemlenmiş olmasıdır. Bu sonuç ile birlikte literatürde yer alan Lambin 1976, Bagwell, 2007 ve Paton 2010 tarafından yapılan çalışmalar desteklenmiştir. Bu çalışmalarda ayrıca reklamın (var olan ve gelecek) satışlara olan etkisinin ürünün satış fiyatı ve kalitesine göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Abdel ve Khalik (1975) ise reklamın satışlara olan etkisinin sektöre göre değiştiğini belirtmiştir.

Analiz kapsamında oluşturulmuş olan ikinci modelde de reklam harcamalarındaki bir birimlik artışın karlılıkta yaklaşık sekiz katlık bir artışa neden olmasıdır. Bu oranın da reklam harcamaları ile karlılık arasındaki pozitif yönlü ilişkinin açık bir ifadesi olduğu düşünülmektedir. Bagwell (2007) tarafından yapılan çalışmada da reklam yoğunluğu ile tüketim mallarının finansal karlılığa olumlu bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Yapılan bu analiz ile sonuçlar desteklenmiştir.

Bulgular kısmında yapılan açıklamalarda da belirtildiği gibi işletmelerin aktiflerinde birim kök olduğu sonucuna ulaşılmış olması ve analize dahil edebilmek maksadıyla 1. ve 2. farkları alınmış olmasına rağmen aktiflerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmış ve işletmelerin aktifleri analiz dışında bırakılmıştır. Bu nedenle reklam harcamalarının aktifler üzerindeki etkisi incelenememiştir. Çiftçi ve arkadaşları ise (2010) göre pazarlama giderlerinin genel yönetim harcamalarının ve toplam aktif büyüklüğünün işletmelerin performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğu ve bunların arasında da en önemli değişkenin pazarlama giderleri olduğu saptanmıştır.

Çalışma reklam harcamalarının işleme yöneticileri açısından bir gider unsuru olarak görülmesinden daha çok soyut bir yatırım aracı olarak görülmesinin daha doğru olacağını doğrulamıştır. Ancak literatürde yapılan çalışmalar, sektörel bazda ve ürünün niteliğine göre reklam harcamalarının finansal etkilerinin farklı olabileceğini de göstermektedir. Bu nedenle bu çalışma kısıtlı sayıdaki firmaya ait veriler üzerinde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, analizler sonucunda elde edilmiş olan verilerin bundan sonraki çalışmalar için yol gösterici nitelikte olabileceği düşünülmektedir. Gerek pazar ve pazarlama çalışmalarında gerekse firmalara ait gelirlerin ve karlılıkların artırılması ve finansal analizlerin farklı bir bakış açısı ile çeşitlendirilerek yeni bakış açıları kazandırılabilmesi yönünden bu çalışma çok daha fazla sayıda firma ve daha uzun dönemli veri setleri ile tekrarlandığında daha sağlıklı neticeler elde edilebilecektir. Ayrıca finansal verilere ait mikro verilere ulaşım kolaylaştıkça bu ve benzer çalışmalar çeşitlenerek artacak ve oluşacak yeni bakış açıları ile hem işletmelere hem de araştırmacılara katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Altın, H. (2010). "Reklam harcamalarının Şirketin piyasa değerine olan etkisi", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1, ss.59-69.

Abdel-Khalik, A.R. (1975). "Advertising Effectiveness and Accounting Policy", The Accounting Review, Vol. 50, No. 4 (Oct., 1975), pp. 657-670.

Bagwell, K. (2005). "The Economic Analysis of Advertising", Discussion Paper No: 0506-01, Department of Economics, Columbia University, New York, NY 10027.

Baltagi, B., H., (2005), "Econometric Analysis of Panel Data" , John Wiley & Sons, 3rd ed.

Breiting, J., (2000), "The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data", In Advances in Econom terics, Volume 15: Nonstationary Pnales, PanelCointegration, and Dynamic Panles, ed. B H., Baltagi, pp.161-178. Amsterdam.JAI Press.

Bublitz, B. ve Ettredge, M. (1989) "The Information in Discretionary Outlays: Advertising, Research and Development", The Accounting Review, 64(1), pp. 108-124.

Cahuvin, W.K., Hirschey, M. (1993). "Advertising, R&D Expenditures and the Market Value of the Firm", Financial Management, Vol. 22, No. 4, pp. 128-140.

Conchar, P.M., Crask, M.R., Zinkhan, M.G. (2005). "Valuation Models of the Effect of Advertising and Promotional Spending: A Review and Meta Analysis". Journal of the Academy of Marketing Science.Volume 33, No. 4, pp.445-460.

Çemrek, F. ve Burhan., (2014). "Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Örneği", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C.6, S3, ss.47-58.

Çınar, S. (2010). "OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYHİ Durağan mı? Panel Veri Analizi", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt XXIX, Sayı II, ss.591-601.

Çıtak, L. (2015). "Pazarlama Yatırımlarının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi ve Borsa İstanbul Kobi Sanayi Endeksi Firmalarının Etkinliklerinin Değerlendirilmesi" , Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 45, Ocak-Haziran 2015 ss. 49-68.

Çifçi, S. Doğanay, M., Gülşen, Z.A.(2010). "Pazarlama Giderlerinin İşletme Karlılıkları Üzerindeki Etkisi" Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:47, Sayı:544.

Dorbonova, İ., (2011). "Yükselen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi", Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Doğan, M. Mecek, G., (2015). "Pazarlama Harcamalarının Firma Değeri Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma", İşletme Araştırmaları Dergisi, 7/2, ss.180-194.

Ekinci, A, (2011). "Sermaye Hareketleri Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği", Anadolu International Conference in Economics II, Eskişehir.

Graham Jr. C.R., Frankenber, D.K. (2000). "The Contribution of Changes in Advertising Expenditures to Earnings and Market Values", Journal of Business Research 50, pp.149–155.

Gür, A.F., Bayraktar, A. (2011). "Reklamın Finansal Geri Dönüşü ve Bir Örnek Olay" , Öneri Dergisi, .C.9.S.35.ss.127-141.

Hausman, J. A. (1978). "Specification Tests in Econometrics", Econometrica, 46, pp.1251-1272.

Harris, R.,D.,F., ve Tzavalis, E., (1999), "Unference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed", Journal of Econometrics, 91, pp.201-226.

Hirschey, M. (1982). "Intangible Capital Aspects of Advertising and R & D Expenditures", The Journal of Industrial Economics, Vol. 30, No. 4 (Jun., 1982), pp. 375-390.

Hirschey, M., Weygandt, J.J. (1985). "Amortization Policy for Advertising and Research and Development Expenditures", Journal of Accounting Research, Vol. 23, No. 1, pp. 326-335.

Hirschey, M., Spencer, S.R. (1992). "Size Effects in the Market Valuation of Fundamental Factors", Financial Analysts Journal, Vol. 48, No. 2, pp. 91-95.

Im, K., S., Pearsan, M., H., and Shin, Y:, (2003), "Testing for Unit Rootsin Heterogenous Panels", Journal of Econometrics, 115: 53-74.

Jones, P.J. (2006). "Masallar ve Gerçeklerle Reklamcılık, Reklamcılığın Doğru Bilinen 28 Yanlışı", Çev. Aytül Özer, MediaCat Yayınları, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul.

Joshi, A., Hanssens, M.D. (2010). "The Direct and Indirect Effects of Advertising Spending on Firm Value", Journal of Marketing, Vol. 74, No. 1, pp. 20-33.

Kotler, P., Armstrong, G. (2016). "Principles of Marketing", Global Edition, Pearson.

Lambin, J.J. (1969). " Measuring the Profitability of Advertising: An Empirical Study", The Journal of Industrial Economics, Vol. 17, No. 2, pp. 86-103.

Lehmann, D. R., David J. R. (2006), "Marketing Metrics and Financial Performance". Cambridge, MA: Marketing Science Institute.

Levin, A., Lin, C., F., and Chu, C.,S.,J.,(2002), "Unit Root Test in Panle Data: Asymptotic and Finite-Sample Propeties", Journal of Econometrics, 108: 1-24.

McAlister, L., Srinivasan, R., Jindal, N., Cannella, A.A. (2016). "Advertising Effectiveness: The Moderating Effect of Firm Strategy", Journal of Marketing Research, ISSN: 0022-2437 (print) Vol. LIII, pp. 207–224.

Mouchart, M. (2004) "The Econometrics of Panel Data", http://www.stat.ucl.ac.be/ISpersonnel/mouchart/Paneldata_Notes040303.pdf (Erişim tarihi 07.01.2012).

Özçalık, M., Özataş, F., (2014), "İkiz Açıklıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa

Ekonomileri İçin Bir Örnek", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi.

Paton, D., Williams, V.L. (1999). "Advertising and Firm Performance: Some New Evidence from UK Firms", Economic Issues, Vol. 4, Part 2, pp.89-105.

Paton, D. (2010). "Advertising, quality and sales", Applied Economics, 34:4, pp. 431-438,

DOI: 10.1080/00036840110046025.

Pazarlıoğlu, V., ve Kirmen Gürler, O., (2007), "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı", Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:44, Sayı:508.

Qureshi, I.M. (2007). "Advertising value of UK firms advertising expenditures", Global Journal of International Business Research Vol. 1. No. 1. pp.12-23.

Srivastava, K.R., Shervani, A.T., Fahey, L. (1998). "Market-Based Assets and Shareholder Value: A Framework for Analysis", Journal of Marketing, Vol. 62, No. 1, pp. 2-18.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen, (2012), "Panel Veri Ekonometrisi", Beta Yayınları, İstanbul.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen, (2015), "İleri Panel Veri Analizi", Beta Yayınları, İstanbul.

Telser, G.L. (1961). "How Much Does It Pay Whom to Advertise", The American Economic Review, Vol. 51, No. 2, Papers and Proceedings of the Seventy-Third Annual Meeting of the American Economic Association, pp.194-205.

Topuz, V.Y., Akşit, N. (2011). "İşletmelerin pazarlama giderlerinin hisse senetleri getirileri üzerindeki etkisi: IMKB gıda sektörü örneği", Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011, Eskişehir, Turkey.

Ünal T., Seçilmiş, N.,(2014), "Satış Hasılatlarında Ar-Ge'nin Rolü ve Karlılığın Ar-Ge Harcamalarına Etkisi: Gaziantep Örneği", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi-Sayı:22 – Doi:http://dx.doi.org/10.11611/JMER201.

http://www.businessinsider.com/10-biggest-advertising-spenders-in-the-us-2015-7 (Erişim tarihi, 30.06.2016).

TRABLUSGARPLI BİR DEVLET ADAMI: HASSÛNE DAGAYYİS VE GARP OCAKLARI HAKKINDAKİ 1250/1834 TARİHLİ LÂYİHASI*

Abdullah Erdem Taş[1]

Öz

1830'lu yıllarda Osmanlı Devleti neredeyse yok olmanın eşiğine gelmişti. Böyle bir süreçte Sultan II. Mahmud (1808-1839), devleti yeniden organize etmek için başlattığı reformlarını Kuzey Afrika'daki topraklarında da uygulamak istedi. Karşısındaki iki büyük meseleden biri Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın itaatsizliği, diğeri Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki topraklarına yönelik Fransızların tasallutu idi. Padişah hem Kavalalı'yı yola getirmek hem de işgal altındaki Cezayir'i Fransızlardan geri alıp Garp Ocaklarına bir düzen vermek istiyordu. Bu süreçte bazı devlet adamları öne çıkarak Babıali'nin bu ocaklarına dönük politikasının şekillenmesinde mühim roller ifa ettiler. Hazırladığı lâyiha ile Hassûne Dagayyis de bu politikanın bir parçası oldu. Özellikle bu bölgede yerli halkın da dâhil olduğu yeni askerî birlikler oluşturulmasını ve Osmanlı payitahtıyla buradaki idarecilerin emirlerindeki herkes ile daha kuvvetli bir bağ kurmasını teklif eden Hassûne Efendi'nin ana gayesi Kuzey Afrika Müslümanlarının birliğini temin etmekti. Ona göre ancak birlik olunabilirse Fransız işgaline ve asilere karşı durulabilirdi. Bu makale, böyle kritik bir dönemde bu eyaletlerde yeni bir düzenin nasıl kurulabileceğine dair hazırlanan layihayı/raporu tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hassûne Dagayyis, Garp Ocakları (Cezayir, Tunus, Trablusgarp), Fransız İşgali, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Lâyiha.*

A STATESMAN FROM TRIPOLI: THE MEMORANDUM OF 1250/1834 OF HASSUNA D'GHIES AND WESTERN ODJACKS

Abstract

In the 1830s, the Ottoman State came to the threshold of disappearance. During such a process, Sultan Mahmud II (1808-1839) wanted to apply the reforms it started in order to reorganize the state on its lands in Northern Africa, as well. He faced two big issues: the disobedience of Muhammad Ali Pasha from Kavala and the attack of the French on the lands of the Ottoman State in Africa. Sultan Mahmud wanted to both bring Muhammad Ali Pasha from Kavala to his knees, get back Algeria under invasion from the French and put the Western Odjacks in order. But how could he do that? During this process, he performed important roles in shaping the policy of the Sublime Porte towards the Western Odjacks by putting forward some statesmen. Hassuna D'Ghies also became a part of this policy with the memorandum it prepared. The main purpose of Hassuna, who especially suggested creating new military troops that included local people from the Western Odjacks region and creating a stronger bond between the Ottoman Capital and rulers and local people in the region in his memorandum, was to ensure the unity of Northern African Muslims. According to him, it was only possible to stand against the French invasion and rebels such as Mehmed Ali Pasha from Kavala by unionizing. This article aims to present Hassuna D'Ghies that appeared in such a critical period and the memorandum/report he prepared on how to establish a new order in the Northern African lands of the Ottoman State.

Keywords: *Hassuna D'Ghies, Western Odjacks (Algeria, Tunisia, Tripoli), French Invasion, Muhammad Ali Pasha from Kavala, Memorandum.*

* Bu çalışma 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarb Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)" başlıklı doktora tezinden oluşturulmuştur.

1 Arş. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, abdullah.tas@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 11.03.2016 Makale Yayın Tarihi: 25.10.2016

Giriş

Osmanlı Devleti, Yunan İsyanı'nın (1821-1827) ardından Ruslarla savaşa tutuşmuş (1828-1829); mağlup olduğu bu mücadelenin ardından çok ağır şartları h**âvî** bir antlaşma imzalamış (1829-Edirne Antlaşması) ve bunun bir sonucu olarak bağımsız bir Yunan devletini kabul etmek zorunda bırakılmıştı. Bu süreçte Yeniçeri Ocağı lağvedilmiş (1826) fakat yeni bir ordu kurma teşebbüsleri henüz istenen neticeyi vermemişti. Devletin yetişmiş asker sıkıntısı vardı. Diğer taraftan 1827 Navarin Baskını'nda Osmanlı donanması büyük oranda yok olmuştu. Fransızlar böyle bir durumu fırsata çevirip uzun zamandır düşündükleri hamleyi yaparak Cezayir'i işgale başladılar (1830). Ardından Sultan II. Mahmud (1808-1839) ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın arası bozuldu (1831).

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Navarin Baskını (1827) sonrası Osmanlı donanmasına **dâhil olan gemilerini Mısır'a çekmiş ve Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829) sırasında da devletin bu güç durumunda destek kuvvet yollamaktan imtina etmişti.** Üstüne bir de Mora'daki kayıplarına karşılık Suriye topraklarını istiyordu. Sultan Mahmud, artık iyice haddini aşan Kavalalı'yı tedip etmek kast**ıyla Suriye tarafından Mısır'a bir ordu göndermeye niyetlendi. Bunu haber alan Kavalalı Mehmed Ali Paşa**, **oğlu İbrahim Paşa'yı göndererek 1832 ortalarına kadar bütün Suriye'yi işgal etti.** Sultan Mahmud, Kavalalı ve oğlunu asi ilan ederek Mısır, Girit, Cidde ve Sayda eyaletlerini Ağa Hüseyin Paşa'ya verdi. Ardından Hüseyin Paşa'yı **büyük bir orduyla Mısır'a doğru gönderdi. Suriye'de** üstünlük sağlayıp harekete geçen İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Beylan'da (Antakya-Belen) Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu karşıladı. Yapılan savaşta Mısır ordusunun galibiyeti üzerine İbrahim Paşa, Torosları aşıp Anadolu'ya girdi. İstanbul'dan üzerine bu sefer Sadrazam Reşid Paşa gönderildi. Yeni gelen orduyu Konya'da karşılayan İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birlikleri, burada da Osmanlı askerine üstünlük sağladı ve ilk etapta dağılma emareleri gösterse de çabuk toparlanıp hücuma geçince 30.000 Osmanlı askerini katletti. Reşid Paşa da bu sırada esir edildi. Aralık 1832'de gerçekleşen bu olay üzerine Mısır kuvvetlerinin önünde direnebilecek hiçbir kuvvet kalmamış; İbrahim P**aşa için İstanbul yolu açılmıştı** (Kocaoğlu, 1995: 195-210; Armaoğlu, 2003: 199).

Payitaht, yabancı devletlerden Kavalalı ve oğlu İbrahim karşısında tutunabilmek için yardım istemek mecburiyetinde kalmıştı. Bu yardım çağrısına ilk olarak Ruslar cevap verip İstanbul'a bir filo ve bir miktar da asker gönderdi. Mısır meselesi artık Osmanlı Devleti'nin mevcudiyeti meselesine dönüşmüştü. Avrupa devletleri henüz Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına hazır değildi. Aralarında bir ittifak da oluşmamıştı. Bu açıdan Mehmed Ali Paşa üzerinde baskı kurarak onu anlaşma yapmaya ikna ettiler (Armaoğlu, 2003: 200). Nitekim Kütahya'da Mayıs 1833'te bir antlaşma imzalanarak Mısır birlikleri geri çekilmeye ve Torosların güneyine konuşlanmaya mecbur kaldı. Bu süreçte Kavalalı Mehmed Ali Paşa da Padişah'ın affına mazhar oldu. Af fermanıyla Mısır, Girit ve Suriye Mehmed Ali Paşa'ya; Adana Muhassıllığı ile beraber Cidde de oğlu İbrahim Paşa'ya verildi. Akabinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskelesi Antlaşması[2] imzalanarak bir savunma ittifakı tesis edildi (Kocaoğlu, 1995: 202-3; Armaoğlu, 2003: 205-6; Altundağ,

2 Antlaşma metnine şuradan bakılabilir: (Erim, 1953: 297-299).

1988: 133-151).

Mehmed Ali Paşa İsyanı'nın bu ilk devresi, zikredilen antlaşmalarla tamamlandığı için payitaht ancak bundan sonra yönünü Garp Ocaklarına çevirebildi. Bu sırada Garp Ocaklarındaki genel durum şöyleydi:

Fransızlar, Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa'nın (1818-1830) konsoloslarına saygısızlık ettiği yönünde bir bahane uydurarak 1827 yılından itibaren Cezayir'e abluka uygulamaya başlamışlardı. 1830 yaz başlarında ise artık Cezayir'i işgal etme vaktinin geldiğine k**ânî** olarak harekete geçtiler. Haziran ayında şiddetli savaşlar yaşandı. Hüseyin Dayı, Temmuz 1830'da Cezayir şehrini Fransızlara teslim etti ve ailesiyle beraber şehirden ayrılıp Napoli'ye gitti. Cezayir şehri düşse de direniş tamamen kırılmış değildi. Doğuda Kostantiniye Beyi Hacı Ahmed Bey, dağılan Türk askerlerini ve yerli halkı etrafına toplayarak Fransızlara karşı savaşa devam ediyordu. Batıda Garp Beyi Hasan Bey de direnmeye karar vermişti; fakat bölgede nüfuzu olan Şeyh Muhyiddin ve oğlu Abdülkadir kendisine destek olmayınca çekilmek zorunda kaldı. Ardından Garp Sancağının idaresini ele geçiren Şeyh Muhyiddin, oğlu Abdülkadir'i öne sürerek onu bölgedeki direnişin lideri hâline getirdi (İlter, 1937: 100-113). İşgalden sonra bu direniş 17 yıl kadar sürdü; ardından Fransızların hâkimiyeti bütün Cezayir topraklarına yayılmaya başladı.[3]

Payitaht, Cezayir'in işgalini kabullenmedi. Ama asker gönderecek ne mali imkânı ne de siyasi gücü vardı. Bu sebeple direnişi örgütleyen Hacı Ahmed Bey'e gizlice destek vermekle iktifa etti.[4] Dük Wellington, Lord Palmerston, Prens Metternich gibi siyasilerle görüşen Osmanlı sefirleri bunlar vasıtasıyla İngiltere, Avusturya gibi devletlerin Cezayir konusunda deste**ğinden yararlanmayı düşünüyordu** (BOA, HAT, t.y.: 34087-B, Namık Paşa'nın Londra'dan gönderdiği mektup; BOA, HAT, 1248/1833: 46612-H, Namık Paşa - Palmerston Görüşmesi). Diğer taraftan da payitaht, işgal masraflarının hazinelerine büyük bir yük getirmesi ve h**âlâ** çok sayıda Fransız işgal askerinin direnişçiler karşısında savaşırken ölmesi dolayısıyla Fransızların işgal ettikleri Cezayir'i Osmanlı Devleti'ne geri vermesini umuyordu (BOA, HAT, 1251/1835: 46430-Ç, Namık Paşa'nın Londra'dan gönderdiği mektup).

Tunus Beyi **Hüseyin Paşa** (1824-1835) 1830'da Fransız donanması Cezayir'i kuşattığı sırada, meseleyi halledip sulh sağlamak üzere payitahttan **gönderilen Tahir Paşa'nın Tunus üzerinden Cezayir'e ulaşmasını engellemişti. Deniz hattından Fransızların izni olmadan geçmek zaten mümkün değildi.** Nitekim Fransa'nın Toulon limanında alıkonan Tahir Paşa, işgale karşı hiçbir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştı. Tunus Valisi ise Osmanlı payitahtının tahtını elinden almasından ve eyaleti merkeze bağlamasından çekiniyor; bu hususta Fransızların iğvalarına kapılıyor ve politikasını onlara yaklaştırıyordu

3 Kostantiniye Beyi Hacı Ahmed'in direnişi 1837'e; Emir Abdülkadir'in direnişi 1847'e kadar sürmüştü. Fransızların Cezayir topraklarında tam hâkimiyet sağlamaları ise 1920'lere kadar uzadı (Kavas, 2010: 1113).

4 Fransızların Tunus'ta bulunan konsolosları bölgedeki bütün gelişmeleri devletine haber veriyordu. Fransa Sarayı, payitahtın Kostantine Beyi'ni tanımasından endişe ediyor ve buna karşı tedbir alıyordu. İstanbul'daki Fransız elçisi devamlı surette Babıali'yi tazyik ederek Cezayir ve Tunus taraflarına devletin müdahale etmesinin önüne geçmeye çalışıyordu. Hatta Fransızlar bu süreçte payitahtı açık açık savaşla da tehdit ediyorlardı. Bunun üzerine payitaht, Kostantin Beyi'ni açıktan tanıyamadı, ancak kendisine bazı hediyeler göndermekle iktifa etti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun Fonu (HAT), 1252/1836: 47965-A).

(İlter, 1937: 107, 169).

Bu süreçte Trablusgarp'ta bir asırdır eyaleti yöneten Karamanlı Hanedanı (1711-1835) mensupları arasında da taht kavgası yaşanıyordu. Karamanlıların son büyük valisi Yusuf Paşa (1795-1832), 1820'li yıllarda uyguladığı politika ile eyalet maliyesini çöküntüye uğratmış; durumu **düzeltmek için yabancılardan yüksek faizle borç almaya mecbur olmuştu. Bu da eyalette özellikle Fransız** ve İngiliz nüfuzunu artırmıştı (Nehicüddin, Sâfî, 2013: 75; Rossi, 1974: 341). Sonunda Yusuf Paşa, valilikten çekilerek tahtını oğlu Ali Bey'e bıraktı (1832). Kendisine karşı ayaklananlar da Paşa'nın torunu Mehmed Bey'i başlarına geçirince eyalet ikiye bölünmüş oldu. Eyaletin meşru valisi olduğunu iddia eden oğul Ali Bey'i Fransızlar, muhaliflerin lideri olan torun Mehmed Bey'i de **İngilizler destekliyordu (Rossi, 1974: 345; Feraud, 1994: 427).** Eyalet dâhilindeki nüfuzlu kabileler de bu süreçte saflarını belli etmeye başladılar. İsyan edip Sirt **Körfezi'nden Fizan'a kadar hâkimiyet tesis eden Evlad-ı Süleyman Kabilesi Şeyhi Abdülcelil, Yusuf Paşa'dan da oğlu Ali Bey'den de hazzetmiyordu**. Bunun için muhaliflere ve onları destekleyen İngilizlere yaklaştı; fakat bilfiil mücadelenin bir tarafı olmaktan da kaçındı. Diğer büyük ve nüfuzlu kabile Mehâmid ise eskiden beri Karamanlı Hanedanı'nı destekliyordu ve bu sırada kabilenin şeyhi olan Guma[5], Trablus'taki Fransız konsolosu vasıtasıyla Ali Bey'e arka çıktı (Abun-Nasr, 1987: 204).

Kuzey Afrika'da işler yolunda gitmiyordu. Sultan Mahmud bir taraftan Cezayir'i geri almak diğer taraftan da Tunus ve Trablusgarp'a yeniden bir düzen vermek istiyordu. Bu minvalde payitaht, Paris ve Londra'dan gelen raporları **da dikkate alarak çok yönlü bir politika takip etmeye başladı.** Bu politikanın aktörleri; merkezde, başta Sultan Mahmud olmak üzere Serasker Hüsrev Paşa, Damad Halil Rifat Paşa, Kaptan-ı Derya Tahir Paşa; Garp Ocakları tarafında Trablusgarp Valisi Ali Bey (daha sonra Paşa) ile Tunus Valisi Hüseyin Paşa; Avrupa canibinde ise Londra Sefiri Namık Bey (daha sonra Paşa) ile Paris Sefiri Amedçi Reşid Bey (Mustafa Reşid Paşa) idi. Avrupa'da sefirlerimizin fikir ve önerilerinden istifade ettiği iki önemli ismi de bu politik aktörlerin aras**ına dâhil etmemiz gerekmektedir**. Bunlar Cezayir işgalinden sonra Avrupa'ya geçip memleketinin Fransızlardan geri alınması için çabalarken Trablusgarp ve Tunus meselelerine de yönelen Hamdan Hoca ile Karamanlı Ali Paşa'nın kayınbiraderi Hassûne Dagayyis'tir.

5 Guma el-Mahmudî, Mehâmid Kabilesi (Cebel-i Nefuse) Şeyhi Halife b. Nüveyr'in (Halife b. Avn el-Mahmudî) oğlu idi. Guma 1210/1795'te doğdu. Babasının vefatından sonra büyük kardeşi Ebu'l-Kasım, kabilenin şeyhi oldu. Bu kabile Trablus'un batısındaki dağlık bölgede yaşıyordu. Ebu'l-Kasım'ın vefatından sonra ise kabilenin başına Guma el-Mahmudî geçti. Mehâmid Şeyhleri çoğu zaman eyalet yönetimini ellerinde tutan Karamanlıları (1711-1835) destekliyorlardı. Karamanlı ailesi hâkimiyetinden sonra Guma, pek çok kez merkezden gönderilen valilere isyan etti. Önce hapsedildi; sonra serbest bırakıldı. Sonra tekrar yakalanıp İstanbul'a sürgün edildi. Anadolu'da yaklaşık 10 sene hapsedildi. 1854'te kaçtı ve güney Avrupa devletlerini dolaştı. Ardından Tunus'a geçip bir süre burada kaldı. Sonra Tunus-Trablusgarp sınırındaki Nalut'a geçti. Libyalılar tekrar onun etrafında toplandı. Bunun üzerine hükümete karşı halk isyanını başlattı. Hükümet, onu ancak 1274/1858'de yakalayabildi ve hemen idam etti (Feraud, 1994: 429).

1.Hassûne Dagayyis Kimdir?

Dagayyis ailesinin soyu, 17. y**üzyıl sonlarında Trablus'a gelen** Erzurumlu bir Osmanlı memuruna/askerine dayanır. Bu açıdan Dagayyislerin Kuloğlu olduğu kesindir. Kuloğulları, Kuzey Afrika'ya gelen Türk askerlerinin yerli halkın kızlarıyla evlenmesi sonucu oluşan melez toplumsal sınıfa verilen addır (Kavas, 2002: 359-360). 124 yıl Trablusgarp Eyaletini yöneten Karamanlı Hanedanı (1711-1835) da aynı şekilde bir Kuloğlu neslidir. Bu aileden Trablusgarp Valisi Karamanlı Yusuf Paşa döneminde (1795-1832) Dagayyis ailesi ile Karamanlı ailesi evlilik yoluyla akraba olmuştu. Yusuf Paşa, oğlu Ali Bey'e Dagayyis ailesinden Muhammed Efendi'nin **kızını almıştı.** Muhammed Efendi, Yusuf Paşa'nın Hariciye vezirliği (Dışişleri Bakanı) ve Başvezirliğini (Başbakan) yapıyordu. Zira kendisi Fransızca başta olmak üzere bazı Avrupa dillerine aşina idi. 1801 yılında Trablusgarp Eyaleti ile Fransa arasında imzalanan antlaşmada da **önemli rol oyna**yan Muhammed Efendi, antlaşma müzakerelerini Trablusgarp adına yürüten kişiydi (Bin İsmail, 1966: 95-96). Dagayyis ailesi aynı zamanda ticaretle de iştigal ediyordu. Ailenin İç Afrika ve Avrupa arasında bir ticaret ağı vardı (Hasan, 2001: 320).

Muhammed Dagayyis'in meşhur iki oğlu vardı: Hassûne ve Muhammed. Bunlardan Tacura medreselerinde eğitim gören Hassûne'yi[6] babası, hem ailenin ticari işlerini yürütmesi hem de kültürünü artırması için 1813'te Avrupa'ya gönderdi (Coller, 2016: 98)[7]. Genç Hassûne de uzun yıllar Avrupa şehirlerinde dolaşarak hem kültürünü artırdı; hem de İngilizce, Fransızca gibi Avrupa dillerini öğrendi. Aynı zamanda modern batı düşüncesini tanıyıp Avrupa devletlerinin politik **örgütlenmeleri** ve diplomatik ilişkilerini de incelemişti. 1821-22 yıllarında meşhur İngiliz filozof Jeremy Bentham'la görü**şen Hassûne,** onun Trablusgarp'la ilgili fikirlerinin oluşmasını ve Trablusgarp'taki idari yapının tadili ve kötü yönetimin önlenmesi hususunda yazılar yazmasını sağladı (Hume, 1980: 311-322)[8].

Memleketine döndüğünde babası vefat etmişti. Karamanlı Yusuf Paşa, hemen Hassûne'yi Hariciye vezirliğine atadı. Zira kız kardeşi paşanın oğlu ile evli olduğundan aileden biri sayılıyordu. Ayrıca Trablus'taki Fransız Konsolosu Rousseau'nun ifadelerine göre çok zeki ve münevver bir genç olarak bu işe en uygun kişiydi (Rossi, 1974: 338; Greenhow, 1835: 53, 55). Artık Trablusgarp adına yabancı devletlerle görüşmeler yapacak ve diplomatik ilişkiler kuracaktı (Feraud, 1994: 412). Fakat çok geçmeden 1825 yılında Trablus'taki İngiltere Konsolosu Henmer Warrington'la bir sıkıntı yaşadı. Sıkıntının sebebi bu tarihte Trablus'a gelen **İngiliz** subayı Gordon Laing'in İç Afrika keşif gezisinden dönerken öldürülmesiydi. Laing, Trablus'a geldiğinde İngiliz Konsolosu Warrington'un misafiri olmuş ve kısa bir süre sonra da konsolosun kızıyla evlenmişti. Fakat evlilik daha tamamlanmadan Trablus'un iç bölgelerine, keşif gezisine çıkan Laing'in, d**önüş yolunda** Timbüktü yakınlarında öldürüldü**ğü haberi geldi.** Ayrıca Laing'in tuttuğu seyahat raporları da ortadan kaybolmuştu. Warrington suçu, Fransız Konsolosu Rousseau ve Yusuf Paşa'nın

6 Trablusgarp'taki yerel kullanımda isimler kısmen farklı telaffuz edilir. "Zeynep" "Zeynûbe", "Meryem" "Meryûme", "Ömer" "Ammûre" şeklinde telaffuz edildiği gibi "Hasan (ve Hüseyin)" ismi de "Hassûne" şeklinde söylenir.

7 Ian Coller, bu değerli makalesinde kısa bir biyografisini verdikten sonra Hassûne Efendi'nin Avrupa'daki faaliyetlerini; düşünce dünyasını ve "Yeni Osmanlıcılık" bağlamında 1830'ların Osmanlı modernleşmesine katkılarını incelemiştir.

8 Bentham'ın Trablusgarp (Libya) ve Yunanistan hakkında yazdığı yazıları Securities against Misrule and Other Constitutional Writings for Tripoli and Greece adlı eserde toplanmıştır.

veziri Hassûne Dagayyis'e attı. Ona **göre, Fransa Hükümeti, Afrika içlerindeki bu İngiliz keşiflerinden rahatsızdı. Rousseau da bu yüzden İngiliz kâşifleri engellemek istiyordu. Fakat neticede bunun önüne geçememiş; Laing keşfini tamamlamış ve dönüş yoluna çıkmıştı. Bu sefer Rousseau, Laing'in** raporlarını ele geçirmek kast**ıyla a**rkadaşı Vezir Hassûne Dagayyis ile bir komplo hazırlayarak Laing'i ortadan kaldırtmış ve notlarını ele geçirmişti (Feraud, 1994: 418)[9].

Bu süreçte cereyan eden hadiseler sebebiyle töhmet altında kalan Hassûne Efendi, bir Amerikan gemisine binerek Tunus'a kaçmak zorunda kaldı. Oradan da Fas'a geçti. Ardından konsolosu devletine **şikâyet** etmek için Londra'ya gitti. Fakat orada istediği neticeyi elde edemedi. Bu sırada Cezayir, Fransızlar tarafından işgal edilmiş (1830), siyasi arena hareketlenmişti. Hassûne Efendi, mevcut yeni durum çerçevesinde Müslümanlar için faydalı birtakım şeyler yapabileceğini düşündü. Ortaya koyduğu çaba onu Cezayirli Hamdan Hoca ile Avrupa'daki Osmanlı sefaretleri nezdinde devletin Garp Ocakları ve genel Avrupa politikasının aktörlerinden biri haline getirdi (Hasan, 2001: 331).

Babasının yerine Trablusgarp tahtına oturan (1832) Karamanlı Ali Bey ise payitahttan beylerbeylik tevcihi beklerken boş durmamış; bir taraftan isyancılarla uğraşırken diğer taraftan da kendisine destek bulmak için diplomatik girişimlerde bulunmuştu. Bu maksatla Avrupa'da bulunan kayınbiraderi Hassûne Dagayyis'in, direk hükümet merkezlerinde girişimde bulunarak olumlu neticeler almasını umuyordu. Ocak 1833'te payitahta bir mektup gönderen Londra Sefiri Namık Bey'in bildirdiğine göre Hassûne Dagayyis bir süredir Paris ve Londra hattında gidip gelmekteydi ve **İngilizce**-Fransızca gibi Avrupa dillerine aşina olduğu gibi Avrupa'daki siyasi durumdan da haberdardı.10 Namık Bey'in tahriratından anladığımıza göre Hassûne Efendi, İngiliz hükümeti nezdinde Trablus yoluyla Timb**üktü**'ye giden ve d**önüş yolunda öldürülen İngiliz s**eyyah Laing'in katlinden sorumlu tutulmaktaydı ve hâlâ kendisini temize çıkarmaya çalışmakla meşguldü. Bir taraftan da boş durmayıp İngilizlerin Afrika ve özellikle Trablusgarp siyaseti hususunda Fransızca bir kitap yazmıştı. Kitabında **İngilizler**in, Fransızların Cezayir'i işgal etmesine karşılık Afrika'da bir istinatg**â**h/sömürge edinmek niyetinde olduklarını; bunun için de gözlerini Trablusgarp'a diktiklerini ifade ediyordu. Namık Bey, Hassûne Efendi'nin bu fikirlerinden de etkilenerek Lord Palmerston'la yaptığı görüşmede diplomatik bir dille hem İngilizleri Mısır meselesinde Osmanlı saflarına çekmeye çalıştı; hem de onların Trablusgarp hususundaki niyetlerini öğrenmek istedi (BOA, HAT, 1248/1833: 46612-H). Paris'te bulunan Amedci Reşid Bey de payitahta gönderdiği tahriratında kendisi gibi Osmanlı sefirlerinin Avrupa'da bulunması ve sıhhatli bilgi temin edilmesi hasebiyle kamuoyunda Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya olan güvenin sarsılmaya başladığını ve gazetelerde Osmanlı

9 İşin aslı ise başka türlüydü. Laing, Tevarık Şeyhi Ahmado Lebide tarafından Timbüktü'ye 30 mil uzaklıkta öldürülmüş; Şeyh onun evraklarını hemen yakmış ve cesedini Timbüktü mezarlığına gömmüştü (Feraud, 1994: 418). Robert Greenhow da eserinde Laing meselesini uzun uzadıya anlatmıştır (Greenhow, 1835: 55-56).

10 Hassûne Efendi'nin Londra ve Paris'teki Osmanlı sefirleri üzerinde bıraktığı etki kalıcı olmuştur. Bir süre sonra Namık Paşa'nın yerine Londra Sefiri olan Nuri Bey, payitahta gönderdiği bir tahriratında Hassûne Efendi'nin merkezden gönderilecek emirname ve taltifatlar vasıtasıyla kendi yanında kalmasının sağlanmasını istemişti. Böylelikle onun dil bilmesinden ve politika becerisinden Osmanlı Devleti namına istifade etmek mümkün olacaktı. Hassûne Efendi ise o sırada Trablusgarp meselesinin bir an önce çözülmesini ve böylelikle memleketine dönebilmeyi istiyordu (BOA, HAT, 1250/1835: 46429-S, 1-2).

Devleti lehine yazıların arttığını belirttikten sonra o sırada Paris'te bulunan Hamdan Hoca ve Hassûne Dagayyis vesilesiyle Cezayir ve Trablus konularına değinmişti. Reşid Bey tahriratında, Hamdan Hoca'nın ulemadan çok akıllı ve bilgili bir kişi olduğunu ve Cezayir hususundaki düşüncelerini yakında yazılı olarak kendisine takdim edeceğini belirttikten sonra Hassûne Efendi'nin de kısa bir süre önce Londra'dan Paris'e geldiğini ve İngilizlerin Trablusgarp'a müdahalede bulunabileceklerinden bahsettiğini kaydetmişti. Hassûne Efendi'nin ifadelerine göre, İngilizlerin Trablusgarp'ta bulunan konsolosları çok tehlikeli bir adamdı ve şehir dışında bulunan isyancıların lideri Mehmed Bey'e yardım etmekteydi. Yine Hassûne Efendi Londra'da yaptığı görüşmelerde bu konsolosu (Warrington) hükümetine şikâyet etmişse de bir netice alamamıştı. İngiliz hükümeti kendilerinin Trablus meselesinde tarafsız ve konsoloslarının bu gibi hareketlerinden rahatsız olduklarını söyleyerek Hassûne Efendi'yi savuşturmuşlardı. Hassûne Efendi, Reşid Bey'e Yusuf Paşa'nın oğlu Ali Bey'in ahali tarafından sevildiğini ve kendisine beylerbeylik verilirse Trablusgarp'taki ihtilalin söneceğini söylemişse de Reşid Bey İstanbul'a gönderdiği mektubunda Hassûne Efendi'nin Ali Bey'in kayınbiraderi olması hasebiyle beylerbeylik hususunda söylediklerini pek sıhhatli bulmadığını ifade etmişti. Diğer taraftan İngiltere konsolosu hususunda söylediklerini dikkate almış ve bu adamın vazifesi haricinde işlere karışması dolayısıyla bu meselenin peşinin bırakılmaması gerektiğini payitahta bildirmişti (BOA, HAT, 1250/1834: 46419).

Karamanlı Ali Bey'e 1834'te beylerbeylik verildiğinde Namık Paşa, Trablusgarp Paşasının İngiltere Kralı tarafından tebrik edildiğini ve bu tebrike karşı Ali Paşa'nın da bir teşekkür mektubu yazdığını ve mektubunda yine İngiltere konsolosundan şikâyetçi olup azlini istediğini belirtmişti. Bu tebrik ve teşekkür mektuplarının birer suretlerini Trablusgarp Valisi'nin kayınbiraderi Hassûne Dagayyis, Namık Paşa'ya sunmuş; o da bunları İstanbul'a göndermişti. Namık Paşa bu yazışmaları gönderirken Garp Ocakları hakkında bir değerlendirme de yapmıştı. Ona göre, Trablusgarp valilerinin Avrupa devletleriyle müstakil bir hükümet gibi bu şekilde kendi başına resmi yazışmalarda bulunması uygun değildi. Bu gibi davranışlar Ocakların payitahta bağlılıklarını zayıflatmakta ve bu da devletin hukukuna zarar vermekteydi. Ancak yine de buralardaki valileri Devlet-i Aliyye'nin bendeleri kabul etmek de elzemdi. Namık Paşa ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi karşısında Rusya'yla yaptığı antlaşmanın (Hünkâr İskelesi Antlaşması-1833) feshedilmesi için payitahttaki İngiliz ve Fransız sefirlerinin çabalarının Londra'daki akislerini de bildirmişti. Londra'daki Rus sefiri İngiliz devlet adamlarıyla görüşüp sefirlerin bu gibi nahoş hareketlerden kaçınmaları gerektiğini ihtar etmiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı da bu hususta kendi sefirlerine bir ihtar gönderdiklerini s**öyleyerek Rus sefirini savmıştı** (BOA, HAT, t.y.: 46423).

Karamanlı Ali Paşa'nın başbakanlığı ve dışişleri bakanlığı Dagayyis ailesinin elindeydi. Hassûne Dagayyis, Avrupa'da kayınbiraderine destek bulmaya çalışırken kardeşi Muhammed Dagayyis de Ali Pa**şa'nın başbakanlığını yapıyordu (Rossi, 1974: 345).**

Hassûne Efendi, Avrupa'da iken Cezayirli Hamdan Hoca'nın "el-Mir'ât" adlı eserini Arapçadan Fransızcaya çevirmişti. 1835'teki Osmanlı müdahalesinden sonra Hassûne

Efendi, Trablusgarp'a dönmedi. Eyaletten **çıkarılan** Karamanlı ailesiyle beraber Ali Paşa'nın damadı olan Hassûne Efendi'nin kardeşi Muhammed Dagayyis de İstanbul'a götürülmüştü. Kız kardeşleri de Ali Paşa'nın hanımıydı ve o da İstanbul'daydı (Rossi, 1974: 348; Feraud, 1994: 441). Hassûne Efendi de tabii olarak **İstanbul'a gitmeyi tercih etti.** Ocak 1836'da **İstanbul'da devletin çıkardığı "Takvim-i Vekayi" gazetesinde çalışmaya başladı. Gazetenin Fransızcasını** (Le Moniteur Ottoman) hazırlıyordu (Coller, 2016: 97). 1836'yı 1837'ye bağlayan kış aylarında burada vefat etti (Hasan, 2001: 321)11.

2.Hassûne Efendi'nin Garp Ocakları Islahatına Dair Önerileri

Hassûne Efendi, İngiltere'de kendini aklamaya çalışırken birden diplomatik manevraların ortasında kaldı. Başlarda memleketindeki istikrarsızlığın giderilmesini temin etmeye ve eniştesi olan Trablusgarp Valisi Karamanlı Ali Bey'e destek bulmaya çalışıyordu. Fakat bir süre sonra yabancı dil bilmesi ve Avrupa devletlerinin siyasi ahvaline aşina olması dolayısıyla Paris ve Londra'daki Osmanlı elçileri nezdinde devletin Garp Ocakları ve Avrupa politikasında danışmanlık pozisyonuna yükseldi. Londra'daki Osmanlı elçisi Namık Bey görüşlerinden istifade ettiği Hassûne Efendi'den Garp Ocaklarına dair bir lâyiha/rapor hazırlamasını istemişti. Bunun üzerine Hassûne Efendi, 1250/183412 yılında 8 sayfalık bir lâyiha hazırladı. Lâyiha'nın aslı Arapça idi ve payitahtta Türkçeye tercüme edilip Reisülküttâb'a sunuldu. Lâyiha, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda *Hatt-ı Hümâyûn* fonunda, 831 numaralı dosyada 37520-B kayıt numarasıyla yer almaktadır.

Hassûne Efendi, lâyihasına Arabistan ve Mısır'daki isyanların bastırılamamasında devletin ihmaline vurgu yaparak başlamış ve ardından Kavalalı Mehmed Ali Paşa meselesine geçmiştir. Ona göre Mehmed Ali Paşa'nın bu kadar güçlenmesinin sebebi ordusundaki Mağribî/Kuzey Afrikalı askerlerdir ve bunlar gerçekten iyi savaşçıdır. Eğer devlet, bölgede ıslahat yapıp düzeni sağlarsa bu unsurlardan istifade edebilir. Öncelikle asi Mehmed Ali Paşa'ya direnebilecek Mağrip'ten bir kuvvet ortaya çıkmış olur ve bu kuvvet merkezden asker gönderme ihtiyacını büyük ölçüde ortadan kaldırır. Aynı zamanda bu kuvvet, İslam Halifesi'nin ordusuna da güç katar ve devletin ihtiyacı olduğu alanlarda istihdam edilebilir. Böyle bir katılımın düşmanlara korku vereceği ise aşikârdır (*Lâyiha*, s.1).

Hassûne Efendi bu girizgâhtan sonra Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletleri ile ilgili bilgiler vermeye başlamıştır. Buna göre, Garp Ocaklarının o sırada toplam nüfusu 15 milyon civarındadır. Bu rakama Cezayir şehri ve kıyıları dâhil değildir, zira burası o sırada Fransızların işgali altındadır (*Lâyiha*, s.1).

Hassûne Efendi'nin iyimser ifadelerine göre Kuzey Afrika ahalisi kendilerine cüz'i bir

11 Burada vefat tarihi olarak 17 Aralık 1836 verilmiş; fakat 1836'nın sonuna bir soru işareti konulmuştur.

12 Lâyihada geçen ifadelerde Karamanlı Ali Bey'e henüz beylerbeylik verilmediği anlaşıldığından lâyihanın 1834 yılı içerisinde Karamanlı Ali Bey'in beylerbeyliğinden (Eylül 1834) önce yazıldığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hâlâ isyan hâlinde gösterildiğine bakılarak lâyihanın 1833 başlarında yazılmış olabileceği de söylenebilir. Zira Mayıs 1833'te Kütahya Antlaşması imzalandıktan sonra Sultan II. Mahmud Kavalalı'yı affetmişti. Arşiv çalışanları belgenin tarihini 1250 (Mayıs 1834-Nisan 1835) olarak kaydetmiştir. Eğer belge tarihlemesinde hata yoksa şöyle yorum yapabiliriz: Hassûne Efendi her ne kadar affedilmiş olsa da Kavalılı'yı siyasi emellerinden vazgeçmediği için asi olarak görmeye devam etmektedir.

iltifatla hemen Osmanlı Devleti'ne itaat etmeye hazırdır. İtaat temin edilince bu insanlardan düzenli birlikler oluşturmak ise çok kolaydır. Böylelikle zaten askeri yetersiz olan Fransızlar, işgal ettikleri topraklardan hızlıca çıkarılabilir. Devletin yapması gereken ahaliyle uyumlu idareciler tayin edip Mağrip ahalisini şeriata uygun olarak yönetmektir. Kur'an ve sünnetin dışında başka uygulamalara ahalinin tahammülü yoktur. Bunun yanı sıra bölgedeki âlimlere, hâkimlere, eşrafa hitaben yazılmış emirnamelerde ahalinin haklarına riayet edilmesi ve kendilerine zulmedilmemesi tavsiye edilmelidir. Sonra gönderilen bu emirnameler her tarafa ulaştırılıp, mescit ve camilere asılmalı ve halkın İslam Halifesi Osmanlı Padişahının ve onun atadığı valilerin emirlerine uyması sağlanmalıdır. Böylelikle umumi bir emniyet ve itaat ortamı oluşur ve ardından ahaliden asker yazmaya geçilebilir. Ayrıca zenci kölelerden bir kısmı nakliye masrafları devlet tarafından karşılanıp İstanbul'a gönderilir ve orada üç sene hizmet ettikten sonra azat olunmaları kuralı getirilirse bundan da çok istifade olunur (*Lâyiha*, s.1-2).

Hassûne Efendi'nin çözüm önerilerinin merkezinde Tunus Eyaleti bulunmaktadır. Çünkü teklif ettiği projenin gerçekleşmesi Tunus'un finansörlüğüne bağlıdır. Zira maddi zenginlik ve donanma açısından bu eyalet diğerlerine fâiktir. Mesela Tunus'un yıllık geliri 50 milyon İstanbul kuruşudur. 10 bin mürettep askeri vardır ve her geçen gün donanmasını yeni gemiler yaptırarak geliştirmektedir. Trablusgarp ise bu projenin yürütme aşamasında öne çıkar. Hassûne Efendi bu kısımda "Tunus Valisi'ne Devlet-i Aliyye tarafından teminat verilmeli ve Fransızlar ile Kavalalı Mehmed Ali'ye karşı himaye edileceği kendisine bildirilmelidir" demektedir. Zira ne kadar zengin olursa olsun Tunus'un Kavalalı'ya direnecek gücü yoktur. Devlet-i Aliyye'ye istinat etmek zorundadır. Böylelikle itaat altına alınan Tunus Valisi'nden en az 4 korvet, 6 brik ve 10 yük gemisini hazırda bekletmesi ve gemilerin sevk ve idaresini devletin atayacağı bir görevlinin kontrolüne vermesi istenmelidir. Atanan görevli ise payitahta yakınlığı göz önüne alınarak Trablusgarp'ta ikamet etmeli ve gemilerin sevk ve idaresini buradan yürütmelidir (*Lâyiha*, s. 2).

Cezayir konusuna gelince; Hassûne Efendi'nin önerileri bölgedeki Türkler, Araplar ve Berberilerin ittihad etmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Öncelikle Türklere değinen Hassûne Efendi, bu unsuru planının merkezine almıştır. Buna göre Fransızların Cezayir şehrini işgalinden sonra yapılan zulümlerden usanıp Muasker, Müstaganem ve Tilimsan gibi şehirlere dağılan Türklerin bir araya getirilip direniş merkezi olan Kostantine'deki Ahmed Bey'in emri altına girmeleri gerekmektedir. Zira Cezayir Türkleri uzun yıllardır ahali ile ülfetleri olduğundan ve bölge halkının dilini ve adetlerini iyi bildiğinden halkı, Konstantin Beyi nezdinde Devlet-i Aliyye saflarına katılmaya ikna edebilir. Hassûne Efendi'nin verdiği bilgiye göre o sıralarda Ahmed Bey'in 30 binden fazla askeri bulunmakta ve bu sebeple Fransızlar kendisinden çekinmekteydi. Türklerden ve yerli halktan yeni askerlerin Ahmed Bey'in saflarına katılması Fransızları daha da kötü bir duruma düşürecekti. Bunun için derhal Ahmed Bey'e Devlet-i Aliyye tarafından tahrirat gönderilip kendisine açık destek verildiği gösterilmeli; sancakbeyliği tasdik edilmelidir. Ayrıca Zuvâve Berberilerinden 20-30 bin asker toplanıp Ahmed Bey'in saflarına katılması emredilmelidir. Bu askerler gerekirse Tunus ve Trablus'a gönderilip devletin istediği yerlerde de istihdam edilebilir. Hassûne Efendi burada Zuvâve tabir edilen Berberilerin Arapça bilmediğini, kendi

dillerinde konuştuklarını ve daha çok dağlık yerlerde ikamet ettiklerini belirttikten sonra İslam dinine çok bağlı olan bu cesur insanların Fransızlarla asla işbirliği yapmayacağını ve onların karşısına bir set gibi çıkacaklarını da vurgulamıştır. Hassûne Efendi, layihasının bu kısmında cengâverlik açısından Çerkezlere benzettiği Zuvâve Berberileri hakkındaki yanlış bir bilgiyi de tashih etmiştir. Fransızlar, bu unsurdan fevkalade çekindiklerinden işgalin hemen ardından hile ve desise ile bazı hâin Berberileri kendi saflarına çekip Hristiyanlaştırmış ve bunlara Zuvâve demişti. Bu yolla Zuvâve denilen cesur ve dindar kabilelerin bile insaf ve adaletlerinden dolayı kendi saflarına katıldığını; diğer unsurların hiç direnmemeleri gerektiğini ima ediyorlardı. Ama aslında Züvâve Berberîleri Fransızlara tabi olmamışlardı (*Lâyiha*, s. 2-3).

Tekrar konuya dönen Hassûne Efendi, Kostantine Beyi Ahmed'in deniz kıyısıyla irtibatı olmadığından ürettiği malı satıp ticaret yapamadığını ve bu yüzden sıkıntı çektiğini vurgulayarak devletin derhal duruma müdahale ederek Ahmed Bey için Tunus üzerinden Akdeniz'e bir kapı açması gerektiğini belirtmiştir. Eğer böyle bir yol açılırsa Ahmed Bey mum, yapağı, inek derisi gibi mallarını Tunus'a getirip satabilir ve devlet de bu ticaretten vergi almazsa direnişi desteklemiş olurdu (*Lâyiha*, s. 3).

Hassûne Efendi, Cezayir ve Tunus'ta yapılacak düzenlemeleri bu şekilde sıraladıktan sonra memleketiyle ilgili hususlara geçmiştir. Ona göre Karamanlı Yusuf Paşa (1795-1832) kötü yönetimiyle Trablusgarp Eyaleti'ni zor duruma sokmuş ve ahalinin isyan etmesine sebep olmuştur. Fakat yerine geçen oğlu Ali Bey (Hassûne Efendi'nin eniştesi) devlete sadık ve itimat edilen bir idareci olduğundan ahali kendisine destek vermiş ve bu yolla uzun zamandır kendisini muhasara eden isyancılara direnebilmiştir. İsyancıların başı Mehmed Bey ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın adamıdır. Bu sebeple Mehmed Bey'in başarılı olması demek Trablusgarp Eyaleti'nin Kavalalı'nın eline geçmesi demektir. Bunun için vakit geçirmeden Ali Bey'in valiliği onaylanmalı ve asi Mehmed Ali'nin önü kesilmelidir (*Lâyiha*, s. 3).

Diğer taraftan Trablusgarp Ocağının ne kadar güçsüz ve fakir bir eyalet olduğuna değinen Hassûne Efendi, eyaletin iktisadi yapısına dair de bazı bilgiler vermiştir. Buna göre, Trablusgarp ahalisinin geçimi büyük ölçüde ticarete kısmen de ziraata bağlıdır. Bölgeden geçen kervanlar ile Sudan taraflarından gelen kafileler çok önemlidir. Ticaretle uğraşan ahali, Sudan'ın en uzak bölgelerine, Şam ve Yemen taraflarına kadar giderek mal alım satımıyla iştigal eder. Ziraatla uğraşan ahali ise yağmurların düzensizliği sebebiyle çok yetersiz de olsa ara ara memleket dâhilinden elde edilen tarım ürünleriyle geçinmek zorundadır. Eyalet idarecileri de etrafa vergi memurları ve 4000 kadar asker göndererek ziraat ve ticaretten elde edilen bu gelirden pay alır. Fakat memleket dâhilinde isyan ve ihtilal hâkim olduğunda bu gelirleri tahsil etmek mümkün değildir. Şimdi böyle bir durum yaşanmaktadır ve ahalinin bütün geçim kapıları kapandığı için hem ahali hem de eyalet hazinesi iflas etmiştir. Hassûne Efendi, Karamanlı Ali Bey'in payitaht tarafından tanınmasıyla işlerin yoluna gireceği kanaatindedir. Bu minvalde Trablusgarp ahalisinin Devlet-i Aliyye'ye ne kadar bağlı olduğunu ispat etmek ve bu bağlılık göz önünde bulundurularak devletin desteğini almak için bazı bilgiler vermiştir. Mesela, Sultan

I. Abdülhamid zamanında (1774-1789) Rusya ile olan savaşta ve Sultan II. Mahmud zamanındaki (1808-1839) Urin (Navarin?) Muharebesi'nde Trablusgarp gemileri, Osmanlı donanmasına katılıp çok yararlık göstermiş; hatta bu savaşlarda çok sayıda Trablusgarp gemisi zarar görmüştür. Şimdi böyle bir halkın üzerine Ali Bey vali olarak atanırsa hem ahali ihya olacak hem de yolların emniyeti sağlanınca ticaret ve ziraat tekrar canlanacaktır. Hassûne Efendi ticaret ve ziraatla beraber eyaletin asayiş ve huzuru temin edilirse bunun, Avrupa dillerinde kullanılan şekliyle "sivilizasyon" demek olacağını söylemektedir. Bir anlamda medeniyet terakkî edecek demektedir. Böylelikle Trablusgarp Ocağı'nın şanı artacak ve bir daha Avrupa devletleri buraya saldırmaya cesaret edemeyecektir. Ayrıca Ocak güçlenince devlet buradan menfaat temin edebilecek ve Mısır tarafındaki asi Mehmed Ali de tehdit olmaktan çıkacaktır. Bunun nasıl gerçekleşeceği zımnında ise Hassûne Efendi, Bingazi ve çevresindeki ahaliden bahsetmiştir. Ona göre bunlar iyi binici, cesur asker ve devlete tam bağlı insanlardır. Devlet bunları göreve çağırdığında hemen itaat edip Allah'ın yardımıyla asi Mehmed Ali'nin hakkından gelirler. Zira burada yaşayan halk, Mehmed Ali'nin yağmacılığından ve tasallutundan bıkmıştır. Sadece bunların başlarına geçecek bir komutan ve onları yönlendirecek bir rehbere ihtiyaçları var. Bir de savaş için kendilerine erzak, mühimmat ve elbise tedarik edilmesi gerekmektedir (*Lâyiha*, s. 4-5).

Tekrar Cezayir mevzusuna dönen Hassûne Efendi, bölgenin Hindistan toprakları gibi çok mümbit ve mahsuldar olduğundan bahsederek Fransızların buradan çıkmaya niyetleri olmadığını belirtmiştir. Aynı gayeyle Devlet-i Aliyye gerekli tedbirleri alıp Fransızları buradan defederse Cezayir'den çokça istifade edebilir. Zira Fransızlar işgal için geldiklerinde yağmaladıkları emlak ve eşyadan ayrı olarak Cezayir hazinesinde 280 milyon kuruş bulmuştur. Bu da Cezayir'in ne kadar zengin bir eyalet olduğunu gösteren delildir. Fakat burada yapılacak düzenlemeler Hassûne Efendi'ye göre eskisinden farklı olmalı "kanun-i cedid"e göre iş tutulmalı; yeni usullere göre asker yetiştirilmesi ve düşmanlara karşı gerekli savunma tedbirlerinin alınması hususları Padişah tarafından buraya atanacak valiye ihtar edilmelidir (*Lâyiha*, s. 5).

Sonuç olarak Hassûne Efendi'ye göre, Garp Ocaklarında yapılacak ıslahatla devlet iki hususta menfaat temin etmiş olacaktır. Bu menfaatlerin biri hemen diğeri ise zaman içerisinde elde edilecektir. İlk olarak hazineden para harcamadan ve payitahttan asker göndermeden bu bölgeden toplanan askerle asi Kavalalı Mehmed Ali'nin üzerine gidilip askeri mağlup edilecek ve devlet büyük bir beladan kurtulacaktır. İkinci olarak ise Mağrip'ten/Kuzey Afrika'dan hâsıl olacak bu ordu, devlete güç verdiği gibi düşmanlarına da korku salacak; aynı zamanda Müslümanların birleşmesine vesile olacaktır. Eğer Garp Ocakları kendi haline bırakılır ve gerekli ıslahat yapılmazsa her bir Ocak kendi başının çaresine bakmaya çalışacak ve maazallah bu sırada asi Mehmed Ali'nin kuvveti artıp Suriye'den sonra Garp Ocakları'na da tasallut edecektir. Fransızlar da bu sırada Kostantiniye Bey'i ve diğer muhaliflerini bertaraf edip İngilizlerin kendilerini kovmalarına fırsat vermeden Mehmed Ali'yle ittifak edecek ve onun Trablusgarp taraflarına gelmesine ve kendilerine destek olmasına çalışacaklardır. Zaten Trablusgarp'ın durumu içler acısıdır. Bu durumda kaldığı müddetçe Mehmed Ali'nin burayı ele geçirmesi ve ardından Tunus'a sarkması hiç de ihtimal dışı değildir. Hassûne Efendi'nin ifadelerine göre askeri ve hazinesi bol olmasına

rağmen Tunus Valisi, Fransızlardan ölesiye korkmaktadır. Bunun için Fransızlar ne derse onu yapmaktan çekinmeyecektir. Delil olarak Tunus Valisi'nin Fransızların isteği üzerine Kostantinlilerin Tunus'tan silah ve mühimmat alımını yasaklaması yeterlidir (*Lâyiha*, s. 6-7).

Hassûne Efendi, Mehmed Ali Paşa'nın Fransızlarla müttefik olarak hareket edeceğini belirttikten sonra bölgedeki Müslüman ahalinin kendisini benimsemesi için şöyle bir hileye başvuracağını da vurgulamıştır. Mehmed Ali, Trablusgarp'ı ele geçirdikten sonra Tunus Valisi, Fransızların emrine uyarak ona mukavemet etmeyecektir. Bu sırada dört yıldır Fransızlara karşı cihat eden ve her şeyini kaybeden Müslüman ahali, Mehmed Ali'nin kendisini kurtarıcı gibi göstermesi ve Müslüman halkın hamiliğine soyunmasıyla itaat altına alınacak ve böylelikle Mehmed Ali'yle güç birliği eden Fransızları, İngilizler istese bile bölgeden çıkaramayacaktır. Neticede Garp Ocaklarının Osmanlı Devleti'yle olan bağı tamamen koparılmış olacaktır (*Lâyiha*, s. 7-8).

3. Sonuç Yerine

Layihadaki tespit ve tekliflerin payitaht tarafından ne kadar dikkate aldığı hususunda net bir bilgi verilemezse de önce Karamanlı Ali Bey'e beylerbeyilik verilmesi (1834), ardından düzen sağlanamayınca Trablusgarp'a müdahale edilmesi (1835) ve sonrasında Tunus Valisi'nin taltif edilerek Devlet-i Aliyye saflarına çekilmeye çalışılması süreci bir anlamda bu tekliflerin hayata geçirilmeye çalışıldığını da ihsas ettirmektedir. Fakat maalesef ne Trablusgarp'ta ahalinin tam itaati sağlanabilmiş ne de Tunus Valisi, tam olarak Osmanlı saflarına çekilebilmiştir. Trablusgarp'ta kısmen merkezden gönderilen idarecilerin beceriksizliği kısmen de ahalinin gönderilen valilerle imtizaçsızlığı sebebiyle oluşan isyanlar uzun bir süre (1858'e kadar) bastırılamamıştır. Tunus Valisi de Osmanlı Devleti'ne itaat ediyor görünmekle beraber yakın tehdit olarak algıladığı Fransızların icbarlarına teslim olmuş ve Osmanlı donanmasının 1835 müdahalesinden sonra Trablusgarp'tan Tunus'a geçmesine müsaade etmemiştir. Böylelikle Garp Ocaklarını kurtarma ve burada yeni bir düzen tesis etme projesi başarısız olmuş; sadece Trablusgarp'ın kontrol altına alınmasıyla yetinilmiştir. Cezayir işgali kalıcı hâle dönüşmüş; Tunus resmen Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürüyor görünse de (mümtaz eyalet) adım adım Fransızların kontrolü altına girmeye başlamış ve 1881'de himaye adı altında Fransız sömürgeleri arasındaki yerini almıştır.

4. Lâyiha Metni

Bi-mennihî teâlâ

Hazret-i hâk-i pâ-yi riyâset-penahîye arîza-i çâkerleridir.

[s.1]Maslahat-ı mahsûsası zımnında İngiltere'de mevcûd bulunan hâlâ Trablusgarb Vâlîsi'nin kaynı es-Seyyid Hassuna ed-Dıgıssi Efendi kullarının Cezâyir ve Tunus ve Trablus hükûmâtına dâir Arabiyyü'l-ibâre kaleme aldığı lâyihanın aynı tercemesidir:

Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmın el-hâletü hâzihî Arabistan hıttasında mâlik olduğu memâlikte derkâr olan kuvvet ve nüfûzu haysiyetiyle ve işbu memâlikte mevcûd bulunan mikdâr-ı nüfûsun makdereti cihetiyle bağy u tuğyân eden Mehmed Ali'nin bağy u isyânına karşı mukâvemet etmeğe kudret ve haysiyeti derkâr ve hakkından gelmeğe iktidârı âşikâr iken Devlet-i Aliyye bu bâbda fi'l-hakîka ihmâl ve gaflet buyurduğu vâki'dir. Mehmed Ali'nin bu derece istihsâl etmiş olduğu kuvvet ve makdereti ise ol nevâhînin mağribî askerine mâlik olduğundan neş'et etmiştir. Eğerçi Devlet-i Aliyye bu tarafların nizâm ve intizâmına takayyüd ve intibâh eylese ol vakt devlet-i müşârün-ileyhâya bî-hesâb ve kıyâs menâfi' hâsıl olup işbu menâfi'in ehemm ve elzemi şu iki menfa'at olmuş olur ki evvelkisi bâğî-i merkûm için müdâfa'a ve mukâvemet etmeğe mütehassıs kuvvet ve makderet peydâ etmiş olur. İkincisi halife-i İslâm'ı hıfz u hırâset etmeğe asker tanzîm olunmuş olarak tûl ü dırâz tafsîle muhtâc esbâbdan derûn-ı a'dâya havf u haşyet ilkâ etmeğe mûcib olacağı derkârdır. Mahsûl-i kelâm sâlifü'z-zikr memâlik dediğimiz ancak Cezâyir ve Trablus ve Tunus Ocakları olup aded-i sekenesi takrîben on beş milyon nüfûsa bâliğ olan mikdâr-ı mezkûrdan sevâhilin aded-i nüfûsu ve şehr-i Cezâyir'in fakat sekenesi müstesnadırlar. Zirâ bu mahâl Francalının yedindedir ve eğerçi ber-vech-i meşrûh Devlet-i Aliyye ol taraflara cüz'î îmâle-i efkâr buyurarak asâkir-i muntazama peydâ edecek olduğu sûrette ol nevâhînin cemî' halkı devlet-i müşârün-ileyhânın taht-ı itâ'atinde sâbit ve ber-karâr olacakları ve hâlâ evâmir-i (?) aliyye ve imdâdlarına muntazır olmaları cihetiyle ol vakt Francalının Cezâyir sevâhilinde mevcûd bulunan kuvvetine noksân târî olarak suhûlet-i hâl ile ol mevzi'den Francalı tard u teb'îd olunacağı derkârdır. Bilâd-ı mezkûrenin bulundukları keyfiyet ve hâllerine nazaran imdi işbu memâlikte bulunan ümerâya hitâben zîr-i idârelerinde olan halkın hüsn-i hâllerini mûcib olur bir idâre ile memleket idâre üzere olması ve ancak şer'-i şerîfin ahkâmı ve sünen-i seniyye-i Muhammediye'nin icrâsından diğer nesneye sarf-ı efkâr olunmamasını şâmil vesâyâyı hâvî evâmir-i celîle ısdârından mâ'adâ bilâd-ı mezkûrede kâin erbâb-ı ulûm ve hükkâma ve a'yân-ı beldeye hitâben bi'l-cümle ibâdullâhın maslahatlarına hakkâniyet üzere rü'yet olunmasını muhtevî evâmir-i şerîfe ve kezâlik âmme-i nâsa tergîb ve terhîb zımnında îrâd-ı delâil-i Kur'âniye ve ehâdîs-i şerîfe-i nebeviyeyi müştemil hitâben emir-nâmeler ısdâr olunup işbu evâmir dahi ba'îd ve karîb her bir tarafta şüyû' bulup cümlenin ma'lûmu olmak için bilâd-ı mezkûrenin mesâcid ve cevâmi'-i şerîfesi ebvâbına ta'lîk olunması ve bilâd-ı mezkûre müdîrleri taraflarından nizâma yazmak zımnında asker mutâlebe olması ve kezâlik Dersa'âdet'e nakl ve irsâl-birle asker yapmak için değer-i kıymet ve bahâlarıyla zenci köleler satın alınıp devlet-i müşârün-ileyhâ tarafından bahâları [s.2] edâ olunarak mezkûr kölelerin üç sene hizmetlerinden sonra fakat âzâd olmalarını kendilere şart olunması ve hâssaten Tunus Vâlîsi'nin ekalli dört aded korvet ve altı aded brîk ve on aded hamûle sefînelerini şâmil bir kuvvet-i bahriyyeyi dâimü'l-evkât mevcûd eylemesini vâlî-i müşârün-ileyhe tenbîh olunması ve işbu kuvve-i bahriye Devlet-i Aliyye tarafından bir müvekkelin hükm ü nüfûzu tahtında olmak ve Trablus beldesi âsitâne-i aliyyeye diğerlerinden kurb-i mesâfesi cihetiyle müvekkel-i mezkûr Trablus'ta ikâmete me'mûr olması ve Tunus Vâlîsi'nin menâfi' ve mahsûlü hayliden hayli olmağla sikâtten nakl olunduğuna göre el-yevm senevî elli milyon âsitâne kuruşu vâridâtı olduğu ve on bin müretteb ve muvazzaf askeri olup limanlarında harbiye sefîneleri mevcûd bulunup ve işbu sene Marsilya'da üç aded korvet sefîneleri yaptırıp herbirinin

kıymeti bir buçuk milyon kuruşa bâliğ olup cümlesinin bahâsını pîşîn olarak vâlî-i müşârün-ileyh edâ etmiştir ve ma‘mûr bir hazînesi olup darb-hânesinden beher yevm hazînesine kırk bin kuruş vaz‘ olunmakta olduğu ve işbu kuvvet ve askerini Devlet-i Aliyye’nin hizmetine tahsîs edeceği sûrette kendisine bir zarar ve ziyan terettüb etmeyerek ol vakt ancak kendi menfa‘at ve hırâsetine mûcib bir keyfiyet olur zirâ derkâr olan kuvvetine karşı Mehmed Ali gibi bir düşman zabtını merâm eyleyeceği hâlde kendisini hıfz u hırâset zımnında müdâfaaya kudret ve tahammülü olmayıp lâkin Devlet-i Aliyye-i ebediyyü’d-devâme iltisâk ve inzimâmı sûretinde kendisini himâyet-birle devlet-i müşârün-ileyhâya şer‘an edâsı lâzım gelen nesneyi edâ edeceği ve Devlet-i Aliyye hîn-i hâcette Tunus Vâlîsi’ne haber-birle lâzım olan hizmeti kendüye bâ-defter-i masrûfât rü’yet ettirip hizmet tekmîlinde eğerçi vâlî-i müşârün-ileyh masârıf defteri mûcebince kendüye te’diye olunmasını mutâlebe eder ise ol vakt cemî‘ sarf etmiş olduğu mikdâr-ı meblağın verilmesi ve düvel-i Nasarâ tarafından vâlî-i müşârün-ileyhe sû-i kasd olunmak ve gerek Mehmed Ali ve emsâllerinin ta‘addîsinden havf u hirâsını mûcib olacak her bir gûne ahvâlde devlet-i müşârün-ileyhâ tarafından te’mîni husûsuna tekeffül olunması ve’l-hâletü hâzihî Francalı Cezâyir’i istîlâdan beri Garb Ocakları taraflarında perâkende ve perîşân olan Türk ahâlîsinden olup el-yevm Francalının zulm ü ta‘addîsinden Muasker ve Müsteganem ve Tilimsan nâm beldelere ve havâlîlerine varıp melce’ ve melâz ittihâz eden bu misilli kesân Arab lisânını bilip ve urbân ile muâşeret ve muhâlataları ve onlar ile ülfet ve mu‘âmele usûlünü bildiklerinden imdi ol mahâlde Devlet-i Aliyye hizmetinde istihdâm olunmak için eşhâs-ı merkûmenin cümlesini etrâf ve eknâftan cem‘ ü celb etmek zımnında Kostantiniye Beyi Ahmed Bey’e tenbîh buyrulması ve mîr-i mûmâ-ileyhin Devlet-i Aliyye’ye intisâbı ecilinden mevcûd bulunduğu etrâf ve kabâil-i urbân külliyen kendüye fermân-ber ve münkâd olup hâlâ ma‘iyyet ve hizmetinde otuz bin askerden ziyâde asker olmak mülâbesesiyle Francalının efkâr ve endîşelerine halecân ve hayret-res olduğu vâki‘dir ve mîr-i mûmâ-ileyhin işbu cezm ü himmetini müzdâd ederek kuvvetü’z-zahr olacak tahrîrât Devlet-i Aliyye tarafından irsâl buyrulması ve Devlet-i Aliyye hizmetinde [s.3] istihdâm olunmak zımnında Zuvâve nâm Berberiye tâifesinden dahi yirmi otuz bin mikdârı asker tahrîri mîr-i mûmâ-ileyhe iş‘âr olunup işbu asker-i mezbûr ba‘de›t-tahrîr Tunus›a ve Trablus›a gönderilerek Devlet-i Aliyye›nin istediği mâhâlle nakl olunması ve işbu Zuvâve nâm tâife Berberiyye tâifesi olup lisânları aslâ Arabî olmayıp kendülere mahsûs bir lisân olup dağlarda sâkin diyânet-i Muhammediye’ye gâyetü’l-gâye murtabıt ve mütemessik olarak Efrenc tâifesiyle kat‘an ülfet ve muhâlata etmeyip kuvvet ve cür’et ashâbı olup düşman ile muhârebe ve sebâtta Çerkez ahâlîsine müşâbehetleri derkâr ve işbu Zuvâve ahâlîsinin batş ve ahvâl-i mezkûrelerini Francalı tahkîk etmiş olduğundan kabîle-i mezkûreden ibâret sahârî ve cibâl ahâlîsini kendüye celb ile güyâ sâhib-i hakkâniyet ve insâf olduğuna bir vesîle ittihâz etmek zımnında Cezâyir’de kâin bazı münâfıkîn evlâd-ı ahâlî Francalının âyin ve i‘tikâd-ı bâtılına mürtedd olarak tecemmu‘ etmiş bir takım bu misilli tanassur edenleri Francalı hile ve desîsesinden nâşî bunlara Zuvâve askeri ta‘bîr ve telkîb edip herkes dahi işte Francalının kemâl-i insâf ve ma‘deletinden dolayı Zuvâve tâifesi misilli bir tâife ona tebe‘iyet etti demekliği ihraz zımnında bu gûne mekr ü âle sülûk etmiştir kaldı ki el-hâletü hâzihî Kostantiniye Beyi Ahmed Bey sevâhil-i bahrde kâin alâik ve muhâlatattan memnû‘ olarak kendi başına olduğu mahallde metruk kalıp arâzîsinin mahsûlünü füruht ve ticâret etmekten külliyyen mahrûm

kalmış olmağla imdi Devlet-i Aliyye kendisini bu yüzden kayırmak zımnında Tunus'a bir tarîk feth ve tervîc ederek mîr-i mûmâ-ileyhin Tunus beldesine füruht için irsâl edeceği mum ve yapağı ve cild-i bakar makûlesi cemî' havâyic-i ticâretten öşr ve bac ve gümrük misilli nesnelerin cümlesini Devlet-i Aliyye afv edeceği sûrette mûmâ-ileyhe i'âne-i külliyye olmuş olacağı derkârdır kaldı ki Trablus Vâlîsi'nin pederi müsrif ve umûr-ı beldede sû-i tedbîr ile tasarrufu münâsebetiyle Trablus ahâlîsinin ticâretleri ve emr-i zirâ'at ve hırâsetleri mu'attal kalmış olduğundan mâ'adâ derûn-ı memlekette üç sene müddete karîb mütemâdiyen vâki' olan ihtilâl ve fetret bir kat dahi ahâlîye mûcib-i za'fiyet olmuş olduğundan nâşî şimdilik mezkûr Trablus Vâlîsi'nin hâli Allâh'ın inâyetiyle ahâlî-i beldenin i'âne ve mededine münhasır kalmış olup fi'l-hakîka muahharan tahaddüs eden fitne ve fesâd hengâmında ahâlî-i mezkûre vâlî müşârün-ileyhi beldede muhâsara eylediği esnâda müşârün-ileyhin hulûs-ı niyyeti ve Devlet-i Aliyye'ye fermân-ber olarak ez-dil ü cân hizmet edegeldiği ahâlî-i mezkûrenin musammem ve ma'lûmları olmuş olduğundan nâşî müşârün-ileyh şedâid-i muhâsaraya tâb-âver-i mukâvemet ve musâberet ederek müşârün-ileyhi terk etmemişlerdir kaldı ki ol mâhâlde vâdî-i bağy u tuğyâna sülûk eden mahzâ Mehmed Ali Paşa'nın tarafgîri ve kendi adamı bulunan Mehmed Bey'dir ki eğerçi ahâlî-i mezbûrenin üzerine tagallüb edip ser-gerde olacağı hâlde ol vakt ahâlî yed-i cevrinden ne müşâhede edecekleri kendilerinin ma'lûmudur bula ki merkûmu [s.4] Hakk Teâlâ hazretleri merâmına nâil etmeğe ve Trablus Ocağı ise an-asl za'îfü'l-hâl olarak menâfi' ve medhûlü ancak ol taraftan güzerân eden kervânlar ile Sudan tâifesinin kavâfil ve mürûrlarına ve gerek emtârın fart ile sukût ettiği senelerde hâsıl olan menâfi' ve medhûle mevkûf olup zirâ Trablus arâzîlerinde asla enhâr-ı câriye ve maâdin misilli mûcib-i fevâid olur nesneler mefkûd olup ve hükûmet-i mezkûrenin kavânîn ve nizâmât-ı dâhiliye ve hâriciyesini sebt ü tescîl eden defâtir-i kadîmesinde cibâyât ve a'şârın cem' u tahsîli için Trablus etrâfında geşt ü güzâr ile re'âyâ ve berâyâyı hırâset ve te'mîn etmek zımnında dört bin müretteb askeri mevcûd buluna geldiğinden hakîkat-i hâli bundan münfehim olur ki ancak ahâlîsi ashâb-ı hirfet ve rençber ve tüccâr makûleleri olup Sudan arâzîsinin nihâyetlerine kadar ve Şam ve Yemen beldelerine ticâret etmek zımnında metâ'larıyla sefer edip istihsâl-i emr-i ma'âş etmek mu'tâdları olduğu ve Devlet-i Aliyye'ye kemâl-i irtibât-ı derûnîleri olup ve devlet-i müşârün-ileyhâya olan meyl ü taviyyetlerini müş'ir cennet-mekan Sultân Abdülhamid Hân Efendimizin ahd-i saltanatlarında Rusya ile vâki' olan muhârebe-i bahriyede ittikâ-yı zimmet-i sadâkatkârî ve gerek hâlâ erîke-pîrâ-yı hilâfet-i uzmâ olan şevketli Sultân Mahmud Han Efendimizin ahd-i humâyûnlarında Urin (Navarin?) Muhârebesi'nde ilk evvel Trablus sefîneleri muhterik olarak askeri deryâya üftâde ve perîşân oldukları cihetleri Devlet-i Aliyye'ye sadâkatkâr olduklarına delil-i kâfîdir imdi bu misilli bir tâifenin üzerinde adâlet-kâr ve rıfk u mülâyemet-şinâs bir vâlî mevcûd bulunarak emr-i ma'rûf ve adâlet usûlüyle hükûmet-güzâr olduğu hâlde ahâlî ihyâ ve müsta'iddü›l-hâl kılınacağı ve turuk ve mesâlike emniyet istihsâl olunmuş olacağı ve gerek emr-i ticâret ve zirâ'ate vefret ve mebzûliyet ve gerek hıref ve sanâyi'in revâc bulacağı derkâr olmağla imdi işbu ânifü'z-zikr mâddeteyn-i mezkûreteyn memâlik ve mahallin sebeb-i temevvül ve gınâsı olduğu mevâdd-ı ma'lûmedendir ve bu sûrette bilâd-ı vegâ (?) hıfz u hırâset üzere olarak nizâm askeri ve süfün-i harbiye tertîb ve tahsîs olunacağı ve›l-hâsıl işbu ta'dâd olan mevâdd-ı ma'mûriyet ve âbâdânî mâdde-i hazariyet ve muvâneset lafzından ibâret olan lisân-ı Avrupa'da

sivilizasyon mâddesini istihsâl demek olur esbâb-ı mezkûr-ı hayriyyenin hîn-i istihsâlinde Trablus Ocağı'na haysiyet ve şânı mûcib olmağla fîmâ-ba'd düvel-i efrenciye taraflarından ta'addî ve sû-i kasd olunmağa bir kimesne tarafından mücâseret olunamayacağı nümüvdârdır bu takdîrde Trablus Ocağı'nın bulunduğu vaz' u hâle nazaran her hâlde nasîr ve yâvere muhtâc olduğu tebeyyün edip ancak yâveri olan Hakk Teâlâ'nın avn ü inâyeti zuhûruyla Devlet-i Aliyye'nin hırâset ve himâyetine ocağ-ı mezbûr bu def'a mazhar olmasında Hakk sübhânehu ve teâlâya teşekkür ile mûcib-i iftihâr ve mübâhâtımız olmuştur ve amma mu'înî olacak mâdde-i müstakille ancak nükûd-ı mâliyenin bulunmasına mevkûf bir mâdde olup [s.5] hâlbuki nefs-i Trablus hükûmetinden tahsîl olunması mukarrer olan menâfi'i hâsıl edeceğinden mâ'adâ bu bâbda Devlet-i Aliyye tarafından rızâ-yı tammını istihsâl etmeğe bâdî olarak Trablus'a hem-civâr bulunup izâlesi hacc-ı ekber mesâbesinde olan Mehmed Ali makûlesi süfehânın hakkından gelmeye esbâb-ı müstakille-i kâfiye hâsıl edeceği nümüv-dârdır ve bu misilli bâğînin hakkından avn-i Bârî ile gelmek şundan istidlâl ve muhakkak olabilir ki Trablusgarb'ın taraf-ı şarkîsinde kâin Beni Gazi ile nevâhîleri mevâzi'de kesîrü'l-aded olan nüfûs ve ahâlîsinin rükûb ve nüzûlde be-gâyet mahâret ve şetâretleri olup ashâb-ı zühd ü takvâ ve ehl-i nahvet ve hamiyet ve tüvân-ger tâifeler olarak halife-i Hazret-i Risâlet-penâhî olan Pâdişâh-ı İslâm›a inkıyâd ve itâ'atleri derkâr olmağın bu misilli bâğînin hakkından gelmeğe med'uvv oldukları anda avn-i Hakkla maslahatı başaracakları nümâyândır zirâ tavâif-i mezbûre bâğî-i merkûmun fesâdından ve gârât-ı emvâl ve seby-i a'râz kaziyyelerinden havf üzere olmalarıyla eğerçi kendilerine bu bâbda rehber ve yâver bulunup yolda lâzım olan kisve ve zahîreleri tedârik olunacağı sûrette merkûmun aleyhinde fi'le getirecekleri hidemât-ı hayriyyede me'mûl olmayacak derece mûcib-i istiğrâb hâlâtları zuhûra geleceği müşâhede olunur kaldı ki Cezâyir hükûmetinin hakîkat-i hâli aynı Hindistan iklîmi gibi ve belki daha ziyâde menâfi'i mûcib bir mahall olup zirâ mevki'i karîb ve arâzîsi dahi be-gâyet münbit ve mahsûl-dârdır ve buna binâen Francalı işbu hıttayı kendilerinde ibkâ etmeğe be-gâyet iltizâm etmiş oldukları mevâdd-ı ma'lûmedendir avn [ü] inâyet-i Bârîyle Devlet-i Aliyye tekrâr bu mevzie mâlik olup her bir hâl ve keyfiyeti bir kanun-ı cedîd mûcebince tanzîm ve tertîb olunacağında yalnız hükûmet-i mezbûre Mısır iklîmine mu'âdil ve mukâvim olacağına şu bir delîl ve burhân-ı kâfî olabilir ki Francalı istîlâ ettiği esnâda hazînesinde serîka olunan envâ'-ı tuhaf ve zî-kıymet eşyâdan başka meskûk zer ü sîmden iki yüz seksen milyon kuruş mevcûd bulunmuştur imdi inşâllâhu'l-Mu'în Cezâyir Devlet-i Aliyye'ye ircâ' olundukta mağrib şâhının meyl-i derûnunu celb etmek zımnında makâma münâsib ve muktezî olacağı vech üzere nâmeler tahrîr buyrularak derûnlarında halife-i rû-yi zemîn ve imâmü'l-müslimîn ve zıll-i zalîl-i Rabbü'l-âlemîn olan şevketli efendimizin ancak dîn-i kavîmin ref'-i a'lâm-ı celâdet-irtisâmı maksûdunda ve cümle ibâd-ı sadâkat-i'tiyâda neşr-i eşi''a-i âfitâb-ı ma'delet-nisâb etmek niyyet-i hâlisasında idiği ve sîret-i hakîkiye-i şâhânesi tarîf ve beyân olunarak fî-yevminâ mütegallib olan kefere-i fecerenin şerr ü makderetlerini tevakkî ve ihtiyât etmek için şâh-ı müşârün-ileyh kendi memâlikinde ilm-i melâhimeyi yani fenn-i ta'lîm-i askeriyyeyi vaz' u îcâd eylemesine tergîb ve ihsâsı ve ber-muktezâ-yı nass-ı Kur'ân-ı azîmü'ş-şân "vâ'idû lehum" ilâ-âhiri'l-âyeh ve bu ma'nâ-i şerîfi şâmil âyât-ı kerîme îcâbınca amel ve iktida etmesini dahi müşârün-ileyhe tezkâr ve ihtâr olunmak üzere tahrîrât irsâli menâfi'-i azîmeyi müeddîdir. [s.6] Gelelim sadede işbu bilâd-ı selâse-i mebhûsün-anhâ askerinin emr-i

inzimâmında Devlet-i Aliyye'ye biri mu'accel ve biri mü'eccel iki menfaati hâsıl edip şöyle ki menfa'at-i mu'accele şu demek olur ki devlet-i müşârün-ileyhâ sarf-ı hazâin-i vefîre etmeksizin ve dâr-ı hilâfetten asâkir-i mansûresini teb'îd eylemeksizin ol memâlikte makâsıd-ı mahsûsasını istihsâl ederek fî'l-cümle destres olacağı mâddenin biri şudur ki Mehmed Ali'yi tahyîr ederek mahallinden kal' u nez' olmaklığı ve Devlet-i Aliyye tarafından esbâb-ı mezkûreye teşebbüs olunacağı anda Mehmed Ali'nin askeri maslahat ma'lûmları olduğu birle târumâr olarak yanından müteşettite olup bu misilli sâhib-i akl olanların cümlesi merkûmu terk ile fakat kefereden ve yahut bazı münâfık kimseler bâkî kalarak kendisi bî-bâl ve pür-âvare kaldıkta Devlet-i Aliyye'nin şevket ve kuvveti müteceddid olacağı ve işbu memâlik-i ba'îdede fi'len ve ma'nen vaz'-ı makderet ve batş u nüfûz etmeğe destres istihsâl olacağı ve bunun emsâli sa'âdet-i dâreyni mûcib olur mevâdd-ı hayriyye-i tavîletü'l-beyânı müsebbib olacağı nümüv-dârdır ve ama mâdde-i mü'eccele-i mezkûre şu demek olur ki Efrenc tâifesinin kâtıbe-i derûnlarına havf u haşyet ilkâ edip ve Devlet-i Aliyye hakkında ihtirâm ve tevkîrlerini mûcib olarak kelime-i tevhid her bir kutr ve mahalde bulunan cemî' ehl-i İslâm'ı cem' ve tahrîr edip halife-i Sâhib-i risâlet Efendimizin sancağı tahtında bulunmaklarını îcâb etmiş olduğu ol vakt cümle nasârânın ma'lûm ve müyekkanları olacağı bir emr-i müberhendir ve bâlâda mezkûr esbâba teşebbüs olunmasına ve tafsîl-i mezkûrun tenfîz ve icrâsına Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm emr ü irâde buyurarak karîn-i lihâza-i kabûl olacağında bâlâda meşrûh menâfi'in istihsâli avn-i Rabbânî ile bilâ-şekk ü iştibâh derkâr olacağı nümüv-dârdır hâlbuki işbu tafsîl ü beyân bir sadâkat-kâr kullarının fuâd-ı hulûs-i'tiyâdından ser-zede-i zuhûr olmuştur ve eğerçi memâlik-i mezkûre bulunduğu keyfiyet ve hâl üzere bâkî kalarak her biri kendisini muhâfaza gâilesinde meşgûl olup Devlet-i Aliyye tarafından menâfi'-i mezkûrenin istihsâlinde îmâle-i efkâr buyrulmadığı sûrette işbu derkâr olan müsâmahadan ez-cümle ol vakt ma'âzallâhu teâlâ Mehmed Ali'nin kuvvet ve makdereti müzdâd olarak el-hâletü hâzihî hıtta-i Şam›da kendisine mu'ârız bulunmuş ise de fîmâ-ba'd işbu mu'ârızları zîr-i itâ'atine idhâl etmiş olacağında ol vakt muzmeri olduğu vech üzere memâlik-i mezkûre tarafına imâle-i efkâr edip Francalı dahi ol nevâhîde bulunan Kostantiniye Beyi›ni ve diğer Francalıya muhâlefet eden mahâlli taht-ı itâ'ate zâhiren idhâl eylemek bahanesiyle ve bâtınen ol memâlikte Mehmed Ali kuvvet hâsıl edip fîmâ-ba'd İngiltereli Francalıyı ol mevzi'den tard etmek kaziyyesi kâbil-i imkân olmamak zımnında Francalı Cezâyir›e asker techîz ve irsâl edeceği ve Mehmed Ali [s.7] dahi mahallinden hareket-birle Trablus Vâlîsi'nin za'af-ı hâlini ve hazînesinin tehî olmasını iğtinâm farz ederek Trablus'u zabt u teshîr edip bu mahalden dahi Tunus hükûmetine teveccüh ederek ve velev-selime(?) ber-vech-i sâbık Tunus'un müretteb askeri olup hazînesi dahi mevcûd ise de vâlîsinin hâlâ Francalıdan ifrât derecede havf u hirâs üzeredir ki el-yevm Francalıya bir bende-i fermân-ber mesâbesine hâli resîde olmuş olduğuna şu bir delîl-i kâfî olur ki Kostantiniye ahâlîsi Francalı aleyhine i'mâl etmek zımnında Tunus'tan iştirâ edegeldikleri barut ve âlât-ı harbiye Tunus tarafından fîmâ-ba'd füruht olunmaması zımnında vâlî-i müşârün-ileyhe Francalı tarafından emr ü tenbîh olunduğu-birle işbu irâdelerine ittibâ' ve imtisâl eylediği derkârdır imdi Mehmed Ali'nin bu taraflara gelmesi takdîrinde ol vakt Mehmed Ali ağrâzına dest-res olmak için Francalı Tunus Vâlîsi'ne Mehmed Ali ile muhârebeye tasaddî etmekten ber-taraf olup mücânebet eylemesini tenbîh ve kendüye karâr verdirerek ba'dehû Tunus Vâlîsi

Mehmed Ali'nin emri ile eyâletinde ibkâ olunmasını Francalı kendüye tekeffül edeceği ve Tunus maslahatına bu sûretle Mehmed Ali karâr vermiş olduktan sonra bu mahalden dahi Kostantiniye'ye ve Cezâyir'e azîmet ve hareket etmek niyetinde olacağı hâlde işbu mevâzi'in ahâlîsi ve gerek kabâil-i Arab'ın dört seneden beri mütecerri'-i zehrâbe-i meşâkk u mihen olarak lâ yenkati' Francalı tâifesiyle ceng ü muhârebe etmekte oldukları ve bu tavâif-i İslâmiyenin cevâmi ve mesâcidleri küffârın kiliselerine ve ıstablâta ve ticâret mehâzinine ve tasavvur olunmaz nesnelere tebdîl olunmuş olduğuna nazaran ol vakt Mehmed Ali dahi işbu ahvâl-i mezkûreyi der-pîş ederek şöyle hileye teşebbüs edeceği âşikârdır ki güyâ ahâlî-i mezbûreye imdâd ve i'âne etmek kasdında Francalının üzerine hareket eylemek dâ'iyyesinde olduğunu kendilerine sûretâ i'lân edeceği hînde işbu da'vâyı kâzibesine tavâif-i mezbûre tarafından i'timâd olunarak bunların cümlesi kendüye mutâva'at ve inkıyâd ederek evâmirine imtisâl etmiş oldukları takdîrce ma'âzallâhu teâlâ ol vakt diyar-ı mezkûrede vaz'-ı hükûmet-birle tasarrufa ibtidâr ile ol arâzîde hâli üzere metrûk kalmış olan menâfi' ve fevâid-i şettânın istihsâl ve meydâna çıkararak bu mahâl münâsebetiyle cümle efrenc tâifesine mukâvemet ve husûsan Francalı ile el-hâletü hâzihî yek-dil ve yek-hâl müttehid üzere bulunmuş olduğu misilli Mehmed Ali kuvve-i bahriyyesini Francalının kuvve-i bahriyesine muzâf ve müttehid edeceği surette ol vakt İngiltereli tarafından devlet-i mezkûreye tasaddî olunmak kasd olunsa bile İngiltereliye mûcib-i endîşe ve hayret olacağı nümüv-dârdır ve işbu mevâdd-ı mebhûseye dâir berâhîn ve delâil-i mazbûta mahfaza-i hâtır-ı râkımu'l-uhruf-i kemter-i sadâkat-kârlarında mestûr olup işbu abd-i kalîlü'l-bidâ'anın ahvâl ve vekâyi'-i vakt ü hâli der-pîş-i mülâhaza ederek zamân-ı mâzîyi müstakbele kıyâs ile şimdilik [s.8] bu mikdârın cem' u tahrîri teysir-kerde-i cenâb-ı Bârî olup eşyânın hakîkat-i hâline ıttılâ' etmek ancak fermân-fermâ-yı kâf u nûn olan Hâkim-i Mutlak'ın emr ü irâdesi üzere esbâba teşebbüs-birle me'mûr olduğumuz şurût-ı tevekküle ondan sonra temessük etmemiz iktizâ-yı emr-i Rabbânî olmağın teşebbüsü üzerimize vâcib olan esbâbdan sarf-ı nazar olunup da bâb-ı tevekkülde kalmak câiz olmadığı uli'l-ebsâr nezdinde rûşenâ ve âşikârdır deyu muharrer ve mastûrdur.

Kaynakça:

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümâyûn Fonu (HAT), Dosya/Gömlek No: 714/34087-B, tarih yok (t.y).

BOA, HAT, 831/37520-B, 1250 (1834).

BOA, HAT, 1173/46419, 1250 (1834).

BOA, HAT, 1173/46423, t.y.

BOA, HAT, 1174/46429-S, 1-2, 27.Za.1250 (27 Mart 1835).

BOA, HAT, 1174/46430-Ç, 1251 (1835).

BOA, HAT, 1180/46612-H, 26.Ş.1248 (18 Ocak 1833).

BOA, HAT, 1230/47965-A, 1252 (1836?).

2.Diğer Kaynaklar

Abun-Nasr, J. M., (1987), *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge University Press, Cambridge.

Altundağ, Ş., (1988), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Armaoğlu, F., (2003), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bentham, J., (1990), *Securities against Misrule and Other Constitutional Writings for Tripoli and Greece*, Ed. Philip Schofield, The Collected Works of Jeremy Bentham, Clarendon, Oxford.

Bin İsmail, Ö. A., (1966), *İnhiyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya, 1795-1835, Mektebetü'l-Fercânî, Trablus, Beyrut.*

Coller, I., (2016), "Ottomans on the Move: Hassuna D'Ghies and the 'New Ottomanism' of the 1830s", *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century,* Ed. Maurizio Isabella, Konstantina Zanou, Bloomsbury Academic, London-New York, 5. Bölüm, s. 97-117.

Erim, N., (1953), *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), TTK Yayınları, Ankara.

Feraud, C., (1994), *Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)*, III. Baskı (I. Baskı:1973), Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfî, Câmiatü Karyunus, Bingazi.

Greenhow, R., (1835), *The History and Present Condition of Tripoli, with some accounts of the others Barbary States*, Published by T. W. White, South Literary Messenger, Richmond.

Hasan, H. F., (2001), *el-Yevmiyyâtü'l-Lîbiyye***,** C.II, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyye, et-Tab'atü's-Sâniye,

Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi.

Hume, L. J., (1980), "Preparations for Civil War in Tripoli in the 1820s: Ali Karamanli, Hassuna D'Ghies and Jeremy Bentham", *The Journal of African History***,** 21.3, s. 311-322.

İlter, A. S., (1937), ***Şimâlî Afrika'da Türkler***, C.II, Vakit Gazete Matbaa Kütüphane, İstanbul.

Kavas, A., (2010), "Avrupalıların Garp Ocaklarını Osmanlı Devleti'nden Koparma Girişimleri ve Buna Karşı Alınan Tedbirler", *XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 11-15 Eylül 2006) Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt – I. Kısım, Osmanlı Tarihi-A*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 1111-1120.

Kavas, A., (2002), "Kuloğlu", *DİA, C.XXVI, Ankara, s.359-360.*

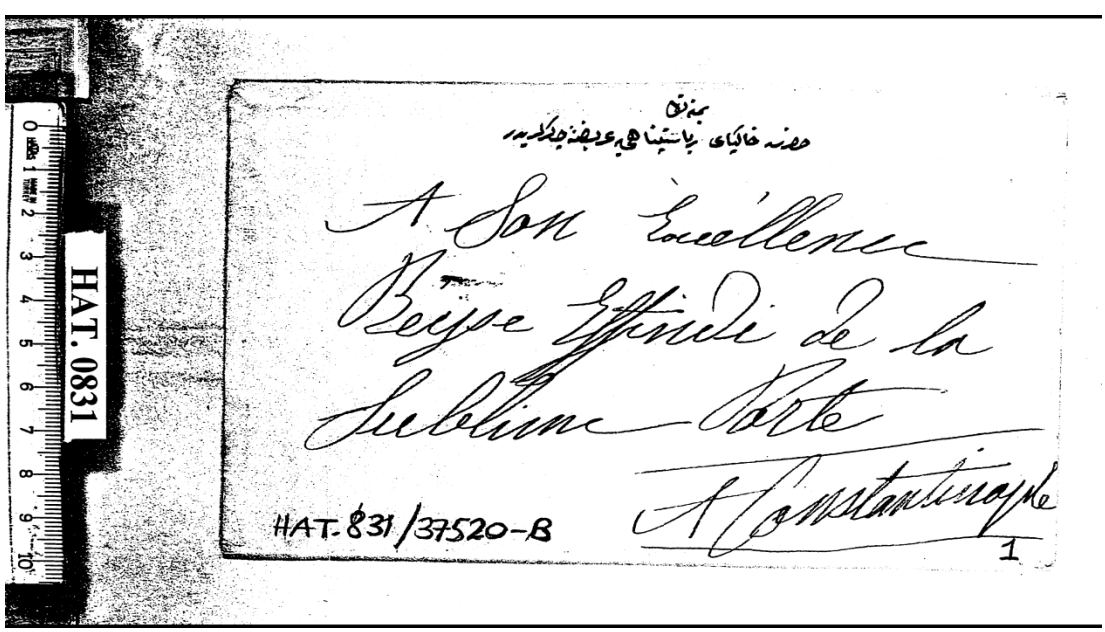
Kocaoğlu, M., (1995), "Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", *OTAM*, S. 6, s. 195-210.

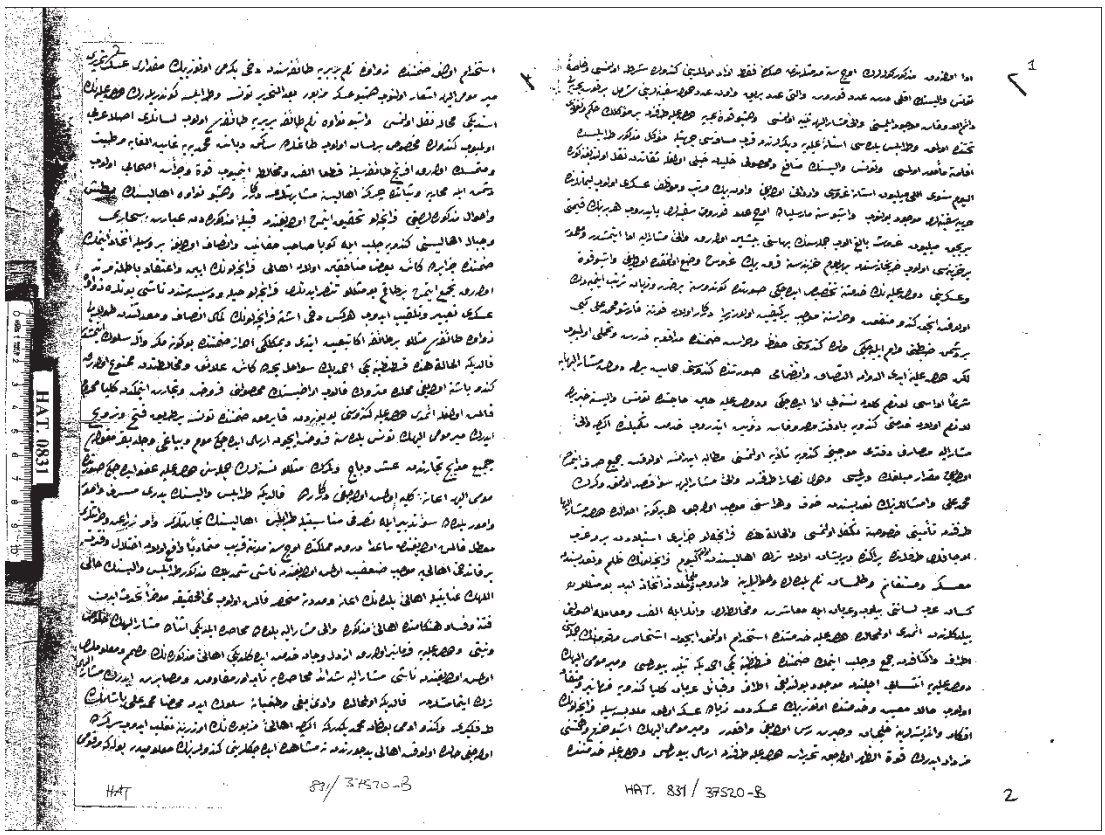
Nehicüddin, M., Sâfî, H., (2013), *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp & Trablusgarp Tarihi***,** Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, ORDAF Yayınları, İstanbul.

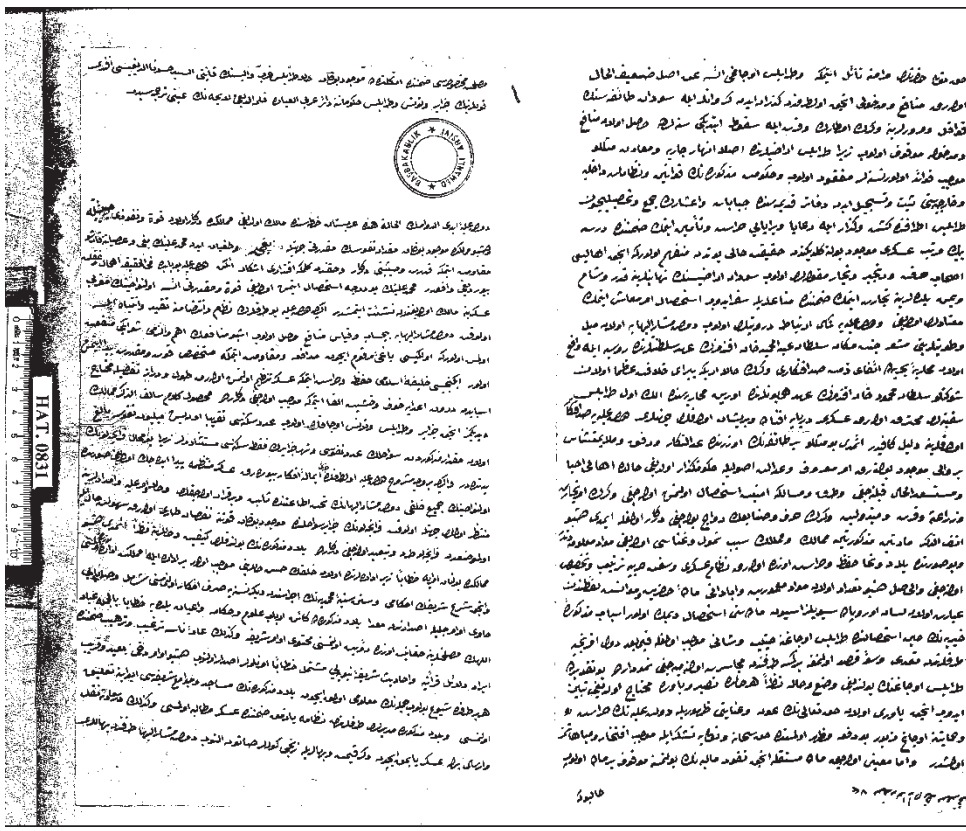
Rossi, E., (1974), *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911 (Storia di Tripoli e Della Tripolitania dalla Conquista Araba al 1911)*, Arapça Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut.

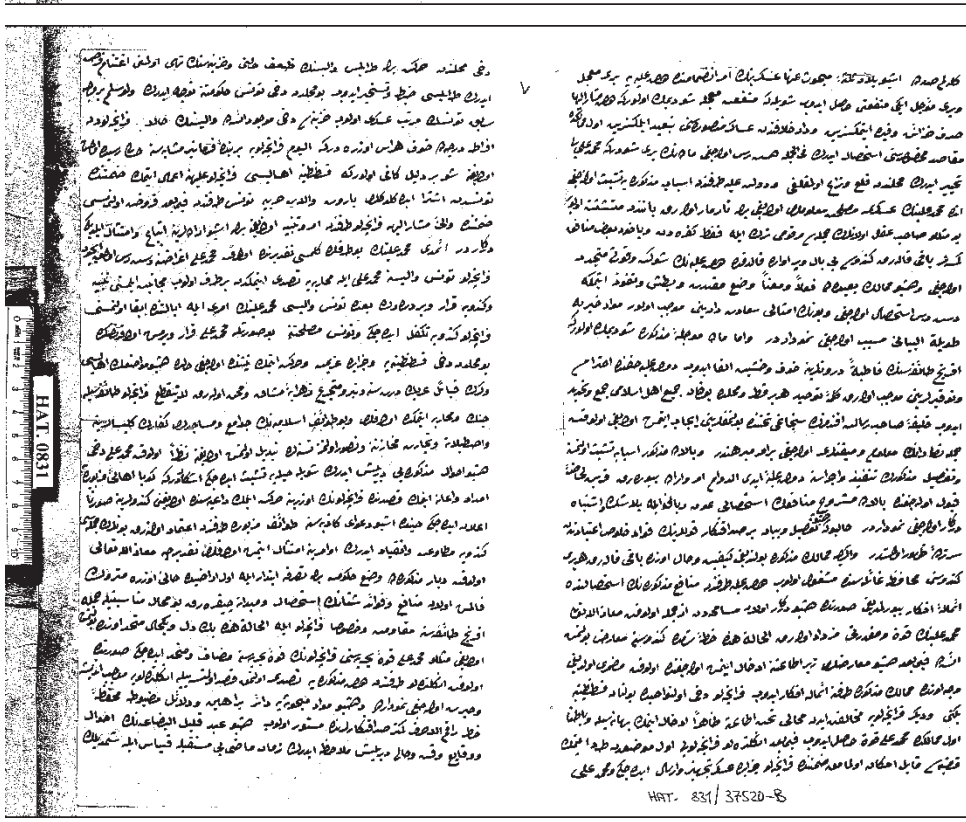
EK-1: BOA, HAT, 37520-B, 1250 (1834-5).

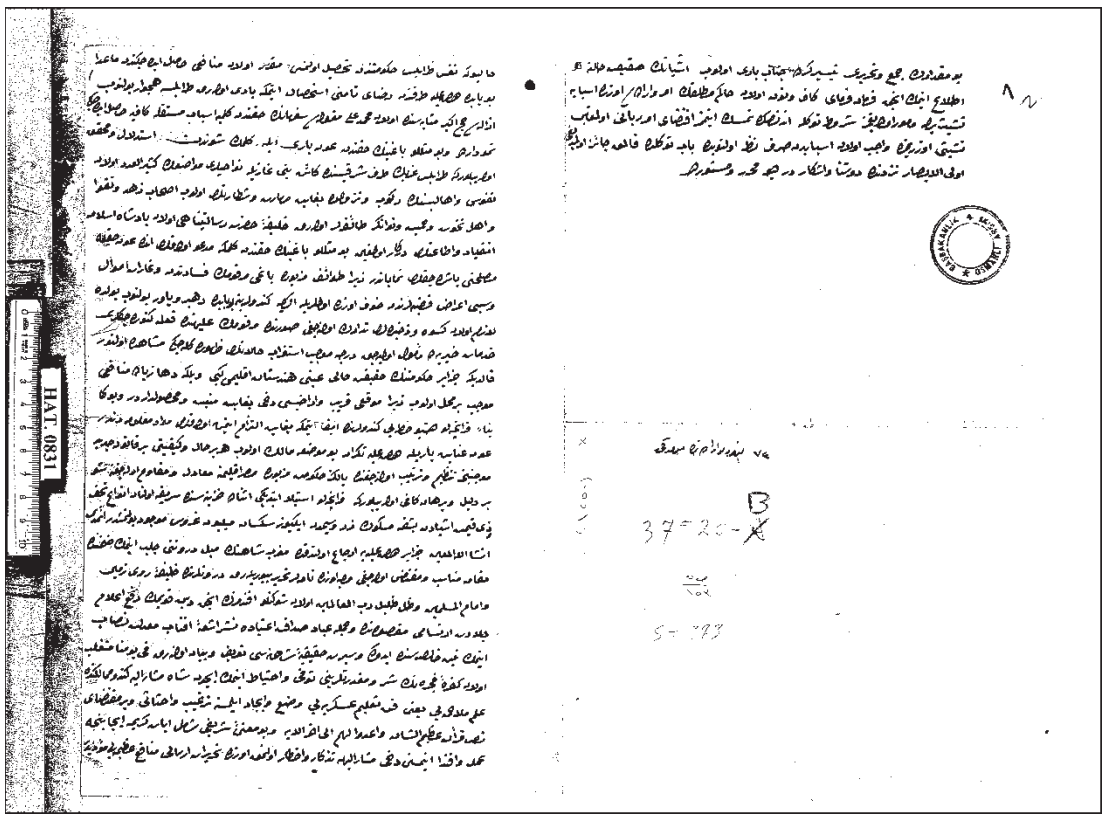
[Hassune Dağayyıs'ın Cezayir, Tunus ve Trablusgarp hükümetlerine dair kaleme aldığı Arapça lâyihanın tercümesi.]

HAT. 831 / 37520-B
HAT. 831 / 37520-B
HAT. 0831

HAT. 0831

AHP TEMELLİ VIKOR YÖNTEMİ İLE DOKTORA ÖĞRENCİ SEÇİMİ

Mustafa SOBA[1]
Ali ŞİMŞEK[2]
Esra ERDİN[3]
Azize CAN[4]

Öz

Bu çalışma da doktora öğrenci seçimi probleminin "Çok Kriterli Karar Verme" yöntemlerinden AHP temelli VIKOR yöntemi ile çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmadaki uzman ekip Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Örneklem; Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü doktora programına başvurmayı düşünen 6 adaydan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan kriterler ilgili literatür taraması ve uzman görüşüne başvurularak oluşturulmuştur. Elde edilen kriterler, ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimine Giriş Sınavı), mezun olduğu süre, saha tecrübesi, sözlü mülakat ve YDS (Yabancı Dil Sınavı) şeklindedir. Çalışmanın sonucunda; en çok öneme sahip kriterlerin AHP yöntemi ile YDS ve ALES kriterleri olduğu belirlenmiştir. Alternatiflerin sıralaması, en iyi ve en kötü öğrenci adayların belirlenmesi ise VIKOR yöntemi ile yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, AHP, VIKOR, Doktora Öğrenci Seçimi

Jel kodları: D81, D81, D81, I23

Türü: Araştırma

SELECTION PhD STUDENT USING VIKOR METHOD IN THE BASED OF AHP

Abstract

The purpose of this study is to solve PHD student selection problem using AHP based VIKOR method, one of the "multi-criteria decision-making" methods. Specialists in problem consist of the academic members of Usak University Faculty of Economics and Administrative Sciences. Sampling, on the other hand, consists of 6 candidates who think applying to Institute of Social Sciences Business Department PHD programme. The criteria used in the study were built by referring to the related literature review and expert views. Obtained criteria are ALES (Academic Personnel and Post-graduate Education Entrance Exam), graduation time, field experience, interview, and YDS (Foreign Language Exam). As a result of the study AHP method and YDS and ALES were determined as the most important criteria. The study was ended by organizing the alternatives and identifying the best and the worst candidates using VIKOR method.

Keywords: MCDM, AHP, VIKOR, PhD Student Selection

Jel codes: D81, D81, D81, I23

Article Type: Research

1 Uşak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, email: mustafa.soba@usak.edu.tr
2 Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, email: ali.simsek@usak.edu.tr
3 Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, email: esraaerdin@gmail.com
4 Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, email: azize_can@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 09.06.2016 Makale Yayın Tarihi: 28.10.2016

Giriş

Karar verme işlemi, karar vericinin bir seçimidir. Karar vermenin temelini; karar vericinin herhangi bir problem üzerinde düşünüp taşınarak ve eldeki alternatifler arasından kendi görüşüne hitap eden en doğru ve uygun olanı seçmesi oluşturmaktadır. Yapılmış olan seçim ve bunun uygulaması, karar vericinin başarılı olup olmadığını belirlemektedir. Karar verme işlemi bir sonuca/amaca yönelik olup karar da bir sonucu ifade etmektedir. Karar vericinin vermiş olduğu karar onun sonuçla ilgili tercihini göstermektedir (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 357). Karar vericiler, kararlarının olası sonuçları konusunda bilgi eksikliği nedeniyle bazı zamanlarda sezgilerine başvururlar. Bu gibi durumlarda karar vericiler riskleri üstlenmiş olurlar. Risklerin minimum seviyeye çekilmesi için de, araştırma ve analiz çalışmaları yapılması gerekmektedir (Gürsakal, 2015, s. 245). Örücü (2013, s. 118-119) ve Gürsakal'a (2015, s. 246) göre; karar verme süreci 5 adımdan oluşmaktadır. Bunlar:

i. Fırsat veya problemin belirlenmesi,

ii. Alternatif hareket tarzların artırılması,

iii. Alternatiflerin değerlendirilmesi,

iv. En iyi alternatifin belirlenmesi ve uygulanması,

v. Verilen kararın sonuçlarının denetlemesi ve geri bildirimin yapılmasıdır.

Çok Kriterli Karar Verme (Multi-Criteria Decision Making; MCDM; ÇKKV) problemleri; birden fazla sayısal ve sözel veriler içeren, kriter ve amacın belirlenmesi durumlarını içermektedir. ÇKKV yöntemleri, nitel ve nicel stratejik ve taktiksel faktörleri aynı anda değerlendirmeye olanak sağlayan, karar verme sürecine birden fazla kişinin dâhil eden analitik bir yöntemdir (Görener, 2009, s. 99). ÇKKV problemleri; seçim, sınıflama ve sıralama problemleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. ÇKKV problemleri ve yöntemler Şekil 1'de gösterilmektedir (Timor, 2011, s. 16; Turan, 2014, s. 19).

Şekil 1: Çok Kriterli Karar Verme *Problemleri*

Kaynak: Timor, M. (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, 1. Baskı, Türkmen Yayıncılık,

İstanbul, s. 16; Turan, G. (2014). "**Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri**", **Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri**, 1. Baskı, (Ed: B. F. Yıldırım ve E. Önder), Dora Yayıncılık, Bursa, s. 19.

Araştırmanın ana problemi olan doktora öğrenci seçimini açıklayabilmek için bu çalışmanın neden yapıldığının ortaya konulması gerekmektedir. Doktora öğrenci seçimi ile ilgili; AHP, TOPSIS ve WP yöntemleri (Altunok vd., 2010), Bulanık AHP yöntemi (Kumova ve Demirbatır, 2012) ve ampirik (Çiçekli ve Karaçizmeli, 2013) çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Bu ana probleminin çözümünde tercih edilen AHP temelli VIKOR yöntemi ile **performans değerlendirme** (Wu vd., 2012; Acun ve Eren, 2015; Demircanlı ve Kundakcı, 2015), çevre güvenlik açığı değerlendirilmesi (Chang, 2013), **en iyi fason işletme seçimi** (Tayyar ve Arslan, 2013), **lojistik köylerin sıralanması** (Önder ve Yıldırım, 2014), **otel seçimi** (Uygurtürk ve Uygurtürk, 2014), **portföy seçimi** (An vd., 2015), ürün geliştirme ortakları değerlendirmesi (Büyüközkan ve Görener, 2015), **finansal performans değerlendirme** (Chang ve Tsai, 2015), **proje seçimi** (Karaman ve Çerçioğlu, 2015), **altyapı seçimi** (Martin-Utrillas vd., 2015), **sürdürülebilirlik değerlendirmesi** (Ren vd., 2015), **elektrik tedarik planlaması** (Yusta ve Rojas-Zerpa, 2015) ve **tasarım konsepti değerlendirmesi** (Zhu vd., 2015) alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın ana problemi ile tercih edilen ÇKKV yönteminin birlikte çözümlendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, literatür taramasına yer verilirken; ikinci bölümünde kavramsal çerçeveden bahsedilmiş, son bölümde ise uygulamanın açıklaması yapılmıştır.

1. Literatür Taraması

Bu bölümde; öğrenci seçimi, AHP temelli VIKOR yöntemi ve AHP temelli VIKOR yöntemi diğer ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar özetlenerek Tablo 1'de gösterilmektedir. Öğrenci seçimi ile ilgili çalışmalar (Altunok vd., 2010; Çiçekli ve Karaçizmeli, 2013; Kumova ve Demirbatır, 2012) geniş bir şekilde özetlenmiştir. Altunok vd., (2010, s. 1-15) çalışmalarında, Türk Askeri Akademisi Savunma Bilimleri Enstitüsü mezunlarının lisansüstü eğitime başvuran adayların seçiminin ÇKKV yöntemleri ile sıralanması amaçlanmaktadır. Sıralama işlemi için; AHP (Analytic Hierarchy Process; Analitik Hiyerarşi Prosesi), TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution; İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Sıralama Yöntemi) ve WP (Weighted Product; Ağırlıkçı Çarpım) yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada belirlenen kriterler; başvuru derecesi, İngilizce sınav sonucu, mülakat, mezuniyet derecesi, yüksek lisans ve mezun olunan süre şeklindedir. Çalışmanın sonucu, yöntemlerin arasında sapma miktarı en az olanının sıralamasına göre belirlenmiştir. En az sapma miktarının AHP yönteminde (5,307) çıktığı belirtilmiştir (WP: 6,693 ve TOPSIS: 8,540). Sonuç olarak kullanılan yöntemler içinde en iyisinin **AHP yöntemi** olduğu görülmektedir. Çiçekli ve Karaçizmeli (2013, s. 77-103) çalışmalarında, öğrencilerin sadece genel not ortalaması ile değil daha fazla kriterle başarılarının ölçülmesini ve bu şekilde en başarılı öğrencilerin tespit edilmesini amaçlamışlardır. Çalışma örneklemlerini Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Tablo 1: *Literatür Taraması*

Çalışma Alanı/ Yöntemi	Yazarlar	Yöntem/Konu
Öğrenci Seçimi İle İlgili Çalışmalar		
Öğrenci Seçimi	Altunok vd., (2010, s. 1-15)	AHP, TOPSIS, WP
	Kumova ve Demirbatır, (2012, s. 103-127)	Ampirik
	Çiçekli ve Karaçizmeli, (2013, s. 77-103)	Bulanık AHP (BAHP)
AHP Temelli VIKOR Yöntemi İle İlgili Çalışmalar		
AHP Temelli VIKOR Yöntemi	Wu vd., (2012, s. 856-880); Acun ve Eren, (2015, s. 13-29); Demircanlı ve Kundakcı, (2015, s. 105-129)	Performans Değerlendirme
	Chang, (2013, s. 1051-1056)	Çevre Güvenlik Açığı Değerlendirilmesi
	Tayyar ve Arslan, (2013, s. 340-358)	En İyi Fason İşletme Seçimi
	Önder ve Yıldırım, (2014, s. 239-314)	Lojistik Köylerin Sıralanması
	Uygurtürk ve Uygurtürk, (2014, s. 103-117)	Otel Seçimi
	An vd., (2015, s. 198-210)	Portföy Seçimi
	Büyüközkan ve Görener, (2015, s. 220-237)	Ürün Geliştirme Ortakları Değerlendirmesi
	Chang ve Tsai, (2015, s. 21-46)	Finansal Performans Değerlendirme
	Karaman ve Çerçioğlu, (2015, s. 567-576)	Proje Seçimi
	Martin-Utrillas vd., (2015, s. 30-38)	Altyapı Seçimi
	Ren vd., (2015, s. 842-853)	Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi
	Yusta ve Rojas-Zerpa, (2015, s. 557-571)	Elektrik Tedarik Planlaması
	Zhu vd., (2015, s. 408-418)	Tasarım Konsepti Değerlendirmesi
AHP Temelli VIKOR Yöntemi ile Diğer Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Kullanıldığı Çalışmalar		
TOPSIS	Ahmadı vd., (2010, s. 223-243)	Bakım Stratejisi Seçimi
ELECTRE	Kuru ve Akın, (2012, s. 129-144)	En Uygun Yönetim Sisteminin Seçilmesi
MOORA	Aktepe ve Ersöz, (2014, s. 2-15)	Depo Yeri Seçimi
DEA-TOPSIS	Pekkaya ve Aktogan, (2014, s. 107-125)	Dizüstü Bilgisayar Seçimi
TOPSIS	Ömürbek vd., (2014, s. 189-207); Karaatlı vd., (2014, s. 25-61)	Performans Değerlendirme
ANP-SAW	Pourkhabbaz vd., (2014, s. 1005-1016)	Uygunluk Analizi
TOPSIS-ELECTRE	Ağaç vd., (2015, s. 79-113)	Serbest Bölge Yer Seçimi

TOP-SIS-BTOP-SIS-BVIKOR	Koçak ve Çoğurcu, (2015, s. 1-42)	Performans Değerlendirme
DEMATEL	Liu vd., (2015, s. 763-782)	Risk Değerlendirme
AHP-BVI-KOR	Subbiah vd., (2015, s. 519-530)	Parlatma Aracı Seçimi

Fakültesi İşletme Programı II. Sınıf öğrencileri olarak belirlemişlerdir. Çalışmalarında ders performansı, sosyal performans ve genel kültür olmak üzere üç ana kriter belirlermişler ve BAHP (Fuzzy Analytic Hierarchy Process; Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi) yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarında odak grupların verdiği puanlara göre en önemli kriteri 31.29 puanla **genel not ortalaması** olarak tespit etmişler ve sonuç olarak, çoklu kriterler kullanılarak seçim yapmanın başarı sıralamasını önemli şekilde değiştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Kumova ve Demirbatır (2012, s. 103-127) çalışmalarında, üniversitelerde yapılan özel yetenek sınavlarının incelenerek birbirleri ile karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma verileri özel yetenek sınav kılavuzları, İnternet siteleri ve ilgili kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiş ve bu veriler istatistiksel yöntemler kullanarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak uygulanan özel yetenek sınavlarının **biçim** olarak birbirlerinden **farklı** olduğu ve sınav değerlendirme yöntemlerinin başarı puanlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, AHP ve VIKOR yöntemlerinin aşamaları açıklanmaktadır.

2.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi

Saaty tarafından ortaya atılan AHP yöntemi, 1977 yılından itibaren karar verme problemlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem, bir problem için oluşturulan karar matrisindeki kararı etkileyen kriterlerin ve alternatiflerin yüzde olarak dağılımını gösteren bir karar verme ve tahminleme yaklaşımıdır (Dağdeviren, Akay ve Kurt, 2004, s. 132). AHP yönteminde, bir problem durumu için oluşturulan hiyerarşik yapıdaki kriterlerin kendi içindeki ve kriterlerin alternatifler üzerindeki önem faktörleri (Saaty'nin 1-9 skalası) belirlenmektedir (Yaralıoğlu, 2001, s. 131). AHP yöntemi 4 adımdan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Adım (Hiyerarşik Yapı): Karar vericiye hiyerarşik bir yapının oluşturulması; kriterleri ve alternatifleri etkili bir şekilde karşılaştırma imkânını sunmaktadır (Lee ve Hwang, 2010, s. 162). Hiyerarşik yapının en tepesinde amaç yer almaktadır (Pineda-Henson, Culaba ve Mendoza, 2008, s. 17). Nihai amacın bir altında, problemi çözmek için gerekli kriterler ve en alt kısımda ise alternatifler bulunmaktadır (Braunschweig ve Becker, 2004, s. 79). Bu aşamada karar verme problemi, temel yapı taşlarına ayrıştırılarak hiyerarşik bir yapı haline dönüştürülmektedir (Şengül, vd., 2012, s. 145).

2. Adım (İkili Karşılaştırma Matrisi ve Göreceli Önem Ağırlık Değerleri): Bu adımda, kriterlerin göreceli önem ağırlık değerleri verilmekte ve ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmaktadır (Sharma, Moon ve Bae, 2008, s. 258). Kriterlerin ikili karşılaştırma değerleri, karar vericilerin bilgi, deneyim ve uzmanlığına dayanmaktadır (Chandran, Golden ve Wasil, 2005, s. 2236). Kriterler için oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi "X" ile gösterilmektedir (Saaty, 1990, s. 262).

$$X = \begin{bmatrix} w_1/w_1 & w_1/w_2 & w_1/w_3 & \cdots & w_1/w_j \\ w_2/w_1 & w_2/w_2 & w_2/w_3 & & w_2/w_j \\ & \vdots & & \ddots & \vdots \\ w_i/w_1 & w_i/w_2 & w_i/w_3 & \cdots & w_i/w_j \end{bmatrix}$$

İkili karşılaştırma matrisindeki kriterlerin değerleri Tablo 2'deki 1-9 skalası temelinde verilmektedir (Saaty, 1986, s. 843; Triantaphyllou ve Mann, 1995, s. 35).

Tablo 2: İkili Karşılaştırma Yönteminde Kullanılan 1-9 Skalası

Dereceler	Tanım
1	Eşit Önemli
3	Biraz Daha Fazla Önemli
5	Kuvvetli Derece Önemli
7	Çok Kuvvetli Derece Önemli
9	Aşırı Derece Önemli
2-4-6-8	Ara (Ortalama) Değerler

Kaynak: Saaty, T. L. (2008). Relative Measurement and Its Generalization in Decision Making

Why Pairwise Comparisons Are Central in Mathematics For The Measurement of Intangible Factors The Analytic Hierarchy/Network Process, *Review of The Royal Spanish Academy of Sciences Series Mathematics*, 102 (2), s. 257.

3. Adım (Özvektör Değeri ***ve Tutarlılık Oranı):*** İkili karşılaştırma matrisindeki kriterlerin özvektör değeri (w_i) hesaplanmasında Denklem (1) kullanılmaktadır (Ramadhan, Al-Abdul ve Duffuaa, 1999, s. 29):

$$w_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^{n} \frac{a_{ij}}{\sum_{j=1}^{n} aij} \qquad (1)$$

Kriterlere ait özvektör değerini bulunduktan sonra; tutarlılık oranı, tutarlılık göstergesi ve özdeğer hesaplanmaktadır. Tutarlılık oranı (Consistency Rate; CR; TO), ikili karşılaştırma anında verilen değerlerin birbirleri arasındaki ilişkinin tutarlı olup olmadığını göstermektedir. Tutarlılık oranının 0,10'dan düşük olması gerekmektedir. Yüksek çıktığı durumlarda karar matrisinin tekrar gözden geçirilerek düzeltilmesi gerekmektedir (Donegan, Dodd ve McMaster, 1992, s. 296). Tutarlılık oranı, Denklem (2) kullanılarak

hesaplanmaktadır (Saaty ve Özdemir, 2003, s. 240-242):

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (2)$$

Tutarlılık Göstergesi'nin (Consistency Index; CI; TG) hesaplanması Denklem (3) kullanılmaktadır (Zhou ve Shi, 2009, s. 237).

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3)$$

Tutarlılık Göstergesi değerinin hesaplanabilmesi için; maksimum özdeğer'in (λ_{max}) Denklem (4) kullanılarak bulunması gerekmektedir (Peng ve Dai, 2009, s. 2).

$$\lambda_{max} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\frac{(aw)_i}{w} \quad (4)$$

Denklem (2)'de yer alan Rastgele İndeks (Random Index-RI) değeri (rassallık göstergeleri) Tablo 3'de gösterilmektedir (Karagiannidis vd., 2010, s. 255).

Tablo 3: *Rassallık Göstergeleri*

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Kaynak: Karagiannidis, A., Papageorgiou, A., Perkoulidis, G., Sanida, G. and Samaras, P. (2010). A Multi-Criteria Assessment of Scenarios on Thermal Processing of Infectious Hospital Wastes: A Case Study For Central Macedonia, *Waste Management*, 30 (2), s. 255.

4. Adım (Alternatiflerin Sıralanması): Kriterler için yapılan bu işlemler, alternatiflerin değerlendirilmesi içinde aynısı uygulanmaktadır. Elde edilen karar alternatif puanları büyükten küçüğe doğru sıralanır ve birinci sıradaki alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001, s. 91).

2.2. VIKOR Yöntemi

VIKOR yöntemi, (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje; Çok Kriterli Optimizasyon ve Uzlaşık Çözüm) 1998 yılında Opricovic tarafından uygulanabilir bir teknik olarak ortaya çıkmıştır (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 445-455). Bu yöntem, sıralama yapmak için kullanılan bir ÇKKV yöntemidir ve karar verici tarafından belirlenen alternatiflerin çeşitli özellikleri için mevcut alternatifler arasında bir sıralama yapmaktadır (Peng vd., 2015, s. 897-907). Uzlaşmacı bir çözüm anlayışıyla ideale en yakın sonuca

ulaşmak için geliştirilmiş olan bu yöntem (Fu vd., 2015, s. 61-81); hesaplaması kolay ve en iyi karara ulaşmak için sistematik ve mantıksal bir yaklaşım sunmaktadır (Ranjan, Chatterjee ve Chakraborty, 2015, s. 78-95). VIKOR yöntemi, grup faydasının maksimum bireysel pişmanlığın ise minimum olduğu durumu dikkate almaktadır (Demircanlı ve Kundakcı, 2015, s. 105-129). Karar verme problemine ait alternatif ve kriterlerin skorları belirlenip karar matrisine dönüştürüldükten sonra VIKOR yöntemi 5 adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 447-448; 2007, s. 515-516; Ho vd., 2011, s. 20-21; Kuzu, 2014, s. 119-123).

1. Adım (En İyi ve En Kötü Kriter Değerlerinin Belirlenmesi): Karar matrisinin satırları (i=1,2,3...,n) kriterlerden oluşur ve bu kriterler "i" harfi ile gösterilmektedir, sütunlar (j=1,2,3,...,m) ise alternatiflerden oluşur ve "j" harfi ile gösterilmektedir. İlk olarak en iyi () ve en kötü () fayda kriter değerleri hesaplanmaktadır. Eğer i. kriter fayda özelliği taşıyorsa, Denklem (5) ile hesaplanmaktadır:

$$(f_j^*) = \max f_{ij} \qquad (5)$$

$$(f_j^-) = \min f_{ij}$$

i. kriter maliyet özelliği taşıyorsa, Denklem (6) ile hesaplanmaktadır:

$$(f_j^*) = \min f_{ij} \qquad (6)$$

$$(f_j^-) = \max f_{ij}$$

2. Adım (Ortalama Grup ve En Kötü Grup Skoru'nun Hesaplanması): Karar matrisindeki her bir alternatif (j=1,2,3,...,m) için S_j (j. alternatif için ortalama grup skoru) Denklem (7) ve Rj (j. alternatif için en kötü grup skoru) Denklem (8) hesaplanmaktadır. Bu adımda kriter ağırlıklarını ifade etmektedir.

$$S_j = \sum_{i=1}^{n} w_i \left(f_i^* - f_{ij}\right) \Big/ \left(f_i^* - f_i^-\right) \qquad (7)$$

$$R_j = \max_i \left[w_i \left(f_i^* - f_{ij}\right) / \left(f_i^* - f_i^-\right)\right] \qquad (8)$$

3. Adım (Maksimum Grup Faydası'nın Hesaplanması): Her bir alternatif (j=1,2,3,...,m) için Qj (maksimum grup faydası), Denklem (9) ile hesaplanmaktadır.

$$Q_j = v\left(S_j - S^*\right)/\left(S^- - S^*\right) + (1 - v) * \left(R_j - R^*\right)/\left(R^- - R^*\right) \qquad (9)$$

Bu denklemde; S* minimum Sj değeri; S- maksimum Sj değeri; R* minimum Rj değeri ve R* maksimum Rj değeridir. "v değeri" maksimum grup faydası ağırlığını ve "(1-v)" ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir.

4. Adım (Ortalama Grup, En Kötü Grup Skoru ve Maksimum Grup Faydası Değerlerinin Sıralanması): Bu adımda her bir alternatif için elde edilmiş olan Sj, Rj ve Qj değerleri küçükten büyüğe sıralanarak birbirinden bağımsız üç sıralama listesi elde edilmektedir.

5. Adım (Koşulların Denetlenmesi): Bir önceki adımda bulunan Q_j değerinin sıralama listesindeki ilk alternatif A^1 ve ikinci sıradaki alternatif A^2 olmak üzere belirlenir. En iyi Q (minimum) değerine sahip alternatifin belirlenmesi için kabul edilebilir avantaj (K1) ve kabul edilebilir istikrar (K_2) koşullarının sağlaması gerekmektedir. Kı koşulunun sağlanması için Denklem (10) ve (11) eşitlikleri kullanılmaktadır:

$$Q(A^2) - Q(A^1) \geq DQ \quad \textbf{(10)}$$

$$DQ = 1 / (J-1) \quad \textbf{(11)}$$

Tüm alternatiflerin sayısını "J" ile göstermektedir. A^1 ile A^2 arasındaki fark ne kadar çok ise en iyi alternatifi seçmekte o kadar yararlı olacaktır. K_2 koşulunun sağlanması için ise; tüm alternatiflerin bulunduğu S_j, R_j ve Q_j değerlerine bakılmaktadır. Herhangi bir alternatifin değeri oluşturulan S_j, R_j ve Q_j tablolarının hepsinde aynı sırada bulunuyorsa bu koşul gerçekleşmiş kabul edilmektedir. Bu koşulla rdan herhangi biri gerçekleşmez ise Q_j'nin minimum olduğu değere sahip alternatif en iyi alternatif olarak seçilmektedir.

3. Doktora Öğrenci Seçimi Uygulaması

Bu çalışmada; Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) İşletme Bölümü doktora programına başvuru yapacak adayların ÇKKV yöntemlerinden AHP Temelli VIKOR yöntemi ile sıralanması ve seçilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılacak olan kriterler; daha önce yapılmış çalışmalardan **(Altunok vd., 2010; Kumova ve Demirbatır, 2012; Çiçekli ve Karaçizmeli, 2013)** ve İşletme Programı'ndaki yüksek lisans ve doktora öğrencilerine ders veren öğretim üyelerinin bu konu ile ilgili görüşleri derlenerek seçilmiştir. Doktora öğrenci seçiminde kullanılacak olan kriterler; **ALES puanı (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimine Giriş Sınavı), mezun olduğu süre, saha tecrübesi, sözlü mülakat ve YDS puanı (Yabancı Dil Sınavı)** şeklindedir ve Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4: *Kullanılan Kriterler ve Kısaltmaları*

Kriterler	Kısaltmalar
ALES	K_1
Mezun Olduğu Süre	K_2
Mezuniyet Notu	K_3
Saha Tecrübesi	K_4
Sözlü Mülakat	K_5
YDS	K_6

Tablo 4'de yer alan kriterlerden; ALES puanı, saha tecrübesi, sözlü mülakat ve YDS puanı kriterlerin maksimum değerde ve mezun olduğu süre kriterinin minimum değerde olması istenmektedir. Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına başvuru şartlarında; ALES puanı, mezuniyet notu ve YDS puan kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterlere ek olarak; mezun olduğu süre, saha tecrübesi ve sözlü mülakat kriterleri eklenmiştir. Tablo 4'de gösterilen kriterlerin açıklamaları aşağıda yapılmaktadır.

ALES: Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına adayların başvuru yapabilmeleri için bu sınavın eşit ağırlık puanı kısmından minimum 55 ve üstü bir puan almaları gerekmektedir. Bu sınavdan alınmış oldukları puanın geçerlilik süresi 3 yıldır.

Mezun Olduğu Süre: Bu kriter; başvuru yapacak adayların lisans veya yüksek lisans programlarından mezun olduktan sonraki süre ile doktora programına başvuru süresi arasında kalan süre dilimidir. Bu sürenin minimum düzeyde olması istenmektedir.

Mezuniyet Notu: Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına adayların başvuru yapabilmeleri için yüksek lisans programından mezun olma derecelerinin (mezuniyet notlarının) minimum 65 ve üstü olması gerekmektedir.

Saha Tecrübesi: Adayların eğitimleri (lisans ve/veya yüksek lisans) esnasında veya sonrasında eğitim gördükleri alanla ilgili sahada çalışmalarının doktora eğitimi için pozitif etki oluşturacağı düşünülmektedir.

Sözlü Mülakat: Adayların, alanında uzman ve belli bir sayıdaki öğretim üyesi tarafından başvuru yapacakları bölümle ilgili soruların sözel olarak cevaplandırılmasının; doktora programına yerleşecek öğrencilerin seçiminde kaliteyi artıracağı varsayılmaktadır.

YDS: Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına başvuru yapabilmeleri için bu sınav veya denkliği olan bir sınavdan minimum 55 ve üstü puana sahip olmaları gerekmektedir. YDS'nin geçerlilik süresinde kısıtlama bulunmamakla beraber denkliği olan sınavların değişen sürelerde geçerliliği bulunmaktadır.

3.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi Yönteminin Uygulaması

Doktora öğrenci adaylarının sıralanması ve seçilmesinde kullanılan kriterlerin önem ağırlık değerlerinin belirlenmesi için AHP yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak Uşak Üniversitesi SBE İşletme programındaki 5 öğretim üyesiyle yüz yüze görüşme sonucu elde edilen kriterler ve ilgili çalışmalarda kullanılan kriterler derlenerek bu araştırma için 6 kriter belirlenmiştir. Daha sonra AHP yöntemi ile kriterlerin önem ağırlık değerlerinin değerlendirilmesi için ilgili alandaki öğretim üyelerine kriterle ilgili oluşturulan 12 ikili karşılaştırma anketi uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler Ömürbek ve Tunca'nın (2013, s. 58-60) çalışmasından yararlanılarak ikili karşılaştırmaların geometrik ortalamaları alınıp ortak görüş elde edilmiştir. Elde edilen ortak görüş sonuçları Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: *Kriterlerin Uzman Görüşüne Göre İkili Karşılaştırması ve Sonuçları*

Kriterler	KV_1	KV_2	KV_3	KV_4	KV_5	KV_6	KV_7	KV_8	KV_9	KV_{10}	KV_{11}	KV_{12}	Geo. Ort.	Ortak Görüş	Kriterler
K_1	1/6	1/9	1/9	1/2	1/7	1/9	1/5	1/4	1	1/3	1/4	1/9	0,210	4,751	**K_2**
K_1	1/4	1/5	1	5	1/6	1/3	5	5	1/4	1/4	1/3	1/9	0,552	1,811	**K_3**
K_1	1/7	1/7	1/6	1/2	1	1/9	8	1/4	1/7	1/5	1/4	9	0,413	2,424	**K_4**
K_1	2	1/9	1/6	4	9	9	8	1/4	1	1/4	1/3	1/9	0,882	1,134	**K_5**
K_1	1/4	1/2	1/5	7	9	6	2	4	1/5	1/5	1/2	7	1,217	1,217	**K_6**
K_2	5	8	6	4	7	5	1/6	4	1/8	3	3	7	2,737	2,737	**K_3**
K_2	1/2	8	1	1/3	5	1	1/4	4	1/8	5	2	8	1,419	1,419	**K_4**
K_2	5	3	1	5	9	9	1/4	3	1	3	3	6	2,814	2,814	**K_5**
K_2	4	9	9	9	7	7	1/8	3	1/2	4	2	9	3,340	3,340	**K_6**
K_3	1/4	1	1/9	1/7	8	1/7	6	7	1/3	3	1/3	7	0,935	1,070	**K_4**
K_3	2	1/4	1/6	1/2	9	9	7	3	1	2	1/3	3	1,511	1,511	**K_5**
K_3	3	1	1/4	3	8	6	1/2	3	1/4	2	1/2	8	1,619	1,619	**K_6**
K_4	4	1/6	4	6	1	9	1/2	5	1	3	2	1/8	1,594	1,594	**K_5**
K_4	4	4	6	9	1	6	1/5	5	7	3	2	2	2,951	2,951	**K_6**
K_5	1/2	8	9	2	1	1/9	1/4	3	1	1/4	1/2	6	1,134	1,134	**K_6**

Tablo 5'de gösterilen sonuçlar karar matrisinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Oluşturulan karar matrisi Tablo 6'de gösterilmektedir.

Tablo 6: *Doktora Öğrenci Seçimi Karar Matrisi*

Kriterler	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
K_1	**1,000**	4,751	1,811	2,424	1,134	0,822
K_2	0,210	**1,000**	0,365	0,705	0,355	0,299
K_3	0,552	2,737	**1,000**	1,070	0,662	0,618
K_4	0,413	1,419	0,935	**1,000**	0,627	0,339
K_5	0,882	2,814	1,511	1,594	**1,000**	0,882
K_6	1,217	3,340	1,619	2,951	1,134	**1,000**
Toplam	**4,275**	**16,060**	**7,241**	**9,744**	**4,911**	**3,960**

Doktora öğrenci seçimi karar matrisindeki veriler kullanılarak kriterlerin önem ağırlık değerleri ve matrisin tutarlılık oranı hesaplanmaktadır. Hesaplanan değerler ve sonuç Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Önem Ağırlık Değerinin ve Tutarlılık Oranının Gösterimi

Kriterler	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	Önem Ağırlık Değeri
K_1	0,234	0,296	0,250	0,249	0,231	0,207	0,244
K_2	0,049	0,062	0,050	0,072	0,072	0,076	0,064
K_3	0,129	0,170	0,138	0,110	0,135	0,156	0,140
K_4	0,097	0,088	0,129	0,103	0,128	0,086	0,105
K_5	0,206	0,175	0,209	0,164	0,204	0,223	0,197
K_6	0,285	0,208	0,224	0,303	0,231	0,253	0,250
Toplam	**1,000**	**1,000**	**1,000**	**1,000**	**1,000**	**1,000**	**1,000**
Tutarlılık Oranı (CR): 0,0092 < 0,10							

Doktora öğrenci seçiminde en çok dikkat edilmesi gereken ve en yüksek öneme sahip kriterler % 25 ile "YDS" ve % 24,4 ile ALES kriterleridir. En az öneme sahip kriter ise "mezun olduğu süre" kriteridir. Elde edilen değerlerinin ve kullanılan verilerin tutarlılığı **(CR: 0,0092)** hesaplanarak elde edilen sonuçların (kullanılan verilerin) tutarlı olduğu kabul edilmiştir.

Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına başvuracak adayların değerlendirilmesinde; % 50 ile ALES puanı, % 30 ile mezuniyet notu ve % 20 ile YDS puanı oranları kullanılmaktadır. AHP yöntemi kullanılarak değerlendirilen kriterlerin önem ağırlık değerlerinde; ALES ve mezuniyet notu kriterlerinin yarı yarıya düştüğü ve YDS kriterinin ise yükseldiği görülmektedir.

3.2. VIKOR Yönteminin Uygulaması

Bu bölümde İşletme programına başvuru yapacak adayların sıralanması, en iyi ve en kötü adayın VIKOR yöntemi belirlenmesi açıklanmaktadır. Uşak Üniversitesi SBE İşletme Bölümü doktora programına 2016-2017 güz dönemi 6 kişilik bir kontenjan açıldığından dolayı alternatif sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Belirlenen adaylara ait verilerin hesaplanması için "Microsoft Excel 2010" programı kullanılmıştır. Doktora öğrenci seçimi problemine ait veri seti Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: *Doktora Öğrenci Seçimi Problemine Ait Veri Seti*

Kriterler		ALES	Mezun Olduğu Süre	Mezuniyet Notu	Saha Tecrübesi	Sözlü Mülakat	YDS
Değerler		Puan	Yıl (Süre)	Puan	Yıl (Süre)	Puan	Puan
Alternatifler	**ALT_1**	69,273	1	80,40	1	95	63,25
	ALT_2	72,594	2	84,83	1	85	62,00
	ALT_3	71,735	8	78,53	7	15	92,00
	ALT_4	74,442	1	67,10	1	90	62,00
	ALT_5	70,999	2	79,93	4	15	69,75
	ALT_6	67,986	1	83,20	1	15	55,75

Doktora öğrenci seçimi problemindeki fayda özelliğine sahip kriterler, "ALES (puan), mezuniyet notu (puan), saha tecrübesi (yıl), sözlü mülakat (puan) ve YDS (puan)"; maliyet özelliğine kriter ise "mezun olduğu süre (yıl)" şeklindedir. Kriterlerden fayda özelliğine sahip kriterler "maksimum (max)" ve maliyet özelliğe sahip kriter ise "minimum (min)" seviyesinde olması arzu edilmektedir. Problemler VIKOR yönteminde 6 adımda çözümlenmektedir.

1. Adım (Karar Matrisinin Oluşturulması): AHP yöntemi ile elde edilen kriterlerin önem ağırlık değerlerinin eklenerek karar matrisinin oluşturulmasıdır. Oluşturulan karar matrisi Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: *Kriter Özellikleri ve Ağırlıklarının Eklendiği Karar Matrisi*

Ağırlıklar (w_i)		0,244	0,064	0,140	0,105	0,197	0,250
Kriterler		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
Değerler		max	min	max	max	max	max
Alternatifler	**ALT_1**	69,273	1	80,40	1	95	63,25
	ALT_2	72,594	2	84,83	1	85	62,00
	ALT_3	71,735	8	78,53	7	15	92,00
	ALT_4	74,442	1	67,10	1	90	62,00
	ALT_5	70,999	2	79,93	4	15	69,75
	ALT_6	67,986	1	83,20	1	15	55,75

2. Adım (En İyi ve En Kötü Değerlerin Hesaplanması): Karar matrisi oluşturulduktan sonraki adımda kriterlerin fayda ve maliyet özelliklerine göre her bir kriterin en iyi ve en kötü değerlerin hesaplanması gerekmektedir. En iyi ve en kötü değerlerin hesaplanmış hali Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: *En İyi ve En Kötü Kriter Değerlerinin Belirlenmesi*

Ağırlıklar (w_i)		0,244	0,064	0,140	0,105	0,197	0,250
Kriterler		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
Değerler		max	min	max	max	max	max
Alternatifler	**ALT_1**	69,273	1	80,40	1	95	63,25
	ALT_2	72,594	2	84,83	1	85	62,00
	ALT_3	71,735	8	78,53	7	15	92,00
	ALT_4	74,442	1	67,10	1	90	62,00
	ALT_5	70,999	2	79,93	4	15	69,75
	ALT_6	67,986	1	83,20	1	15	55,75
En İyi Değer		74,442	1	84,83	7	95	92,00
En Kötü Değer		67,986	8	67,10	1	15	55,75

Tablo 10'daki en iyi ve en kötü değerlerin hesaplanmasında, fayda özelliğindeki kriterler için Denklem (5) ve maliyet özelliğindeki kriterler için Denklem (6) kullanılmıştır. Fayda özelliğine sahip kriterlerden; K1 kriterine ait en iyi değer (sütundaki en yüksek değer) 74,442 ve en kötü değer (sütundaki en düşük değer) 67,986'dır. Maliyet özelliğine sahip K2 kriterine ait en iyi değer (sütundaki en düşük değer) 1 ve en kötü değer (sütundaki en yüksek değer) 8'dir. Tüm fayda ve maliyet özelliklerine sahip kriterlere aynı işlemler uygulanarak en iyi ve en kötü değerler hesaplanmaktadır.

3. Adım (Normalizasyon İşlemi ve Matrisin Oluşturulması): Kriterlerin birbirinden arındırılması için normalizasyon işlemi gerçekleştirilmektedir. Oluşturulan normalizasyon matrisi Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: *Normalizasyon Matrisi*

Ağırlıklar (w_i)		0,244	0,064	0,140	0,105	0,197	0,250
Kriterler		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
Değerler		max	min	max	max	max	max
Alternatifler	**ALT_1**	0,801	0,000	0,250	1,000	0,000	0,793
	ALT_2	0,286	0,143	0,000	1,000	0,125	0,828
	ALT_3	0,419	1,000	0,355	0,000	1,000	0,000
	ALT_4	0,000	0,000	1,000	1,000	0,063	0,828
	ALT_5	0,533	0,143	0,276	0,500	1,000	0,614
	ALT_6	1,000	0,000	0,092	1,000	1,000	1,000

Elde edilen normalizasyon matrisini için Tablo 10'daki veriler kullanılmıştır. Örneğin; Tablo 11'deki X11'de gösterilen değerin (0,801) elde edilme işlemi "(En İyi Değer – X11) / (En İyi Değer – En Kötü Değer)" şeklindedir "(74,442 – 69,273) / (74,442 – 67,986)". Bu işlem diğer tüm kriterler için uygulanarak normalizasyon işlemi tamamlanmaktadır.

4. Adım (Normalize Karar Matrisinin Ağırlıklandırılması): Her bir sütundaki kriterlerin ağırlıkları (wi) ile Tablo 11'de gösterilen normalizasyon matrisi değerleri çarpılarak ağırlandırılmış normalize karar matrisi elde edilmektedir. Tablo 12'de ağırlandırılmış normalize karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 12: *Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi*

Kriterler		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6
Değerler		max	min	max	max	max	max
Alternatifler	**ALT_1**	0,195	0,000	0,035	0,105	0,000	0,198
	ALT_2	0,070	0,009	0,000	0,105	0,025	0,207
	ALT_3	0,102	0,064	0,050	0,000	0,197	0,000
	ALT_4	0,000	0,000	0,140	0,105	0,012	0,207
	ALT_5	0,130	0,009	0,039	0,053	0,197	0,153
	ALT_6	0,244	0,000	0,013	0,105	0,197	0,250

Bu adımdaki değerlerin hesaplanması; X11 için (0,244*0,801) ve X12 için (0,064*0,000) şeklindedir. Bu işlemler tüm kriterlerin hepsi için uygulanmakta ve bir sonraki adıma geçilmektedir.

5. Adım (Si, Ri ve Qi Değerlerinin Hesaplanması): Bu adımda her bir alternatifin ortalama skoru (Si), en kötü skoru (Ri) ve grup faydası (Qi) Denklem (7), (8) ve (9) ile hesaplanmaktadır. Grup faydasının hesaplanabilmesi için S*, S-, R* ve R- değerlerinin bulunması gerekmektedir. Bu değerler hesaplandıktan sonra grup faydası parametreleri (q=0,00; 0,25; 0,50; 0,75; 1,00) hesaplanmaktadır. Hesaplanan değerler Tablo 13'de gösterilmektedir.

Tablo 13: *Si, Ri ve Qi Değerlerinin Gösterimi*

		S_i	R_i	Q_i				
			1,00	0,75	0,50	0,25	0,00	
			q=0,00	**q=0,25**	**q=0,50**	**q=0,75**	**q=1,00**	
Alternatifler	**ALT_1**	0,534	0,198	0,024	0,094	0,164	0,234	0,305
	ALT_2	0,416	0,207	0,187	0,142	0,096	0,051	0,006
	ALT_3	0,413	0,197	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	ALT_4	0,464	0,207	0,187	0,172	0,158	0,144	0,129
	ALT_5	0,581	0,197	0,000	0,106	0,212	0,318	0,424
	ALT_6	0,809	0,250	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Bu adımda ilk olarak her bir alternatife ait Si (ortalama skor) ve Ri (en kötü skor) değerleri hesaplanmaktadır. Alternatif 1'e ait Si değerinin (0,534) hesaplanması (0,195 + 0,000 + 0,035 + 0,105 + 0,000 + 0,198) şeklindedir. Alternatif 1'e ait Ri değerinin belirlenmesi için ise, Alternatif 1'deki (0,195; **0,000**; 0,035; 0,105; **0,000**; 0,198) en düşük değer (0,000) seçilmektedir. Bu işlemler tüm alternatiflere uygulanarak Si ve Ri değerleri elde edilmektedir. Bu değerler elde edildikten sonra sırasıyla S*, S-, R* ve R- değerleri hesaplanmaktadır. S* (minimum) ve S- (maksimum) değerleri Si sütunundan; R* (minimum) ve R- (maksimum) değerleri Ri sütunundan bulunmaktadır. Tüm bu değerler hesaplandıktan sonra Denklem (9) yardımıyla Qi (grup faydası) değerine ait parametreler (q=0,00; 0,25; 0,50; 0,75; 1,00) hesaplanmaktadır.

6. Adım (Nihai Sonuçlar ve Koşulların Denetlenmesi): Her bir alternatife ait sonuçlar elde edildikten sonra Si, Ri ve Qi değerlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralaması (Tablo 14) yapılmakta ve bu sıralamaların koşulları sağlayıp sağlamadığı (Tablo 15) kontrol edilmektedir.

Tablo 14: *Nihai Sıralama*

		0,00	0,25	0,50	0,75	1,00	S_i	R_i	Q_i
		q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00			(q=0,50)
Alternatifler	**ALT 1**	3	2	**4**	**4**	**4**	4	3	4
	ALT 2	4	4	**2**	**2**	**2**	2	4	2
	ALT 3	**1**	1	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**
	ALT 4	4	5	**3**	**3**	**3**	3	4	3
	ALT 5	2	3	**5**	**5**	**5**	5	2	5
	ALT 6	**6**	6	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**

Tablo 14'deki sıralamalar göz önünde bulundurularak Tablo 13'deki veriler ışığında Tablo 15'deki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçların elde edilmesinde Denklem (10) ve (11) kullanılmıştır.

Tablo 15: *Sonuçlara Ait Koşulların Denetlenmesi*

İşlemler	q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
Q (A^2)	0,000	0,106	0,096	0,051	0,006
Q (A^1)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Q (A^2)-Q (A^1)	0,000	0,106	0,096	0,051	0,006
DQ	0,200	0,200	0,200	0,200	0,200
Koşul 1	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ
Koşul 2	**DOĞRU**	YANLIŞ	**DOĞRU**	**DOĞRU**	**DOĞRU**

Doktora öğrenci seçimi problemi içim uygulanan AHP Temelli VIKOR yöntemi sonucu alternatiflerin hiçbiri (q=0,00; 0,25; 0,50; 0,75; 1,00) kabul edilebilir avantaj koşulunu (Koşul 1) sağlayamamıştır. Alternatif 2 (q=0,25) ise, kabul edilebilir avantaj (Koşul 1) ve istikrar (Koşul 2) koşullarının her ikisini de aynı anda sağlayamamıştır. Alternatiflerden bazılarının ise (q=0,00; 0,50; 0,75; 1,00), sadece kabul edilebilir istikrar koşulunu (Koşul 2) sağladığı görülmektedir. q = (0,00; 0,50; 0,75; 1,00) değerleri için alternatiflerin sıralamasının değişmediği ve tüm bu q parametrelerine göre en iyi alternatifin ALT3; en kötü alternatifin ise ALT6 şeklinde olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, doktora programına başvuru yapacak olan adaylardan en uygun olanların AHP Temelli VIKOR yöntemi ile belirlenmesi, seçilmesi ve sıralanması amaçlanmıştır.

Öğrenci seçimi ve AHP Temelli VIKOR yöntemi ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde; bu iki konunun aynı anda yapıldığı bir çalışmaya rastlanılmamış ve literatürde bir boşluk olduğu saptanmıştır. Bu çalışma, hem literatürdeki boşluğu doldurulması hem de doktora programlarına öğrenci kabulü için bir model oluşturulması açısından önemlidir.

AHP Temelli VIKOR yöntemi ile yapılmış çalışmalarda "öğrenci seçimi" konusu ile ilgili bir araştırmaya rastlanılmamış ve bu konu dışında bazı çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Öğrenci seçimi konusu ile ilgili ise yapılmış bazı çalışmalara rastlanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçların bazıları; öğrenci seçimi konusu ile ilgili önceki çalışmaların sonuçlarını desteklerken (Altunok vd., 2010; Kumova ve Demirbatır, 2012), bazıları ile örtüşmediği (Çiçekçi ve Karaçizmeli, 2013) görülmüştür.

Çalışmada ilk olarak uzman görüşü alınarak AHP yöntemi ile kriterlerin önem ağırlık dereceleri hesaplanmıştır. Bu yönteme göre en önemli kriterler YDS ve ALES puanı kriterleridir. Daha önce yapılmış olan Çiçekçi ve Karaçizmeli'nin (2013) çalışmasında da en önem kriter olarak "genel not ortalaması" sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun genellikle doktora programlarına başvuruda ortak şart olarak kabul edilen, bu üç kriterin (ALES, YDS, Mezuniyet Notu) belirlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Kriterlerin önem ağırlık dereceleri belirlendikten sonra, alternatiflerin sıralanması ise VIKOR yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; en iyi alternatif olarak ALT3 ve en kötü alternatif ALT6 olarak elde edilmiştir. Bu konu ile ilgili elde edilen sonuçlar değerlendirilerek çalışma yapmak isteyen araştırmacılara öneriler sunulmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1. Doktora programına başvuracak öğrenci adaylarının ilk olarak yeterli düzeyde bir yabancı dil bilgisine sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Doktora programlarındaki farklılığın tek tip bir yabancı dil sınavı ile ölçülmesi yerine; başvurulan doktora programının alanıyla ilgili, üniversitelerin kendi birimleri tarafından yazılı bir sınav yapılması gerektiği önerilmektedir. Eğitim türü Türkçe veya İngilizce olan doktora programlarına alınacak olan öğrencilerin yabancı dil seviyelerinin de bu eğitim türüne eşdeğer şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

2. Doktora programına başvuru yapacak adaylardan ikinci olarak ALES notunun yüksek olması beklenmektedir. ALES, Matematik ve Türkçe sorularından oluşmaktadır. Öğrencilerin Matematik ve Türkçe yeterliliklerine göre kabul edildikleri doktora programlarında karşılaşacakları ders ve konuların Matematik ve Türkçe ile sınırlı olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa ALES puan ölçütünün yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu tür bir sınavın öğrenci seçiminde ayırt edici bir unsur olarak kullanılması yerine yabancı dil sınavında uygulanılması önerilen modelin bir benzerinin uygulanması önerilmektedir. Bu iki sınavın üniversiteler tarafından yapılması; hem alanlar ile ilgili ayırt edici bir unsur olarak kullanılabileceği gibi hem de alana uygun yeterlilikte öğrencilerin seçilmesini sağlayabileceği varsayılmaktadır.

3. Doktora programına başvuru yapan öğrenci adaylarının eşit şartlarda olmasının sağlanması ve ayırt edici bir fonksiyon geliştirilmesi açısından; "mülakat" sisteminin bu tür seçim, eleme ve sıralamalarda kullanılması gerekmektedir. Bu sistem bazı programlarda uygulanırken bazı programlarda yer almamaktadır. Mülakat sisteminde başvuran adayların;

hem kendini ifade etme yeteneği hem de araştırmaya yatkınlığı (fiziksel özelliklerinin uygunluğu) aynı anda göz önünde bulundurularak gerçekçi bir değerlendirilme yapılabilir.

4. Başvuru yapacak olan öğrenci adaylarının lisans ve yüksek lisans mezuniyet (genel) not ortalamalarının doktora programına başvuru anında değerlendirilmeye alınmasının önemli olduğu ve bir model oluşturulacak ise o modelde bulunması gerektiği önerilmektedir.

5. Doktora öğrenci adaylarının saha tecrübesine sahip olmaları (eğitim aldığı alanla ilgili olma şartı ile) ve minimum düzeyde (eğitime verilmiş araların bilgilerin unutulmasına ve verimliliğin azalmasına yol açacağı düşünülmekte) eğitimine ara vermiş olmaları kriterlerinin eklendiği bir elemeye tabi tutulmaları önerilmektedir. Lise, ön lisans ve yüksek lisans eğitiminde öğrenciler uygulamalı eğitim aldıkları bazı bölümlerde uzmanlaşmaya gitmek için eğitimini ilerletmek istemektedirler. Uygulamalı eğitim alan ve doktora programlarına başvuru yapmak isteyen öğrenciler için eleme, sıralama ve seçme konusunda bu kriterler eklenebilir.

6. Doktora öğrenci seçimi için önerilen bu modelde tercih edilen yöntem, kriterler, uzman grup veya örneklem farklılaştırılarak tekrardan uygulanabileceği diğer teorisyenlere önerilmektedir.

Kaynakça

Acun, O. & Eren, T. (2015). Spor Toto Süper Ligi'nde Forvet Oyuncularının Performanslarının Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 13-29.

Ağaç, G., Peker, İ., Baki, B. & Ar, İ. M. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini Kullanarak Serbest Bölge Yer Seçimi: Doğu Anadolu Bölgesi Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 79-113.

Ahmadi, A., Gupta, S., Karim, R. & Kumar, U. (2010). Selection of Maintenance Strategy For Aircraft Systems Using Multi-Criteria Decision Making Methodologies, *International Journal of Reliability, Quality and Safety Engineering*, 17 (3), 223-243.

Aktepe, A. & Ersöz, S. (2014). AHP-VIKOR ve MOORA Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 25 (1-2), 2-15.

Altunok, T., Özpeynirci, Ö., Kazançoğlu, Y. & Yılmaz, R. (2010). Comparative Analysis of Multi Criteria Decision Making Methods for Postgraduate Student Selection, *Eurasian Journal of Educational Research*, (40), 1-15.

An, D., Yang, Y., Chai, X., Xi, B., Dong, L. & Ren, J. (2015). Mitigating Pollution of Hazardous Materials from WEEE of China: Portfolio Selection for a Sustainable Future Based on Multi-Criteria Decision Making, *Resources, Conservation and Recycling*, 105, 198-210.

Braunschweig, T. & Becker, B. (2004). Choosing Research Priorities by Using the Analytic Hierarchy Process: An Application to International Agriculture, *R&D Management*, 34 (1), 77-86.

Büyüközkan, G. & Görener, A. (2015). Evaluation of Product Development Partners Using An Integrated AHP-VIKOR Model, *Kybernetes*, 44 (2), 220-237.

Chandran, B., Golden, B. & Wasil, E. (2005). Linear Programming Models for Estimating Weights in The Analytic Hierarchy Process, *Computers and Operations Research*, 32 (9), 2235-2254.

Chang, C. L. (2013). Evaluation of Basin Environmental Vulnerability: The Weighted Method Compared To the Compromise Method, *International Journal of Environmental Science and Technology*, 10 (5), 1051-1056.

Chang, S. C. & Tsai, P. H. (2015). A Hybrid Financial Performance Evaluation Model for Wealth Management Banks Following The Global Financial Crisis, *Technological and Economic Development of Economy*, 22 (1), 21-46.

Çiçekli, U. G. & Karaçizmeli, A. (2013). Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ile Başarılı Öğrenci Seçimi: Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 77-103.

Dağdeviren, M., Akay, D. & Kurt, M. (2004). İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Uygulaması, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (2),

131-138.

Demircanlı, B. & Kundakcı, N. (2015). Futbolcu Transferinin AHP ve VIKOR Yöntemlerine Dayalı Bütünleşik Yaklaşım ile Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 105-129.

Donegan, H. A., Dodd, F. J. & Mcmaster, T. B. M. (1992). A New Approach to AHP Decision Making, *the Statistician*, 41 (3), 295-302.

Fu, H. B., Chang, T. H., Lin, A., Du, Z. J. & Hsu, K. Y. (2015). Key Factors for the Adoption of RFID in the Logistics Industry in Taiwan, *the International Journal of Logistics Management*, 26 (1), 61-81.

Görener, A. (2009). Kesici Takım Tedarikçisi Seçiminde Analitik Ağ Sürecinin Kullanımı, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 4 (1), 99-110.

Gürsakal, S. (2015). "Karar Verme", Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, 1. Baskı, (Ed: M. Aytaç ve N. Gürsakal), Dora Yayıncılık, Bursa: 243-272.

Ho, W. R., Tsai, C. L., Tzeng, G.-H. & Fang, S. K. (2011). Combined DEMATEL Technique with A Novel MCDM Model for Exploring Portfolio Selection Based on CAPM, *Expert Systems with Applications*, 38 (1), 16–25.

Karaatlı, M., Ömürbek, N. & Köse, G. (2014). Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 25-61.

Karagiannidis, A., Papageorgiou, A., Perkoulidis, G., Sanida, G. & Samaras, P. (2010). A Multi-Criteria Assessment of Scenarios on Thermal Processing of Infectious Hospital Wastes: A Case Study For Central Macedonia, *Waste Management*, 30 (2), 251-262.

Karaman, B. & Çerçioğlu, H. (2015). 0-1 Hedef Programlama Destekli Bütünleşik AHP-VIKOR Yöntemi: Hastane Yatırımı Projeleri Seçimi, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30 (4), 567-576.

Koçak, D. & Çoğurcu, Y. E. (2015). Network Modeli ile Ağ Analizi için Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Karşılaştırmalı Çözüm, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1 (1), 1-42.

Kumova, P. A. & Demirbatır, R. E. (2012). Müzik Öğretmenliği Programları Kapsamında Özel Yetenek Sınavlarının Karşılaştırılarak İncelenmesi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 103-127.

Kuru, A. & Akın, B. (2012). Entegre Yönetim Sistemlerinde Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin Kullanımına Yönelik Yaklaşımlar ve Uygulamaları, Öneri Dergisi, 10 (38), 129-144.

Kuruüzüm, A. & Atsan, N. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 83-105.

Kuzu, S. (2015). "VIKOR", Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, 1. Baskı, (Ed: M. Aytaç ve N. Gürsakal), Dora Yayıncılık, Bursa: 117-125.

Lee, D. & Hwang, J. (2010). Decision Support for Selecting Exportable Nuclear Technology Using the Analytic Hierarchy Process: A Korean Case, *Energy Policy*, 38 (1), 161-167.

Liu, H. C., You, J. X., Ding, X. F. & Su, Q. (2015). Improving Risk Evaluation in FMEA with A Hybrid Multiple Criteria Decision Making Method, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 32 (7), 763-782.

Martin-Utrillas, M., Juan-Garcia, F., Canto-Perello, J. & Curiel-Esparza, J. (2015). Optimal Infrastructure Selection to Boost Regional Sustainable Economy, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 22 (1), 30-38.

Opricovic, S. & Tzeng, G. H. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS, *European Journal of Operational Research*, 156 (2), 445–455.

Ömürbek, N. & Tunca, M. Z. (2013). Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Süreci Yöntemlerinde Grup Kararı Verilmesi Aşamasına İlişkin Bir Örnek Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 47-70.

Ömürbek, N., Karaatlı, M. & Yetim, T. (2014). Analitik Hiyerarşi Sürecine Dayalı TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile ADIM Üniversitelerinin Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı*, 189-207.

Önder, E. & Yıldırım B. F. (2014). VIKOR Method for Ranking Logistic Villages in Turkey, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (23), 239-314.

Örücü, E. (2013). *Modern İşletmecilik*, Genişletilmiş 9. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.

Pekkaya, M. & Aktogan, M. (2014). Dizüstü Bilgisayar Seçimi: DEA, TOPSIS ve VIKOR ile Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 107-125.

Peng, J. P., Yeh, W.C., Lai, T. C. & Hsu, C. B. (2015). The Incorporation of The Taguchi and The VIKOR Methods to Optimize Multi-Response Problems in Intuitionistic Fuzzy Environments, *Journal of the Chinese Institute of Engineers*, 38 (7), 897-907.

Peng, X. & Dai, F. (2009). Information Systems Risk Evaluation Based on the AHP-fuzzy Algorithm, *International Conference on Networking and Digital Society*, 30-31 May 2009, 178-180.

Pineda-Henson, R., Culaba, A., B. & Mendoza, G., A. (2008). Evaluating Environmental Performance of Pulp and Paper Manufacturing Using The Analytic Hierarchy Process and Life-Cycle Assessment, *Journal of Industrial Ecology*, 6 (1), 15-28.

Pourkhabbaz, H. R., Javanmardi, S. & Sabokbar, H. A. F. (2014). Suitability Analysis for Determining Potential Agricultural Land Use by the Multi-Criteria Decision Making Models SAW and VIKOR-AHP (Case study: Takestan-Qazvin Plain), *Journal of Agricultural Science & Technology*, 16 (5), 1005-1016.

Ramadhan, R., Al-Abdul, V. H. & Duffuaa, S. (1999). The Use of an Analytical Hierarchy Process in Pavement Maintenance Priority Ranking, *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 5 (1), 25-39.

Ranjan, R., Chatterjee, P. & Chakraborty, S. (2015). Performance Evaluation of Indian

Railway Zones Using DEMATEL and VIKOR Methods, *Benchmarking: An International Journal*, 23 (1), 78-95.

Ren, J., Manzardo, A., Mazzi, A., Zuliani, F. & Scipioni, A. (2015). Prioritization of Bioethanol Production Pathways in China Based on Life Cycle Sustainability Assessment and Multicriteria Decision-Making, *The International Journal of Life Cycle Assessment*, 20 (6), 842-853.

Saaty, T. L. (1986). Axiomatic Foundation of the Analytic Hierarchy Process, *Management Science*, 32 (7), 842-843.

Saaty, T. L. (1990). An Exposition of the AHP in Reply to the Paper Remarks on the Analytic Hierarchy Process, *Management Science*, 36 (3), 259-268.

Saaty, T. L. (2008). Relative Measurement and Its Generalization in Decision Making Why Pairwise Comparisons Are Central in Mathematics For The Measurement of Intangible Factors The Analytic Hierarchy/Network Process, *Review of The Royal Spanish Academy of Sciences Series Mathematics*, 102 (2), 251-318.

Saaty, T. L. & Ozdemir, S. M. (2003). Why the Magic Number Seven Plus or Minus Two, *Mathematical and Computer Modelling*, 38 (3-4), 233-244.

Sharma, M. J., Moon, I. & Bae, H. (2008). Analytic Hierarchy Process to Assess and Optimize Distribution Network, *Applied Mathematics and Computation*, 202 (1), 256- 265.

Subbiah, S., Idapalapati, S. & Arunachalam, A. P. S. (2015). Multi Criteria Decision Making Techniques for Compliant Polishing Tool Selection, *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 79 (1), 519-530.

Şengül, Ü., Eren, M. & Shiraz, S. E. (2012). Bulanık AHP ile Belediyelerin Toplu Taşıma Araç Seçimi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40, 143-165.

Tayyar, N. & Arslan, P. (2013). Hazır Giyim Sektöründe En İyi Fason İşletme Seçimi İçin AHP ve VIKOR Yöntemlerinin Kullanılması, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 340-358.

Timor, M. (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, 1. Baskı, Türkmen Yayıncılık, İstanbul.

Trıantaphyllou, E. & Mann, H. S. (1995). Using The Analytic Hierarchy Process For Decision Making In Engineering Applications: Some Challenges, *Inter'l Journal of Industrial Engineering: Applications and Practice*, 2 (1), 35-44.

Turan, G. (2015). "Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri", Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, 1. Baskı, (Ed: M. Aytaç ve N. Gürsakal), Dora Yayıncılık, Bursa: 15-20.

Uygurtürk, H. & Uygurtürk, H. (2014). Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemi İle Otel Seçimi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 103-117.

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, 1. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Wu, H. Y., Chen, J. K., Chen, I. S. & Zhuo, H. H. (2012). Ranking Universities Based on

Performance Evaluation by A Hybrid MCDM Model, *Measurement*, 45 (5), 856-880.

Yaralıoğlu, K. (2001). Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Proses, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 129-142.

Yusta, J. M. & Rojas-Zerpa, J. C. (2015). Application of Multicriteria Decision Methods for Electric Supply Planning in Rural and Remote Areas, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 557-571.

Zhou, Y.-D. & Shi, M.-L. (2009). Rail Transit Project Risk Evaluation Based on AHP Model, *Second International Conference on Information and Computing Science*, 3, 236-238.

Zhu, G. N., Jie, H., Qi, J., Gu, C. C. & Peng, Y. H. (2015). An Integrated AHP and VIKOR For Design Concept Evaluation Based on Rough Number, *Advanced Engineering Informatics*, 29, 408-418.

METODOLOJİK ÇOĞULCULUKTA YENİ BİR YÖNELİM: ÇOKLU BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM*

Veli Batdı[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı metodolojik çoğulculuk kavramından yola çıkarak Gestalt'ın bütüncül kuramındaki parça-bütün ilişkisi ile yapılandırmacılık kuramını temel alan çoklu bütüncül yaklaşım modelini tanıtmak ve konuyla ilgili olarak özellikle araştırmacılarda bu noktada bir farkındalık yaratmaktır. Çoklu bütüncül yaklaşım farklı analiz programlarının kullanılmasıyla nicel ve nitel yöntemlerin bir bütüncül anlayış çerçevesinde bir arada kullanılarak daha kapsamlı, geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşılması olarak açıklanabilir. Bu yaklaşım bağlamında öncelikle araştırılmasına karar verilen konuyla ilgili mevcut bilgilere ulaşılması gerekmektedir. Seçilen konunun ilgili alanyazındaki eksik yönlerini bulmak ve yapılacak araştırmaya orijinallik katmak amacıyla meta-analiz, mega-analiz, doküman analizi vb., farklı yollarla ulaşılan bilgiler ön-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. İkinci aşamada son-bütüncül bilgi olarak ifade edilen ve araştırmada yeni uygulamaların yapılmasını gerekli kılan süreçte ulaşılan bilgiler mevcut eksikliği gidermeye katkı sağlayacak nitelikte olmaktadır. Üçüncü aşamada ise farklı yöntemlerle ulaşılan ön-bütüncül ve son-bütüncül verilerin bir çatı altında sentezlenerek genel ve kapsamlı bir sonuca ulaşılması hedeflenmektedir. Çoklu bütüncül yaklaşımın bütüne ulaşmada kullanılan bir model olarak sağlam ve güvenilir süreç ve sonuçlar ortaya koyma ve bütüncül bir perspektifle olaylara bakma noktasında alternatif bir yaklaşım olabileceği belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: çoklu bütüncül yaklaşım, yeni bir yönelim, ön-bütüncül bilgi, son-bütüncül bilgi.

A NEW TREND IN METHODOLOGICAL PLURALISM: MULTI-INTEGRATED APPROACH

Abstract

This study aims to introduce multi-integrated approach based on the whole-parts relation of Gestalt's Holistic theory and on constructivist approach inspired by the term of methodological pluralism in. Creating awareness in researchers regarding the multi-integrated approach is also the aim of the study. The related term can be defined as using various analysis programs and combining both qualitative and quantitative results within the framework of an integrated approach in order to achieve more comprehensive, valid and reliable results. In the context of the multi-integrated approach, existing information about the related subject is needed to be achieved. Various processes such as a meta-analysis, a mega analysis, a document analysis, etc., are to be used at this stage to find the missing points of selected subject and to include originality in the study which of all this found information is called as pre-integrated information. The following second phase called post-integrated information includes a process to conduct new applications. Post-integrated information should be achieved on the qualities that will contribute to address the current lack. In the third stage, it is expected to reach general and comprehensive results by synthesizing the data of pre and post-integrated information. Multi-integrated approach may be specified as an alternative approach on the matter that it can both achieve healthy and reliable results and supply a holistic perspective.

Keywords: multi-integrated approach, a new trend, pre-integrated information, post-integrated information

* Bu çalışma Antalya'da düzenlenen "7th International Congress on New Trends in Education" (13-15 May, 2016) adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1 Yrd. Doç Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, M. R. Eğitim Fakültesi, veb_27@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 20.10.2015 Makale Yayın Tarihi: 25.10.2016

Giriş

Günümüzde bilimsel alandaki çalışmalar değerlendirildiğinde araştırmacılar ve uzmanlar tarafından önemine ve gerekliliğine değinilen konulardan biri metodolojik çoğulculuktur. Hem nitel hem de nicel yöntemin tek çalışma çatısı altında birleştirilmesine dayanan bu tarz araştırmalarda her iki yöntemin de uygulanmasının belli avantajları olduğundan söz etmek mümkündür (Schroder, 2012). Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin farklı paradigmalar üzerine kurulu olduklarını ancak yapılan en büyük yanlışın bu iki yöntemi kıyaslayarak "iyi" veya "kötü" yorumlarında bulunmak olduğunu belirtmişlerdir. Hâlbuki iki yöntemin de gerçeğe faklı pencerelerden bakma imkânı sunduğunu vurgulayarak önemli olanın her ikisinin de araştırmalarda etkili ve yaratıcı kullanılabilmesi olduğunun altını çizmişlerdir. Dolayısıyla nitel ve nicel yöntemlerin, araştırmaların perspektifini genişlettiği ve araştırma verilerine zenginlik katarak güvenilirliği ve geçerliliği etkilediği belirtilebilir. Greene'ye (2007; Akt. Schroder, 2012) göre metodolojik çoğulculuk anlayışındaki çalışmalar, tek bir epistemolojik gözün farklı açılardan bakmasıyla görüş alanına takılanları değil; farklı gözlerle görülenler arasındaki diyaloğu içermektedir. Ayrıca farklı yöntemlerin değişik ve ayırt edici özelliklere sahip olabildiğini ancak bu niteliklerin yapısal olarak bağdaşmayan nitelikler olmadığını belirtmiştir.

Bazı araştırmalarda çoğulcu yaklaşıma doğru bir yönelim olduğu belirtilmiştir. Bu durum farklı yapı ve kültürdeki toplumların bir arada yaşamanın yararları bilinciyle aynı çadır altında yaşamayı tercih etmelerine benzetilmiştir. Çoğulcu metodolojik anlayış özellikle son zamanlarda yayılma göstererek sosyal alanlar gibi bazı alanlar tarafından da tam destek bulmuştur (Lamont ve Swidler, 2014). Creswell, Plano Clark, Gutmann ve Hanson'ın (2003) karma yöntem (mixed method) olarak belirttiği kavram; bir araştırma sürecinde nitel ve nicel yöntemin eşzamanlı veya sıralı olarak kullanması ile verilerin ortak bir bütüne dönüştürülmesi sürecini kapsamaktadır. Aynı kavram Johnson ve Onwuegbuzie (2004) tarafından bir araştırmacının farklı yöntemleri tek bir çalışma altında birleştirmesi şeklinde ifade edilmiştir. Aslında çoğulcu metodoloji, nicel ve nitel yöntemlerin bir bütüncül anlayış çerçevesinde ve farklı programlar (Meta-analiz, Maxqda, Nvivo, SPSS) desteğiyle bir arada kullanılarak daha kapsamlı, geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşılması olarak tanımlanabilir. Bu noktada çoğulcu metodolojinin çoklu bütüncül metodoloji olarak adlandırılmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. İlgili yaklaşımın bu şekilde isimlendirilmesi farklı gerekçelere dayandırılabilir. Öncelikle çoklu/karma yaklaşım (multi-method/mixed method approach/methodological pluralism/integrated approach) olarak ilgili alanyazında (Bamberger, 2012; Fink, 2013; Schiffman, 1990; Krathwohl, 1993; Gilgun, 1999; Morse ve Chung, 2003; Reich, 2010; Barg vd., 2006; Trochim, Marcus, Mâsse, Moser ve Weld, 2008; Laundry ve Banville, 1992; Palak ve Walls, 2009) karşılaşılan bu kavramın mevcut çalışmada bahsi geçen kavramı tam olarak karşılamadığı düşünülerek, bunun yerine tek veri kaynağının yeterli olmadığı, sonuçların ayrıntılı açıklama gerektirdiği ve çalışmanın birçok aşamayı içeren kapsamda olduğu durumlarda kullanılan ve bütün sonuçların birleştirilmesi anlayışına sahip "çoklu bütüncül yaklaşım" kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bu şekilde hem nitel hem de nicel verilerin bir arada sunulması sağlanmış olabilecektir. Daha

büyük örneklem grupları üzerinden çalışmaların yürütülmesini içeren ve bu sebeple de genellenebilir nitelikte olan nicel yöntemin yanı sıra daha küçük örneklemli ancak daha ayrıntılı incelemeler yapılabilen nitel yöntemin de işe koşulması nitelikli ve kapsamlı çalışmaların oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir. Diğer yandan çoklu bütüncül yaklaşımdaki "bütüncül" kelimesinin de bu kavrama ayrı bir anlam kazandırdığı belirtilebilir. Aslında Gestalt'ın bütüncül anlayışını esas alan bu kavramın farkı, çeşitli şekillerde (nitel ve nicel veri kaynakları ile farklı analiz programları aracılığıyla) elde edilen araştırma sonuçlarının tek çatı altında birleştirilerek sunulmasını sağlamasıdır. Dolayısıyla "çoklu bütüncül" kavramının aslında kelime anlamıyla düşünülen yeni yönelimi açıklar nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Çoklu bütüncül yaklaşımın detaylarına bakıldığında farklı yöntemler ve programlar aracılığıyla ulaşılan verilerin ortak bir payda altında toplanarak bir bütünlük sunması şeklinde yorumlanabilir. Bu aşamada çoklu bütüncül yaklaşım Piaget, Bruner, Vygotsky, J. Dewey, Gestalt ve Glasersfeld'in öncü oldukları yapılandırmacılık (son zamanlardaki adıyla yapılandırmacı/bütünleştirici) öğrenme kuramına dayandırılabilir. Sahip olunan mevcut bilgiden yola çıkarak yeni bilgiye ulaşma ve öğrenilen yeni bilgilerin eskileriyle birleştirilmesi üzerine kurulu olan bu kurama dayalı olarak bir konuyla ilgili yapılacak bir araştırmada, öncelikle o konuya yönelik mevcut bilgiye ulaşmak gerekmektedir. Bu nokta mevcut araştırmanın özgünlüğü ve orijinalliği açısından son derece önemlidir. Nitekim alanyazında yürütülmüş çalışmalarda, araştırma konusuyla ilgili mevcut durumun incelenmesini içeren analizler yapılarak konuyla ilgili eksik yönün belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalara rastlanmamıştır. Ayrıca çoklu bütüncül yaklaşımın yapılandırmacı anlayışla örtüşen diğer bir yönü Piaget, Vygotsky, Bruner, Gestalt ve Dewey pragmatik felsefeye dayalı ileri sürdükleri görüşlerdir. Bu ünlü düşünürlerin yaşamın sürekli değiştiğini ve bu nedenle her şeyin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmeleri çalışmanın temel dayanağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla birey sosyal yaşantıları sürecinde daha önce öğrendiği bilgileri hem olay ve durum, hem de bireyin kendisi değiştiği için kullanamayabilir ve yeniden yapılandırması gerekebilir. Bu nedenle birey değişen bilgiye ilişkin yeni şema, kuram ve yaşantılar oluşturup bunları öncekilerle birleştirir. Tekrar yeni yaşantılar geçiren bireyde mevcut bilgiye ilişkin denge bozulunca birey yeniden şema ve kuramlar oluşturur ve bu süreç sürekli tekrar eder. Ancak bu noktada önemli olan yeni bilgiyle karşılaşan diğer bir deyişle dengesizlik yaşayan bireyin bu durumda kendisindeki eksikliği ve yanlışlığı belirleyerek sorunu gidermeye çalışmasıdır. Tam da bu noktada eğitim açısından önemli olanın bilgiden ziyade onu elde etme yolunun olduğu anlayışı dikkat çekmektedir (Sönmez, 2008). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında açıklanan ve hakkında farkındalık yaratılmaya çalışılan çoklu bütüncül yaklaşımın, bilimsel araştırmalarda amaçlanan bilgilere nasıl ulaşıldığını içeren yeni bir yaklaşım olması nedeniyle son derece önemli ve gerekli bir konu olduğu belirtilebilir. Bu noktada akademik anlamda yapılan çalışmalarda bilgiye ulaşırken kullanılan yaklaşım ve yöntemlerin de yenilenmesi ve çoklu bütüncül yaklaşım gibi farklı ve yaratıcı fikirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında farklı veri kümelerinden elde edilen bilgilerin birleştirilmesi ve bütüne ulaşmasındaki en temel amaç kapsamlı, nitelikli, bilimsel içerikli

ve bütüncül bilgiye ulaşmaktır. Bu durum belirli süreçleri gerekli kılmaktadır. İlgili süreç bulgular bölümünde detaylandırılarak açıklanmıştır. Diğer yandan çalışmanın çoklu bütüncül yaklaşım bağlamındaki temel amacı, bütüne ulaşırken ilgili araştırmanın alt-amaçları doğrultusunda ilerlemektir. Diğer bir anlatımla, yapılması düşünülen çalışmada ulaşılması düşünülen bütünlüğün kapsamı ilgili çalışmanın alt amaçları ölçüt alınarak belirlenmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, çoklu bütüncül yaklaşım konusunu detaylandırmak ve okuyucuda bu kavrama ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla bu konuya ilişkin ulusal ve uluslararası kaynakların taranmasını kapsamaktadır. Yapılan taramalarda metodolojik çoğulculuk, karma yöntem, holistik yaklaşım, bütüncül yaklaşım, vb. ifadeler ile bunların İngilizcedeki karşılıkları anahtar kelimeler olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın kapsamı ve genel sonuçlara ulaşması hedefi ile mevcut konu taramasında yıl aralığı belirtilmeyip olabildiğince fazla çalışmaya ulaşılması düşünülmüştür. Kavramsal boyuta dayalı bu çalışmanın verileri doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Doküman analizi, bir araştırma problemine yönelik farklı kişiler tarafından ve farklı zaman dilimlerinde oluşturulan kaynaklar ve dokümanların değerlendirilmesini mümkün kılan bir analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bağlamda mevcut araştırmada yerli ve yabancı kaynaklar taranarak çoklu bütüncül yaklaşıma dayalı bütün bulgular paylaşılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın deseni olarak kuram oluşturmadan yararlanılmıştır. Holistik yaklaşım olarak da algılanan kuram oluşturma (Wilson ve Hutchinson, 1991), gerçek yaşam bağlamındaki bir fenomen üzerine kuruludur ve bu nedenle de mevcut teorilerden farklı olarak yeni teoriler oluşturma potansiyeli içermektedir (Glaser, 1992). Dolayısıyla mevcut yaklaşımlara dayalı yeni bir yaklaşım oluşturmak veya geliştirmek isteyen bir araştırmacı kuram oluşturma desenine göre çalışmalar yürütebilir (Layons ve Coyle, 2007). Diğer bir deyişle kavram oluşturma, var olan kavram ve anlayışlardan farklı bir yol çizildiğinde veya bu kavram ve anlayışlara özgün bir katkı sağlandığında kullanılabilir. Bu durumda mevcut çalışmada çoğulcu metodoloji kavramından hareketle aslında bilimsel alanyazına farklı bir boyut getirilmesi amacıyla çoklu bütüncül yaklaşım adıyla yepyeni bir yaklaşım oluşturulması hedeflenmiştir. İlgili ulusal ve uluslararası literatür tarandığında metodolojik çoğulculuk (Andersen ve Forman, 2000; Schroder, 2012; Lamont, 2014; Knox, 2004; Zawedde, Lubega, Kidde ve Nakiyimba, 2010) ve karma yöntem (Creswell, 2013; Terrell, 2012; Brannen, 2005; Bamberger, 2012; Cameron, 2011) başlıklı çalışmalara ulaşılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, çoklu bütüncül yaklaşım metodolojik çoğulculuktan farklı ve onun daha ileri boyutu olarak düşünülebilir. Bu sebeple kuram oluşturma deseninin araştırmanın amacı çerçevesinde kullanılması tercih edilmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

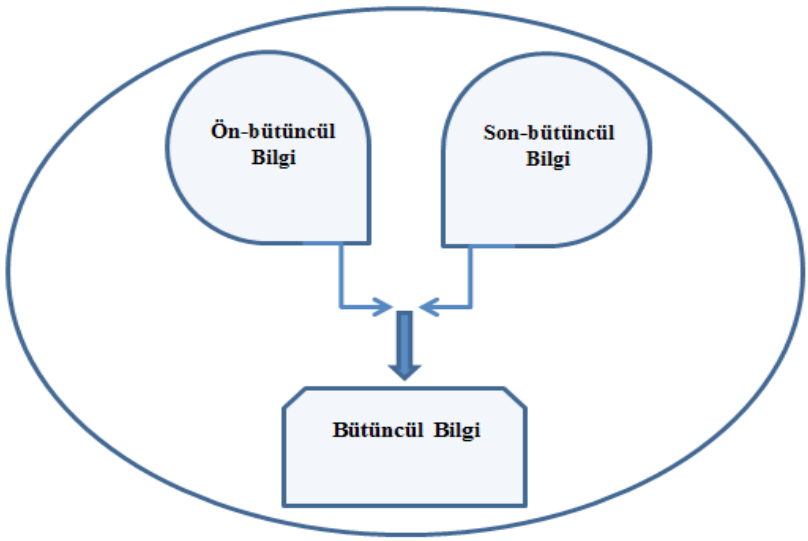
Bu çalışmada çoklu bütüncül yaklaşım kavramına ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla alanyazın taraması yapılmış ve ulaşılan bilgiler hedeflenen konuyla bağdaştırılarak orijinal modeller şeklinde sunulmuştur. Mevcut araştırmanın çıkış noktası metodolojik çoğulculuktaki nitel ve nicel yöntemlerin birleştirilmesiyle yürütülebilecek bir çalışmanın (Bamberger, 2013); çoklu bütüncül yaklaşım kapsamında değerlendirilmesidir. Çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında nicel ve nitel bilgilerin bir arada kullanımı özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Sönmez (2008) gerçeğin hem niteliğine hem de niceliğine uygun bilgi edinilirse o bilginin doğruluğundan söz edilebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla her iki boyutun birleşimini içeren kapsamlı ve farklı olan bu yaklaşımın uygulanmasında belirli aşamaların dikkate alınması gerekmektedir. İlk olarak araştırmacının seçtiği konuyla ilgili yürütülmüş çalışmalar taranarak konunun mevcut duruma bakılması gerekmektedir. Çünkü yapılacak araştırmanın alana sağlayacağı katkı ve özgünlüğü mevcut durumun bilinmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu aşamada ilgili konunun meta analiz/doküman analizi/tarama/derleme gibi yöntemlerle taraması yapılarak mevcut sonuçları değerlendirilebilir. Bu süreç sonunda araştırmacının elde ettiği bilgi, yapılandırmacılığın temel yapısını oluşturan eski bilgidir. Çoklu bütüncül yaklaşıma göre ulaşılan bu bilgi ön-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. Bu noktada aynı konunun farklı araştırmacılar tarafından, farklı zamanlarda ve farklı veri toplama yöntemleriyle araştırılmasının tutarlılığı (Marvasti, 2004), anlaşılabilirliği ve güncelliği (Roberts ve Priest, 2006) arttırdığı ifade edilebilir. Diğer yandan çoklu bütüncül yaklaşımının ikinci aşaması gereği, araştırmacı bu konuya ilişkin kendi çalışmasını farklı yöntem/ler aracılığıyla yürüterek kendine özgü sonuçlar elde edebilir. Bu ulaşılan bilgi çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında son-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla ilk aşamada araştırma konusuyla ilgili yapılan incelemelerde, mevcut eksikliğin belirlendiği ön-bütüncül bilginin yanı sıra ikinci aşamada, araştırmacı tarafından yeni bir çalışma yürütülmesi gerekmektedir. Yürütülecek bu çalışma ile araştırmacı yeni bilgilere (son-bütüncül bilgilere) ulaşmış olacaktır. Ulaşılan son-bütüncül bilgilerin, ilk aşamadaki ön-bütüncül bilgilerle karşılaştırılarak yorumlanması süreci ise üçüncü aşamada bilgilerin sentezlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Sentezleme işlemi aslında parçaların sadece birleştirilmesini ve bütünleştirilmesini içermemektedir. Sönmez (2008) bir eylemin sentez olabilmesi için yenilik, özgünlük, yaratıcılık, buluş gibi özelliklerin olması gerektiğini belirtmiştir. Hatta bu özelliklere göre sentezin bilimsel, felsefi ve sanatsal yöntemlerle bir şeyleri bulma veya yaratma işi olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan taklidini veya benzerini yapmanın sentez olmadığını belirtmiştir. Ayrıca asıl önemli olan vurgu, sosyal problemlere çözüm olabilecek bir strateji, yöntem ve teknik geliştirmenin veya sosyal olguları açıklayan yeni bir ilke oluşturmanın sosyal bilgiler açısından sentez olarak kabul edilmesidir. Bu noktada mevcut araştırmada ön-bütüncül bilgi ile son-bütüncül bilginin belirlenerek bu iki işlemin sonuçlarının bütüncül anlayışla birleştirilmesi süreci özgün ve yaratıcı bir yönelim olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda eski bilgilerin yeni bilgilerle sentezlenmesi, karşılaştırılması ve uyarlanması sürecinde bulgular araştırmacı tarafından değerlendirilerek ve yorumlanarak uygun sonuçlara gidilmektedir. Bu noktada ise bilişsel yapılandırmacılık kuramı dayanak alınmaktadır. Bu kuram temele alınarak Piaget'in özümseme, uyumsama

ve dengeleme ilkeleri paralelinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmacının ilgili konuda yaptığı çalışma sonucu ile tarama sonuçları örtüşür nitelikte ise özümseme yapılarak sonuçlar benzer olarak algılanmaktadır. İki sonuç farklı ise var olan şemaların yanında yeni şemalar oluşturularak farklı sonuçlar bireyler tarafından düzenlenmekte ve bu yeni şemalara yerleştirilmektedir. Farklı sonuçların zihinde birleştirilerek araştırmanın ortak ve genel sonucu şeklinde yorumlanması ise bireyin dengeleme ilkesine uygun davranarak algılarını ifade ettiğini göstermektedir. Çoklu bütüncül yaklaşıma uygun yapılan bu algılama biçimi *Kavramsal Değişim* yaklaşımı olarak da düşünülebilir ki bu yaklaşımda bireylerin yeni karşılaştıkları durumları mevcut kavramlar ile bağdaştırması ve bunlar üzerine ekleme yapması söz konusudur. Mevcut bilginin yeni durumun anlaşılmasında yetersiz kalması bireyin durumu düzenlemesini ve yeniden organize etmesini gerekli kılmaktadır (Morrison; 1998; Glasersfeld, 1995).

Diğer yandan çoklu bütüncül anlayış holistik eğitim ve program çerçevesinde düşünüldüğünde aslında aynı anlayışa sahip oldukları görülerek bu yeni kavramın temeli holistik program ve eğitim ifadelerine de dayandırılabilmektedir. Holistik eğitim, bireyin bütün kişiliğini beslemek, yaşadığı ortamda daha güçlü ve bilinçli olmasını sağlamak amacıyla bireyin her yönüyle gelişimini sağlamaktır (Miller, 2005). Bu tür programlarda bireyin tek yönlü değil her yönüyle bir bütün olarak düşünülüp değerlendirilmesi, bütün duygu, düşünce ve hislerinin bütüncül olarak geliştirilmesi (Özdaş, Akpınar, Batdı, Karahan ve Yıldırım, 2014) ve sonuç olarak daha iyi yetiştirilmesi söz konusudur (Seeman, 2003). Bütünsel anlayışa önem veren yapılandırmacılık ve holistik düşüncenin (Şimşek, 2008) yanı sıra Gestalt Psikolojisi de bu noktada kaynak alınabilmektedir. Nitekim Gestalt Psikolojisinde bütün parçaların toplamından daha anlamlı ve farklı olarak görülmektedir. Birey her şeyi bütün olarak algılama eğilimindedir. Dolayısıyla bir konunun her yönüyle ve tam anlaşılması konunun bütünsel olarak incelenmesini, farklı yöntemler işe koşularak analiz edilmesini yani çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu şekilde daha bütün ve daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilmesi mümkün olmaktadır. Bu hususta Yıldırım ve Şimşek (2005) gerçeğin farklı yönlerini görebilmek için farklı bakış açılarına ve farklı kaynaklara bakılması gerektiğini; Marvasti (2004), Poggenpoel ve Myburgh (2003) ve Patton (2002) farklı yollarla toplanan verilerin yani yöntem zenginliğinin araştırmanın niteliğini arttırdığını belirtmişlerdir.

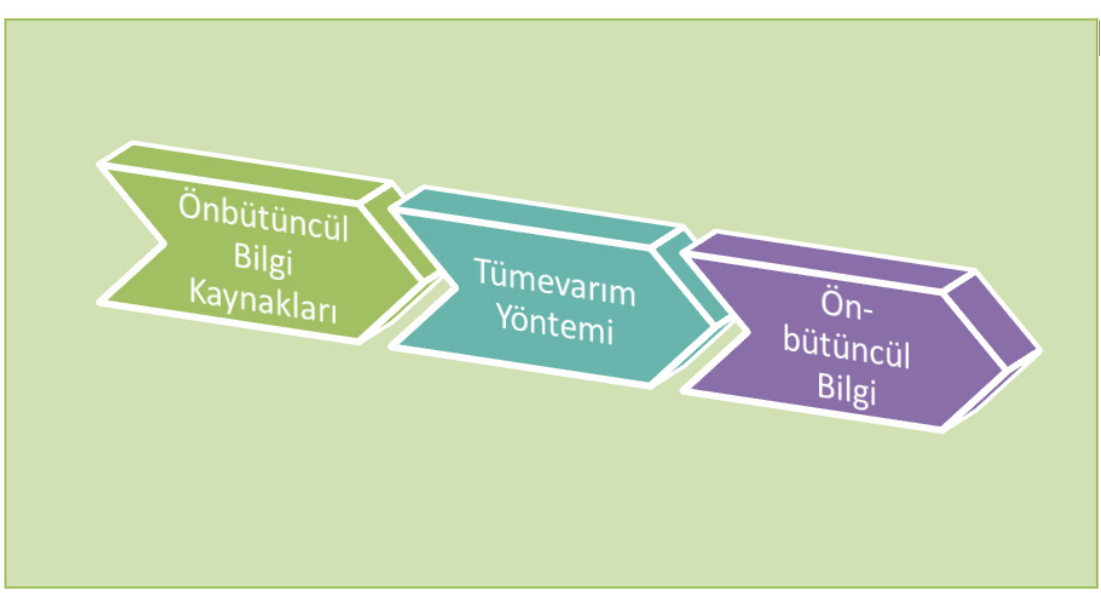
Çoklu bütüncül yaklaşım kapsamında nitel ve nicel yöntemlerin birleştirilmesinin olumlu etkilerinden bahseden çalışmaların (Esteves ve Pastor, 2004; Mertens, 2011) yanında, bu bütünlüğe karşı olan bazı çalışmalar da söz konusudur (Silverman, 1993; Bednarz, 1985). Diğer bir deyişle bu konu araştırmacılar arasında görüş ayrılıklarına sebep olsa da özellikle son zamanlarda çoğulcu yöntem, karma yöntem, bütüncül metot gibi anlayışların popülerlik kazandığı ve yaygınlaştığı görülmektedir (Collier ve Elman, 2008; Gil-Garcia ve Pardo, 2006; Terrell, 2012; Meetoo ve Temple, 2003). Hatta tüm alanlarda disiplinler arası anlayışın etkili ve anlamlı öğrenmeye katkısının her geçen gün daha çok vurgulandığı dikkate alınırsa (Yıldırım, 1996; Demirel, Tuncel, Demirhan, Demir, 2008; Turna ve Bolat, 2015); bilimsel araştırmalarda farklı yöntemlerin (nicel ve nitel) ve programların (SPSS, MetaWin, CMA, Nvivo, Maxqda, vb.) disiplinler arası anlayışıyla holistik olarak

değerlendirilip daha kapsamlı ve genel sonuçlara ulaşılması gerektiği belirtilebilir.

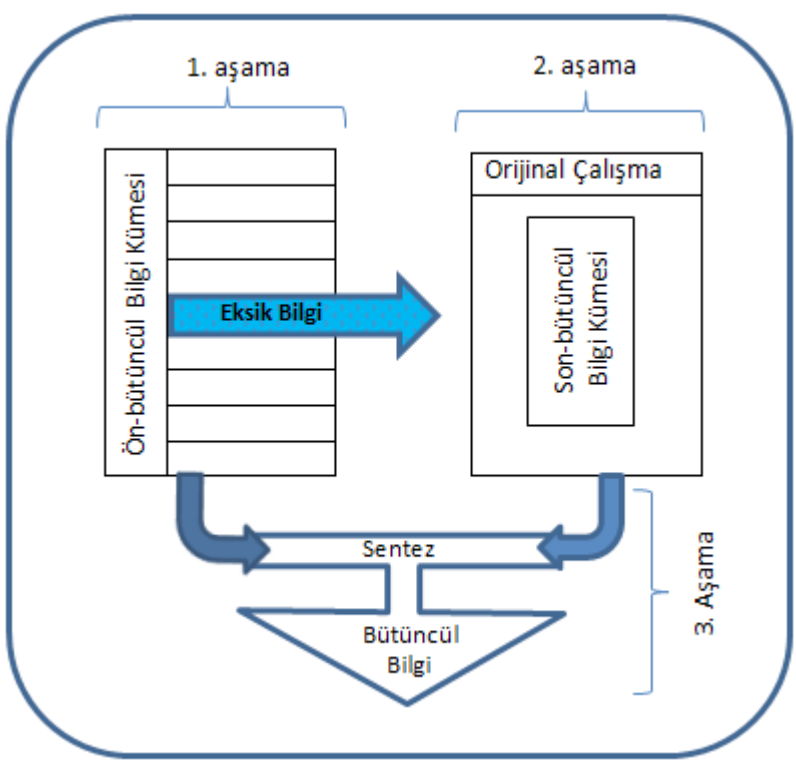
Şekil 1: Önbütüncül-Sonbütüncül Bilgi Modeli

Şekil 1'de çoklu bütüncül anlayışın genel yapısı model halinde sunulmuştur. Bu bağlamda bir çalışma konusuyla ilgili mevcut çalışmaların incelenmesi gerekli görülerek bu noktada ilgili konuya ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan bilgiler ön-bütüncül bilgi olarak ifade edilmiştir. Bu bilgiler çoklu bütüncül yaklaşımın birinci aşamasında elde edilmektedir. Diğer yandan araştırmacı/ların araştırma konusuyla ilgili ilk aşamada belirlenen eksikliği tamamlama amacıyla kendilerine uygun yöntemlerle çalışmalarını yürüterek ulaştığı bilgiler *son-bütüncül* bilgi olarak belirtilmiştir. Ulaşılan ön-bütüncül bilgi ile son-bütüncül bilginin bütüncül anlayış çerçevesinde yorumlanarak genel sonuçlara ulaşılması ise *bütüncül bilgi* olarak belirtilmiştir.

Şekil 2: *Tümevarım Yöntemiyle Ön-bütüncül Bilgiye Ulaşma*

Şekil 2'de çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında ön-bütüncül bilgiye ulaşılması süreci açıklanmıştır. Ön-bütüncül bilgi kaynakları noktasında araştırılması düşünülen konuya ilişkin yapılmış çalışmaların tümevarım yöntemi ile incelenmesi ve ön-bütüncül bilgiye ulaşılması söz konusudur. Bu süreçte meta-analiz, mega-analiz, tematik analiz, doküman incelemesi gibi farklı yöntemlerle konuya ilişkin mevcut bilgilere ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu sürecin sonunda hedef, tümevarım anlayışı kapsamında var olan bilgilere ulaşılarak ve bütün içerisindeki eksikliği belirleyerek bu noktada çalışmalar yapmak ve bütüncül bilgiyi yakalamaktır. Bu bağlamda yapılan incelemelerde bir konuyla ilgili yürütülmüş çalışmaların geneline bakıldığında, herhangi bir noktadaki eksikliğin saptanması durumunda ikinci aşamada bu eksiklikle ilgili çalışma yapılması düşünülmelidir. Ayrıca ön-bütüncül bilgi kümesi içerisinde araştırmacının belirlemiş olduğu eksikliğin yürütülmekte olan çalışma başlığı doğrultusunda belirlendiğini vurgulamak gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, çalışma sözgelimi "akıllı tahtanın akademik başarıya etkisi" başlıklı ise, bu noktadaki eksiklik, yürütülmüş çalışmaların akademik başarı noktasında aranmalıdır. Bu anlamda, yürütülmekte olan çalışmanın başlığının ilgili eksikliğin belirlenmesine yön verdiği ve ikinci aşamada yapılacak yeni çalışmanın bu doğrultuda gerçekleştirilmesine işaret ettiği belirtilmelidir.

Şekil 3: Çoklu *Bütüncül Yaklaşım Modeli*

Şekil 3'te çoklu bütüncül yöntem bağlamında üç aşama şeklinde yürütülen süreç görselleştirilmiştir. Birinci aşamada araştırılması düşünülen konuyla ilgili yapılan ön-bilgi taraması bulunmaktadır. Yapılan incelemede mevcut durumda konuyu özgün kılacak boyutun (eksikliğin) fark edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sürecin sonunda ön-bütüncül bilgiye ulaşılması düşünülmektedir. Bu aşama son zamanlarda yaygınlaşmaya başlayan ve her yönüyle kapsamlı nicel ve nitel verileri içeren doküman analizine dayalı ve ilgili konuya yönelik tüm verileri içeren çalışmaları kapsayan geniş bir süreci içermektedir. Alanyazında yazar tarafından ön-bütüncül bilgiye ulaşma noktasında uygulaması yapılan bazı çalışmalar da mevcuttur (Batdı, 2015a; Batdı & Batdı, 2015). Diğer yandan konuyla ilgili mevcut eksiklik fark edildikten sonra ikinci aşamaya geçilmektedir. Bu noktada araştırmacının uygun yöntemlerle kendi araştırmasını yürüterek kendine ait sonuçlara ulaşması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle son-bütüncül bilgi elde edilerek son aşamaya geçilmektedir.

Üçüncü aşamada ön-bütüncül ve son-bütüncül bilgiler sentezlenerek bütünleştirilmekte ve daha kapsamlı ve genel sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, ön-bütüncül bilgi kümesinde eksikliği fark edilen boyutun bütünü yakalamak anlamında tamamlanması amacıyla yeni bir çalışma ile zenginleştirilmesi ve güçlendirilmesi yapılabilir. Yapılan bu yeni çalışmanın eksikliği tamamlama noktasında yeterli olacağı kabul edilmektedir. Nitekim bu yeni çalışmanın, diğer yapılan bilimsel araştırmalardaki gibi, geniş çalışma evrenini temsil edecek nitelikte olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla üçüncü aşamada ön-bütüncül ve son-bütüncül bilgi kümelerinin verilerinin sentezlenmesi ile bütüncül nitelikteki bilgilere ulaşılması sağlanmış olacaktır. Bu noktada yazarın ön ve son-bütüncül bilgilere ulaşarak yürüttüğü ve çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında bu verileri sentezlediği bazı çalışmalara (Batdı, 2015b) rastlanmaktadır. Ancak "çoklu bütüncül yaklaşım" adı ilk olarak mevcut çalışmada sunulmakta ve açıklanmaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen bu süreçteki bütüncül kavramı ilgili alanyazındaki araştırmalarla da desteklenmektedir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Onwuegbuzie, ve Dickinson, 2008). Russel (1912) ise bu konuda, gerçeğin bütününe ulaşmanın uzun bir yolculuktaki konaklama yeri olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple, bilimsel araştırmalarda, her çalışmada ulaşılan sonuç aslında gerçek anlamda bütüne ulaşmak amacıyla atılan bir adımdır. Dolayısıyla kültürel; teknolojik; sosyal; fiziksel, politik vb. yapıdaki ve insan doğasındaki değişme ve gelişmeler devam ettikçe bütüne ulaşma sürekli yetersiz kalmaktadır. Sönmez (2008) değişen bir gerçeğin içinde mutlak ve değişmeyen bir doğrunun olamayacağını belirterek aslında bilginin sürekli değiştiğini ve yenilendiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda mevcut durumda gelinen en son aşama, maksimum düzeyde bütünlüğü sağlamak amacıyla yapılan bir girişim olarak düşünülmelidir. Ancak bu girişim bütünlüğe ulaşmada en son nokta olarak algılanmayıp gelişme ve değişmelerin sürekli devam ettiği göz önünde bulundurularak ileride yapılacak çalışmaların çoklu bütüncül yaklaşım perspektifiyle yürütülmesine her an gereksinim duyulacağı bilinmelidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada çoklu bütüncül yaklaşımın gün yüzüne çıkarılması için bu konuyla ilgili metodolojik çoğulculuğu işleyen araştırmalar taranarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu noktada yapılan taramalardan, çoklu bütüncül yaklaşımın aslında araştırma çevrelerinde kullanılması gerektiği; bir araştırma için en önemli özelliklerden olan geçerlik, güvenirlik, tutarlılık ve anlaşılabilirlik hususunda çoklu yöntemlerin olumlu etkilerinin vurgulandığı anlaşılmıştır. Bu aşamada çalışmanın bütüncül kavramın içeriğini dolduracak ve bu çalışmayı özgün ve orijinal kılacak noktası, karar verilen bir araştırma konusuyla ilgili çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında öncelikle mevcut çalışmaların incelenmesi gerektiğidir. Farklı yöntemlerle yürütülebilecek bu süreç, araştırmacının eski bilgiyi edinerek mevcut eksikliği fark etmesi ve ilgili konunun eksikliğini tamamlayacak, alandaki boşluğu doldurabilecek doğrultuda ilerlemesine katkı sunacaktır. Aslında bu noktada çalışma başlığı olarak bütüncül/holistik kavramları birçok çalışmada görülebilmektedir (Seeman, 2003; Ekiz ve Şahin, 2011; Şimşek, 2008; Yaşın, 2006; Karan, 2007; Patel, 2003). Bazı araştırmalar sadece nitel boyutta (Meijer, Verloop ve Beijaard, 2002); bazıları ise farklı alanlarda (Liu, Zhang ve Yang, 2002) çoklu yöntem kavramını ele almıştır. Bu durum araştırmaların kapsamının çok geniş ve çok yönlü olmadığı şeklinde belirtilebilir. Bu çalışmaların belli bir konunun sadece farklı disiplinlerdeki etkisini incelediği veya tek boyutta (nitel veya nicel) çok yönlü davranıldığı görülerek bu çalışmaların kapsamının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bilimsel alanda yapılan sempozyum ve kongrelerde bilim kurulunun toplantı sonu genel değerlendirmelerde aldıkları sonuçların büyük çoğunluğunda, sunulan çalışmaların yöntemsel açıdan yetersizliğine değinilmektedir. Bu eksikliğin, araştırmaların tek bakış açısı ve mono yöntem uygulamasından vazgeçip farklı yöntem ve yolları işe koşması, sorunlara çeşitli bakış açılarıyla bakması ile giderilebileceği düşünülmektedir. Diğer yandan seçilen konunun özgünlüğünün ve her yönüyle bütünselliğinin vurgulanmaması da diğer bir sorun olarak görülmektedir. Bu sorunun çözümü noktasında ise, çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında, araştırılacak konuya ilişkin hâlihazırda bulunan çalışmaların taranarak var olan eksikliğin saptanması ve yapılacak çalışmanın farklı/özgün yönünün ortaya çıkarılması gerektiği vurgulanabilir. Benzer sorunlar makale yayımlatma sürecinde hakem ve editör düzeltmelerinde de dile getirilmektedir. Çalışmaların genelde yöntemsel açıdan farklı veri gruplarına sahip olmaması, konunun çok kapsamlı veya çok yönlü ele alınmaması gibi yetersizlikler dile getirilmektedir. Dolayısıyla çoklu bütüncül çerçevede yürütülen araştırmaların konuyu birkaç farklı yönden incelemesi, farklı analiz programları kullanması ve hem nitel hem nicel boyutları içermesi bu sorunları ortadan kaldırılabilme veya en aza indirgeyebilme potansiyeline sahip olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda Gestaltçı yaklaşımı dayanak alan çoklu bütüncül yaklaşımda Gestalt anlayışta olduğu gibi, bir araştırma onu oluşturan bölümlerle değil, tüm bölümlerin bağlamsal olarak oluşturduğu bütünlükle anlamlı hale gelmekte veya sadece bir çalışmanın sonucuyla bütüne ulaşma değil, farklı çalışmaların incelenerek sonuçlarının birleştirilmesiyle en bütüncül bilgiye ulaşılabilmektedir. Uluslararası alanda yürütülen bazı araştırmalarda (Box-Steffensmeier, Brady ve Collier, 2008; Morse, 2003) nitel çalışmaların çoklu yöntemlerle (multi-method)

desteklenerek bütüncül boyut kazanmalarına yönelik düşünceler bu çoklu bütüncül yaklaşımın geleceğine ışık tutmakta ve popülaritesini arttırmaktadır.

Araştırmalarda çoklu bütüncül anlayışın uygulanması ile okuyucu kitlesinin de bu durumdan olumlu yönde etkileneceği belirtilebilir. Nitekim çoklu bütüncül yaklaşımın ortaya koyacağı nitelikli, tutarlı ve güvenilir sonuçların okuyucuda anlamlı ve kalıcı öğrenmeler sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Zaten bu anlayış gereği araştırmanın çoklu yöntemle okuyucuya bütüncül bir geçmiş bilgisi sunması, ona geçmiş bilgilerle yeni bilgileri kıyaslama ve analiz etme imkânı verebilecektir. Ayrıca bütüncül bir geçmiş bilgisi içeren uygulamanın çoklu bütüncül yöntemlerle analiz edilmesi ve bütüncül sonuçlarla bağlanması çalışmanın tam anlamıyla bir bütünlük taşıdığını hissettirmektedir. Bütün bu süreci yorumlayan okuyucu ortaya çıkan ürünün sağlam ve güvenilir olduğuna kanaat getirebilmektedir. Dolayısıyla çoklu bütüncül yaklaşım adıyla bilimsel çalışmalara bütüncül bir perspektifle bakılmasını sağlayan bu yeni anlayışın bilimsel alanda sıklıkla karşılaşılan problemlerin çözümüne yeni bir soluk getireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Andersen, J. & Forman, R. K. C. (2000). Methodological Pluralism in the Study of Religion. Journal of Consciousness Studies, 7 (11/12), 7–14.

Bamberger, M. (2012). Introduction to mixed methods in impact evaluation.Impact Evaluation Notes, 3, 1-38.

Bamberger, M. (2013). The mixed methods approach to evaluation. SI Concept Note. 5 Temmuz 2016 tarihinde http://www.socialimpact.com/press-releases/MME613.pdf adresinden erişilmiştir.

Barg, F. K., Huss-Ashmore, R., Wittink, M. N., Murray, G. F., Bogner, H. R., & Gallo, J. J. (2006). A mixed-methods approach to understanding loneliness and depression in older adults. The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 61(6), S329-S339.

Batdı, V. & Batdı, H. (2015). Effect of creative drama on academic achievement: a meta-analytic and thematic analysis. Educational Sciences: Theory & Practice, 15(6), 1459-1470. doi: 10.12738/estp.2015.6.0156.

Batdı, V. (2015a). A meta-analytic study concerning the effect of computer- based teaching on academic success in Turkey. Educational Sciences: Theory & Practice, 15(5), 1-16. doi: 10.12738/estp.2015.5.2491.

Batdı, V. (2015b). Teknolojinin öğretimle bütünleştirilmesi sürecinde akıllı tahta ve akademik başarı? (Meta-analitik, Tematik ve Deneysel Bir Çalışma). 2. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye.

Bednarz, D. (1985). Quantity and quality in evaluation research: a divergent view. Evaluation and Program Planning, 8, 289-306.

Box-Steffensmeier, J. M., Brady, H. E., & Collier, D. (2008). The Oxford handbook of political methodology. UK: Oxford University Press.

Brannen, J. (2005). NCRM methods review papers, NCRM/005. Mixed methods research: a discussion paper.

Cameron, R. (2011). Mixed methods research: The five Ps framework. The electronic journal of business research methods, 9(2), 96-108.

Collier, D. & Elman, C. (2008). Qualitative and multi-method research: organizations, publication, and reflections on integration. In Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, and David Collier, eds., The Oxford Handbook of Political Methodology. Oxford: Oxford University Press.

Creswell, J. W. (2013). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Sage publications.

Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), Handbook of mixed methods in social and behavioral research (pp. 209–240). Thousand Oaks, CA: Sage.

Demirel, Ö., Tuncel, İ., Demirhan, C. & Demir, K. (2008). Çoklu zekâ kuramı ile

disiplinlerarası yaklaşımı temel alan uygulamalara ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri. Eğitim ve Bilim, 33(147), 14-25.

Esteves, J. & Pastor, J. (2004). Using a Multimethod Approach to Research Enterprise Systems Implementations. Electronic Journal of Business Research Methods, 2(2), 69-82.

Ekiz, D. & Şahin, D. (2011). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programları ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesi: holistik bir yaklaşım. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 1(1), 59-91.

Fink, L. D. (2013). Creating significant learning experiences: An integrated approach to designing college courses. John Wiley & Sons.

Gil-Garcia, J. R. & Pardo, T. A. (2006). Multi-method approaches to understanding the complexity of e-government. International Journal of Computers, Systems and Signals, 7(2), 3-17.

Gilgun, J. F. (1999). Methodological pluralism and qualitative family research. In Handbook of marriage and the family (pp. 219-261). Springer US.

Glaser, B. G. (1992). Basics of grounded theory analysis: Emergence vs forcing. CA: Sociology Press.,

Glaserfeld, E. (1995). A constructivist approach to teaching. In L. P. Steffe and J. Gale (Eds.) Constructivism in Education. Lawrence Erlbaum Associates.

Johnson, R. B. & A. J. Onwuegbuzie (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. Educational Researcher, 33 (7), 14–26.

Karan, U. (2007). Sosyal hakların güçlendirilmesi açısından bir imkân: bütüncül yaklaşım. Amme İdaresi Dergisi, 40(3), 31-62.

Knox, K. (2004). A Researcher's Dilemma - Philosophical and Methodological Pluralism. Electronic Journal of Business Research Methods, 2(2),119-128.

Krathwohl, D. R. (1993). Methods of educational and social science research: An integrated approach. Longman/Addison Wesley Longman.

Lamont, M. & Swidler, A. (2014). Methodological pluralism and the possibilities and limits of interviewing. Qualitative Sociology, 37(2), 153-171. DOI 10.1007/s11133-014-9274-z.

Landry, M., & Banville, C. (1992). A disciplined methodological pluralism for MIS research. Accounting, Management and Information Technologies, 2(2), 77-97.

Layons, E., & Coyle, A. (2007). Analyzing qualitative data in psychology. London: Sage Publication.

Liu, H. S., Zhang, T. & Yang, F. S. (2002). A multistage, multimethod approach for automatic detection and classification of epileptiform EEG. IEEE Transactions on Biomedical Engineering, 49(12), 1557-1566.

Marvasti, A. B. (2004). Qualitative research in sociology. London: Sage Publications Ltd.

Meetoo, D., & Temple, B. (2003). Issues in multi-method research: Constructing self-care. International Journal of Qualitative Methods, 2(3). Article 1. Retrieved [INSERT DATE] from http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/2_3final/pdf/meetootemple.pdf

Meijer, P. C., Verloop, N. & Beijaard, D. (2002). Multi-method triangulation in a qualitative study on teachers' practical knowledge: an attempt to increase internal validity. Quality & Quantity, 36, 145–167.

Mertens, D. M. (2011). Publishing mixed methods research. Journal of Mixed Methods Research 5(1), 3–6. DOI: 10.1177/1558689810390217.

Miller, R. (2005). Bütünsel Eğitimin Felsefi Kaynakları. Değerler Eğitimi Dergisi, 3(10), 33–40.

Morrison, G. S. (1998). Jean Piaget: a new way of thinking about thinking. Early Childhood Education Today. Charles R. Merrill Publishing Company.

Morse, J. M. (2003). Principles of mixed methods and multi-method research design. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), Handbook of mixed methods in social & behavioral research (pp. 189-208). Thousand Oaks, CA: Sage.

Morse, J. M., & Chung, S. E. (2003). Toward holism: The significance of methodological pluralism. International Journal of Qualitative Methods, 2(3), 13-20.

Onwuegbuzie, A. J., & Dickinson, W. B. (2008). Mixed methods analysis and information visualization: graphical display for effective communication of research results. The Qualitative Report, 13(2), 204-225.

Onwuegbuzie, A. J., & Johnson, B. (2006). The validity ıssue in mixed research. Research In the Schools, 13(1), 48-63.

Özdaş, F., Akpınar, B., Batdı, V., Karahan, O. & Yıldırım, B. (2014). The whole human being paradigm and holistic curriculum approach. A Conference proceeding of International Conference New Perspectives in Science Education, Florence, Italy.

Palak, D., & Walls, R. T. (2009). Teachers' beliefs and technology practices: A mixed-methods approach. Journal of Research on technology in Education, 41(4), 417-441.

Patel, N. V. (2003). A holistic approach to learning and teaching ınteraction: factors in the development of critical learners. The International Journal of Educational Management 17(6/7), 272-284.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative research & evaluation methods (3rd ed.). London: Sage Publications, Inc.

Poggenpoel, M., & Myburgh, C. (2003). The researcher as research instrument in educational 92 research: A possible threat to trustworthiness? (A: Research_instrument). Education, 124, 418-421.

Reich, S. M. (2010). Adolescents' sense of community on myspace and facebook: a mixed-methods approach. Journal of Community Psychology, 38(6), 688-705.

Roberts, P., & Priest, H. (2006).Reliability and validity in research. Nursing Standard, 20, 41-45.

Russel, B. (1912). https://www.andrew.cmu.edu/user/kk3n/epistclass/russell-rescher.pdf adresinden 2.05.2016 tarihinde indirilmiştir.

Schiffman, H. R. (1990). Sensation and perception: An integrated approach . John Wiley & Sons.

Schroder, K. C. (2012). Methodological pluralism as a vehicle of qualitative generalization. Journal of Audience and Reception Studies, 9(2), 798-825.

Seeman, K. (2003). Basic principles in holistic technology education. Journal of Technology Education, 14(2), 28-39.

Silverman, D. (1993). Interpreting Qualitative Data: Methods for Analyzing talk, text and Interaction. London: Sage.

Sönmez, V. (2008). Öğretim ilke ve yöntemleri.(2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Şimşek, A. (2008). Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(2), 1-16.

Terrell, S. R. (2012). Mixed-methods research methodologies. The Qualitative Report, 17(1), 254-280.

Trochim, W. M., Marcus, S. E., Mâsse, L. C., Moser, R. P., & Weld, P. C. (2008). The Evaluation of Large Research Initiatives A Participatory Integrative Mixed-Methods Approach. American Journal of Evaluation, 29(1), 8-28.

Turna, Ö. & Bolat, M. (2015). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşımın kullanıldığı tezlerin analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(1), 35-55. doi: 10.7822/omuefd.34.1.3.

Wilson, H. S., & Hutchinson, S. A. (1991). Triangulation of qualitativemethods: Heideggerian hermeneutics and grounded theory. Qualitative Health Research, 1(2), 263–276.

Yaşın, C. (2006). Siyasal Kampanya Yönetiminde Bütüncül Yaklaşım. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 15, 631-650.

Yıldırım, A. (1996). Disiplinler arası öğretim kavramı ve programlar açısından doğurduğu sonuçlar. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 89-94.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık..

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zawedde, A., Lubega, J., Kidde, S., & Nakiyimba, I. (2010). Methodological pluralism: An emerging paradigmatic approach to information systems research. Kizza, J. M., Lynch, K., Nath, R. and Aisbett, J.(2010) Strengthening role of ICT in development: special topics in computing and ICT research.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ BÜROSU YERİ SEÇİMİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ İLE BELİRLENMESİ

Öznur Öztürk[1]
Gülsen Serap Çekerol[2]

Öz

Anadolu Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Sistemi, 1982 yılından bu yana uzaktan öğretim yoluyla her yaş, her gelir ve her meslek grubundan insana hitap etmeye çalışarak bir ilke imza atmıştır. Sisteme dahil olan öğrenci, e-kampüs sisteminden, kitaplara, *İTunes* U'dan, yüzyüze *öğretim hizmetlerine, televizyon yayınlarından,* videokonferans gibi gelişmiş teknolojilere kadar farklı öğrenme ortamlarını kullanarak, günlük üretkenliğini aksatmadan öğrenimlerini kendi kapasiteleri doğrultusunda özgürce düzenleyebilmektedir. Sistemin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynayan Açıköğretim Fakültesi Büroları yurtiçinde 106 ve yurtdışında 6 tane olmak üzere, öğrencilere birçok konuda lojistik destek sağlamaktadırlar. Farklı illerde yaşayan öğrenciler için fakülte büroları üniversite ile iletişimi sağlayan en önemli bağlantı noktalarıdır. Öğrenciler, ders kitaplarını bürolardan almakla birlikte, öğrenci belgesi, askerlik tecil belgesi, not bildirim belgesi, yeniden öğrenci kimlik ve tanıtım kartı düzenleme işlemleri, kayıt sildirme ve daha birçok bilgi ve belge için fakülte bürolarına gitmektedirler. Aktif öğrenci sayısının 1,5 milyona yaklaştığı sistemde, özellikle büyükşehirlerde faaliyet gösteren büroların yeri, sistemin işlerliği açısından büyük öneme sahiptir. Günden güne genişleyen büyüyen sistemde, zaman içerisinde mevcut bürolara yenilerinin eklenmesi yada *büro yeri değişikliği yaşanması kaçınılmazdır.*

Bu çalışmada, sisteme dahil olacak potansiyel bürolar için açılacakları illerde en uygun yeri belirleyebilmek *için*, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden biri olan, Analitik Hiyerarşi Sürecinden (AHP- Analytic Hierarchy Process) yararlanılmıştır. Genelde bu tür yer seçimi konularında sezgisel yaklaşımların yanısıra maliyet gibi konular ön planda tutulmaktadır. Bu çalışma ile AHP yönteminin yer seçimi problemlerinde kullanılabilirliğini ve yaygınlaşmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açıköğretim Fakültesi Bürosu, Ç ok Kriterli Karar Verme, Analitik Hiyerarşi Süreci, Yer Seçimi.

JEL Kodu: C02, C44, M10

ANADOLU UNIVERSITY OPEN EDUCATION FACULTY OFFICE LOCATION BY ANALYTIC HIERARCY PROCESS

Abstract

Anadolu University Open and Distance Education system has been trying to appeal to everybody from every profession, age and income group through distance education since 1982.

The students enrolled the system organize freely their capacity and use different learning environments like e-campus system, iTunesU, face-to-face teaching services, television broadcasts and some advanced technologies like videoconference, without interrupting their daily productivity. Open Education Faculty Offices, 106 at home and 6 in abroad play an important role in the sustainability of the system by providing logistical support to the students on many issues. These faculty offices are the most important connecting points for the students living in different provinces for communication with the university. Besides getting the text books from the offices, students take many information and document like student ID cards, military suspension papers, grade notification documents, renewing the student ID cards and de-registration. Since the number of active students approaches to 1.5 million, the offices specially in the big cities have great importance for the functioning the system. It is inevitable to open new offices or location changing of the existing ones since the system expanding day by day.

In this study, Analytic Hierarchy Process (AHP) was used which is one of the Multi-Criteria Decision Making in order to determine the most appropriate place for the potential offices. For issues like determining the most appropriate place, besides intuitive approach, cost plays an importing role.

Keywords: Open Education Faculty Office, Multi Criteria Decsison Analysis, Analytic Hierarcy Process, Location Selection.

JEL Classification: C02, C44, M10

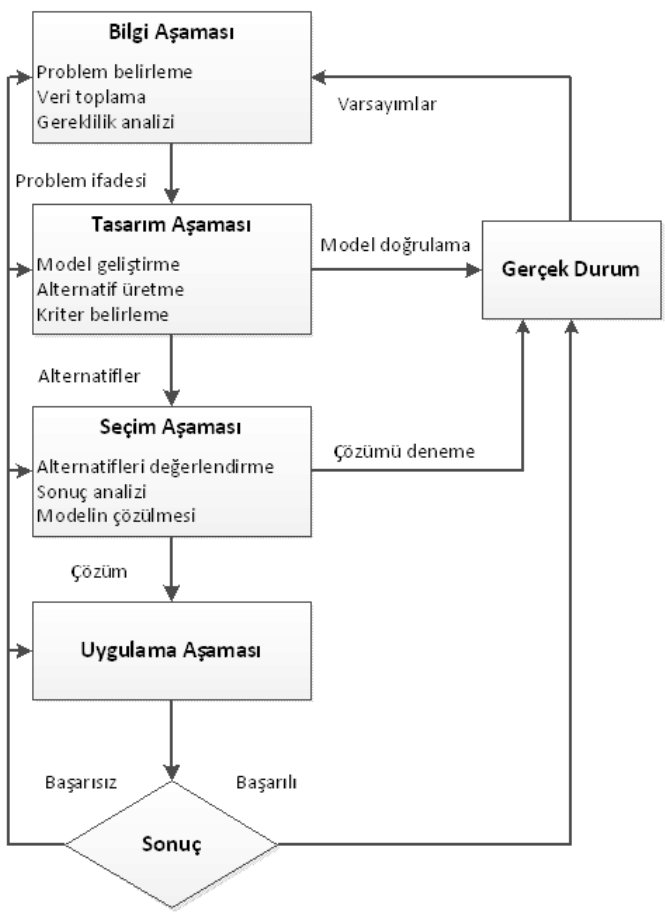
1 Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, oozturk@anadolu.edu.tr

2 Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, sturkay@anadolu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 29.04.2016 Makale Yayın Tarihi: 26.10.2016

Giriş

Kuruluşların hedefleri vardır ve kuruluşlar bu hedeflere işgücü, malzeme, sermaye gibi kaynakları kullanarak ve planlama, düzenleme, yönetme ve kontrol etme gibi yönetsel fonksiyonları yerine getirerek ulaşmaya çalışırlar. Bu fonksiyonları gerçekleştirirken, yöneticiler sürekli bir karar verme sürecinin içindedirler. Her karar alternatifler arasından seçilmiş ve gerekçesi olan bir tercihtir. Bunun sonucu olarak yönetici bir karar vericidir. Karar verme geçmişe göre günümüzde daha karmaşık ve zordur çünkü kullanılır alternatif sayısı çok daha fazladır. Karar verme alternatifler arasından birisinin gerçekleştirilmek üzere seçildiği bilişsel bir süreçtir. 1977'de Simon tarafından önerilen sistematik bir karar verme süreci 3 aşamayı içermektedir. Bilgi, Tasarım ve Seçim. Dördüncü aşama olan Uygulama ise sonra eklenmiştir. Aşağıdaki Şekil 1'de *aşamalı karar verme sürecinin kavramsal bir çerçevesini göstermektedir (Lu, vd*., 2007, s. 6).

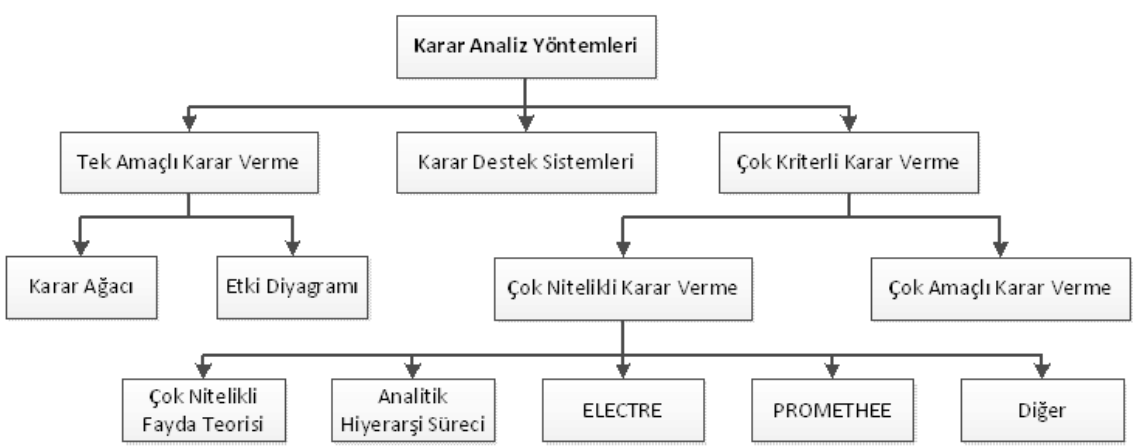

Şekil 1: Karar Verme Süreci

Bir karar problemini belirlemek için yönetsel varsayımları, sınırlılıkları ve birbiriyle ilişkili başlangıç ve istenen koşulları iyi bir şekilde anlamak gerekmektedir. Gereklilikler, problem için herhangi bir kabul edilebilir çözümün koşullarıdır. Gereklilikler verilerin

toplanması ve karar durumunun analiz edilmesiyle elde edilebilir. Karar verme sürecinin tasarım aşaması amaçların ve hedeflerin oluşturulması ile başlar karar verme yönteminin seçimine kadar devam eder. Bu aşamada karar probleminin önemli amaçları ve hedefleri belirlenir. Bu amaçlar birbiriyle çatışabilir ve tüm amaçlar eşit derecede önemliliğe sahip değildir. Belirlenen amaçlar alternatiflerin üretilmesinde kullanılacaktır. Herhangi bir alternatif gereklilikleri yerine getirmelidir. Eğer mümkün alternatiflerin sayısı sonsuz ise alternatiflerin birer birer gereklilikleri yerine getirip getirmedikleri kontrol edilmelidir. Uygun olmayanların silinmesi ile alternatiflerin kesin listesi elde edilecektir. En iyi alternatifi seçebilmek için tüm alternatiflerin değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bunu yapabilmek için amaç ve hedefleri temel alan bir kritere ihtiyaç bulunmaktadır. Her bir alternatifin amaç ve kriterleri nasıl gerçekleştirdiği bu kritere göre ölçülebilmelidir. Karar probleminin yapısına ve karar vericinin tercihine göre karar problemini çözmek için uygun olan yöntem ya da araçlardan birisi seçilir. Bu seçimde basit olan yöntem en iyi yöntemdir kuralı unutulmamalıdır. Seçim aşaması alternatiflerin kritere *göre değerlendirilmesi ile başlar. Seçilen çözüm yöntemi ya da aracının desteklediği* kriter kullanılarak alternatifler amaçları karşılama düzeylerine göre değerlendirilirler. Eğer seçilen alternatifin olumsuz sonuçları yoksa çözüm onaylanır ve uygulanır. Süreçten de anlaşılacağı üzere, karar çeşitli alternatifler arasından yapılan bir seçimdir (Lu, vd., 2007, s. 9).

Karar analiz yöntemleri Şekil 2'de görüldüğü gibi tek amaçlı karar verme yöntemleri, çok kriterli karar verme yöntemleri ve karar destek sistemleri olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılabilir. Çok kriterli karar verme yöntemleri karar vericilere alternatifleri sıralama ya da seçmede çeşitli kriterlere göre değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır. Kararlar birbiriyle çatışan kriterler arasında uzlaşma ya da ödünleşmeye dayanarak alınmaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemleri çok amaçlı karar verme ve çok nitelikli karar verme olarak iki ana bölüme ayrılmaktadır. Şekilde ayrıca sık kullanılan çok nitelikli karar verme yöntemleri de görülmektedir (Zhou, vd., 2006, s. 2605).

Şekil 2. Karar Analizi Yöntemlerinin Sınıflandırması

1. Analitik Hiyerarşi Süreci

Analitik Hiyerarşi Süreci karar vermede temel bir yaklaşımdır. Çeşitli kriterleri dikkate alarak değerlendirilen alternatifler arasından en iyi seçmede hem rasyonel hem de sezgisel olarak tasarlanmıştır. Bu süreçte karar verici basit ikili karşılaştırmaları yerine getirir ki bunlar daha sonra alternatiflerin sıralanması için genel önceliklerin geliştirilmesinde kullanılır (Saaty ve Vargas, 2012, s. 1).

Çok nitelikli karar verme problemlerinin çözümünde yukarıda da ifade edildiği gibi birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci 1980'lerde T. Saaty tarafından geliştirilmiş olup, bu yöntemle objektif ve sübjektif karar kriterleri karşılaştırılabilmekte ve birbirinden farklı karar kriterlerine dayanan bir ağırlıklama sonucu bir sıralama elde edilebilmektedir (Timor, 2011, s. 26).

Analitik Hiyerarşi Süreci'nin teorik alt yapısı dört temel önermeye dayandırılmıştır; (Saaty, 1986, s.841-855) (Özde, 2008)

Önerme 1 (Karşılık olma): Eğer i'inci kriterin j'inci kritere göre önem derecesi x ise j'inci kritere göre önem derecesi 1/*x* olacaktır (a_{ij}=x ise a_{ji}=1/*x*).

Önerme 2 (Homojenlik): İkili karşılaştırmalarda kriterlerinden biri diğerine göre kez üstün kabul edilemez.

Önerme 3 (Bağımsızlık): Kriterler ve alternatifler kendi aralarında birbirinden bağımsızdır.

Önerme 4: Bir karar problemi hiyerarşik yapıda sunulabilir.

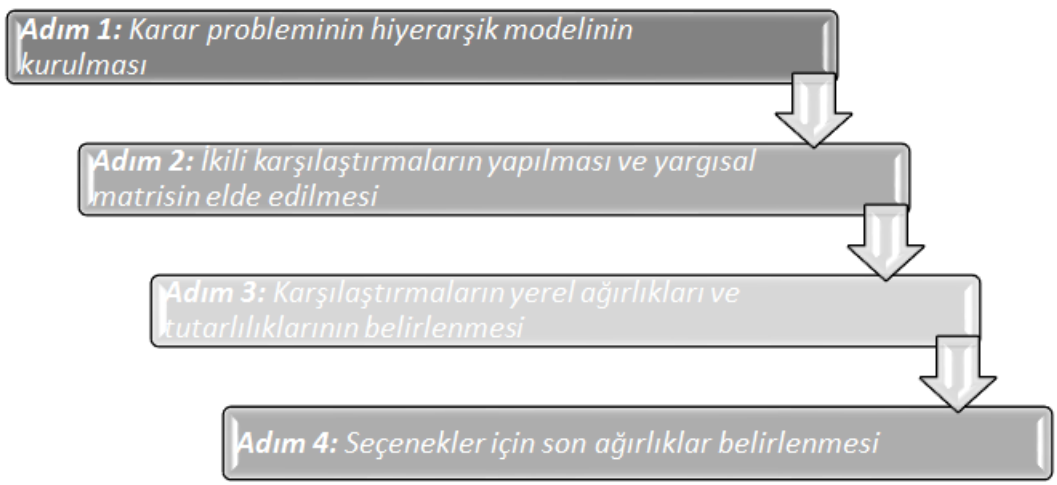
Karar problemleri sayısal olduğu kadar sayısal olmayan ölçütler de içerebilmektedir. Kararı etkilediği halde niceliksel olarak doğrudan ifade edilemeyen tecrübe, imaj, önsezi gibi niteliksel ölçütleri karar sürecine katamayınca çözüm için geliştirilen modellerin gerçeği ne kadar temsil ettikleri buna bağlı olarak da sonuçların uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Analitik hiyerarşi süreci sonlu sayıda seçeneğin ve hem nitel hem de nicel ölçütlerin yer aldığı karar problemlerinde seçeneklerin değerlendirilmesi için kullanılmaktadır (Sağır, vd., 2013, s. 157).

*İş planlaması, kaynak tahsisi, organizasyon önceliklerinin belirlenmesi ve seçimi gibi problemlerde çok sayıda Analitik Hiyerarşi Süreci uygulamaları vardır. Ayrıca tahmin, toplam katile yönetimi, iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, kalite fonksiyonu düzenleme gibi konularda da uygulanmıştır (*Saaty, 2013, s. 1114).

Analitik Hiyerarşi Süreci yer seçimi problemlerinin çözümünde de kullanılan popüler bir yöntemdir. Tzeng ve diğerleri Tapei şehrinde yapılması planlanan bir restoran için en iyi yerin belirlenmesi amacıyla alternatif yerlerin değerlendirilmesinde Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanmışlardır. Bu çalışmada, 11 kriter kullanılarak dört farklı alternatif değerlendirilmiştir. Alphonce ise köy marketi yerinin belirlenmesinde, dört alternatif yer arasından en iyi yeri 5 kriteri temel alarak belirlemiştir (Aras, vd., 2004, s. 1384). Aras ve diğerleri, İstanbul'da bir rüzgar gözlemevinin kurulmasında optimal yer seçimini Analitik Hiyerarşi Süreci kullanarak önermişlerdir. Beş alternatifi beş kriter ve on iki alt kriter ile değerlendirerek en iyi alternatifi belirlemişlerdir. Cebeci ve Kılınç, Analitik Hiyerarşi Süreci ile optimal hastane yer seçimi planlamışlardır. Çalışmada üç alternatif dikkate alınarak altı temel kriter ve yirmi beş alt kriter belirlenerek en iyi yerleşim yeri belirlenmiştir (Aydın, vd., 2009, s. 73).

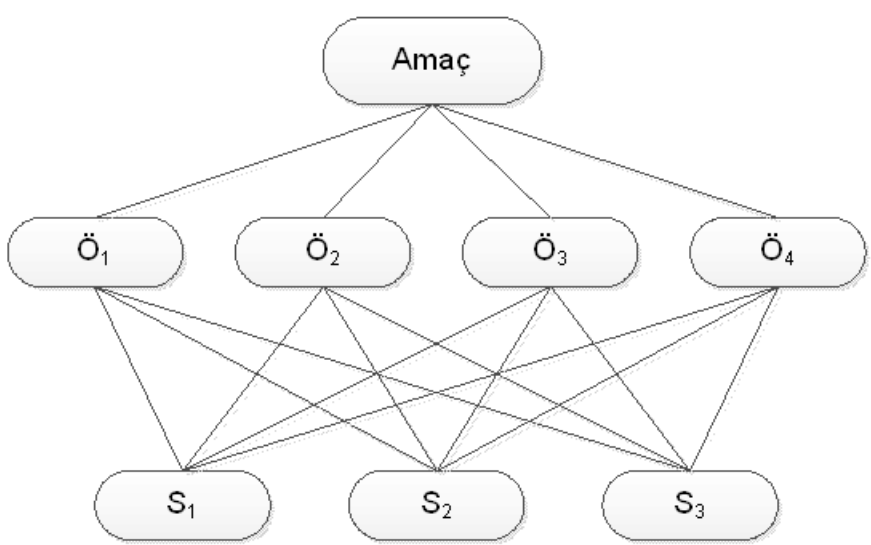
Bir karar probleminde, Analitik Hiyerarşi Sürecinin uygulanması 4 adımda gerçekleştirilir

(Subramanian ve Ramanathan, 2012, s. 235). (Şekil 3)

Şekil 3. Analitik Hiyerarşi Sürecinin Uygulanması

Adım 1 - Karar probleminin hiyerarşik modelinin kurulması: Karar problemi ortak özelliklerine göre öğelere ayrılır ve farklı seviyelere sahip hiyerarşik bir model oluşturulur. *Üç seviyeli (amaç, ölçüt ve seçenekler) basit bir Analitik H*iyerarşi Süreci modeli Şekil 4'de gösterilmektedir.

Şekil 4. Basit Bir Analitik Hiyerarşi Süreci Modeli

Adım 2 – İkili karşılaştırmaların yapılması ve yargısal matrisin elde edilmesi: Bu adımda bir seviyedeki ölçütler, etkileşimli olduğu bir üst seviyedeki belirli bir ölçüt açısından birbiriyle karşılaştırılır. Karşılaştırmalar karar vericinin görüşlerine göre oluşturulur. İkili karşılaştırmalarda 1-9 temel ölçeği kullanılır. Genellikle yüksek derece alan ölçüt daha düşük dereceye sahip ölçütten üstündür (Subramanian ve Ramanathan, 2012, s. 235).

Analitik Hiyerarşi Sürecinde kullanılmak üzere Saaty tarafından geliştirilmiş olan temel ölçek aşağıda Tablo 1'de yer almaktadır (Saaty, 1994, s. 26).

Tablo 1. Karşılaştırmalar İçin Önem Dereceleri

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	Her iki faaliyet amaca eşit derecede katkı sağlar
3	Orta derecede önemli	Deneyim ve yargılara göre bir faaliyet diğerine göre biraz daha önemlidir
5	Kuvvetli derecede önemli	Deneyim ve yargılara göre bir faaliyet diğerinden kuvvetle daha önemlidir
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faaliyet diğerine göre yüksek derecede kuvvetle tercih edilir
9	Kesin önemli	Faaliyetlerden biri diğerinden çok yüksek derecede önemlidir
2, 4, 6, 8	Ara değerler	Yukarıdaki sayılar yargıyı tanımlamada yeterli olmadığında kullanılır
Yukarıdaki değerlerin tersi	i faaliyeti j faaliyeti ile karşılaştırıldığında yukarıdaki sayılardan birisi atanmışsa, j faaliyeti i faaliyeti ile karşılaştırıldığında bu sayının tersi atanır	

Analitik Hiyerarşi Süreci ikili karşılaştırma sürecinde birden çok kişinin yargılarının değerlendirilmesine olanak tanıdığı için bu yargıların bir uzlaşma sağlayacak şekilde birleştirilmesi gerekir. Bu duruma ilişkin literatürde önerilen bazı yöntemler şunlardır: Grup üyelerinin tartışma yoluyla konu üzerinde uzlaşma sağlaması, Uzlaşma çıkarma görevini bir aracıya bırakmak, Her ikili yargıyı matematiksel bir yolla toplamak. Bu yöntemlerden en sık kullanılanı geometrik ortalama yoluyla uzlaşma sağlamak şeklidir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001, s. 92).

İkili karşılaştırma matrisinin genel formu aşağıdaki şekildedir (Timor, 2011, s. 32):

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ 1/a_{1n} & 1/a_{2n} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Matristeki her bir a_{ij} girişi için üç kural geçerlidir: a_ij>0; $a_{ij}=1/a_{ji}$ ve $a_{ii}=1$ tüm i'ler için. İkili karşılaştırmalarda, amaç dikkate alınarak ölçütlerin ve ölçütler dikkate alınarak seçeneklerin ikili karşılaştırmaları yapılır. Şekil 3'de yer alan Analitik Hiyerarşi Süreci modelinde bir tane amaca göre oluşturulacak ölçütler arası ikili karşılaştırma matrisi ile her bir ölçüt dikkate alınarak oluşturulacak dört tane seçenekler arası ikili karşılaştırma matrisi olmak üzere toplam beş adet matris elde edilecektir. Matristeki tüm girişler geçişkenlik özelliğine sahipse matrisin tutarlı oluğu söylenir. Tüm girişler için bu özellik sağlanmıyorsa, tutarsızlık düzeyi Tutarsızlık Oranı adı verilen bir ölçü ile belirlenebilir (Subramanian ve Ramanathan, 2012, s. 235).

Adım 3 – Karşılaştırmaların yerel ağırlıkları ve tutarlılık: Bu adımda, öğelerin yerel ağırlıkları *özvektör yöntemi kullanılarak hesaplanır. Özvektör* kullanıldığında Tutarsızlık Oranı da hesaplanabilir.

Tutarlılık oranının hesaplanmasında izlenecek adımlar şu şekildedir (Timor, 2011, s. 44):

- Karşılaştırma matrisinin her elemanı kendi ait olduğu sütun toplamına bölünerek Normalize Edilmiş Matris hesaplanır,
- Normalize Edilmiş Matrisin her bir satırının ortalaması alınarak Öncelikler Vektörü hesaplanır,
- Elde edilen vektör karşılaştırma matrisi ile çarpılarak Tüm Öncelikler Matrisi oluşturulur,
- Tutarlılık Oranını (CR) hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılır,

$$\text{Tutarlılık Göstergesi } (CI) = \frac{\lambda_{max}-n}{n-1}$$

Rassal Gösterge (RI) olsun,

$$\text{Tutarlılık Oranı } (CR) = \frac{CI}{RI}$$

Tutarlılık Oranının 0,1'den küçük olması istenir (CR<0,10), bu oran 0,1'den büyük olduğunda tutarlı yargılar elde edene kadar karar vericilere tekrar dönüş yapılır (Subramanian ve Ramanathan, 2012, s. 235).

λ_{max}'ı hesaplayabilmek için Tüm Öncelikler Matrisinin her bir elemanı, Öncelikler Vektörü elemanlarına bölünerek elde edilen yeni matrisin elemanlarının ortalaması alınmaktadır. RI ise Rastgele Değer İndeksidir ve karşılaştırma matrisinin boyutuna yani n değerine göre değişik değerler alır. 1-15 boyutundaki matrisler için geliştirilmiş Rastgele Değer İndeksi aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Rassal Değer İndeksi

n	RI	n	RI	n	RI
1	0,00	6	1,24	11	1,51
2	0,00	7	1,32	12	1,48
3	0,58	8	1,41	13	1,56
4	0,90	9	1,45	14	1,57
5	1,12	10	1,49	15	1,59

Adım 4 – Seçenekler için son ağırlıklar belirlenir: Bu adımda bir önceki adımda elde edilen ağırlıklardan yola çıkılarak her bir seçenek için son ağırlıklar hesaplanır. En yüksek ağırlık değerine sahip olan seçenek problem amacımızı en iyi gerçekleştiren seçenek olmaktadır.

2. Yöntemin Uygulanması

Bu çalışmada, bir ilde açılması planlanan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bürosu için en iyi yerin belirlenmesine çalışılmıştır.

Türkiye'de açık yükseköğretim görevi bilimsel birikim, akademik deneyim, nitelikli insan kaynağı ve uluslararası standartlarda teknik/teknolojik altyapıya sahip olan Anadolu Üniversitesi'ne 20 Temmuz 1982'de çıkartılan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile verilmiştir. Mevcut İletişim Bilimleri Fakültesi bünyesinden doğan Açık ve Uzaktan Eğitim Sistemi ile Anadolu Üniversitesi böylece ülke düzeyinde açık ve uzaktan öğretim hizmeti ile görevlendirilmiştir. Anadolu Üniversitesinin açık ve uzaktan eğitim sistemine göre öğretim yapan Açıköğretim, İktisat, İşletme Fakülteleri olmak üzere üç fakültesi bulunmaktadır. Açıköğretim Fakültesi'nin 36 *önlisans* programı, 8 lisans bölümü, *İktisat Fakültesi'nin lisans eğitimi veren 5 bölümü, İşletme Fakültesi'nin ise yine lisans eğitimi veren 2 bölümü bulunmaktadır. 2016-2017 öğretim yılında Türkiye programlarında*ki aktif öğrenci sayısı 1.435.000'dir. Öğrencilere kayıt, kayıt yenileme ve öğrencilik ile ilgili hizmetler illerde bulunan AÖF Büroları tarafından verilmektedir. Türkiye'de 81 ilde toplam 106 büro bulunmaktadır. Yıllar içinde öğrenci sayısındaki artışa paralel olarak öğrencilere yeterli hizmetin verilebilmesi için yeni bürolar açılmaktadır.

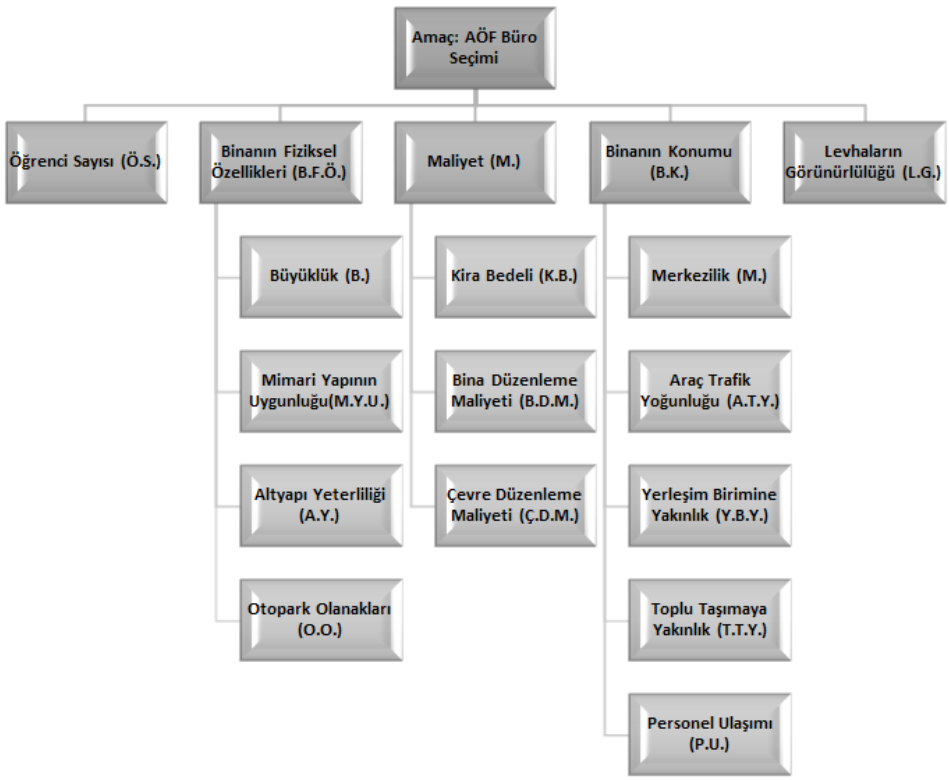
Büro yeri seçiminde kriterler, alt kriterler ve bunların ikili karşılaştırılmalarının belirlenmesinde bir anket aracılığı ile uzman görüşlerine başvurulmuştur. Anket sonucu elde edilen görüşler doğrultusunda Şekil 5'de ki gibi AÖF bürosu yeri seçimi probleminin hiyerarşik yapısı oluşmuştur.

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra, uzmanlardan alınan görüşler doğrultusunda ana faktör kriterlerin ve alt kriterlerin puanları, geometrik ortalama yöntemi $(G = \sqrt[n]{x_1 x_2 x_3 \ldots . x_n})$ uygulanarak düzenlenmiştir. Aynı düzeyde yer alan elemanların bir üst seviyedeki elemana yaptığı katkıya göre ikili karşılaştırma işlemi yapılır.

Ana faktör kriterleri *kısaltmalar ile ifade edilmiştir.*

Tablo 3: Ana Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları

AÖF Büro Seçimi	Ö.S.	B.F.Ö.	M.	B.K.	L.G.
Ö.S .	1	3	4,98	6	7
B.F.Ö.	0,33	1	3	3,87	5,17
M.	0,2	0,33	1	1,28	3
B.K.	0,17	0,26	0,78	1	3
L.G.	0,14	0,19	0,33	0,33	1
Toplam	1,84	4,78	10,09	12,48	19,17

Şekil **5.** *AÖF Bürosu Yeri Seçimi Probleminin Hiyerarşik Yapısı*

Bir sonraki aşamada her bir kriter puanının sütun toplamlarına oranlanması ile normalleştirilmiş kiter karşılaştırmaları tablosu oluşturulmuş. Normalleştirilmiş kriter karşılaştırmaları ve herbir kriterin ağırlığı hesaplanarak, bulunan sonucun tutarlılığı hesaplanmıştır.(Tablo 4)

Tablo 4: Normalleştirilmiş Kriter Karşılaştırmaları, Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri

AÖF Büro Seçimi	Ö.S.	B.F.Ö.	M.	B.K.	L.G.	Kriter Ağırlığı
Ö.S .	0,54	0,63	0,50	0,48	0,36	0,502
B.F.Ö.	0,18	0,21	0,30	0,31	0,27	0,254
M.	0,11	0,07	0,10	0,10	0,16	0,108
B.K.	0,09	0,05	0,08	0,08	0,16	0,092
L.G.	0,08	0,04	0,02	0,03	0,05	0,044
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
n=5 λ=5,098 CI=0,0245 RI=1,12 CR=CI/RI=(0,0245)/(1,12)=0,022 CR=0,022<0,10 TUTARLIDIR						

Ana faktör kriterlerinin sıralanışı; *öğrenci* sayısı, binanın fiziksel *özellikleri*, maliyet, binanın konumu, levhaların görünürlülüğüdür. *Öğrenci* sayısı *AÖF* büro seçimi için en *önemli* kriterdir. Karşılaştırma matrisi tutarlıdır. (0,022<0,10)

Tablo 5: Binanın Fiziksel Özellikleri İle İlgili Alt Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları

Binanın Fiziksel Özellikleri	B .	M.Y.U.	A.Y.	O.O.
B.	1	0,67	3,18	7,94
M.Y.U.	1,51	1	3,42	5,17
A.Y.	0,314	0,292	1	3,87
O.O.	0,216	0,193	0,258	1

Tablo 6: Normalleştirilmiş Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri

Binanın Fiziksel Özellikleri	B .	M.Y.U.	A.Y.	O.O.	Kriter Ağırlığı
B.	0,34	0,31	0,40	0,44	0,37
M.Y.U.	0,51	0,46	0,44	0,29	0,43
A.Y.	0,106	0,13	0,13	0,22	0,15
O.O.	0,044	0,09	0,03	0,05	0,05
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
n=4 λ=4,14 CI=0,047 RI=0,9 CR=CI/RI=(0,047)/(0,9)=0,052 CR=0,052<0,10 TUTARLIDIR					

Binanın fiziksel özelliklerine ilişkin, alt faktör kriterlerinin *sıralanışı; mimari yapının uygunluğu, büyüklük, altyapı yeterliliği ve otopark olanaklarıdır. Karşılaştırma matrisi tutarlıdır. (0,052<0,10)*

Tablo 7: Maliyet İle İlgili Alt Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları

Maliyet	K.B.	B.D.M.	Ç.D.M.
K.B.	1	3,21	5,17
B.D.M.	0,31	1	3,18
Ç.D.M.	0,19	0,31	1

Tablo 8: Normalleştirilmiş Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri

Maliyet	K.B.	B.D.M.	Ç.D.M.	Kriter Ağırlığı
K.B.	0,67	0,71	0,55	0,64
B.D.M.	0,20	0,22	0,34	0,25
Ç.D.M.	0,13	0,07	0,11	0,10
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00
n=3 λ=3,05 CI=0,025 RI=0,58 CR=CI/RI=(0,025)/(0,58)=0,04 CR=0,04<0,10 TUTARLIDIR.				

Maliyete ilişkin, alt faktör kriterlerinin *sıralanışı; kira bedeli, bina düzenleme maliyeti ve çevre düzenleme maliyetidir. Karşılaştırma matrisi tutarlıdır. (0,04<0,10)*

Tablo 9: Bina Konumu İle İlgili Alt Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları

Bina Konumu	M.	Y.B.Y.	T.T.Y.	A.T.Y.
M.	1	1,79	3,12	4,12
Y.B.Y.	0,56	1	1,61	3,1
T.T.Y.	0,32	0,62	1	1,57
A.T.Y.	0,24	0,32	0,64	1

Tablo 10: Normalleştirilmiş Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri

Bina Konumu	M.	Y.B.Y.	T.T.Y.	A.T.Y.	Kriter Ağırlığı
M.	0,47	0,48	0,49	0,42	0,465
Y.B.Y.	0,26	0,27	0,25	0,32	0,275
T.T.Y.	0,15	0,17	0,16	0,16	0,16
A.T.Y.	0,12	0,08	0,10	0,10	0,10
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
n=4 λ=4,02 CI=0,007 RI=0,9 CR=CI/RI=(0,007)/(0,9)=0,008 CR=0,008<0,10 TUTARLIDIR.					

Bina konumuna ilişkin, alt faktör kriterlerinin sıralanışı; merkezilik, yerleşim birimine yakınlık, araç trafik yoğunluğu toplu taşımaya yakınlık. Karşılaştırma matrisi tutarlıdır. (0,04<0,10)

Tablo 11: Ana ve Alt Kriterler, Önem Dereceleri

Ana Kriter	Alt Kriter	Kriter Önem Derecesi
Öğrenci Sayısı(Ö.S.) 0,502		
Binanın Fiziksel Özellikleri (B.F.Ö.) 0,254	Büyüklük (B.) Mimari Yapının Uygunluğu(M.Y.U.) Altyapı Yeterliliği (A.Y.) Otopark Olanakları (O.O.)	0,37 0,43 0,15 0,05
Maliyet (M.) 0,108	Kira Bedeli (K.B.) Bina Düzenleme Maliyeti (B.D.M.) Çevre Düzenleme Maliyeti (Ç.D.M.)	0,644 0,253 0,103
Binanın Konumu (B.K.) 0,092	Merkezilik (M.) Araç Trafik Yoğunluğu (A.T.Y.) Yerleşim Birimine Yakınlık (Y.B.Y.) Toplu Taşımaya Yakınlık (T.T.Y.)	0,465 0,275 0,16 0,10
Levhaların Görünürlülüğü (L.G.) 0,044		

Sonuç

Yer seçimi, kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektör için önemli bir karar aşamasıdır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bürosu için en iyi yerin belirlenmesi kararı stratejik bir karardır. 1,5 milyona yakın öğrencisi olan bir sistemde, illerde öğrenciler ile Üniversite arasındaki en önemli bağ, sistemin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynayan bürolardır. Özellikle büyükşehirlerde, büronun konumunun yüzbinleri etkileyeceği unutulmamalıdır. Bu amaçla, bu kararın bilimsel *yöntemlerle ele alınması büyük önem taşımaktadır.*

Analitik Hiyerarşi Süreci, çok kriterli bir karar yöntemi olup, çözümü karmaşık olmayan ve uygulama da sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bürosu için en iyi yerin belirlenmesine yönelik uygulama da ilk olarak kriterler, alt kriterler ve bunların ikili karşılaştırılmalarının belirlenmesinde bir anket aracılığı ile uzman görüşlerine başvurulmuştur. Anket sonucu, ana faktör kriterleri; Öğrenci sayısı, Binanın fiziksel özellikleri, Maliyet, Binanın konumu ve Levhaların görünürlüğü olarak belirlenmiştir.

Ana faktör kriterlerine ilişkin uzman görüşleri geometrik ortalaması alınarak puanlanmış

ve Normalleştirilmiş *Kriter Karşılaştırmaları, Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri belirlenmiştir.*

Tutarlılık değeri anlamlı çıkması sonucunda olası bir büro seçimi için öncelikli olarak gözönünde bulundurulacak kriterlerin; öğrenci sayısı, binanın fiziksel özellikleri, maliyet, binanın konumu, levhaların görünürlüğü şeklinde sıralandığı sonucuna varılmıştır.

Alt faktör kriterlerine *yönelik yöntemin uygulanmasına devam edildiğinde, uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen; binanın fiziksel özellikleri ile ilgili alt faktör kriterleri; büyüklük, mimari yapının uygunluğu, alt yapı yeterliliği ve otopark olanakları olarak belirlenmiştir.*

Binanın fiziksel özelliklerine ilişkin alt faktör kriterlerinin normalleştirilmiş, Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri belirlenmiştir. Karşılaştırma tutarlılık değeri anlamlı bulunmuştur. Binanın fiziksel özelliklerine ilişkin, alt faktör kriterlerinin *sıralanışı; mimari yapının uygunluğu, büyüklük, altyapı yeterliliği ve otopark olanakları olarak belirlenmiştir.*

Maliyete ilişkin alt faktör kriterleri ; kira bedeli, bina düzenleme maliyeti ve çevre düzenleme maliyeti olarak olarak uzmanlarca belirlenmiştir. Maliyet İle İlgili Alt Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları, geometrik ortalama ile bulunmuş, Normalleştirilmiş, Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri hesaplanmıştır. Tutarlılığı anlamlı bulunan alt faktör karşılaştırmalarına yönelik sıralama; kira bedeli, bina düzenleme maliyeti ve çevre düzenleme maliyetidir

Bina konumuna ilişkin alt faktör kriterleri; merkezilik, yerleşim birimine yakınlık, toplu taşımaya yakınlık, araç trafik yoğunluğu olarak uzmanlarca belirlenmiştir. Bina konumu İle İlgili Alt Faktör Kriterlerinin Karşılaştırmalı Puanları, geometrik ortalama ile bulunmuş, Normalleştirilmiş, Kriter Karşılaştırmaları Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Değerleri hesaplanmıştır. Tutarlılığı anlamlı bulunan alt faktör karşılaştırmalarına yönelik sıralama; merkezilik, yerleşim birimine yakınlık, araç trafik yoğunluğu toplu taşımaya yakınlık olarak belirlenmiştir.

AHP yöntemi ile elde edilen bulgular, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Bürosu için en iyi yerin belirlenmesinde kullanılabilecek bulgulardır. İlerleyen zamanlarda sistemde büro ihtiyacı doğduğunda, AHP ile elde edilen sonuçlar planlama ve karar aşamasında kullanılabilir.

Kaynakça

Aras, H., Ş. Erdoğmuş ve E. Koç. (2004). Multi-criteria selection for a wind observation station location using analytic hierarchy process. Renewable Energy. 29: 1383-1392.

Aydın, Ö., S. *Öznehir* ve E. Akçalı. (2009). Ankara için optimal hastane yeri seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci ile modellenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi. 14/2: 69-86.

Kuruüzüm, A. ve N. Atsan. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve işletmecilik alanındaki uygulamaları. Akdeniz İ. İ. B. F. Dergisi. 1: 83-105.

Lu, Jie ve diğerleri. (2007). Multi-Objective Group Decision Making Methods, Software and Applications with Fuzzy Set Techniques. Imperial College Press: London.

Özden, Ünal H. (2008). "Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile İlkokul Seçimi" Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXIV, Sayı: 1.

Saaty, Thomas L. (2013). The modern science of multicriteria decision making and its practical applications: The AHP/ANP approach. Operations Research. 61/5: 1101-1118.

Saaty, Thomas L. (1986). "Axiomatic foundations of the AHP", Management Science, 32: 841-855.

Saaty, Thomas L. (1994). How to make a decision: The Analytic Hierarchy Process. Interfaces. 24/6: 19-43.

Saaty, Thomas L. ve Luis G. Vargas. (2012). Models, Methods, Concepts & Applications of the Analytic Hierarchy Process. Springer: USA.

Subramanian N. ve R. Ramanathan (2012). A review of applications of Analytic Hierarchy Process in operations management. Int. J Production Economics. 138: 215-241.

Sağır, M., A. Öztürk ve Ö. Öztürk. (2013). Yöneylem Araştırması II. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını: Ankara.

Timor, Mehpare. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi. Türkmen Kitabevi: İstanbul.

Zhou, P., B. W. Ang ve K. L. Poh. (2006). Decision analysis in energy and environmental modeling: An update. Energy. 31: 2604-2622.

KRİZ DÖNEMLERİNDE ÇALIŞMA SERMAYESİ YÖNETİMİ ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ, BİST İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNDE UYGULAMA

Burcu Zengin[1]
Cihan Tanrıöven[2]

Öz

Çalışmada, çalışma sermayesi tanımı, unsurları açıklandıktan sonra krizler tarihsel süreçte incelenmiş ve çalışma sermayesi ihtiyacını etkileyen unsurlara yer verilmiştir. Çalışmanın amacı krizlerin çalışma sermayesi ihtiyacına etkilerini değerlendirmek ve bu değerlendirmeler ışığında Türkiye özelinde çalışma sermayesi yönetimi üzerine öneriler getirmektir. Çalışmada 2004-2014 yılları arası 2008 Krizi'nin etkilediği dönem de dahil olmak üzere 11 yıllık süreç, 114 imalat işletmesi açısından dikkate alınmıştır.

Çalışmada, 2008 Küresel Krizinin çalışma sermayesi ihtiyacına olan etkileri, çalışma sermayesi unsurları özelinde incelenmiştir. Uygulamada likidite oranları, karlılık oranları, devir hızı oranları, mali kaldıraç oranları ve kriz dummy (gölge) değişkeni üzerinden panel veri regresyon modeli yapılmıştır. Sonuçta, cari oran, likidite oranı, stok devir süresi, nakit döngüsü, aktif karlılık, dönen varlık karlılık, kısa vadeli borç/toplam aktif, kısa vadeli borç/toplam borç ve kriz değişkenlerinin net çalışma sermayesi/toplam aktif değişkeni üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, kriz dönemlerinde net çalışma sermayesinin azaldığı, imalat sanayindeki işletmeler için çalışma sermayesi yönetimi açısından da kriz yaşandığı görülmüştür. Kriz dönemlerinde imalat sanayi işletmelerinin çalışma sermayesi yönetiminde etkinliklerinin azaldığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, kriz yaşayan işletmeler bağlamında çalışma sermayesi yönetiminin önemi üzerinde durulmuştur.

Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:50

Anahtar Kelimeler: Çalışma Sermayesi Yönetimi, Etkinlik, Krizler, Panel Veri Regresyon Analizi

Jel Kodları: G30, G01

THE ANALYSIS OF THE WORKING CAPITAL MANAGEMENT'S EFFICIENCY IN CRISIS, ANALYSIS IN MANUFACTURING INDUSTRY FIRMS LISTED IN BIST

Abstract

In the study, after the announcement of the definition of working capital, the element,the crisisin the historical processand the factors affecting working capital requirement are examined. The aim of the studyis to appraise of crisis effects to working capital requirement and to make suggestions on working capital management,Turkey in particular, in the light of this appreciations. In the study, 11 years period, between the years of 2004-2014, including the years affected by 2008 Crisis, are taken into account for the 114 manufacturing firms.

In this study, the affections of 2008 Global Crisis to the working capital requirement in consideration of working capital elements. Panel data regression model is made by using variables like liquidity ratios, profitability ratios, turnover ratios, financial leverage and dummy variable for crisis. As a result, the current ratio, liquidity ratio, inventory turnover period, the cash cycle, return on assets, profitability of current assets, short-term debt / total assets, short-term debt / total debt and crisis variable's effects on net working capital / total assets are statistically significant. Accordingly, it has seen that net working capital is decreased during the crisis and working capital management for businesses in the manufacturing industry is becomed difficult. As a result, the importance of working capital management for businesses in crisis is underlined.

Keywords: Working Capital Management, Efficiency, Crisis, Panel Data Regression Analysis

Jel Classification: G30, G01

1 Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, burcuzengin@gazi.edu.tr
2 Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, cihant@gazi.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 04.07.2016 Makale Yayın Tarihi: 27.10.2016

Giriş

Çalışma sermayesi bir işletmenin kısa vadeli aktiflerinin yönetiminin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Nakit, alacak, ve stoklar gibi aktifleri kapsayan çalışma sermayesi yönetimi işletmenin kısa vadeli performansını etkilemektedir. İşletmelerin amaçlarına ulaşmasında çalışma sermayesi yönetimi önemli bir yer tutmaktadır. İşletmelerin özellikle kriz dönemlerini kayıpsız atlatmak, verimliliği arttırmak, kapasiteyi maksimum düzeye çıkarmak için çalışma sermayesi büyük önem taşımaktadır (Ergül, 2004:79).

Çalışma sermayesi yönetiminin, yapılan araştırmalarda finans yöneticilerinin iş zamanlarının yarısından fazlasını kapsadığı görülmektedir. Çünkü, bu yönetimin etkinliği beraberinde faaliyetlerin verimliliğini, likiditenin yeterliliğini, kredibilitenin yüksekliğini, karlılığı ve son olarak işletme değerinin maksimum seviyeye çıkışını getirmektedir. Kriz dönemlerinde yaşanan değer kayıplarından kaçınmak adına, yöneticiler çalışma sermayesi yönetiminin bu özelliklerinden yararlanmaktadırlar. Günümüzde, 2008 Küresel Krizi'nin etkilerinin yakinen gözlemlenebilmesi nedeniyle, çalışmada krizin çalışma sermayesine etkileri üzerinde durularak, etkin bir çalışma sermayesi yönetimi üzerine öneriler getirilecektir.

1. Çalışma Sermayesi

Kurulan bir tesisin çalışmasını düzenli ve aksamadan devam ettirebilmesi için elinde bir miktar fonun hazır bulunması lazımdır. İşte bu fon işletme ya da çalışma sermayesi olarak adlandırılmaktadır (Sarıaslan, 2006:144). Kısa vadeli ya da cari varlıklar ve borçlar çalışma sermayesi olarak değerlendirilse de, dönen varlıklar ile kısa vadeli borçlar arasındaki fark da net çalışma sermayesi yerine çoğu zaman finans yöneticileri tarafından çalışma sermayesi olarak ifade edilmektedir (Brealey vd., 2001:523). Yani, işletme faaliyetlerinin sürdürülmesi amacıyla kullanılan ve kısa sürede paraya dönüşme özelliğine sahip varlıklara çalışma sermayesi denilmektedir. Çalışma sermayesi, aynı zamanda vadesi gelmiş borçlarını karşılayabilme kabiliyetinin bir ölçüsü olarak da kabul edilmekte ve cari varlıklarla beraber cari borçların yönetimini de kapsamaktadır. Çalışma sermayesi unsurlarının yönetimi, işletme amacına katkı verirken, kendi amacını da gerçekleştirmektedir. Bu katkı işletmenin net şimdiki değerinin maksimum kılınmasına yöneliktir. Bu nedenle, çalışma sermayesi yönetimi çok önemli bir fonksiyona sahiptir (Aksoy ve Yalçıner, 2013:5-9).

Çalışma sermayesi yönetimi esnasında çalışma sermayesine yatırımın hem maliyetleri hem de yararları olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Finans yöneticisinin görevi, çalışma sermayesinin işletmede ihtiyaçtan fazla tutulduğunda ortaya çıkan elde tutma maliyeti ve ihtiyaçtan az tutulduğunda oluşan yetersizlik maliyeti arasında bir denge oluşturmak ve maliyeti en düşük kılan çalışma sermayesi düzeyini bulmaktır (Brealey vd., 2001:525,526).

Çalışma sermayesi yönetimi ve kontrolü, işletme açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Çalışma sermayesi, işletmenin tam kapasite ile çalışabilmesi, üretimi kesintisiz sürdürebilmesi, iş hacminin genişletilebilmesi, yükümlülüklerini karşılayamama riskini azaltması, kredi değerliliğini artırması, olağanüstü durumlarda mali yönden zor durumlara düşmemesi, faaliyetini karlı ve verimli bir şekilde yürütebilmesi açılarından büyük bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çalışma sermayesi yönetimi de işletme açısından hayati bir fonksiyon konumundadır (Akgüç, 2011: 201). Çalışma sermayesi yönetimi, karlılığı, kredibiliteyi, ödeme kabiliyetini, maliyeti ve tüm bunlar neticesinde firma değerini etkilemektedir.

2. Yakın Zaman Krizleri

Ekonomik kriz, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak ifade edilmektedir (Kibritçioğlu, 2001:175). Krizin genel tanımlamalarından birini yapan Kindleberger'e göre, kriz, çılgınlık, panik ve çöküş(manias, panics and crashes) adı verilen aşamalardan oluşan bir süreçtir. Bu süreç, konjonktürel genişleme sırasında yaşanılan çılgınlık aşamasıyla başlamakta ve bu aşamada yatırımcılar paralarını reel ve finansal varlıklara yatırmaktadır. Konjonktürün tepe noktasında ortaya çıkan panik aşamasında, ilk aşamanın tersine yatırımcılar paraya geri dönüş yapmaya çalışmaktadır ve sürecin son aşaması olan çöküş aşamasında ise, ilk aşamada büyük bir istekle yatırım yapılan varlıkların fiyatlarının düşmesiyle birlikte kriz süreci ortaya çıkmaktadır (Kindleberger ve Aliber, 2005:24-37).

Krizin tarihçesine bakıldığında ilk sırayı, 1929 Büyük Dünya Krizi (Büyük Bunalım) almaktadır. Büyük Bunalım'ın nedenleri, ABD'de üretimin sayılı holdingin elinde toplanmış olması ve bunların krize girmesi, bankalarla ilgili bugünkü gibi kapsamlı kuralların olmaması, ekonomi politikasının ekonomiye devlet müdahalesi yapılmaması esasına dayanması görülmektedir (Eğilmez, 2009:57-60). Bu dönemde işsizlik oranı %3'ten %25'e fırlamış, tüketici fiyatları %27oranında düşmüştür. Uluslararası ticaretin %50-70 oranında daraldığı bu dönem ülkelerin kriz sarmalına girmesine neden olmuştur (Durmuş, 2010:66).

Bretton Woods sisteminin çöküşü ve petrol şoku, 1970'lerde ülkeleri uzun süreli bir krize mahkum etmiştir. 1971'de ABD'nin doları altın değişim standardından çıkarmasıyla birlikte dünya para sistemi birdenbire karşılıksız kalmıştır. Gelişmiş ülkelerin rezerv artırmak amaçlı para basması, para birimlerinin değer kaybına neden olmuştur. Petrol fiyatlarının dolar cinsinden zarara uğraması sonucu, OPEC petrol fiyatlarını altın fiyatlarına bağlamış ve fiyatların aniden yükselmesine sebep olmuştur. Petrol fiyatlarındaki bu hızlı yükseliş, dolar ve öteki rezerv paralardaki değer kayıplarıyla birleşince stagflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Bu kriz de uzun süreli olmuş ve krizden çıkış 1980'leri bulmuştur (Eğilmez, 2009:62,63).

1997 yılında krize sürüklenen Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik spekülatif nitelikli olan kısa vadeli sermaye hareketleri, bu ülkelerdeki finansal varlıkların fiyatlarını yükseltmiş ve finans piyasalarında suni bir şişkinliğe sebep olmuştur (Afşar, 2004: 111). Menkul değer fiyatlarında patlama yaşanması ile başlayan genişlemeyi kırılmalar izlemiş, ardından da bankacılık sisteminin problemleri ortaya çıkmıştır (Yürekli, 2004:47,48). Tayland'da başlayan kriz tüm Güneydoğu Asya ülkelerine domino etkisiyle yayılmış ve kriz sonrası Endonezya'da %13.7, Tayland %9.4, Kore %5.8 küçülmüştür (Kınaytürk, 2006:35).

Rusya'da 1998'de ortaya çıkan finansal krizin nedeni, kısa vadede yüksek getiri elde etmek isteyen kısa süreli yabancı sermayenin spekülatif hareketleridir.Rusya'daki bankalara uluslararası finans piyasalarından büyük miktarda düşük faiz oranlı kaynak akışı gerçekleşmiş ve bankalar iç piyasaya bu paraları yüksek faiz oranları ile kredi olarak kullandırmıştır. Krizin başlangıç noktasını Dünya petrol fiyatlarında yaşanan düşüş sebebiyle Rusya'nın dış gelirlerinin 10 milyar Dolarlık kayba uğraması ve bunun sonucunda piyasalara verilen kredilerin geri dönmemeye başlaması oluşturmuştur. Rusya'da 1998 yılından itibaren şirket ve banka iflasları yaşanmış ve finansal piyasalarda dalgalanmalar ortaya çıkmıştır (Akdiş, 2002:7).

Türkiye açısından krizler incelendiğinde, 1994 ve 2001 krizleri dikkat çekmektedir. Kısa vadeli sıcak para fonlarının ve portföy sermayesi girişlerinin de artmasıyla kriz öncesi yıllarda dış ticaret bilançosu açıklarının ve kamunun borçlanma gereğinin önemli artışlar göstermesi (Seyidoğlu, 2003:146), 1994 yılında büyük bir finansal krize sebep olmuştur.2000-2001 yıllarında Türkiye'de ortaya çıkan krizin en önemli sebebi, ülkenin yüklü borçlarıdır. Türkiye'nin 2000 yılından itibaren uyguladığı dezenflasyon politikası ve bant içerisinde dalgalanmaya izin veren kur politikası 2001'de TL'nin çöküşüne yol açmış, ardından gecelik faiz oranları %5000'e fırlayarak beraberinde banka batışlarını ortaya çıkarmıştır (Durmuş,2009: 68,69). Finans alanındaki kriz reel sektöre de yansımış, iç talep daralmıştır. 2001 Şubat'ından 2001 Eylül'üne kadar 6 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmış ve net sermaye çıkışı on ayda 17 milyar doları bulmuştur. Ekonomik daralma neticesinde piyasalarda durgunluk meydana gelmiş ve beraberinde pek çok iflas ve işsizlik görülmüştür (Yılmaz,2006:124).

Küresel olarak tüm piyasaları etkileyen son ve en güçlü kriz ise 2008 Küresel Krizi'dir. Bu krizin başlangıcı diğer krizlerin de ana sebebini oluşturan reel sektörle finans sektörünün uyumlu ilerleyişinin sağlanamaması ve finans sektörünün reel sektörden çok daha hızlı gelişmesidir. 2000'li yılların başından itibaren dünyada hızlı ekonomik büyüme, likidite genişlemesi, iyimserlik piyasalarda özellikle taşınmaz mal (gayrimenkul) piyasasında hızlı fiyat yükselişine, balon ya da köpüğün oluşmasına yol açmıştır. Yalnız konut sahibi olmak isteyenler değil, yatırımcılar, spekülatörler, karlı bir alan gördükleri için gayrimenkul piyasasına yönelmişler, yatırımlarının en az bir bölümünü kredi ile fonlamışlardır. İpotek karşılığı krediler güvence gösterilerek çıkarılan varlığa dayalı menkul kıymetler ya da tahvillerden riskli görünenler, eşik altı (subprime) olarak nitelendirilerek daha yüksek getiri vaadi ile satılmıştır (Akgüç, 2009:7). İpotekle alınmış olan kağıt üzerinde değeri sanal olarak yükselmiş olan gayrimenkulun değerinin de borcu karşılayamadığı ortaya çıkınca, finansal yapılarda hissedilen ilk sarsıntı ile sistem krizin ilk işaretlerini göstermiştir. Borçların geri dönüşünde yaşanan güçlük finansal kurumlardaki kriz yanında, piyasalarda tüketici güveninin sarsılmasına ve panik oluşumuna neden olarak, reel sektörde de talebin gerilemesine yol açmış ve finansal alandaki krizin reel sektöre yansımasına neden olmuştur (Önder, 2009: 17).

2008 Krizi'nin diğer krizlerden farkı, bu krizin tam anlamıyla bir küresel kriz olması ve dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiş olmasıdır. Krizin gelişmekte olan ülkeleri etkilemesinin en önemli nedeni, bu ülkelere yönelik sıcak paranın çekilmesidir. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorun çıkınca, bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyeceği korkusu sıcak paranın çıkmasına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerin taleplerindeki ve ithalatlarındaki düşüş, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret gelirlerini düşürmüş ve ekonomilerinde küçülmeye yol açmıştır. Petrol, metal fiyatlarındaki hızlı düşüş, deflasyonist bir etki yaratarak, krizin bulaşıcılık özelliğini artırmıştır (Eğilmez, 2009:69).

3. Çalışma Sermayesi İhtiyacını Etkileyen Unsurlar

Çalışma sermayesi tutarının gerekenden az veya fazla olması işletmeler açısından sorunlar yaratmaktadır. Mali başarısızlıklarla ilgili yapılan çalışmalar, işletme içi başarısızlık sebeplerini sıralarken yetersiz çalışma sermayesi faktörüne işaret etmiştir (Mills ve Robertson, 1991:136; aktaran Karacan ve Savcı, 2011:43). Fazla çalışma sermayesi atıl varlık bulundurma anlamına gelip, işletmenin karlılığını azaltıcı bir etkisi olduğu

bilinmektedir (Berk, 1995:93).

Çalışma sermayesi tutarının doğru olarak saptanması gerek teknik açıdan istenilen üretim düzeyine ulaşılmasını sağlamakta, gerekse işletmenin finansman ihtiyacını belirleyerek gerekli kaynakların temin edilmesinde yol gösterici olmaktadır. Ancak çalışma sermayesi ihtiyaçları endüstriler ve işletmeler arasında değişmekte olup ihtiyaç miktarını tayin etmek için belirli bir kural bulunmamaktadır. Bu durumda her çalışma sermayesi unsuru ayrı ayrı ele alınarak işletmenin, sektörün ve benzer işletmelerin durumlarının araştırılması yoluyla asgari çalışma sermayesi ihtiyacı tahmin edilebilmektedir (İnankur, 1995:492). İşletmenin ihtiyaç duyacağı çalışma sermayesi tutarları çeşitli faktörlere bağlı olarak artıp azalabilmektedir. Bazı işkollarında çalışma sermayesi gereksinmesi belli dönemlerde hissedilir artış göstermektedir, bunun nedeni çalışma sermayesinin süreklilik arz eden bölümü olan sürekli çalışma sermayesi değil, dalgalanma gösteren ve iş hacmine paralel olarak artan kısmı olan geçici veya dalgalanan çalışma sermayesidir (Berk, 1995:95). Çalışma sermayesinin doğru olarak belirlenmesine yardımcı olması amacıyla çalışma sermayesine etki eden faktörler bilinmelidir.

Bir firmada çalışma sermayesi ihtiyacı firmanın özelliğine ve içinde bulunduğu şartlara göre değişmektedir. Çalışma sermayesini etkileyen, işletmelerin kendi özellikleri ilgili faktörler aşağıda sıralanmıştır (Aydın, 2003:124):

- İşletmenin Tipi, Faaliyet Konusu ve Büyüklüğü
- Cari Aktif ve Pasif Kalemlerin Devir Hızı
- Tedarik ve Satış Şartları
- İşletmenin Likidite Durumu
- Stok Değerleme Metodları
- İşletme Kapasitesi ve Kullanma Derecesi
- Üretim Süresi
- Kar Dağıtımı, İhtiyat ve Büyüme İle İlgili Politikalar
- İşletme Gelirlerinin Dalgalanma Derecesi
- Satıcı Kredilerinden Yararlanma Derecesi
- Sermaye Maliyeti
- Amortisman Politikaları
- İşletme Yöneticilerinin Risk Karşısındaki Tutumları

İşletmelerin kontrol edemedikleri ve çevre şartları olarak kabul edilen unsurlardaki değişmeler de çalışma sermayesini etkilemektedir. İşletme faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen su baskını, sel, yangın, deprem, kuraklık, hırsızlık, salgın, hastalık gibi olağanüstü olaylar dışında çalışma sermayesini etkileyen işletme dışındaki faktörler aşağıda sıralanmaktadır (Aksoy ve Yalçıner, 2013:69):

- Vergi Uygulamaları
- Yatırım Teşvik Tedbirleri

- Fiyat Seviyesindeki Değişmeler, Konjonktürdeki Değişmeler ve Dönemsel Dalgalanmalar
- Teknolojik Değişmeler
- Finans Kurumlarının Gelişmişlik Düzeyi

Bu unsurlar bağlamında değişen çalışma sermayesi gereksinimini doğuran ana neden, nakit giriş ve çıkışları arasındaki uyumsuzluk ve nakit giriş ve çıkışlarının gerçekleşme tarihleri ve tutarlarının önceden kesin olarak bilinmemesidir. Dalgalanma ve değişiklikler belirsizliği ve buna bağlı olarak riski doğurmaktadır. Çalışma sermayesi gereksinimi, belirsizlik ve risk koşullarında artmaktadır. Çalışma sermayesi esas olarak likidite sıkıntısına düşmemek için bulundurulmakla birlikte, işlem yapma ve spekülasyon amaçları ile de bulundurulmaktadır (Sayılgan, 2003:72).

İşletmenin faaliyet gösterdiği ekonomide kriz ortamının varlığı, işletmeler için risk olgusunun algılanma derecesinin artmasına, dolayısıyla ihtiyatgüdüsüyle işletme varlıkları arasında tutulan nakit oranının artırılmasınaneden olmaktadır. Kriz beklentisinin, krize dönüşmesi durumunda iseişletmelerin borç bulması güçleşecek ve borçların, borç veren kuruluşlartarafından geri çağrılma riski ortaya çıkacaktır. Bu noktada işletme krizortamı algılaması sonucu ihtiyat güdüsüyle varlıkları arasında nakit tutmuşise bu nakit, işletmenin faaliyetlerinin vedolayısıylada yaşamının sürmesiaçısındangüvenceniteliğine sahip olacaktır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, kriz durumunda ortaya çıkacak olanolumsuzluklardan zarar görmeye, büyük ölçekli işletmelere nazaran dahaaçıktır (Galimidi, 2010:43). Finansal kriz dönemlerinde artan işletme sermaye maliyetleri, üretici firmaları özellikle de küçük üreticileri farklı yönlerden olumsuz etkilemektedir. İşletme sermayesi açısından borçlara ulaşımın azalması, küçük firmalara uygulanan yüksek faiz oranları, üretici firmalara müşterilerinin daha yavaş ödemesi anlamına gelen ödeme vadelerinin uzaması (Helper vd., 2011:2) gibi sebeplerle firmalar zor durumda kalmaktadırlar.

Finansal krizin, faiz oranı kanalı, kredi kanalı, sermaye maliyeti, servet etkisi ve belirsizlikler olarak sıralanan temel aktarım mekanizmaları yoluyla reel sektör üzerine etkileri ancak uzun dönemde giderilmektedir. Parasal aktarım kanalı da denilen faiz oranı kanalında, ani sermaye çıkışları nedeniyle ülke parasının değerinin korunması açısından para arzının azalması faiz oranlarını yükseltmekte ve kamu sektörünün özel sektör yatırımlarını dışlama etkisini ortaya çıkarmaktadır. Kredi kanalında, para arzının azalması özel bankalardaki mevduatları ve rezervleri azaltarak, borç verebilme imkanını azaltmaktadır. Bu durum, KOBİ'lerin kredi kullanımlarının önüne geçmekte ve yatırımlarını azaltmaktadır (Uzay, 2012:122-124). Borç verenlerle girişimciler arasındaki bilgi asimetrisinden kaynaklanan kredi piyasalarındaki ters seçim ve ahlaki tehlike probleminden kurtulmak için, sermaye maliyetine eklenen prim, yatırımın azalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, işletmeler aldıkları kredileri tekrar borçlarını ödemek için kullandıklarından yatırım amaçlı fonlarda azalma yaşanmaktadır (Örnek, 2009:106). Finansal krizlerin diğer bir etkisi ise, servet üzerinedir. Krizler, varlık fiyatlarında değişmelere yol açarak, firmaların yatırım harcamalarını azaltmaktadır. Ayrıca, özel tüketimi de azaltarak yatırımları olumsuz etkilemekte, üretime ket vurmaktadır. Tüm bu etkenler yanında, belirsizlikler de ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Riskten kaçınmak isteyen birimler anlaşma sürelerini kısaltmakta, güvenli liman aramakta ve yatırımlarını azaltmaktadırlar (Erdoğdu, 2009:146).

Makroekonomik dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkan para politikasındaki değişiklik, hem hanehalkının toplam harcamalarında oluşan değişiklik yoluyla dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı üreten işletmelerin satışlarına, hem de faiz oranlarında ve kredilerde meydana gelen değişim sebebi ile bu işletmelerin bilançolarına aktarılmaktadır. Parasal aktarım mekanizması da denilen bu kanal, işletmelerin genel ekonomik dengesizliklerden etkilenmesini açıklamaya yönelik olarak teoride kullanılmaktadır (Birgili ve Tunahan, 2002:2).

Kriz dönemlerinde işletmelerin amaçlarına ulaşmalarında maliyetlerin ayrı bir önemi vardır. Bu dönemlerde, ölçmede, planlamada, yönetsel karar almada, rekabet avantajı yakalamada önemli bir etken olan maliyetlerin artması söz konusudur. Alacakları tahsil edememe, hammadde ve kredi bulmada zorluklar yaşama gibi maliyetleri artırıcı birçok olumsuz durumla karşılaşılmaktadır (Karacan ve Savcı, 2011:49).

Krizdeki ekonomi nedeniyle işletmelerinçalışma sermayesinde yaşadığı değişimler aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır (Habrnal, 2012:24):

- Müşterilerin düşen ödeme kabiliyetleri nedeniyle yükselen borçlar
- Düşen kar marjı nedeniyle kısa dönem finansal varlıklarında yaşanan azalmalar ve genel olarak nakit akımında yaşanan sıkıntılar
- Ödemeleri sonraya erteleme eğiliminin artmasıyla birlikte yükselen kısa dönemli borçlar
- Kaynaklara erişimin azalmasıyla birlikte yükselen kısa dönemli borçlar
- Şirketin değişen satış tutarları

4. Literatür

Büyükşalvarcı ve Abdioğlu (2010) çalışmalarında, İMKB'de işlem gören imalat sanayi sektörü şirketlerindeki çalışma sermayesi gereksinimini etkileyen değişkenlerin kriz dönemlerinde farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. 2005-2009 yılları arası imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren 154 firmanın verileri araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, stok devir hızı ve Tobin q değeri kriz öncesi dönemlerde çalışma sermayesi gereksinimini değiştirmezken, kriz dönemlerinde azalttığı gözlemlenmiştir.

Fernandez, vd. (2010) çalışmalarında, 2008 yılındaki finansal krizin birçok firmayı baskı altına aldığı, bazı firmaların daha sıkı mali durum, borçlanmada daha zor şartlar veya daha düşük karlılık oranlarıyla doğrudan etkilendiği; diğerlerinin ise tedarik zinciri ile dolaylı olarak etkilendiği üzerinde durulmuştur. BBC araştırmalarından yararlanılarak, imalat ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların 2008 yılı sonlarında, 2009 yılı başlarında nakit akımlarının zayıfladığı; İngiltere'deki büyük firmaların bile 2009 yılının ilk yarısında işletme sermayelerini yükseltme kabiliyetlerini etkileyen daha zor mali durumlarla karşı karşıya oldukları iddia edilmiştir.

Şahin (2011) çalışmasında, 2005-2010 yılları arasında faaliyet gösteren imalat şirketlerinin çalışma sermayesi politikalarının firma başarısı üzerindeki etkileri panel veri analizi ile incelenmiştir. Kriz dönemindeki çalışma sermayesi yönetimini araştırmak için, 2008-2010 yılları ayrı olarak ele alınmıştır. Analizlerden şirketlerin performanslarını artırabilmeleri için hem kriz dönemlerinde hem de krizin olmadığı dönemlerde koruyucu çalışma sermayesi,

yatırım ve finanslama politikalarını benimsemelerinin daha yararlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Işık ve Kiracı (2012) çalışmalarında, 2008 küresel finansal krizin hisseleri BİST Sınai Endeksinde işlem gören üretim işletmelerinin çalışma sermayeleri üzerindeki etkileri, 2005-2007 kriz öncesi ve 2008-2010 kriz sonrası iki ayrı dönem olarak 110 işletme üzerinden finansal oranlar ve istatistiksel işlemler yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, kriz öncesi ve sonrası dönem karşılaştırmasında, çalışma sermayesinin yeterliliğini gösteren likidite oranlarının değişmediği, buna karşın çalışma sermayesinin verimli kullanıp kullanılmadığını ölçen faaliyet oranlarının azaldığı ve bunun sonucunda brüt kar oranlarının azaldığı saptanmıştır (Işık ve Kiracı: 2012)

Habrnal (2012) çalışmasında, net çalışma sermayesi ve asit test oranı üzerinde krizin etkileri Çek Cumhuriyeti'ndeki işletmelerin 2006-2010 yılları arasındaki verileri yardımıyla incelenmiştir. Araştırma bulguları, kriz zamanlarında yaşanan değişikliklerin çalışma sermayesi yönetiminde büyük değişimleri tetiklediğini göstermiştir.

Scholleova (2012) çalışmasında, krizin mikroekonomiye etkileri incelenmiştir. Krizin işletmelerin kaynaklara ulaşımını zorlaştırdığı, işletmelerin sadece kısa vadeli sorunlara yoğunlaşmaları ve stratejik yönetime zaman ayıramamaları nedeniyle akılcı bir adaptasyon süreci geçirmelerine izin vermediği üzerinde durulmuştur. Ancak, kriz dönemi hayatta kalan işletmelerin varlıklarını optimize edebildikleri ve aktif bir yönetim sayesinde finanslamada etkinlik sağlayabildikleri görülmüştür. Krize karşı acil önlemler arasında, üretim, satış ve çalışma sermayesinin finanslamasını içeren faaliyetler bulunmaktadır. Krizin devam etmesi durumunda ise, şirketler yeni yatırımlara, gelişmelere başlama olanağından mahrum kalmakta ve ekonomi daha da zarar görmektedirler.

Akın ve Eser (2014) çalışmalarında, 30 mermer işletmesi üzerinde anket yöntemiyle çalışma sermayesinin yönetiminin etkisini ölçülmüştür. Analizde, çalışma sermayesi ihtiyacının işletmenin büyüklüğü, faaliyet konuları, teknolojide yaşanan gelişmeler, ülkenin içinde bulunduğu kriz dönemleri gibi birçok faktörden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ramiahvd. (2014) çalışmalarında, Avustralya'daki şirketlerin küresel finansal kriz sırasında hayatta kalmak için işletme sermayelerinde yapmış oldukları değişiklikler incelenmiştir. Nitel analizler ve anketler vasıtasıyla yapılan çalışmada, analize katılan şirketlerin yarısından fazlasının çalışma sermayesi yönetimlerinde kriz sırasında değişikliklere gittikleri görülmüştür. Yatırım harcamalarının azaltıldığı, nakit seviyelerinin korunmaya çalışıldığı, kredibilitenin öneminin artması nedeniyle kredi alımının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Thees (2015) çalışmasında, 2009 yılı başlarından itibaren krizden kaynaklı birçok sorunla karşılaşıldığı üzerinde durulmaktadır. Almanya özelinde ele alınan çalışmada, kriz nedeniyle küresel ticaretin azalması, işsizliğin ve güvensizliğin artması nedeniyle birçok işletmede satışlarda krizin çıktığı belirtilmektedir. Marjinal gelirlerinde, faiz ve vergi öncesi karlarında azalma ve bunun sonucu olarak karlarında azalma meydana geldiği ve gelirlerde kriz durumu ortaya çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, neredeyse tüm işletmelerin kriz dönemlerinde kredi çıkmazıyla uğraştıkları vurgulandıktan sonra, krizin çalışma sermayesi yönetiminin iyileştirilmesine dair ek bir motivasyon kaynağı olduğu üzerinde durulmuştur.

5. Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, krizlerin çalışma sermayesine etkilerinin araştırılması amacıyla, panel veri regresyon modeliyle ekonometrik analizler yapılmıştır. Çalışma,krizlerin çalışma sermayesiihtiyacı üzerine etkilerini imalat sanayi özelinde incelemektedir. Literatür taraması sonucu yapılan kapsamlı çalışmalardan yararlanılarak oluşturulan değişkenler araştırmaya yön vermiştir.

Çalışmanın amacı, araştırma sonuçları ışığında işletmelere çalışma sermayesi yönetimi üzerine politika önerileri getirilmesi ve işletmelerin nihai amacı olan hissedar değeri artırımı sonucuna ulaştırılmadır.

5.1. Çalışmanın Verileri ve Değişkenleri

Çalışmada 2004-2014 yılları arası verileri eksiksiz bulunabilen imalat sanayindeki 114 işletmenin likidite, karlılık, devir süresi ve kaldıraç oranı değişkenlerinden yararlanılmıştır. Kriz için dummy değişken kullanılması uygun görülmüş ve 2009-2010 yılları 2008 krizinden gecikmeli olarak etkilenen yıllar olarak belirlenmiştir. Ancak, çalışmada değişkenlerin belirtilen yıllardan öncesindeki etkileşimleri incelenmiştir. Çalışmada, yıllıkveriler kullanılmış olup, işletme verileri KAP ve BİST'ten alınmıştır. Eviews 9 istatistiki programından faydalanılarak, panel verianalizi ile değerlendirmeler aşağıda incelenen değişkenler yardımıyla yapılmıştır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken:
Net Çalışma Sermayesi / Toplam Aktif (NÇŞ/TA)
Bağımsız Değişkenler:
Cari Oran (CO)
Likidite Oranı (LO)
Alacak Tahsil Süresi (ATS)
Nakit Döngüsü (ND)
Stok Devir Süresi (SDS)
Aktif Karlılık (Varlıkların Kazanma Gücü) (ROA)
Dönen Varlık Karlılık (DVK)
Özsermaye Karlılığı (Özsermayenin Kazanma Gücü) (ROE)
Kısa Vadeli Borç/ Toplam Aktif Oranı (KVB/TA)
Kısa Vadeli Borç/ Toplam Borç Oranı (KVB/TB)
Kriz Değişkeni (Kukla Değişken) (K)

Net Çalışma Sermayesi / Toplam Aktif (Y): Dönen varlıkların uzun vadeli finansman kaynakları ile finanse edilen kısmı olan net çalışma sermayesinin toplam aktif içerisindeki payı çalışmanınen önemli değişkenidir. Bağımlı değişken olarak kullanılan bu oran, firmanın uzun vadeli varlığını göstermekte olup işletmenin devamlılığını sağlamaktadır.

Cari Oran (X_1): Likidite oranları işletmelerin net çalışma sermayelerinin yeterli olup olmadığı ve kısa süreli borçlarını ödeme güçleri hakkında bilgi vermektedir. Likidite oranlarından biri olan cari oran, dönen varlıklarının kısa vadeli yabancı kaynaklarına bölünmesi yoluyla hesaplanmakta olup, işletmenin cari mali gücünü gösteren bir endeks olarak özellikle işletmeye kredi verenler tarafından yararlanılmaktadır.

Likidite Oranı (X_2): Cari aktiflerden stokların çıkarılmasıyla bulunan tutarın cari pasiflere bölünmesiyle oluşan bu oran, az likit olan stokları denklemden çıkarmaktadır. Paraya çevrilmesi zaman alabilecek değerlere yer verilmeyen bu oran, cari orana kıyasla daha duyarlı bir ölçüt görevi görmektedir.

Alacak Tahsil Süresi (X_3): Varlıkların ne kadar etkin kullanıldığını ölçen varlık yönetimi oranlarından bir olan bu değişken, bir yıldaki gün sayısı olan 365 rakamının alacak devir hızı oranına (Satışlar/Ticari Alacaklar) bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

Nakit Döngüsü (X_4): Ticari alacak tahsil süresi ile stok devir süresinin toplamından ticari borç ödeme süresinin çıkarılmasıyla hesaplanan bu oran, satıştan sonra nakit kazanımı için ne kadar süre beklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Stok Devir Süresi (X_5): Ortalama stokta kalma süresi de denilen bu oran, bir yıldaki gün sayısının stok devir hızı oranına bölünmesi ile bulunmaktadır. Stokların kaç günde bir devrettiğini göstermektedir.

Aktif Karlılık (ROA) (X_6): İşletmenin net karının toplam varlıklarına bölünerek elde edilen bu gösterge, 1 TL'lik varlığın yüzde kaç kar ettiğini ifade etmektedir. Aktiflerin işletmece etkin olarak kullanılma başarısını değerlendirmede yararlanılmaktadır.

Dönen Varlık Karlılık (X_7): İşletmenin net karının dönen varlıklarına bölünmesi ile birlikte hesaplanan bu oran, likiditeyi etkileyen en önemli göstergelerden biri olan dönen varlıkların etkinliğini ölçmede önemli bir etkendir.

Özsermaye Karlılığı (ROE) (X_8): Bir işletmenin ortakları tarafından sağlanan sermayenin karlılığı, vergi sonrası karın özsermayeye oranlanmasıyla bulunmaktadır ve karla sermaye arasındaki ilişkileri ifade etmektedir.

Kısa Vadeli Borç/ Toplam Aktif Oranı (X_9): Mali yapı oranlarından biri olan bu değişken, işletmenin ne ölçüde kısa vadeli borçla finanse edildiğini ve borçla finansmanın işletme için ne kadar yararlı olduğunu ölçmektedir.

Kısa Vadeli Borç/ Toplam Borç Oranı (X_{10}): Toplam borçlar içindeki kısa vadeli borçların oranını gösteren bu oran, işletmenin likiditesini etkilemesi açısından önemli bir göstergedir.

Kriz Değişkeni (X_{11}): Kriz değişkeni, kukla (dummy) değişken olarak ele alınmış olup, kriz yılları "1", kriz olmayan yıllar "0" değeri üzerinden değerlendirilmiştir.

5.2. Çalışmanın Bulguları

2008 Krizi'nin net çalışma sermayesine etkileri, net çalışma sermayesi/ toplam aktifler bağımlı değişkeni, 10 farklı işletme oranını baz alan bağımsız değişken ve kriz göstergesi kukla değişkeni yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma modeli olarak panel veri regresyon kullanılmıştır.

NÇŞ/TAit = β0 + β1COit +β2LOit +β3ATSit+β4NDit +β5SDSit +β6ROAit +β7DVKit + β8ROE it+β9KVB/TAit + β10KVB/TBit +β11Kit +εit

Çalışmanın modelinde kullanılan i 114 imalat şirketini, t 2004-2014 yıllarını kapsayan süreyi göstermektedir. Çalışmada, 2008 Krizi inceleneceğinden, panel veri regresyon modeline öncelikle 2008 Krizinin etkilemiş olabileceği öngörülen 2008-2009-2010 yılları kukla değişken olarak eklenmiş, ancak model çalıştırıldığında krizin bağımlı değişken olan net çalışma sermayesi/toplam aktif değişkenine istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, 2008 Krizi'nin işletmelere etkisinin gecikmeli olacağı düşüncesi ile örtüşmektedir. Buna dayanılarak, modelde kriz yılları olarak 2009 ve 2010 yılları ele alınmış olup, krizin net çalışma sermayesi üzerine 1 yıl gecikmeli etkisi araştırılmıştır.

Panel veri regresyon modeli, zaman serisi ve yatay kesit verileri birarada kullanılabildiğinden bu çalışmada tercih edilmiştir. Günümüzde çok sayıda araştırmada kullanılan bu modelin, daha aydınlatıcı bilgi, değişkenler arasında daha az doğrusal bağlantı, daha fazla serbestlik derecesi, daha fazla etkinlik ve ayrıca daha karmaşık davranış modelleri ile çalışabilme imkanı sunması açısından diğer modellere nazaran üstünlükleri bulunmaktadır (Tarı, 2014:476). Panel veri regresyon modeli, sabit etkili model ve rassal etkili model olarak ikiye ayrılmaktadır. Katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere sabit etkili modeller; sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmesi için değişikliklerin modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edildiği modellere rassal etkili modeller adı verilmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007:38).

Çalışmada sabit etkili model ve rassal etkili model arasında ayrım yapabilmek için, Hausman spesifikasyon testi yapılmıştır. Bu teste göre, H0 hipotezi olan rassal etkili modelin tahmincisinin doğru olduğu önerisi reddedilmiştir. Olasılık değeri 0,05'den küçük ($p < 0,05$) olduğu için, sabit etkili modelin uygulanması uygun bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: Hausman Spesifikasyon Testi

Test Summary Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random 93.214229	11	0.0000

Çalışmada Eviews 9 programında belirlenen sabit etkili panel regresyon modelinin uygulama sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3: Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Modeli

DependentVariable: Y
Method: Panel LeastSquares
Date: 10/03/16 Time: 13:28
Sample: 2004 2014
Periodsincluded: 11
Cross-sectionsincluded: 114
Total panel (balanced) observations: 1254

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.164416	0.016523	9.950670	0.0000
X1	0.009089	0.002913	3.119939	0.0019
X2	0.009381	0.003332	2.815203	0.0050
X3	0.000123	7.25E-05	1.700607	0.0893
X4	-0.000365	6.57E-05	-5.553911	0.0000
X5	-0.000223	6.82E-05	-3.268706	0.0011
X6	-0.001527	0.000688	-2.220563	0.0266
X7	-0.000554	0.000198	-2.805436	0.0051
X8	0.000157	0.000133	1.184621	0.2364
X9	-0.000900	0.000267	-3.367794	0.0008
X10	-0.000846	0.000216	-3.915002	0.0001
X11	-0.014198	0.005862	-2.422055	0.0156

Effects Specification

Cross-section fixed (dummyvariables)

R-squared	0.771503	Mean dependent var	0.232982
AdjustedR-squared	0.746407	S.D. dependent var	0.156578
S.E. of regression	0.078849	Akaike info criterion	-2.148198
Sum squaredresid	7.019253	Schwarz criterion	-1.636426
Log likelihood	1471.920	Hannan-Quinncriter.	-1.955836
F-statistic	30.74182	Durbin-Watson stat	1.101243
Prob(F-statistic)	0.000000		

Sabit etkili panel veri regresyon modeline göre, net çalışma sermayesi/toplam aktif bağımlı değişkenine cari oran, likidite oranı, stok devir süresi, nakit döngüsü, aktif karlılık, dönen varlık karlılık, kısa vadeli borç/toplam aktif, kısa vadeli borç/toplam borç bağımsız değişkenlerinin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Özellikle çalışmada ilgilenilen kriz değişkeninin, istatistiksel olarak net çalışma sermayesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması çalışmanın amacı açısından önemlidir. Bu değişkenin anlamlı bir etkisinin olması, kriz dönemlerinde etkili bir çalışma sermayesi yönetiminin yararını bir kez daha ortaya koymuştur. Modelin r2'si %77'dir. Model, yüksek açıklayıcılığa sahiptir. F-istatistik değeri ile bulguların anlamlı olup olmadığına bakılabilmektedir. Buna göre, bu değer 0,000 < 0,05'den küçük olduğu için, bulgular istatistiksel olarak anlamlıdır denilebilir (Tablo 3).

İşletme sermayesinin yeterliliğini ölçen göstergeler olan cari oran ve likidite oranı, çalışmada beklenildiği gibi, toplam varlıklar içerisindeki net çalışma sermayesini olumlu (pozitif) etkilemektedir (Coefficientcari oran:0.009089; Coefficientlikidite oranı: 0.009381). Buna göre, işletmeler finansal oranlarına uyumlu bir şekilde çalışma sermayesi bulundurmaktadırlar.

Nakit döngüsü ve stok devir süresi işletmelerin sahip oldukları varlıkları ne derece etkin kullanabildiklerini göstermektedir. Çalışmada, nakit döngüsü ve stok devir süresinin net çalışma sermayesi ile ters orantılı olarak değişmesi, çalışmada beklenenin tersi bir sonuçtur. (Coefficientnakit döngüsü: -0.000365; Coefficientstok devir süresi: -0.000223). Ancak, bu sonucun stok artışı, alacak tahsilatı gibi çalışma sermayesini artırıcı etki yapan varlık kalemlerinin artışının daha yüksek bir azaltıcı etkiyle bertaraf edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu etkinin, kısa vadeli borç artışının varlık kalemlerinin artışından daha fazla olması sonucu oluştuğu ve net çalışma sermayesiniazaltıcı bir fonksiyonu olduğu bilinmektedir.

Aktifkarlılıkvedönenvarlıkkarlılıkoranları,varlıklarınveriminiveözelindedönenvarlıkların verimini ölçmektedir. Aktif karlılık, varlıkların kazanma gücü olarak da adlandırılmakta ve varlık devir hızı ile kar marjının çarpımından oluşmaktadır. Varlık devir hızı, net çalışma sermayesi ile doğru orantılıdır. Ancak, net çalışma sermayesi düzeyinin belli bir seviyenin üstüne çıkmasının kar marjını olumsuz etkilemesiyle birlikte değerlendirildiğinde aktif karlılığı değişkeni de net çalışma sermayesini negatif yönde etkilemektedir (Coefficientaktif karlılık: -0.001527; Coefficientdönen varlık karlılık: -0.000554). Dönen varlık karlılığının duran varlık karlılığından daha düşük olması, net çalışma sermayesinin artışının likiditeyi artırırken karlılığı azaltması sonucunu doğurmaktadır.Karlılık ve likidite arasında bir seçim yapan işletme, karlılığı seçtiğinde çalışma sermayesinin belli bir kısmından feragat etmek zorunda kalmaktadır. Dönen varlıkların karlılığı da, aktif karlılığı gibi karlılık ve likidite arasında bir seçim öngörmektedir.

Kısa vadeli borç/toplam aktif oranının yükselmesi, net çalışma sermayesinin aktifteki payını negatif etkilemektedir. Kısa vadeli borçların toplam kaynaklar içerisindeki payının artması, finansal kaldıracı artırmasına rağmen, brüt çalışma sermayesinden kısa vadeli borçların çıkarılmasıyla bulunan net çalışma sermayesini azaltmaktadır. Aynı şekilde, kısa vadeli borç/toplam borç oranının yükselmesi de aynı etkiyi yaratmaktadır (Coefficientkvb/ta: -0.000900; Coefficientkvb/tb: -0.000846). Kaynaklarla varlıkların zaman açısından uyumlu olması istense de, kısa vadeli yabancı kaynaklar ile net çalışma sermayesinin artırılamayacağı, ancak işletme faaliyetleri için gerekli fonların sağlanabileceği literatürde belirtilmektedir (Aktaş,ww.fto.org.tr/DB_INT_Image/4/1714/IsletmeSermayesiYonetimi,

erişim tarihi: 10.05.2016).

Modelde ele alınan kukla değişken olan kriz değişkeni, net çalışma sermayesinin toplam aktiflerdeki payını olumsuz (negatif) olarak etkilemektedir (Coefficientkriz: -0.014198). Çalışma sermayesi yönetiminin etkin olarak uygulanması kriz dönemlerinde daha da zorlaşmaktadır. Kriz dönemlerinde, çalışma sermayesi yetersizlikleri yaşanmakta ve işletmenin faaliyet döngüsünde, varlıkların etkinliklerinde yaşanan olumsuz gelişmeler çalışma sermayesi düzeyinin azalmasına neden olmaktadır.Bu dönemlerde, bazı işletmeler gereksiz stokla uğraşırken, diğerleri tüketici harcamalarının düşüşüne dair belirgin kanıtlar varken ek stok alımına bağlılıklarını sürdürürler. Finansal kurumlardan kısa dönemli borçlanma zorluğu yaşayan bazı işletmeler, finansman için alternatif olarak tedarikçilerinden sağladıkları ticari kredilere güvenmek zorunda kalırlar. Aynı zamanda, birçok tedarikçi işletme bir ikilemle yüzleşmektedir; müşterilerine rahat ödeme vadeleri sunarak yeni satışlar yaratmak isterler, ancak bunu yaparken müşterilerin zayıf ekonomik durumda geri ödeme yapmalarının zorlaşacağından endişe duyarlar. Tüm bu faktörler sonucunda, etkili bir çalışma sermayesi yönetiminin, firma değeri üzerinde önemli bir etkisi olan dengeleyici bir rolü olduğu görülmektedir (Brigham ve Houstan, 2012:515).

Çalışmada, alacak tahsil süresinin ve özsermaye karlılığının net çalışma sermayesi üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

6. Sonuç ve Öneriler

Çalışma sermayesi, işletmelerin risk ve karlılık arasındaki dengeyi bulması ve etkin bir yönetimle firma değerinin maksimum kılınması adına çok önemli bir unsurdur. Bu nedenle, çalışma sermayesinin yönetimi işletmelerin zorlu bir süreçten geçtiği kriz dönemlerinde ve sonrasında daha da değerli bir hale gelmiştir. Kriz dönemlerinde işletmelerin çalışma sermayelerinin yaşadıkları değişimler çalışmada ele alınmıştır. Buna göre, işletmelerin borçları ödeme kabiliyetlerinin azalmasının yarattığı kredi ve güven sorunu, kaynaklara erişimin azalması sonucu oluşan yüksek sermaye maliyetleri ve değişen talep sonucunda azalan satış ve üretimler krizden çıkışı zorlaştıran ana nedenlerdir.

Çalışmada, 2004-2014 yılları arasındaki 114 imalat işletmesinin likidite, mali kaldıraç, faaliyet oranlarının yer aldığı 10 farklı finansal oranın ve son bağımsız değişken olarak kriz gölge değişkeninin çalışma sermayesine etkisi incelenmiştir. Buna göre, cari oran, likidite oranı çalışma sermayesini pozitif olarak etkilerken; nakit döngüsü, stok devir süresi, aktif karlılık, dönen varlık karlılık, kısa vadeli borç/toplam aktif ve kısa vadeli borç/toplam borç bağımsız değişkenleri çalışma sermayesini negatif etkilemektedir. İstatistiki olarak anlamlı bu sonuçların yanında, alacak tahsil süresi ve özsermaye karlılığı değişkenleri istatistiki olarak anlamlı bulunamamıştır.

Çalışmanın amacı olan krizin çalışma sermayesine etkilerini değerlendirmek için kullanılandummy (gölge) değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kriz değişkeni, çalışma sermayesi ile negatif bir ilişki içindedir. Bunun nedeni, kriz süresince işletmelerin çalışma sermayelerinde yaşanan yetersizliklerdir. İşletmeler, krize hazırlıklı girememiş ve yeterli seviyede çalışma sermayesi ile faaliyetlerini sürdürememişlerdir. İşletmeler kriz dönemlerinde uzun vadeli planlamalar yapamamışlar ve borçlanmada yaşanan zorluklar, güven kaybı, stokların değer kaybı, satışların düşmesi, alacakların tahsil edilememesi gibi işletmelerin yetersiz çalışma sermayesi düzeyi nedeniyle yaşadığı güçlüklerle

karşılaşmışlardır. Etkin bir çalışma sermayesi yönetiminin eksikliği nedeniyle yaşanılan bu durum, krizden çıkışı ve normalleşmeyi de zorlaştırmıştır. Çalışma sermayesinin krizlerde önemli bir yönetim unsuru olduğu bilinmektedir ve firmanın değerinin korunması açısından yönetimine ayrı bir önem verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, riski azaltacak ancak karlılığı azaltmayacak çalışma sermayesi tutarının belirlenip, çalışma sermayesi yönetiminin kriz dönemlerini de kapsayan uzun vadeli planlamaların bir parçası olan kısa vadeli etkin stratejiler olması sağlanmalıdır.

Kaynakça

AFŞAR, M. (2004). Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 111, Eskişehir.

AKDİŞ, M. (2002). Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:7, Sayı:26,s.1-45.

AKGÜÇ, Ö. (2009). Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 42, s.6-11.

AKGÜÇ, Ö. (2011). Finansal Yönetim, 8. Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.

AKIN, O. ve ESER, E. (2014). İşletme Sermayesi Yönetimi: Mermer İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:16, Sayı:27, s. 45-55.

AKSOY, A. ve YALÇINER, K. (2013). İşletme Sermayesi Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.

AKTAŞ, R. www.fto.org.tr/DB_INT_Image/4/1714/IsletmeSermayesiYonetimi(FTSO).ppt.

AYDIN, N. (ed.) (2003). Finansal Yönetim. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No:1465. Eskişehir.

BERK, N. (1995). Finansal Yönetim. Türkmen Kitabevi. İstanbul.

BİRGİLİ, E. ve TUNAHAN, H. 82202). Döviz Krizlerinde İşletme Sermayesi Davranışı, ERC/Metu VI. International Conference in Economics, 11-14 Ankara.

BREALEY, R.A., MYERS, S., MARCUS, A. (2001). İşletme Finansının Temelleri. Literatür Yayınları, çev. Bozkurt, Ü., Arıkan, T., Doğukanlı, H., İstanbul.

BRIGHAM, E.F. ve HOUSTAN, J.F. (2012). Fundamentals of Financial Management, South Western Cengage Learning, Mason, USA.

BÜYÜKŞALVARCI, A. ve ABDİOĞLU, H. (2010). Kriz Öncesi ve Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Çalışma Sermayesi Gereksiniminin Belirleyicileri: İMKB İmalat Sanayi Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, s.47-71.

DURMUŞ, M. (2009).Kapitalizmin Krizi. Tan Kitabevi, Ankara.

EĞİLMEZ, M. (2009). Küresel Finans Krizi. Remzi Kitabevi, Ankara.

ERDOĞDU, S. (2009). Küresel Krizin İstihdam Etkileri ve Kriz Karşıtı İşgücü Piyasası Önlemleri, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt:5, Sayı:12, s. 142-167.

ERGÜL, N. (2004). Herkes İçin Finans, Literatür Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.

GALİMİDİ, B.V. (2010). İşletmelerde Nakit Yönetimi ve Bu Çerçevede Bir Finansal Analiz Örneği, Ankara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HABRNAL, M. (2012). The İmpact of the Crisis on Net Working Capital and Quick Ratio at Top Czech Enterprises, Recent Advances in Management, Marketing and Finance, s.23-28.

HELPER, S., NİCHOLSON, J., NOONAN, R. (2014). The Economic Benefits of Reducing Supplier Working Capital Costs, United States Departmant of Commerce, Economics and

Statistics Administration, https://www.sba.gov/sites/default/files/aboutsbaarticle/The_Economic_Benefits_of_Reducing_Supplier_Working_Capital_Costs.pdf

IŞIK, E. ve KİRACI, M. (2012). 2008 Küresel Finansal Krizin İşletmelerin Çalışma Sermayeleri Üzerindeki Etkilerinin Oranlar Aracılığıyla Tespiti: IMKB'de Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:54.

İNANKUR, C. (1995). İşletme Sermayesi, Proje Değerlendirme Semineri, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.

KARACAN, S. ve SAVCI, M. (2011). Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Mali Başarısızlık Nedenleri, Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, s. 39-54.

KINAYTÜRK, Z. (2006). 1996 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1996-2001, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Sayı:47, s. 174-182.

KİNDLEBERGER, C. ve ALİBER, R. (2013). Finansal Krizler Tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ÖNDER, İ. (2009). Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Cilt:42, s. 12-25.

ÖRNEK, İ. (2009). Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması Kanallarının İşleyişi, Maliye Dergisi, Sayı: 156, s.104-125.

PAZARLIOĞLU, M. ve GÜRLER, K. (2007). Telekominikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı, Finans Politik-Ekonomik Yorumlar, Cilt:44, Sayı:508, s.35- 43.

RAMIAH, V., ZHAO, Y., MOOSA, I. (2014). Working Capital Management During the Global Financial Crisis: the Austrilian Experience, Qualitative Research in Financial Markets, Vol. 6, Iss:3, s. 332-351.

SAYILGAN, G. (2003). İşletme Finansmanı.Turhan Kitabevi. Ankara.

SCHOLLEOVA, H. (2012). The Economic Crisis and Working Capital Management of Companies, Theoretical and Applied Economics, Cilt:19, Sayı:4, s. 79-92.

SEYİDOĞLU, H. (2003).Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Genişletilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları No:20, İstanbul.

ŞAHİN, O. (2011). İMKB'ye Kayıtlı İmalat Şirketlerinde Çalışma Sermayesi Politikaları ve Firma Performansı İlişkileri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, s. 123-141.

TARI, R. (2014). Ekonometri. Umuttepe Yayınları. Gözden Geçirilmiş 10. Baskı. Kocaeli.

THEES, C. (2015). Working Capital Managementduring and After the Global Financial Crisis. Evidence from Germany, http://www.grin.com/en/e-book/310122/working-capital-management-during-and-after-the-global-financial-crisis.

UZAY, N. (2012). Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, s. 121-143.

YILMAZ, A. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve İktisadi İstikrar. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YÜREKLİ, Ö. (2004). Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE'DE YENİ ANAYASA YAPIM SÜRECİ VE TBMM ANAYASA UZLAŞMA KOMİSYONU (2011-2013)

Selami Erdoğan[1]
Eray Acar[2]

Öz

Türkiye'nin siyasal tarihine bakıldığında, bugüne kadar yapılmış olan anayasaların hemen hemen hepsi -1924 Anayasası hariç- olağanüstü koşullarda hazırlanmış anayasalar olarak dikkati çekmektedir. Anayasalar, ülkede yaşayan insanlar arasında bir "toplumsal sözleşme" olarak kabul edilmektedirler. Bu bakımdan, bunlar hazırlanırken toplumun tüm kesimlerinin; üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ülkede faaliyet gösteren siyasal partilerin bu sürece katkıda bulunmaları büyük önem taşımaktadır.

Halihazırda 1982 Darbe Anayasasının yürürlükte olduğu Türkiye'de, Mecliste bulunan siyasal partilerin hepsi de (AK Parti, CHP, MHP, BDP (HDP)) bu anayasasının yerine yeni bir anayasa yapılması konusunda hemfikirdirler. Ne var ki, pek çok temel noktada (vatandaşlık, anadil v.s) anlaşmazlıklar bulunmaktadır. TBMM'de siyasal partiler tarafından yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla kurulmuş bulunan ve büyük ümitler bağlanan "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu", bu amacını yerine getiremeden dağılmış bulunmaktadır.

Komisyon 2013 yılının sonunda dağılmış olsa bile, Türkiye'de "Yeni Anayasa Tartışmaları" hiçbir zaman gündemden düşmedi. Nitekim, 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerine gidilirken de, Türkiye'nin önde gelen ilk dört siyasal partisi halka "Yeni Anayasa" vaadinde bulundular. Bu vaadler doğrultusunda, TBMM'de 4 Şubat 2016 tarihinde yeni bir "Anayasa Uzlaşma Komisyonu" kuruldu. Ancak, Komisyon 16 Şubat 2016 tarihindeki üçüncü toplantısında, daha çalışma usul ve yöntemlerini belirleyemeden dağıldı. Bu çalışmada, 2011-2013 yılları arasında mesai harcayan "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu"nun faaliyetleri irdelenecektir. Şüphesiz ki o dönem yaşanan tecrübeler ve tartışmalar günümüze ışık tutması açısından öğretici bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: 1982 Anayasası, TBMM, Anayasa, Sivil Toplum, Siyasal Parti

NEW CONSTITUTION PROCESS IN TURKEY AND CONSTITUTIONAL RECONCILIATION COMMISSION OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY (2011-2013)

Abstract

When it is looked at the political history of Turkey, it took an attention that almost all of the constitutions, except 1924 constitution, are prepared in extraordinary conditions. Constitutions are accepted as a "social contract" between people who lives in a particular country. In this respect, during the preparations of constitutions, contributions of all sections of the society including non-governmental organizations and political parties play significant roles.

1982 Coup d'etat Constitution is still in force and all of the political parties in the parliament (Justice and Development Party, People's Republican Party, Nationalist Movement Party, People's Democratic Party) agreed upon making new constitution. However, there are crucial disagreements in many main points. "TBMM (Grand National Assembly of Turkey) Commission of the Constitution Negotiation" which created a precious hope among citizens is dispersed before reaching it's objective.

Even if the Commission distributed at the end of 2013, in Turkey, "New Constitution Debate" never did fall off the actuel. Indeed, the November 1, 2015 General Elections , way to , Turkey's leading political party in the first four ring " New Constitution" pledged. In accordance with this promise, in Parliament(Grand National Assembly of Turkey) on February 4, 2016 a new "Constitutional Reconciliation Commission " was established.

However, commission the third meeting in February 16 2016, determine the procedures and methods of work before they disbanded .In this study, spend hours in 2011-2013 "Constitutional Reconciliation Commission" will examine the activities of its . Surely it experiences and debates that period includes educational information in terms of keeping the present light**.**

Keywords: 1982 Constitution, TBMM, Constitution, Civil Society, Political Party.

1 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi, selami.erdogan@dpu.edu.tr
2 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi, eray.acar@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 17.03.2016 Makale Yayın Tarihi: 28.08.2016

Giriş

Türkiye'nin siyasal tarihinde, kökü eskilere dayanan bir anayasacılık geçmişinin olduğuna kuşku bulunmamaktadır. Ne varki, bu anayasaların demokratik usullerle ve meşru yetkililer eliyle yapıldığını söyleyebilmek imkansızdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti -mirascısı olduğu Osmanlı Devleti dönemi de dahil- ilk kez meşru temsilciler tarafından bir anayasa yapmaya teşebbüste bulunmuştur. Aslında, demokratik bir anayasa yapmak açısından neredeyse tüm koşullar biraraya gelmiş olmasına rağmen siyasal partilerin katı ideolojik tutumları nedeniyle ele geçen fırsat heba edilmiştir. Anayasa yapma ümidiyle kurulmuş olan "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu" görevini ifa edemeden dağılmış bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin yeni anayasa yapmasını engelleyen faktörlerin bir analizi yapılacaktır.

1. Anayasacılık Hareketleri Ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Gelişmeleri

Tarihsel açıdan anayasacılık, temelleri İngiltere'de 13. y.y. da Magna Carta ile atılan hak ve özgürlük taleplerinin yükselmesine bağlı olarak, iktidarın genişlemesi ve yayılması karşısında 17 ve 18. yy. da geliştirilen siyasal bir teoridir. Bu teoriyi ortaya atanlar, iktidarı "Leviathan" benzeri bir tehdit olarak görüp, sınırlanmasını, ehlileştirilmesini ve kötülüklerinin minimize edilmesini bir zorunluluk olarak gören liberal düşünürlerdir. Anayasacılık sınırlı devleti oluşturmak ve insan haklarını devlet gücü karşısında güvence altına almak hedefi doğrultusunda, anayasanın üstünlüğü, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve iktidarın denetimi hususlarını anayasa metinlerinde elzem hususlar olarak görmektedir (Erdem, 2012: 10).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı mirasını da hesaba kattığımızda, 1876'dan bugüne yaklaşık 140 yıllık bir anayasal tecrübesi olan artık olgunlaşma yolunda bir devlettir. 19. y.y. daki modernleşme çabalarıyla gündeme gelen anayasacılık hareketleri, Tanzimat ve Islahat dönemleri sonrası Osmanlı'nın ilk anayasa olan Kanun-i Esasi'yi ilan etmesi ile başlamış ancak 1876 yılında kurulan düzen, birçok gözlemciye göre gerçek bir anayasal monarşi statüsüne oturmamıştır. Fakat istibdat dönemi sonrası yeniden Meşrutiyet yönetimine geçilmiş ve 1909 anayasal değişiklikleriyle Osmanlı Devleti de bir anayasal monarşi haline gelmiştir.

II. Mahmut döneminde, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa tarafından hazırlanan Sened-i İttifak, Rumeli ve Anadolu ayanları ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1808'de imzalanmıştır (Gözler, 2008: 162). Osmanlı'da Sened-i İttifak ile Türk tarihinde ilk defa devlet iktidarı sınırlandırıldığından (bu yönüyle Sened-i İttifak'ı Magna Carta'ya benzetenler vardır), bu belge Türk tarihinde ilk "anayasal belge" olarak kabul edilmektedir (Tanör, 2009: 41). Batılılaşma çabalarının devamında, Amerikan ve Fransız Devrimleri sonrası 18. y.y.da Batı'da ortaya çıkan anayasacılık akımlarının da etkisiyle Sultan Abdülmecit döneminde 3 Kasım 1839 tarihinde Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir (Tanör, 2009: 75). Tanzimat'ın devamı niteliğindeki Islahat Fermanı ile Osmanlı tebaası içerisindeki gayrimüslimlere yeni bazı haklar tanınmıştır (Tanör, 2009:

95). Osmanlıcılık ideolojisiyle hazırlanan ve gayrimüslim tebaayı Avrupalı devletlerin kışkırtmalarına karşı devlete sadık tutmak için yapılmış bu reform ile; gayrimüslimlere memuriyet hakkı tanındı, din değiştirme izni çıkarıldı, İslamiyet'ten dönenlere uygulanan idam cezası kaldırıldı, vergilendirmede cizye kaldırılarak gayrimüslimlere de eşitlik sağlandı ve onlara da askeri okullara gitme hakkı tanındı (Gözler, 2008: 164-165).

1876'da Sadrazam Mithat Paşa'nın başkanlığındaki Cemiyet-i Mahsusa adındaki kurulun hazırladığı Kanun-i Esasi (Temel Yasa) ilan edilerek meşrutiyete geçildi. Kanun-i Esasi, Türk tarihindeki ilk anayasa olarak kabul edilmektedir. 11 bölüm ile 119 maddeden oluşan Kanun-i Esasi yazılı ve katı bir anayasadır (Gözler, 2008: 166). Kanun-i Esasi'nin 113. maddesi gereğince, padişah olağanüstü durumlarda anayasayı askıya alabilirdi. Nitekim II. Abdülhamit, 1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nı (93 Harbi) bahane ederek anayasayı askıya aldı ve istibdat dönemi başladı.

Osmanlı'nın çöküşünü müteakiben başlayan Kurtuluş Savaşı döneminde, her ne kadar Ankara hükümeti kapsamlı bir anayasa yapamasa da, ulusal kurtuluş savaşının dahi meclisten ve bir anayasa uyarınca yönetilmesi, Türk devlet geleneğinde anayasacılığın kökleştiğinin belirgin hale gelmesi açısından oldukça anlamlıdır. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı sonrası ise tek parti dönemine daha uygun, modern demokratik anayasacılık kalıplarından uzak ve daha çok "Meclis Hükümeti" modeline dayanan bir anayasa (1924 Anayasası) ilan edilmiştir. 1924 Anayasası'nın değişmesi ise ancak 1960 darbesi ile mümkün olabilmiştir. Daha sonraki süreçte ise, 1961'den 1980'e kadar yürürlükte kalıp otorite & hürriyet dengesini otorite aleyhine bozmuş olan 1961 Anayasası hazırlanmıştır. 1961 Anayasasının hürriyetçi anlayışının "anarşi"ye çanak tuttuğu gerekçesi ileri sürülerek 1971 muhtırası gerçekleştirilmiştir. Muhtıra döneminde, bu anayasada otorite lehine önemli değişikler yapılmış olsa da siyasal şiddet olaylarının tam olarak önlenebildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü 1970'lerin ikinci yarısından itibaren siyasal kaos ve şiddet tekrar artmaya başlamış, buna çözüm bulmak amacıyla 12 Eylül 1980 askeri darbesi yapılarak 1982 Anayasası yürürlüğe sokulmuştur. 1980'lerden günümüze 1982 Anayasası büyük bir bölümünün değişmesine ve anti-demokratik hükümlerinin çoğunun ortadan kalkmasına karşın günümüzde askeri vesayet anayasası olarak hala yürürlüktedir.

Görüldüğü üzere, Türkiye'de anayasacılık tarihine bakıldığında ilk fark edilen sorun; anayasaların genellikle çok önemli ve hayati değişiklikler sonrası ortaya çıkan asli kurucu iktidarlar tarafından yapılabildiği gerçeğidir. Osmanlı-Türk siyasal tarihinde yeni anayasalar ancak Osmanlı'nın çöküşü, Cumhuriyet'in ilanı veya askeri darbeler gibi önemli olaylar sonrası hazırlanmış, halkın doğrudan demokratik katılımı ve müzakere ortamı sağlanamamıştır. Bu anlamda günümüzde TBMM tarafından kurulan bir komisyon tarafından yürütülen/yürütülmüş yeni ve sivil anayasa hazırlanması süreci, Türkiye demokrasisinin gelişimi ve siyasal uzlaşı kültürü açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek bir gelişmedir.

2. Anayasa Yapım Sürecinde Şeffaflık, Sivil Toplum Katılımı Sorunsalı

Günümüz temsili demokrasilerinde politik, sosyal, ekonomik ve ekolojik boyutları arasında çok boyutlu asimetrik bir temsil krizi vardır. Bunu çözmek için ise temsili demokrasinin meydana getirdiği eşitsiz (hiyerarşik) güç dağılımı yerine, tüm alanlarda eşit bir güç dağılımının oluşturulması, böylece demokrasinin yaşama şansı bulduğu bu dört alanla ilişkisinin yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu ise ancak demokrasinin yaşama şansı bulduğu bu alanlarda eşit güç dağılımının sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Gücün eşit dağılması ise karar alım sürecinin tüm unsurlarının, önce tanınması ardından ise sisteme katılması ile mümkün olmaktadır. Bu noktada karar alım sürecinin ikinci boyutu devreye girmektedir. Herkesi kapsayan bir süreç bunu işlevsel hale getirebilmek için gerekli katılım mekanizmalarını da açmak zorundadır (Gülener, 2011:202).

Türkiye'de anayasa yapım sürecinde, Amerikan ve Fransız anayasacılık geleneğinden farklı bir anlayışı ortaya koyan, anayasa yapımının sonucunda meydana getirilen metinden ziyade, anayasanın yapım sürecine odaklanan *demokratik anayasa yapım süreci* yaklaşımı esas alınmalıdır. Bu yaklaşıma göre; anayasa amaç olmaktan ziyade, süreç içinde gerçekleşen kapsayıcılık ve katılımın sonunda meydana gelen uzlaşının kendiliğinden ortaya çıkardığı bir metne dönüşmekte ve meşruiyetini bu süreçten almaktadır. Aynı zamanda demokratik anayasa yapımı anayasayı elit bir grubun değil, doğrudan halkın ürünü haline sokmaktadır (Hart, 2003:1-12).

Türkiye toplumunda, yeni, sivil ve demokratik bir anayasa beklentisi uzun süreden beri bulunmakla birlikte son yıllarda bu talep daha yoğun biçimde gündeme yerleşmiştir. Bir yandan çoğulcu bir anlayışla farklı toplumsal kesimlerin hak ve özgürlüklerinin anayasal güvenceye kavuşturularak ayrımcılık ve dışlanmanın giderilmesi, diğer yandan devlet yapılanmasında denge ve denetleme sisteminin güçlendirilmesi ihtiyacından söz edebiliriz. Daha da önemlisi değişen gündelik hayatın her bir boyutunun yeni kurallarının üretilmesi ihtiyacını hayat dayatmaktadır (Denge ve Denetleme Ağı İzleme Grubu, 2013: 11-15).

Anayasada hak ve özgürlüklerin eşitlikçi bir yaklaşımla güçlendirilmesinin en önemli mekanizması denge ve denetleme sistemidir.

19 Ekim 2011 tarihinde göreve başlayan "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu", 4 Mayıs 2012'ye kadar, üç ayrı "alt komisyonda" siyasî parti, üniversiteler ile çeşitli kurumları, meslek örgütü ve sendikayı, dernek, vakıf ve platformdan oluşan sivil toplum kuruluşlarını dinlemiştir. Yine bu dönemde Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na, yeni anayasa konusunda Komisyon'un resmi web sitesi aracılığıyla, e-posta hesabı üzerinden ve normal posta yoluyla binlerce kişi tarafından görüş bildirilmiştir. Komisyon'a görüş veren kesimlere ve mensubu oldukları kuruluşlara bakıldığı zaman, oldukça geniş bir yelpaze görülmektedir. Görüş bildirenler, "sosyoekonomik" temelli örgütlerden, "sosyokültürel" temelli örgütlere, sivil örgütlerden kamu kuruluşlarına kadar uzanan bir çeşitlilik içermektedir.

Ağırlık merkezinin daha çok Komisyon'a kaydığı anayasa çalışmalarına, toplumun çeşitli kesimlerinden önemli denilebilecek bir katkının geldiği söylenebilir. Ancak daha dikkat çekici bir diğer unsur, bu katkının daha ziyade Komisyon ve görüş veren ilgili kuruluşlar arasında kalmış olmasıdır. Kuşkusuz Komisyon'da bir birikim sağlanmış; fakat kamuoyu

bütün bu görüşmeler ve kuruluşların katkıları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olamamıştır. İşte bu nedenlerle, yeni anayasanın maddelerini yazmaya başlayan Komisyon üyelerinin girdikleri tartışmalarda oluşan bu birikime ne ölçüde referans yaptıkları anlaşılamamıştır. Halbuki, elinde önemli bir kaynak bulunan Komisyon yapılmış olan bu katkılardan yola çıkarak taleplerin bir dökümünü yapabilir ya da bunlara dayanarak bir ilkeler demeti ve sonuç metni çıkartabilirdi. Öyle anlaşılıyor ki, siyasal partilerin "kırmızı çizgileri", ya da daha doğru ve açık ifadesiyle "siyasi pozisyonlarına olan sadakatleri ve korkuları", toplumdan gelen katkıların duyulmasını engelliyor ya da gelen katkılar siyasi pozisyonların filtrelerinden geçirilerek reddedilebilir hale getiriliyor (Uçum ve Genç, 2012: 6-10).

Vatandaşın ve sivil toplumun karar süreçlerine katılımını etkin kılacak, güçlendirecek düzenlemeler denge ve denetleme sisteminin önemli bir parçasıdır. Toplumun siyasal sisteme ve karar süreçlerine katılımı anayasa hazırlık sürecine etkin katılımını da zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan TBMM çatısı altında kurulan komisyonun, yeterince açık bir yazım sürecini gerçekleştirememiş olması yanında, partiler arası gerilimden kaynaklı olarak toplumsal beklentiye cevap verecek bir tabloyu ortaya çıkaramamış olması, yeni demokratik anayasa konusunda hayal kırıklığı doğurmuştur.

3. Yeni Anayasanın Önemi Ve Yapım Sürecinin Analizi

Türkiye'nin anayasacılık tarihine bakıldığında, en son anayasa olan 1982 Anayasası da dahil olmak üzere, anayasaların hiçbiri demokratik serbest seçimlerle gelen üyeler tarafından hazırlanmamıştır. Bu nedenledir ki, bu anayasaların halkın iradesi ve katılımı ile hazırlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Türkiye'de anayasaların genellikle "toplumsal bir sözleşme" olarak kabul görmemesinin bir nedeni de bu olsa gerektir. Halkın iradesini temsil eden bir meclis tarafından hazırlanacak olan anayasanın halkoyuna sunularak kabul edilmesi, hem ilk olması ve hem de hakiki bir "toplumsal sözleşme" olması açısından önem arz etmektedir.

Bir askeri darbe ürünü olan 1982 Anayasasının, sırf güvenlikçi bir yaklaşımla hazırlanıp bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihmal etmesi nedeniyle farklı toplumsal kesimler tarafından sık sık eleştiri konusu yapıldığı görülmektedir. Anayasalar özünde toplumsal ihtiyaçlar sebebiyle yapılmaktadır. 1982 Anayasasının ülkenin toplumsal ihtiyaçları dikkate alınarak ve ülkenin geleceği düşünülerek hazırlandığını söylemek mümkün değildir. Zaten 1983 Genel Seçimlerinin hemen ardından ülkenin gündemine anayasada değişiklik yapılması gerektiği tartışmalarının (Çiçek, 2013: 20) gelmiş olması bu iddiayı güçlendirmektedir. İlerleyen zaman içerisinde bu istekler daha da artmış, -diğer bir deyişle 1982 Anayasasının toplumsal talepler karşısındaki yetersizliği ortaya çıkmış- ve 1990'lı yıllardan itibaren ise, anayasada değişiklikler değil yeni bir anayasanın gerekliliği sıklıkla vurgulanır olmuştur. Bu bağlamda ilk akla gelen örneklerden birisi 1992 yılında TÜSİAD tarafından hazırlanan anayasa önerisidir. Benzer şekilde 2007 tarihinde Türkiye Barolar Birliği tarafından da bir Anayasa taslağı hazırlanmıştır (Özbudun, 2009: 127). Akılda kalan taslaklardan bir diğeri ise Ergun Özbudun Başkanlığındaki bir heyete AK Parti tarafından hazırlatılmış olan (2007) anayasa taslağıdır. Bu Anayasa taslağı çalışmaları bize bir

anayasaya olan ihtiyacın var olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zaten son 30-35 yıllık süreç dikkate alındığında, mevcut anayasada 17 kez değişiklik yapılarak toplam 177 maddenin yarıdan çoğunun değiştirilmiş olması fazla söze yer bırakmamaktadır. Bu bağlamda, belki de toplumda var olan anayasa ihtiyacının en belirgin göstergesi 2011 yılında genel seçimlerine gidilirken 4 (dört) büyük siyasi partinin seçim bildirgelerinde "yeni anayasa"ya yer vermiş olmalarıdır (Gönenç, 2011: 2).

2011'de yapılan genel seçimler sonucunda, yeni bir anayasanın gerekliliğine vurgu yapan siyasal partilerin hemen hemen hepsi de TBMM'de temsil edilmeye hak kazanmışlardır. Seçmen iradesinin %95'i Mecliste temsil edilmektedir. Bu demektir ki, her hangi bir meşruiyet tartışmasına yer vermeksizin TBMM'nin ve siyasal partilerin eline mükemmel bir fırsat geçmiş bulunmaktadır. Bir milletvekilinin veciz sözleri ile ifade edersek "2011 Seçimlerinde ortaya çıkan irade, demokratik anayasayı hazırlama doğrultusunda siyaset kurumuna verilmiş bir milli emirden başka bir şey değildir" (İyimaya, 2013: 80). Genel seçimlerden sonra toplanan TBMM, çok fazla zaman kaybetmeden toplumdan gelen talepler (STK lar v.s) ve partilerin seçmenlere vadettiği "yeni anayasa" yapma hedefi doğrultusunda Meclis Başkanı Cemil Çiçek'in girişimi ile bir "Anayasa Uzlaşma Komisyonu" kurmuştur.

Bu bağlamda, TBMM'nin asli bir kurucu iktidar olarak sıfırdan bir anayasa yapıp-yapamayacağı tartışması gündeme getirilmiştir. Bazı düşünürler, asli kurucu iktidarın "hukuk dışı", "sınırsız" bir iktidar olduğunu ve olağanüstü dönemlerde ortaya çıktığı gerçeğinden hareket ederek, ancak ve ancak bu tür iktidarların yeni bir anayasa yapabileceğini iddia etmektedirler. Ne varki, sadece olağanüstü dönemlerde iktidarı elinde bulunduranların sıfırdan bir anayasa yapabileceğini düşünmek, meşru yollarla göreve gelenlerden bu hakkı esirgemek (Hakyemez,2013: 216) vicdana ve akla aykırı bir düşünce olarak görünmektedir. Zaten serbest demokratik seçimle işbaşına gelmiş bulunan parlamentonun sıfırdan yeni bir anayasa yapma hakkı ve girişimi konusunda, siyasal partilerin hiçbiri herhangi bir itiraz dile getirmemiştir. Tam tersine, parlamentodaki partilerin tamamı Meclis'in sıfırdan bir anayasa yapabileceğini ispatlarcasına, yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla Meclis Başkanlığının girişimi ile oluşturulan "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu"na istenen üçer üyeyi gecikmesizin bildirmişlerdir.

Ekim 2011 tarihinde görevine başlayan komisyon, çalışmalarını 2012 yılı sonuna kadar tamamlamayı hedefleyerek, kendisine yol haritası olarak nitelendirebileceğimiz 4 aşama tespit etmiştir (Hakyemez, 2013: 218).

1. Aşama : Katılım, veri toplama ve değerlendirme
2. Aşama : İlkelerin belirlenmesi ve metin oluşturma
3. Aşama : Metnin kamuoyuna sunulması ve kamuoyunca tartışılması
4. Aşama :Kamuoyunda beliren görüşlere göre taslağın gözden geçirilerek teklif haline getirilmesi

Birinci aşamanın, büyük ölçüde başarıyla tamamlandığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Aylarca halkın ve sivil toplumun önerileri toplanarak çok güçlü bir müktesebat

oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Neredeyse, toplumun bütün kesimlerine ulaşıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu kapsamda "165 Üniversite, 78 il Barosu, 60 Siyasi Parti,18 belediye birliği, 17 kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu, 7 yüksek mahkeme, 7 kamu görevlileri sendikaları üst kuruluşu, 6 muhtarlar birliği dernekleri, 4 işçi ve işveren sendikaları üst kuruluşa posta yoluyla…14.538 dernek,4.000 den fazla vakıf, 1.700 yerel ve ulusal radyo ve 197 yerel televizyona ise e-posta yoluyla" ulaşılmış, yine "komisyonun resmi web sitesi üzerindeki görüş bildirme sistemi üzerinden, yeni anayasa konusunda 66015 kişinin" görüşü alınarak 18350 sayfalık bir birikim oluşturulmuştur (Çiçek, 2013: 22-23). Bu azımsanmayacak bir başarıdır ve bu açıdan bakıldığında 1. Aşama için komisyonu takdir etmek gerekmektedir.

Ancak bundan sonra gelen ve en zorlu aşama olarak nitelendirebileceğimiz aşama olan 2. Aşama, yani metin oluşturma aşamasında komisyonun pek de başarılı olamadığı görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu aşamayı zorlaştıran en önemli unsur tüm partilerin görüş birliği ile karar alması kuralının benimsenmiş olmasıdır. Tüm partilerin tam bir mutabakatla karar alması elbette ideal olan ve arzu edilen yöntemdir, ne varki bu komisyonda yer alan partilerin savundukları görüşler (MHP/BDP (HDP) ve AK Parti/CHP) ve kırmızı çizgileri dikkate alındığında, bu yöntemin pek de gerçekçi bir yöntem olmadığı anlaşılmaktadır. Belki de öncelikle olamayacakları göstererek, daha sonra mümkün olabilene ulaşmakta bir çözüm yolu olarak değerlendirilebilir ama bunun Türkiye'ye kaybettireceği/kaybettirdiği zaman maliyetini de hesaba katmak gerekmektedir. Bu nedenle Anayasa yapım ve yazım süreçlerinde mutlak anlamda mutabakat aramaktan ziyade, makul bir çoğunlukla da süreçlere işlevsellik kazandırmak gerekmektedir.

Dünyadaki örnekler dikkate alındığında mutlak mutabakatla hazırlanan bir anayasaya rastlamak oldukça zor görünmektedir. En başarılı anayasa yapımı örneklerinden birisi kabul edilen 1978 İspanyol Anayasası bile, uzlaşmacı yöntemler çok etkin bir şekilde kullanılmasına rağmen halkoylamasında %87.87 oy alabilmiş, seçmenlerin % 32.9'u da oylamaya katılmamışlardır (Özbudun, 2012: 2). Bu bakımdan, ideal olana ulaşmanın imkansız olduğu bir durumda, mümkün olabilen en geniş mutabakatla yetinmek daha akılcı bir tercih olarak görünmektedir.

Nitekim, çok büyük ümitler beslenerek kurulan ve tam adı "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu" olan komisyon iki yıldan daha fazla bir süre bu iş için mesai harcamasına rağmen 2. Aşamayı (metnin oluşturulması) bir türlü tamamlayamamış ve dağılmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar, büyük çoğunluğu temel hak ve hürriyetlerle ilgili olmak üzere 60 tane madde (insan onur ve haysiyeti, yaşam hakkı, konut dokunulmazlığı v.s) üzerinde oybirliği sağlanmış (Kılıç, 2013: 2) olsa bile esas amaca ulaşılamamış ve yazım süreci tamamlanamamıştır. Bu başarısızlığın en büyük sebeplerinde birisi, belki de birincisi, oybirliği yönteminin benimsenmiş olmasıdır. Yine bununla bağlantılı olarak denilebilir ki, partiler arasında temel konulara yaklaşım bakımından kapanması imkansız ciddi görüş ayrılıklarının belirgin bir hale gelmesi, bu süreci tıkayan en önemli faktörlerden bir diğeri olarak öne çıkmış bulunmaktadır. Öte yandan Komisyonun, yaptığı çalışmalar hakkında kamuoyunu yeterince bilgilendirmemesi ve çalışma için net bir bitiş tarihi belirlememiş olmasının da bu başarısızlıkta rol oynadığını kabul etmek gerekmektedir.

4. Partiler Tarafından Komisyona Sunulan Öneriler Ve Temel Anlaşmazlık Noktaları

Partiler tarafından komisyona sunulan taslaklar dikkate alındığında bazı başlıklar temel anlaşmazlık noktaları olarak göze çarpmaktadır. Bunlar; başlangıç kısmı ve değiştirilemez maddeler, vatandaşlık tanımı, anadilde eğitim, hükümet sistemi, yerel yönetimler (Kara, 2013: 1) ve etnisite ile ilgili konular olarak belirginleşmektedir.

Başlangıç ve değiştirilemez hükümler: AK Parti batılı anayasalarda olduğu gibi kısa bir başlangıç önerirken, etnokültürel ve dinsel farkılılıkları teslim eden bir metin önermektedir. CHP ise oldukça uzun ve romantik bir dille yazılmış öneri getirmekte "Türkiye Cumhuriyeti Ahalisi" ve "Türk Ulusu" kavramlarını kullanmakta "direnme hakkı"na da yermektedir. MHP ise kısa bir başlangıç metni sunmakta "Atatürk", "Türk Devleti" ve "Türk Milleti" kavramlarına yer vermektedir. BDP ise başlangıç kısmı önerisinde"Türkiye Halkı"terimini kullanmayı tercih etmektedir. AK partinin ve BDP (HDP)'nin önerisinde değiştirilemeyecek bir madde önerisi bulunmamaktadır. CHP ve MHP'nin tekliflerinde ise bugün olduğu gibi ilk üç maddenin değiştirilemeyeceği ifade edilmektedir (Kaya, 2013:2; Bal 2013: 124).

Vatandaşlık tanımı: Vatandaşlık tanımı ile ilgili madde önerilerinde AK Parti ve BDP(HDP) "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı" ibaresini yeterli bulurken, CHP ve MHP nin ise"Türk" ibaresinin devamından yana bir tavır sergiledikleri görülmektedir (Tan, 2013: 133).

Anadilde eğitim: Anadille eğitim verilip verilemeyeceği konusunda en net duruş MHP ve BDP (HDP) kanadından gelmektedir. MHP, Türkçe dışındaki dillerde eğitim yapılmasına kesinlikle karşıdır (Bal, 2013: 124), BDP (HDP) ise Kürtçe anadille eğitim hakkını olmazsa olmaz bir talep olarak öne sürmektedir (Tan, 2013: 133). CHP "anadilde öğrenim görme" konusunda gerekli önlemlerin alınmasını önermektedir. AK Parti ise, komisyona bu konuda bir öneri getirmemekle birlikte, "mevcut Anayasa'da resmi dil dışında eğitim yapılamayacağına ilişkin düzenlemeyi kaldırarak, örtük bir biçimde anadilde eğitimin önünü açacak bir adım atmış olmaktadır" (Uçum ve Genç, 2013:4).

Hükümet sistemi: Bu konuda AK Parti'nin "başkanlık sistemi" önerisi getirdiği görülmektedir, bu arzu komisyona verilen teklifte "Yürütme yetkisi başkan tarafından kullanılır" cümleleri ile ifade edilmektedir (T24: 4). Buna karşın CHP ve MHP bu teklife şiddetle karşı çıkmakta, konunun müzakere edilmesine bile müsaade etmeyeceklerini ilan etmektedirler (Kart, 2013: 111; Bal, 2013: 125). Nitekim bu teklif yüzünden müzakereler kilitlenmiş ve Başkan Cemil Çiçek'in girişimleri ile bir çıkış yolu bulunabilmiştir. BDP (HDP) ise parlamenter sisteme daha yakın durmakla birlikte Adem-i- Merkeziyetçiliğe ağırlık vermektedir (Tan, 2013: 133).

Yerel yönetimler: Merkez- yerel yönetim ilişkisi bakımından AK Parti, CHP ve MHP idari vesayetin korunması gerektiği konusunda birbirlerine yakın bir duruş sergilemektedirler. BDP (HDP) ise idarenin bütünlüğü kavramını kabul etmemekte ve özerklik kavramını (Uçum ve Genç, 2013:6) ön plana çıkartmaktadır.

Etnisite konusu: AK Parti vatandaşlık maddesinde "Türk" kavramının kullanılmasını önermemiş olsa da, egemenlik konusunda yaptığı öneride "Türk Milleti, egemenliğini seçtiği temsilciler aracılığıyla…kullanır" demektedir. BDP ise önerisinde "Türkiye

Halkı" ifadesini kullanmayı tercih etmektedir. Ayrıca, resmi dilin Türkçe olmasını kabul etmekle birlikte, ikinci resmi dilinde bir hak olduğunu ileri sürmektedir. MHP ve CHP ise bu konularda BDP (HDP) den bir hayli uzakta durmakta ve "Türk", "Türk Milleti" gibi kavramları önemsemektedirler (T24).

Siyasal partilerin temel konularda yaptıkları öneriler, bize partilerin görüşleri arasında uçurumlar bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu dört parti bazı önemli başlıklarda ortak bir metin üzerinde anlaşabilmişlerdir. Bunların en dikkat çekici olanları; devletin şeklinin "cumhuriyet" olduğu, Genel Kurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına bağlanması ve Milli Güvenlik Kurulunun kaldırılması konusunda varılan uzlaşmadır (Uçum ve Genç: 19; t24).

Her ne kadar yeni anayasa yapımı konusunda iyi niyetli çabalara rağmen "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu" tarafından bir "Anayasa Taslağı" yazılamamış olsa bile, siyasi partilerin bu amaçlarından vazgeçmedikleri görülmektedir. Siyasi partilerin seçim bildirgelerine göz atıldığında bu konudaki arzuları net olarak ortaya çıkmaktadır.

5. 1 Kasım 2015 Genel Seçim Bildirgelerinde Siyasi Partilerin Anayasa İle İlgili Görüşleri

1 Kasım 2015 Genel Seçimlerine gidilirken TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin hepsi de seçim bildirgelerinde "anayasa" konusuna değinip yapılmasını gerekli gördükleri hususları dile getirmiş bulunmaktadırlar. Bu partilerin savundukları temel görüşleri ve aralarındaki farklılıkları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkün görünmektedir (www.akparti.org.tr; www.chp.org.tr; www.mhp.org.tr; www.hdp.org.tr).

Vatandaşlık ve Etnisite: MHP'nin "Türk Milleti" kavramının yerine başka şekildeki vatandaşlık tanımlarına karşı çıktığı görülmektedir. AK Parti ise yeni anayasada herhangi bir etnik ve dini kimliği referans yapmayan bir vatandaşlık tanımını esas alacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, HDP ise "devletin işi bizlere kimlik dayatmak değildir" noktasında kendini konumlandırmaktadır. Türkiye'nin "çok kimlikli" yapısına uygun yeni bir "toplumsal sözleşmeyi" savunmaktadır.

Anadilde eğitim: MHP Türkçe'den başka dillerde "anadil" olarak eğitim yapılmasına karşı çıkmakta iken, HDP çok açık bir şekilde anadilde eğitim-öğretimi savunmaktadır. CHP ise anadil öğretimi önündeki engelleri kaldırmayı vaad ederek, bu konuda HDP'ye daha yakın bir duruşa sahip bulunmaktadır.

Hükümet sistemi: AK Parti "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na" önerdiği ve sert tartışmaların yaşanmasına yol açan "Başkanlık Sistemi" önerisini yinelemektedir. Ancak diğer üç parti ise "Parlamenter Sistemi" tercih ettiklerini güçlü bir şekilde ifade etmektedirler.

Yerel yönetimler: MHP, yerel yönetimlerin mahalli parlamento olarak çalışacağı özerk bölgeler sistemine karşı çıkarken, HDP ise tam tersi görüşlere sahip bulunmakta ve "Demokratik Özerklik" olarak adlandırdığı bir modele atıf yapmaktadır. Ayrıca HDP, valiler dahil tüm yerel yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesini savunmaktadır.

Öte yandan, AK Parti, CHP ve HDP anayasal sistemle bağlantılı olup halihazırda yürürlükte olan siyasal partiler ve seçim kanunlarında da değişiklik yapacaklarını kamuoyuna deklare etmiş bulunmaktadırlar.

Sonuç

Komisyon tarafından yürütülen anayasa yapım sürecinde şeffaf bir yöntemin benimsenmediği görülmektedir. Vatandaşlar ve değişik toplumsal kesimler tarafından komisyona pek çok talebin iletildiği bilinmekle beraber, bu taleplerin ne ölçüde komisyon tarafından dikkate alındığı bilinmemekte ve bu yüzdende hazırlanacak anayasanın "toplumsal sözleşme" olabilme kapasitesi soru işaretleri barındırmaktadır. Öte yandan, siyasal partilerin taslak metin önerileri dikkatle incelendiğinde ise, özellikle BDP (HDP) ve MHP arasındaki keskin görüş ayrılıkları belirginleşmektedir. MHP; üniter devlet, anayasanın ilk üç maddesinin değiştirilemezliği, "Türk" ve "Türk Milleti" kavramlarının mutlaka yeni anayasada yer alması gerektiği konusunda kesin bir kararlılık göstermekte iken, BDP (HDP) ise bu görüşlerin tam aksini savunmaktadır. Hükümet sistemi konusunda ise, AK Parti ile CHP ve MHP arasında derin bir görüş farkı bulunmaktadır. Bu bahsi geçen konularda siyasal partiler kolay kolay taviz verecek bir pozisyonda bulunmamaktadırlar.

Komisyon metnin yazımı konusunda tüm partiler arasında tam mutabakat sağlanmasını şart koşmuştur. Bu olasılık, partilerin bazı temel konulardaki sert duruşları dikkate alındığında neredeyse imkansızı istemek gibi bir duruma işaret etmektedir. Zaten komisyonda imkansızı gerçekleştiremeden dağılmak zorunda kalmıştır. Umarız ki, bundan sonraki anayasa yapım süreçlerinde daha gerçekçi yöntemler benimsenir ve amaca ulaşılır.

Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki, aradan geçen yaklaşık iki yıllık süreye rağmen siyasi partilerin seçim bildirgeleri incelendiğinde, yeni anayasa ile ilgili olarak temel konularda "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu"na sundukları görüşlerini sürdürdükleri görülmektedir.

Kaynakça

Bal, F. (2013). "Anayasa Değişikliği Beklentisi", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y.,9, S., 50, Ankara, ss:113-128.

Çiçek, C. (2013). "Anayasayı Değiştirme İradesinden Yeni Anayasayı Yapma İradesine Bir Zihniyet Değişim", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y., 9, S., 50, Ankara, ss:19-25.

Denge ve Denetleme Ağı İzleme Grubu, Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Şeffaflık ve Katılım İzleme Raporu, http://ipc.sabanciuniv.edu/en/wp-content/uploads/2012/05/41.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2014)

Erdem, F. (2012). 1982 Anayasasının Analizi, Orion Yayınları, Ankara.

Gönenç, L. (2011), TEPAV, Siyasi Partilerin Seçim Bildirgelerinde Anayasa Konusu, Ankara, 2011.

Gözler, K. (2008). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Gülener, S.(2011). "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri Ve Çeşitli Örnekler", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y., Sa. 3, Ankara, ss:199-224.

Hakyemez, Y., Ş., (2013). "Türkiye'nin Anayasa Sorunu ve Yeni Anayasanın Hazırlanması Sürecine İlişkin Notlar", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y., 9, S., 50, Ankara, ss:213-220.

Hart, V. (2003). Democratic Constitution Making, United States Institute of Peace (USIP) Special Report.

İyimaya, A. (2013). "Anayasa Hazırlama Süreci", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y., 9, S., 50, Ankara, ss:80-96.

Kart, A. (2013). "Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmlarımız", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y., 9, S., 50, Ankara, ss: 110-113.

Kaya, A. (2013).TESEV, Demokratikleşme Programı, Anayasa Süreci Nerede Tıkandı (I), İstanbul, 2013.Kılıç A. (2013). TESEV, Demokratikleşme Programı, TBMM Anayasa İzleme Uzlaşma Komisyonu'nda Kabul Edilen 60 Madde Üzerine, İstanbul, 2013.

Mehmet Uçum, Özge Genç, TESEV, Demokratikleşme Programı, Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu, Editörler: TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.

Özbudun, E (2009). Türkiye'nin Anayasa Krizi, Liberte Yayınları, Ankara.

Özbudun, E. (2012)."Yeni Anayasa Ümidi Tükeniyor mu?" Star, Açık Görüş, 18 Kasım 2012.

Tan, A. (2013). "Yeni Anayasadan Beklentiler" Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, Y., 9, S., 50, Ankara, ss:132-143.

Tanör, B. (2007). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

http://t24. com.tr “Dört partinin kısmi anayasa taslaklarının tam metni” (Erişim Tarihi: 08.05.2014)

www.akparti.org.tr

www.chp.org.tr

www.mhp.org.tr

www.hdp.org.tr

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN KOŞULLARI

1. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, hakemli bir dergi olup 3 ayda bir olmak üzere yılda 4 defa (Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında) yayınlanmaktadır. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde gönderilebilir.

2. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir basılı/elektronik mecraya sunulmamış olmalıdır. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan ve/veya hakemlik sürecine alınan makalelerin, başka bir mecraya yollanmış olması ve daha önce tıpkı veya benzerinin yayınlanmış olmasının tespiti halinde süreç iptal edilir.

3. Makaleler "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemi" üzerinden değerlendirilmektedir. Detaylı bilgi http://sbe.dpu.edu.tr/index/sayfa/1528/sosyal-bilimler-dergisi adresli web sitemizde bulunmaktadır.

4. Dergi yayın koşulları gereği yayımlanmış her sayının 1. ve 3. makalelerinin ve eğer varsa ret olunan makalenin tüm süreci (yazardan gelen ilk hali, üç hakemden raporları ve yayınlanacak makaleler için makalenin düzeltilmiş, baskıya verilen son hali) sisteme yüklenecektir.

5. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin hakemlik sürecine girip girmeyeceği 4 hafta içinde sonuçlandırılır.

6. Yayın Kurulu tarafından anonim olarak incelenen makalelere uygun bulunduğu takdirde hakem/ler tayin edilir. Her makale anonim bir metin olarak toplam üç hakeme gönderilir.

7. Hakem/ler'den gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar/lar'dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar/lar'a bildirilmektedir. İki hakem raporu olumsuz gelmesi durumunda üçüncü hakemin raporunu beklemeksizin makale reddedilir

8. Dergide sosyal bilimler (ekonomi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, işletme, iktisat, maliye, edebiyat, sosyoloji, tarih, güzel sanatlar vb.) ve eğitim bilimleri alanlarında orijinal araştırmalar yayınlanır.

9. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 15 gün içerisinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde çalışma editörlük olarak süreçten çıkarılacaktır.

10. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık,

İngilizce abstract yer almalıdır. Öz kısımları 200 kelimeyi aşmamalıdır. Özlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir. Öz kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) İngilizce ve Türkçe olarak yazılmalıdır. Özlerde kısaltma kullanılmamalıdır. Anahtar kelimeler/keywords tercihen alana ait dizinlerden seçilerek verilmelidir. Öz ve Abstract 10 punto olarak yazılmalı ve tek sayfaya sığdırılmalıdır. Giriş diğer sayfadan başlamalıdır.

11. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin iletişim formunda makalenin türü (Araştırma, olgu sunumu, Derleme vb.) belirtilmelidir.

12. Makaleye ait başlık (title) önce makale orjinal dilinde sonra diğer dilde, 12 punto, büyük harfli, bold ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, diğer harfleri küçük, bold ve sola dayalı olarak yazılmalıdır. Çalışma daha önce sunulmuşsa, bir projeden veya tezden üretilmişse vs. makalenin başlığının sonuna ([1]) dipnotu konularak gerekli açıklama yapılmalıdır.

13. Dergide yayınlanan eserin yazarına ve hakemlerine birer adet dergi gönderilir.

14. JEL alanına giren makalelerde mutlaka en az bir, en fazla üç adet jel (Journal of Economic Literature) sınıflaması yapılmalıdır. Makalenin konu başlığına göre seçilmesi gereken jel sınıflamaları için http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php adresinden yararlanılabilir. JEL sınıflandırması İngilizce özet kısmının altında yer alır.

15. "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine" başvuru yapılırken iletişim formu ve makale başvuru formu doldurulur. Bu formlar dergimizin web sayfasında bulunmaktadır.

16. "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine" iletişimden sorumlu yazar, iletişim formunu, makale başvuru formunu ve yazar/ların isimlerinin yer aldığı makale (Microsoft Word 2007 ve üstü (docx)) dosyalarını ekli olarak sbe@dpu.edu.tr adresine e-mail göndererek başvuru yapabilir. Makale başlığının altına, sağa dayalı olarak, Yazar/ların ilk harfler büyük diğer harfler küçük olacak şekilde tam adları yazılmalı ve ada dipnot ekleyerek unvan, kurum ve iletişim bilgisine dipnotta yer verilmelidir. E-mail gönderiminin konusu "makale başvurusu" olarak belirtilmelidir.

17. Tüm makaleler; Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır. Bu kaynak Dergimizin web sayfasında bulunmaktadır. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/apa-guide5th.pdf Ayrıca Word 2007 ve üstü versiyonlarda APA Beşinci Nesil otomatik olarak oluşturulabilmektedir.(Word 2007 ve üstü versiyonlarında otomatik atıf sistemi ve kaynakça oluşturmada yardım almak için http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/

1 Bu çalışma 2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Yeni Türk Sineması: 2000 Sonrası Türk Sinemasına Sosyolojik Bir Bakış" başlıklı Yüksek Lisans tezinden oluşturulmuştur.

ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/otomatikatif_(1).pdf linkinden bilgi alabilirsiniz.

18. Gönderilen makaleler önce ve sonra 6nk ve tek satır aralıklı yazılmalıdır. Tablo ve şekillerle birlikte en çok 20 sayfa ve A4 sayfası boyutunda olmalıdır. Yazı 12 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfa yapısı alt, üst, sağ ve soldan 2 cm, cilt payı soldan 0,5 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır. Tek ve çift sayfalarda farklı, üst ve alt bilgi 1,25 cm olarak uygulanmalıdır.

19. Metinde başlık sınıflandırması rakamlarla yapılır. 1, 1.1., 1.1.1.; 2., 2.1., 2.1.1., 3., 3.1., 3.1.1. gibi. 'Giriş' başlığına numara verilmeyecektir. Makalenin Türkçe ve İngilizce ana başlıkları (Times New Roman, 12 punto, bold ve ortalı) hariç diğer tüm başlıkların ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde, bold ve sola daya olarak yazılmalıdır. Sonuç kısmı da başlık sınıflandırmasına dâhil edilir.

20. Makalede alt orta kısımda olmak üzere sayfa numarası belirtilmelidir.

21. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerde metnin içinde ve başlıklarda paragraf girintisi olmamalıdır.

22. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atıf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sola dayalı, bold ve rakam ile sıralanarak yazılmalıdır ("Tablo 1:" veya "Şekil 5:" gibi…). Tablo ve şekil başlıkları italik yazılmalıdır (Örnek: Tablo 1: 1989–1996 Yılları Arasında Çekilen Ve Gösterime Giren Film Sayıları). Tablo ve şekiller sola dayalı ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen "Not" lar italik yazılmalıdır.

23. Makalede yer verilen her bir ek ayrı sayfalarda, kaynakçadan sonra verilmelidir. Başlıkları bold, büyük harf ve sola dayalı yazılmalıdır ("EK 1:" gibi.).

24. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazarların soyadı ve yayın tarihi (ve gerekliyse sayfa bilgisi) kullanılmalıdır. Örneğin: Seyidoğlu (2002)...; Seyidoğlu (2002, s. 182)...; Seyidoğlu (2001, ss. 182-186)...; Yıldırım ve Yılmazlar'a (2000) göre...; Yıldırım'a (2007) göre...; Yıldırım ve Yılmazlar (2004)...; Yıldırım, Yılmazlar ve Çevik (2004)...gibi. APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur. Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın ismi ile birlikte "vd." ifadesi kullanılır: Yıldırım vd. (2004). Yazar sayısı 6 veya daha fazla ise; atıf, metin içinde ilk geçtiği yerde ve sonrasında Yıldırım vd. (2004) olarak verilmelidir. Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Birgül, 2000; Malkoç, 2004; Tuncer vd., 1996; Vezirhan, Güleç ve Özdemir, 2007). Diğer atıf işlemleri için web

sayfamızda bulunan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynaktan yararlanılabilir. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/apaguide5th.pdf

25. Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." veya "ss." Kullanılmalıdır (yazar tarafından hangi gösterim şekli seçiliyorsa tüm makalede aynı olmalıdır.). Örneğin: Çamkıran (2002, s. 182)...; Çamkıran (2002, ss. 182-183). İngilizce metinlerde ise "p." veya "pp." şeklinde kullanılmalıdır. Word'de yer alan otomatik atıf sisteminde p veya pp oluşturmaktadır. Otomatik atıf sistemi kullanıldığı takdirde bu şekilde kullanım da kabul edilmektedir.

26. Makalede sayfa altı dipnotu olarak açıklama varsa ve dipnotta herhangi bir kaynağa atıf yapılmışsa, bu kaynak, kaynakçada da belirtilmelidir.

27. Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr . Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir. Metinde geçen yabancı kelimeler italik olmalıdır.

28. İngilizce dilinde gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu husussa azami dikkat göstermeleri önemlidir.

29. Makalelerde dile getirilen düşüncelerden yazar/ları sorumludur.

30. Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların (yazılı ve elektronik ortam) yazarı/ları telif haklarını Dumlupınar Üniversitesi'ne devretmiş sayılır.

31. Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim e-mail sistemi ile gerçekleştirilir. Telefonla bilgi verilmez. 32. Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde sürece sokulmadan editöryal ret verilecektir.